202

Vak 109

VAK 109 No. 20247

HANDLEIDING

TOT DE KENNIS DER

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS,

DOOR

LODEWIJK MULDER,
OUD INSPECTEUR VAN HET LAGER ONDERWIJS IN UTRECHT.

Bibliotheek
MINDERBROEDERS
WEERT.

TWAALFDE DRUK.

'S-GRAVENHAGE,
HENRI J. STEMBERG.
1883.

Geene exemplaren worden voor echt erkend, dan die geteekend zijn door den schrijver.

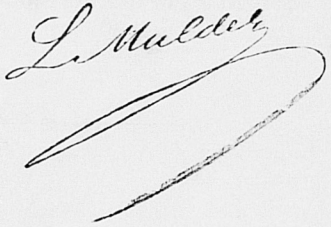

Gedrukt ter Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij.

VOORBERICHT.

Het doel, met hetwelk deze Handleiding werd samengesteld, is hoofdzakelijk, een helder overzicht te geven van de ontwikkeling van onzen Staat, zonder daarin alle bijzonderheden op te nemen, die bij eene uitvoerige behandeling der zoo rijke geschiedenis van Nederland kunnen vermeld worden.

Ik heb getracht, volledigheid met beknoptheid te vereenigen, volledigheid zonder die al te groote breedvoerigheid, die den leerling in een doolhof van namen en getallen rondvoert, welke hem beletten, het geheel te overzien; — beknoptheid, zonder iets weg te laten, dat hem tot een duidelijk begrip noodzakelijk is.

De jaartallen, waarin de voornaamste gebeurtenissen zijn voorgevallen, zijn overal aangewezen; wanneer de maanden daarbij tevens vermeld werden, geschiedde dit alleen om de nauwkeurige volgorde der feiten en hun onderling verband niet uit het oog te doen verliezen; geenszins om het geheugen van den leerling daarmede te bezwaren.

Geene exemplaren worden voor echt erkend, dan die geteekend zijn door den schrijver.

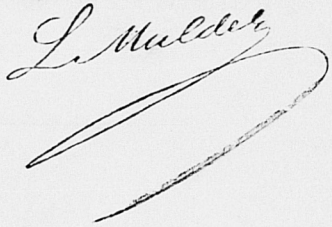

Gedrukt ter Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij.

VOORBERICHT.

Het doel, met hetwelk deze Handleiding werd samengesteld, is hoofdzakelijk, een helder overzicht te geven van de ontwikkeling van onzen Staat, zonder daarin alle bijzonderheden op te nemen, die bij eene uitvoerige behandeling der zoo rijke geschiedenis van Nederland kunnen vermeld worden.

Ik heb getracht, volledigheid met beknoptheid te vereenigen, volledigheid zonder die al te groote breedvoerigheid, die den leerling in een doolhof van namen en getallen rondvoert, welke hem beletten, het geheel te overzien; — beknoptheid, zonder iets weg te laten, dat hem tot een duidelijk begrip noodzakelijk is.

De jaartallen, waarin de voornaamste gebeurtenissen zijn voorgevallen, zijn overal aangewezen; wanneer de maanden daarbij tevens vermeld werden, geschiedde dit alleen om de nauwkeurige volgorde der feiten en hun onderling verband niet uit het oog te doen verliezen; geenszins om het geheugen van den leerling daarmede te bezwaren.

Met bijzondere zorg heb ik er mij op toegelegd, al datgene in een helder licht te stellen, hetwelk mij door eene veeljarige ondervinding gebleken is, gewoonlijk de meeste zwarigheden op te leveren.

Moge ook aan dezen twaalfden druk eene even gunstige ontvangst ten deel vallen als aan de vorigen.

L. MULDER.

INHOUD.

I. TIJDPERK.

Van de vroegste tijden tot het ontstaan der erfelijke leenen. Van omstreeks 100 v. Chr. tot omstreeks 1000 na Chr.

Bladz.

§ 1. De oude gesteldheid van ons vaderland. De Batavieren. 1
„ 2. Franken en Saksers. Invoering van den Christelijken godsdienst 5
„ 3. Inrichting der regeering. Leenstelsel 9
„ 4. Invallen der Noormannen. Dood van Karel den Groote. Ontstaan der erfelijke leenen 13

II. TIJDPERK.

Van het ontstaan der erfelijke leenen tot aan de afzwering van graaf Philips III. Van omstreeks 1000 tot 1581.

§ 1. Algemeene toestand 17
„ 2. Het eerste grafelijke stamhuis in Holland. Ontstaan van een vrijen boeren- en burgerstand. 922—1299. 20
„ 3. Holland onder de graven uit het Henegouwsche stamhuis. 1299—1345 26
„ 4. Margareta van Henegouwen. Oorsprong en begin der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten. 27
„ 5. Holland en Zeeland onder de graven uit het Beiersche stamhuis. Strijd over de opvolging van Jacoba. 1345—1433 31
„ 6. Regeering van Philips den Goede en van Karel den Stoute. 1433—1477 36
„ 7. Het Hertogdom Gelderland tot 1473 40
„ 8. Maria van Bourgondië. 1377—1482 41
„ 9. Begin van de regeering der Graven uit het Oostenrijksche stamhuis. Eerste voogdij van Maximiliaan. 1482—1494 45
„ 10. Philips de Schoone. Tweede voogdij van Maximiliaan. 1494—1515 47
„ 11. Regeering van Karel II. (V). Vereeniging der zeventien Nederlandsche gewesten. Inrichting van het bestuur. Kerkhervorming. 1515—1555 49
„ 12. Philips III (II). Margareta van Parma, Landvoogdes over de Nederlanden. Willem van Oranje 55

Bladz.

§ 13. Begin van de ontevredenheid hier te lande . . . 58
„ 14. Verbond der Edelen. Beeldenstorm. 1565—1566 . 60
„ 15. Komst van den Hertog van Alva. Raad van beroerte. 1567 63
„ 16. Begin van den tachtigjarigen oorlog. Mislukking van den eersten inval van Willem van Oranje. 1568 65
„ 17. De tiende penning. Inneming van den Briel. Opstand in Holland, Tweede inval van Oranje. Maatregelen van Alva tot herstel van 's Konings gezag. Zijn vertrek naar Spanje. 1569—1573 67
„ 18. Requesens Landvoogd. Slag op de Mookerheide. Leiden ontzet. Dood van Requesens. Pacificatie van Gent. 1573—1576 72
„ 19. Don Jan van Oostenrijk, Landvoogd. Matthias van Oostenrijk. 1576—1579 75
„ 20. Unie van Utrecht. Afzwering van Philips II. 1579—1581 78

III. TIJDPERK.

Van de afzwering van Philips II tot aan den vrede van Munster. Van 1581 tot 1648.

§ 1. Voortzetting van den oorlog. De Fransche furie. Dood van Willem van Oranje. Wijziging in de regeering. 1581—1584. 82
„ 2. Leicester in de Nederlanden. De Onoverwinnelijke vloot vernield. 1585—1588 86
„ 3. Inrichting der Staats-stadhouderlijke regeering. Prins Maurits 88
„ 4. Voortzetting van den oorlog door Maurits. Philips II staat de Nederlanden aan Albertus en Isabella af. 1590—1598 92
„ 5. Verdere krijgsbedrijven. Slag bij Nieuwpoort. Beleg van Ostende. 1598—1604 95
„ 6. Krijgsbedrijven ter zee. Twaalfjarig bestand . . . 98
„ 7. De tijd van het twaalfjarig bestand. 1609—1621 . 100
„ 8. Zeetochten der Nederlanders. Hunne vestiging in Oost-Indië. Stichting van Batavia 106
„ 9. Frederik Hendrik. Verbond met Frankrijk. Laatste jaren van den tachtigjarigen oorlog. 1625—1648 . 108
„ 10. Voornaamste gebeurtenissen ter zee en in de koloniën gedurende het laatste gedeelte van den tachtigjarigen oorlog 113
„ 11. De vrede van Munster. Toestand van de Republiek en van hare koloniën in 1648 116

IV. TIJDPERK.

Van den vrede van Munster tot aan de vestiging van de Bataafsche Republiek. Van 1648 tot 1795.

Bladz.

§ 1. Binnenlandsche oneenigheden. Dood van Willem II. 1648—1650 119

„ 2. Eerste Stadhouderlooze regeering. Groote Vergadering te 's-Gravenhage. Inrichting van het gewijzigde bestuur. Jan de Witt 123

„ 3. Eerste Engelsche oorlog. Vrede van Westminster. Acte van seclusie. 1652—1654 127

„ 4. Krijgsbedrijven in de Oostzee. Intrekking van de Acte van seclusie. Verbonden met Frankrijk en Engeland. 1658—1662. 131

„ 5. Tweede Engelsche oorlog. Oorlog met den Bisschop van Munster. Vrede van Breda. 1664-1667. 133

„ 6. Inval van Lodewijk XIV in de Spaansche Nederlanden. Eeuwig Edict. Triple alliantie. 1667—1668. 139

„ 7. Aanleiding tot den oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen. Toestand der Republiek. 141

„ 8. Aanval van Lodewijk XIV en zijne bondgenooten op de Vereenigde Nederlanden. 1672. 144

„ 9. Willem van Oranje tot Stadhouder van Holland en Zeeland aangesteld. De gebroeders De Witt vermoord. Het verder doordringen der Franschen belet. 1672. 147

„ 10. De vijand uit de Republiek verdreven. Vrede met Engeland, Munster en Keulen. Algemeene oorlog. Vrede te Nijmegen. 1673—1678 150

„ 11. Verdere heerschzuchtige plannen van Lodewijk XIV. Willem III, Koning van Engeland. Oorlog van Lodewijk XIV tegen het Groot Verbond van Weenen. Vrede te Rijswijk. 1679—1697. . . . 153

„ 12. Aanleiding tot den Spaanschen successie-oorlog. Dood van Willem III 158

„ 13 Spaansche successie-oorlog. Vrede van Utrecht. Barrière-tractaat. 1702—1715 162

„ 14. Toestand der Republiek na den Spaanschen successie-oorlog. 1715—1740. 166

„ 15 Oostenrijksche successie-oorlog. Aanval van de Franschen op de Republiek. Willem IV, Erfstadhouder. Vrede te Aken. 1740—1748 172

„ 16. Toestand der Vereenigde Nederlanden onder Willem IV. Zijn dood. Princes Anna, Voogdes en Gouvernante. Minderjarigheid van Willem V. 1748—1766 175

Bladz.

§ 17. Meerderjarigheid van Willem V. Aanleiding tot den oorlog met Engeland. 1766—1780 180
„ 18. Oorlog met Engeland. Vrede te Versailles. 1780—1783 181
„ 19. Aanmatigingen van Keizer Jozef II. Toenemende binnenlandsche tweedracht. Gewapende tusschenkomst van den Koning van Pruisen. 1784—1787 183
„ 20. Omwenteling in Frankrijk. Verovering van de Oostenrijksche Nederlanden door de Franschen. 1789—1792 187
„ 21. Oorlog met Frankrijk. Een Fransch leger trekt de Nederlanden binnen. Willem V verlaat het land. Bataafsche Republiek. Vrede met Frankrijk 1793—1795 189
„ 22. De koloniën van 1648—1795 192

V. TIJDPERK.

Van de oprichting der Bataafsche Republiek tot op onzen tijd. Van 1795 tot 1883.

§ 1. Oorlog met Engeland. Landing der Engelschen in Noord-Holland. Vrede van Amiens. Hernieuwing van den oorlog. Schimmelpenninck, Raadpensionnaris. 1795—1806 196
„ 2. Lodewijk Napoleon, Koning van Holland. Inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Fransche Keizerrijk. 1806—1810 200
„ 3. Nederland onder de Fransche heerschappij. Val van Napoleon. 1810—1814 203
„ 4. Herstel van Neerlands onafhankelijkheid. Willem van Oranje, Souvereine vorst. Inrichting van het Staatsbestuur. 1813—1814 205
„ 5. Vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland. Slag van Waterloo. Herziening der Grondwet. 1815. 211
„ 6. De koloniën van 1795—1815 216
„ 7. Eerste Regeeringsjaren van Willem I. Opstand in België. 1815—1830 217
„ 8. Tiendaagsche veldtocht. Beleg der Citadel van Antwerpen. Troonsafstand van Willem I. Regeering van Willem II. Troonsbeklimming van Willem III. 1830—1849 222
„ 9. Regeering van Willem III 229
„ 10. De koloniën van 1815—1883 231
Tijdrekenkundig overzicht der voornaamste gebeurtenissen. 234

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

I. TIJDPERK.

Van de vroegste tijden tot het ontstaan der erfelijke leenen.

VAN OMSTREEKS 100 VOOR CHRISTUS TOT OMSTREEKS 1000 NA CHRISTUS.

§ 1. *De oude gesteldheid van ons vaderland. De Batavieren.*

Voor omstreeks 2000 jaren bestond ons vaderland grootendeels uit bosschen, heiden en moerassen. De voornaamste rivier, waardoor het besproeid werd, was de *Rijn,* die met drie armen in de zee liep. De zuidelijkste van deze armen, later de *Waal* genoemd, nam de *Maas* op, en stroomde westwaarts met een zeer breeden mond (tegenwoordig de mond van de *Nieuwe Maas*) in de *Noordzee.* Een andere arm liep tot de tegenwoordige stad *Utrecht* voort, en zond van daar een arm (den tegenwoordigen *Ouden Rijn*) westwaarts naar de *Noordzee*, en een anderen (later de *Vecht*) noordwaarts, uitloopende in een groot meer (het meer *Flevo* genaamd), dat het zuidelijke gedeelte van de tegenwoordige *Zuiderzee* uitmaakte, die toenmaals niet bestond. Die arm verliet dat meer aan de noordzijde weder, stroomde verder noordwaarts, waarbij hij een groot eiland (het eiland *Flevo*) vormde, door zich in twee takken te verdeelen, welke zich verder op weder als de noordelijkste *Rijnmond* vereenigden (wellicht het tegenwoordige *Flie*), die in de *Noordzee* stroomde. Hoogstwaarschijnlijk waren er nog verscheiden kleinere takken, die zich noord- en westwaarts in zee ontlastten, van welke, nadat door geweldige watervloeden

in de 12de en 13de eeuw de *Zuiderzee* is ontstaan, nu geen spoor meer overblijft.

In het meer *Flevo* liep ook de *Geldersche IJsel* uit, die toen nog geene gemeenschap had met den *Rijn*, daar de *Drususgracht* of *Nieuwe IJsel* (van *Westervoort* naar *Doesburg*) eerst later gegraven is.

De *Biesbosch* bestond destijds nog niet, en de Zeeuwsche eilanden, evenals die, welke thans het zuidelijke gedeelte van de provincie *Zuid-Holland* uitmaken, waren nog vast land en zijn eerst later door geweldige doorbraken van de *Noordzee* gevormd.

De verschillende gedeelten des lands werden door onderscheidene volksstammen bewoond, wier oorsprong men niet kent, en die meestal hunnen naam ontleenen aan de landstreek, welke zij innamen. Zoo leest men van de *Marezaten* (aan 't meer of aan de zee gezetenen) in het tegenwoordige *Zeeland*, de *Kaninefaten* of *Konijnenvatters* in de duinstreken langs de *Noordzee*, de *Tenkteren* in *Drente* en de *Friezen* in de noordelijkste gedeelten, waardoor dan ook het land, dat zich ter wederzijde van het meer *Flevo* uitstrekte, den naam van *Friesland* verkreeg: een naam, waaronder men dikwijls in die dagen en nog lang daarna, zelfs de geheele kuststreek langs de *Noordzee* tot aan *Vlaanderen* verstond.

Omstreeks eene eeuw vóór het begin onzer jaartelling, kwam een volksstam uit het tegenwoordige *Duitschland*, dat toen *Germanië* genoemd werd, den *Rijn* afzakken, en nam bezit van het eiland, dat door de beide zuidelijke *Rijn*-armen werd gevormd, en alzoo bestond uit de tegenwoordige *Betuwe* en het zuidelijke gedeelte van de provinciën *Utrecht* en *Zuid-Holland*, aan welk eiland zij den naam gaven van *Bat-ouwe*, of goede grond 1), waarnaar zij zich zelven *Batouwers*, *Batouwieren* of *Batavieren* noemden.

1) Eene dorre landstreek tusschen *Rijn* en *IJsel* werd door hen *Vale ouwe*, d. i. slechte grond, genoemd (tegenwoordig de *Veluwe*).

De toenmalige bewoners van ons land waren dappere, getrouwe en gastvrije menschen, weinig beschaafd, gehard in den oorlog, en zich in vredestijd meest met de jacht en visscherij bezighoudende. Daar de rivieren, toen nog niet door dijken ingesloten, jaarlijks hun land overstroomden, bouwden zij hunne woningen meestal op hoogten, *terpen* genaamd, waarvan waarschijnlijk de benaming *dorp* afkomstig is. Als heidenen aanbaden zij verscheidene goden, voor wie zij in hunne heilige bosschen altaren oprichtten.

Te dien tijde was het zuidelijke gedeelte van *Europa* onderworpen aan de Romeinen, een volk, dat oorspronkelijk slechts in *Italië* een klein gebied had met de hoofdstad *Rome*, aan den *Tiber* gelegen, maar dat zich door zijne dapperheid en veroveringszucht langzamerhand meester had gemaakt van alle omliggende landen, zoodat het Romeinsche rijk ten tijde van de komst der Bataviëren in ons land niet alleen het tegenwoordige *Spanje* en *Portugal*, *Italië*, *Turkije* en *Griekenland*, maar ook een groot gedeelte van de noordkust van *Afrika* en van het westen van *Azië* omvatte.

Het overige gedeelte van *Europa*, namelijk *Germanië* (ongeveer het tegenwoordige *Duitschland*), *Gallië* (nu *Frankrijk* en *België*), *Brittanië* (nu *Groot-Brittanië* en *Ierland*), het tegenwoordige *Denemarken*, *Zweden*, *Noorwegen* en *Rusland*, werden bewoond door eene menigte volksstammen, die in overoude tijden uit *Azië* in *Europa* waren gekomen, en naar gelang zij talrijker werden of door nieuw aangekomene werden verdrongen, zich meer en meer westwaarts en noordwaarts in *Europa* uitbreidden, en alzoo dat werelddeel, ten noorden van het Romeinsche rijk, bevolkten.

De heerschzuchtige Romeinen wilden nu ook hun gebied noordwaarts vergrooten. Te dien einde rukte een hunner veldheeren, JULIUS CESAR, met een leger *Gallië* binnen, hetwelk hij veroverde en als een wingewest of overwonnen

land bij het Romeinsche rijk voegde. Vervolgens trok hij noordwaarts, en de Batavieren, wel inziende dat zij tegen deze overmacht niet bestand zouden zijn, sloten (54 vóór CHR.) een zoogenoemd bondgenootschap met hem, waarbij wel is waar hun land niet geheel en al aan de Romeinen werd onderworpen, maar zij zich toch verbonden, jaarlijks een zeker aantal hunner kloekste jongelingen te leveren om in de Romeinsche legers te dienen, terwijl de Romeinen zich op het grondgebied der Batavieren vestigden, en er onderscheidene sterkten aanlegden, die zij met hun krijgsvolk bezet hielden.

Het verblijf der Romeinen, toenmaals het beschaafdste volk van de wereld, was een groot voordeel voor de bewoners dezer landen; zij leerden hunne krijgsinrichting op beteren voet stellen, hunne beschaving nam meer en meer toe, de macht der Romeinen beschermde hen mede tegen omringende vijandelijke volken, en eindelijk werd de gesteldheid van den bodem verbeterd door het graven van vaarten en het aanleggen van wegen en dijken.

Zoo deed DRUSUS, de stiefzoon van den Romeinschen keizer AUGUSTUS (8 jaren v. CHR.) de naar hem genoemde *Drususgracht* graven, waardoor de *Rijn* met den *Ysel* werd verbonden, en begon hij eveneens eene gracht aan te leggen, die den middelsten arm van den *Rijn* met den zuidelijken vereenigen moest, en die later de *Lek* werd genoemd. Een zijner opvolgers, CORBULO, voltooide dit begonnen werk.

Langzamerhand begonnen de Romeinsche legerhoofden, die de versterkte burchten in deze streken bezet hielden, zich te gedragen, alsof zij landvoogden (1) waren in een veroverd gewest; hetgeen eindelijk aanleiding gaf, dat de

(1) Een landvoogd is iemand, die door een vorst over een gedeelte van zijn gebied wordt aangesteld om het in naam van dien vorst en volgens de wetten en de bepalingen, welke deze vaststelt, te besturen.

Batavieren naar de wapens grepen onder aanvoering van een hunner opperhoofden, CLAUDIUS CIVILIS (69 na CHR.), die echter, na twee jaren met heldenmoed gestreden te hebben, genoodzaakt was voor de overmacht te zwichten, en met den Romeinschen veldheer CERIALIS het vroegere verbond te hernieuwen, waarbij aan de Batavieren de oude eer en den titel van bondgenooten van *Rome* gelaten werd. Zij bleven manschappen aan de Romeinsche legers verschaffen, maar na dien tijd vind men geen spoor meer van Romeinsche benden of bevelhebbers op hun eiland of ten noorden daarvan.

De goede verstandhouding, die van nu af aan met de Romeinen onderhouden bleef, werkte voortdurend weldadig op den maatschappelijken toestand der Batavieren. De koophandel, waaraan zij vroeger geheel vreemd waren, begon zich bij hen te ontwikkelen, en de steden *Tiel*, *Nijmegen*, *Wijk bij Duurstede*, *Wageningen* en andere, waarvan de Romeinen de grondslagen hadden gelegd, begonnen door dien handel, welke voornamelijk met de aan den Rijn gelegen landen gedreven werd, eenigszins tot bloei te komen.

§ 2. *Franken en Saksers. Invoering van den Christelijken Godsdienst.*

Langzamerhand evenwel naderde het oogenblik, dat het Romeinsche rijk zou vernietigd worden. Reeds was het (400 na CHR.), in twee groote deelen, een Oostersch en een Westersch Romeinsch rijk, verdeeld, toen in de 5de eeuw de Germaansche volkeren, die in voortdurende vijandschap met de Romeinen hadden geleefd, herhaalde aanvallen op het Westersche Rijk deden, waardoor zij het weldra geheel ten val brachten (476 na CHR.).

Vroeger het dapperste en strijdvaardigste volk der wereld, waren de Romeinen nu door verbastering van zeden, weelde en binnenlandsche onlusten van den heldenmoed hunner voor-

ouders ontaard en niet meer opgewassen tegen de krachtige Germaansche volksstammen, die onder den algemeenen naam van *Franken* (of *Vrijen*) over de grenzen drongen, en *Gallië* veroverden (1).

Deze Franken namen nu ook het land der Batavieren in bezit, en weldra verdween de naam van dezen kleinen volksstam geheel en al.

Nauwelijks hadden de Franken zich hier en in *Gallië* gevestigd, of nieuwe volksstammen drongen uit het binnenste van *Germanië* voorwaarts, om zich op hunne beurt in het bezit der veroverde landen te stellen. De voornaamste daarvan waren de Saksers, die zich van een groot gedeelte van ons vaderland meester maakten, maar later (in de 5de eeuw) weder door de Franken onder hunnen koning CHILDERIK, overwonnen en onderworpen werden.

De Friezen behielden te midden van dat alles standvastig hunne woonplaats en hunnen naam, hoewel zij natuurlijk aan de onophoudelijke oorlogen, die het kenmerk dier tijden waren niet vreemd bleven, en onder de heerschappij kwamen van de Frankische koningen.

Kort nadat het Westersch Romeinsche rijk vernietigd was, stichtte CLOVIS, de zoon van CHILDERIK, omtrent het jaar 500 in *Gallië* het Frankische rijk, den oorsprong van het tegenwoordige *Frankrijk*, en rekende daartoe ook de landen, die het tegenwoordige *Nederland* en *België* uitmaken, hoewel de bewoners daarvan de heerschappij der Frankische koningen niet zeer gewillig erkenden. Deze CLOVIS nam den Christelijken godsdienst aan, en gaf zich zelven den titel van *Allerchristelijksten Koning*.

(1) Deze Germaansche stammen droegen verschillende benamingen, als : *Saliërs*, *Chamaven*, *Bructeren*, *Sicambren*, *Allemannen*, enz. Uit hunne woonplaatsen verdrongen door andere volken, die in het Oosten van *Europa* woonden, en die op hunne beurt door Aziatische volken verdreven waren, kwamen allengs alle bewoners van Oostelijk en Midden-*Europa* in beweging. Deze gewichtige gebeurtenis, die den ondergang van het Westersch-Romeinsche rijk ten gevolge had, wordt de *groote volksverhuizing* genoemd.

Onder een zijner afstammelingen, DAGOBERT I, die in 622 aan het bewind kwam, stonden de Friezen, verbonden met de Saksers, op; maar zij werden onder eene vreeselijke slachting door de Franken overwonnen. Deze DAGOBERT, een voortreffelijk vorst, trachtte nu door het invoeren van den Christelijken godsdienst de in zijn gebied wonende volkeren te beschaven, en ze tevens daardoor meer aan zich te verbinden. Hij stichtte daarom in de stad *Wiltenburg* (later *Utrecht* genoemd) eene kleine kapel, die aan den apostel THOMAS was toegewijd. Verscheidene Christen-zendelingen, waaronder vooral AMANDUS, BAVO, enz., trachtten de Evangelieleer uit te breiden, maar in den beginne met weinig goeden uitslag, hetgeen een natuurlijk gevolg was van de omstandigheden. De nieuwe godsdienst toch, die aan deze dappere en vrijheidsminnende volken gedeeltelijk met het zwaard in de vuist werd opgedrongen, scheen hen tot het geheele verlies hunner onafhankelijkheid en tot volkomen onderwerping aan de gehate Frankische opperheerscnappij te zullen leiden. Het was dan ook voor een groot gedeelte uit staatkunde, dat de Frankisehe koningen de bekeering hunner onderdanen zochten te bewerken, zooals genoegzaam blijkt uit de gewelddadige wijze, waarop zij te werk gingen, en die weinig in overeenstemming was met den geest van het Evangelie. Beter slaagden in de volgende jaren eenige Engelsche zendelingen, als WILFRIED, WIGBERT en WILLEBRORD, welke laatste, na in 695 door den Paus tot Bisschop van *Friesland* gewijd te zijn, zijn zetel te *Utrecht* vestigde, en als de eerste Bisschop aldaar wordt aangemerkt.

Hij werd voornamelijk ondersteund door PEPIJN *van Herstal*, die als hofmeier 1) van den koning eigenlijk het bewind in het rijk voerde.

1) De Frankische Koningen begonnen omtrent dezen tijd meer en meer van hunne dappere voorouders te ontaarden, en lieten het bestuur van hun rijk en het opperbevel over hunne legers eindelijk geheel over aan hun voornaamsten ambtenaar, die den titel van Hofmeier (*Maire du Palais*) droeg.

KAREL MARTEL (1), de zoon van PEPIJN *van Herstal*, breidde zijn gezag nog meer uit, en werd in zijne waardigheid opgevolgd door zijn zoon PEPIJN *den Korte,* die in het jaar 751 koning CHILDERIK III van den troon stiet, hem in een klooster opsloot, en zelf de regeering aanvaardde. Deze was alzoo de stamvader van het tweede koningsgeslacht, dat over het Frankische rijk heerschte, en dat naar zijn beroemden zoon en opvolger, KAREL *den Groote,* het stamhuis der *Karolingers* genoemd wordt.

Onder de regeering van dezen PEPIJN *den Korte* werd een beroemd zendeling, BONIFACIUS, bijgenaamd de *Apostel der Duitschers*, door de *Friezen* vermoord (755).

In 768 stierf PEPIJN *de Korte*, en liet twee zonen na, KAREL en KARLOMAN, onder welke hij zijn gebied verdeelde; na den dood van den laatsten nam KAREL ook het bewind over diens staten in handen.

De zesenveertigjarige regeering van dezen vorst, die met het volste recht *de Groote* bijgenaamd werd, was in vele opzichten gezegend voor deze gewesten. Hij begreep, dat de invoering van het Christendom, om blijvende vruchten te dragen, gepaard moest gaan met de ontwikkeling van het verstand. Terwijl hij als een uitstekend veldheer de woeste volksstammen in het oosten van *Germanië*, als de Saksers en anderen, die evenals hunne voorouders in de voorgaande eeuwen aanhoudende aanvallen op het Westersch *Europa* deden, met geweld bedwong, trachtte hij overal waar het vrede was in zijn uitgestrekt rijk, de zeden te verbeteren, de tijdelijke welvaart van zijn volk te bevorderen, en de Christelijke leer uit te breiden door het bouwen van kerken en het stichten van kloosters en scholen.

De kloosters namelijk, in de 3de eeuw na CHRISTUS ont-

---

1) De bijnaam *Martel* of *de Strijdhamer* was hem gegeven om de vele overwinningen, die hij behaald had.

staan, waren wijkplaatsen, waarin zich velen in stille afzondering vereenigden, om hun leven te wijden aan godsdienstige overdenkingen en aan het beoefenen van kunsten en wetenschappen. In de barbaarsche middeleeuwen, toen de onophoudelijke oorlogen allerwegen de beschaving met eene geheele vernietiging dreigden, waren dus deze kloosters van groot nut; daar hunne bewoners (*monniken* genoemd) nagenoeg de eenigen waren, die zich op het verkrijgen van wetenschappelijke beschaving toelegden, en door het aanleggen van bibliotheken als anderszins beletten, dat de geschriften van vroegere eeuwen verloren gingen.

De meest verregaande onkunde heerschte dan ook in die dagen, niet alleen onder het volk, maar ook onder de aanzienlijken, waaronder er zelfs maar zeer weinigen waren, die lezen en schrijven konden. Wetenschappelijke ontwikkeling vond men nagenoeg alleen bij de geestelijken.

§ 3 *Inrichting der regeering. Leenstelsel.*

Het is noodzakelijk tot juist begrip van vele volgende gebeurtenissen, zich nauwkeurig bekend te maken met de toenmalige inrichting van de regeering in deze landen. Bij de krijgshaftige Germaansche volksstammen waren de koningen oorspronkelijk niets dan legerhoofden, die om hunne uitstekende dapperheid of andere krijgsmanshoedanigheden als zoodanig door het volk gekozen werden, en wier gezag zich niet verder uitstrekte; zij waren de voornaamste onder hunne gelijken.

De wetten werden in groote vergaderingen in de open lucht besproken en vastgesteld, en zoowel de koning als de minste zijner onderdanen was aan het daar bepaalde gebonden.

Bij al die Germaansche volken werd ieder geschil, hetzij groot of klein, hetzij tusschen geheele volksstammen of

tusschen enkele personen, met het zwaard beslecht; zij kenden eeuwen lang niets dan den krijg; oorlogvoeren was hun eenig bestaan; wapenroem hun eenig streven.

Bij de verovering van vijandelijk grondgebied werd dit onder al de overwinnaars verdeeld, waarbij natuurlijk zij, die de meeste macht hadden, of het meest tot de verovering hadden bijgedragen, zich het grootste gedeelte konden toeeigenen. In den regel werden aan de koningen behalve hun aandeel aan den buit, de minder goed verdeelbare streken, als stranden, rivieren, bosschen, meren, enz. toegekend: men noemde dit *domeinen*. Een stuk lands, zooals aan ieder der overwinnaars ten deel viel, was een vrij en onbeperkt eigendom, en de koning zelf had geen recht hoegenaamd op eenige bezitting van een ander noch om er eenig voordeel uit te trekken, noch om er wetten te geven, enz. Zoodanige bezitting werd een *allodiaal* goed genoemd; zij, die dat land tijdens de verovering bewoonden, werden tegelijk daarmede het eigendom van den nieuwen heer, mochten niet over hun eigen lijf en goed beschikken, en werden daarom *lijfeigenen* genoemd, een toestand, die in vele opzichten volkomen slavernij kon genoemd worden.

Diegenen onder de veroveraars, die hunnen grond verkochten of op eenige andere wijze verloren, bleven evenwel *vrije mannen*, en waren als zoodanig wel onderdanen van het rijk, maar geen lijfeigenen.

Nevens dit stelsel van algemeene verdeeling van het land, en gedeeltelijk als een gevolg hiervan, ontwikkelde zich langzamerhand de geheele inrichting van het rijksbestuur, welke men eerst in den tijd van KAREL *den Groote* als vast geregeld kan beschouwen, namelijk het *leenstelsel*, hetwelk in de hoofdzaak op het volgende neerkwam.

De koningen, die, zooals wij gezien hebben, verreweg de grootste grondbezitters waren, konden van het recht,

hetwelk hun zoowel als den minste hunner onderdanen toekwam, om over hunne bezittingen te beschikken, gebruik maken, om zoodanige personen, die zij nader aan zich wilden verbinden, of die zij voor gedane diensten wilden beloonen, grondstukken in eigendom te geven, die dan als *allodiale* goederen ten eeuwigen dage in het bezit van deze personen en van hunne erfgenamen bleven. Maar ieder grondbezitter kon ook zoodanig goed voor een bepaalden tijd afstaan, onder beding, dat hij, aan wien het gegeven werd, daardoor de verplichting op zich nam, hem trouw te blijven en in den oorlog bij te staan, of zoodanige andere diensten te bewijzen, als aan die schenking verbonden werden.

Een goed, onder zoodanige voorwaarden gegeven, wordt een *leen*, *leengoed* of *feudaalgoed* genoemd. Hij, die het gaf, heette de *leenheer;* hij, die het ontving, de *leenman* of *vasal*.

Men ziet hieruit, dat de gift van een leen, of het *verleien* met een leen, zooals men het noemde, in zekeren zin minder aanzienlijk was, dan de gift van een *allodiaal* goed, vooral omdat bij den dood van een leenman zijne erfgenamen geen recht op het leen hadden, hetwelk alsdan weder aan den leenheer verviel. Er was echter eene voorname omstandigheid, die dit eenigermate wijzigde, namelijk, dat de *leenheer* bij het ter leen geven van eenig grondgebied, ter zelfder tijde de verplichting op zich nam, ook wederkeerig zijnen *leenman* bescherming te verleenen, of bij gebreke van dien, zijn recht als leenheer te verliezen.

Hieruit laat zich dan ook verklaren, dat men meermalen in de geschiedenis voorbeelden aantreft, dat bezitters van *allodiale* goederen, die zich tegen een aanval hunner vijanden niet bestand rekenden, hun land aan een machtiger grondeigenaar in eigendom afstonden, met de bepaling, dat het aan hen en hunne erfgenamen als een *leengoed* zou gegeven worden, waardoor zij alzoo een beschermer en bondgenoot wonnen.

Later begonnen de vorsten ook ambten en bedieningen, waaraan soms aanzienlijke inkomsten verbonden waren, als leen uit te geven.

Een leenman had het recht, om onderdeelen van zijn feudaal-goed onder dezelfde verplichtingen op zijne beurt in leen te geven aan anderen, die dan *achterleenmannen* of *valvassoren* genoemd werden.

Geschillen tusschen een leenman en zijn leenheer over het al of niet nakomen hunner wederzijdsche verplichtingen werden beslist door eene vergadering van ten minste vijf leenmannen, die in aanzien en geboorte aan de daarin betrokkenen gelijk moesten staan, en daarom *pares*, (*pairs*, gelijken, *evenboortigen*) genoemd werden.

Een leen was dus naar den oorspronkelijken geest van het leenstelsel niet erfelijk in het geslacht van den leenman; het werd in het eerst voor een bepaalden tijd gegeven, die zich meestal uitstrekte tot aan den dood van den leenman. Langzamerhand echter werd het gebruikelijk, dat na zijnen dood zijn zoon er mede verleid werd, en toen deze gewoonte eenmaal meer algemeen was geworden, ging zij ongevoelig in een *recht* over, zoodat in de tiende eeuw het erfrecht van vader op zoon vrij algemeen was vastgesteld. Men dient hier intusschen wel op het onderscheid tusschen de opvolging in de allodiale goederen en in de leenen te letten. In het eerste was het de naaste erfgenaam, die recht op de nalatenschap had, het mocht een zoon, eene dochter, of een verre bloedverwant zijn; bij de leenen daarentegen heeft zich het erfrecht nooit verder uitgestrekt dan van vader op zoon, ook wel van den eenen broeder op den anderen, en ten hoogste vindt men enkele gevallen, dat een leen door broederskinderen geërfd is geworden.

In later tijd, namelijk in de 14de eeuw, kwam hierin nog eene gewichtige wijziging; men begon toen name-

lijk ook leenen uit te geven, waarin ook de vrouwen konden opvolgen. Zoodanige leenen noemde men *spilleleenen* (1) in tegenoverstelling van de *zwaardleenen*, waarin alleen mannen het erfrecht hadden; ook veranderde de leenheer somtijds zwaardleenen in spilleleenen, hoewel zoodanige verandering eigenlijk strijdig was met het aloude leenrecht.

§ 4. *Invallen der Noormannen. Dood van Karel den Groote. Ontstaan der erfelijke leenen.*

Reeds gedurende de regeering van KAREL *den Groote* werden verschillende streken, tot zijn gebied behoorende, en vooral ons vaderland, vreeselijk geteisterd door invallen van woeste Noordsche volken, uit *Denemarken* en *Noorwegen* afkomstig en onder den algemeenen naam van Noormannen bekend, die zich als zeeschuimers en roovers alom geducht maakten, onze rivieren opvoeren, en overal steden uitplunderden of brandschattingen oplegden.

Na den dood van KAREL *den Groote* (814) kwam het Frankische rijk, dat zich van de *Ebro* tot aan de *Elbe* uitstrekte, en alzoo een gedeelte van *Spanje*, geheel *Frankrijk*, *België*, *de Nederlanden* en het westelijk gedeelte van *Duitschland* omvatte, aan zijnen zoon LODEWIJK *den Vrome*, die de nog immer voortdurende invallen der Noormannen meende tegen te gaan door aan een hunner vorsten, die uit zijn land verdreven was geworden, eene landstreek rondom *Wijk bij Duurstede*, en aan diens beide zonen (2) *Kennemerland* en *Walcheren* in leen te geven. De strooptochten der Noormannen verminderden daarom evenwel niet en

(1) De leenen waren bij vrouwelijke opvolging, zooals men zeide, aan het *Spinrokken* (spinnewiel) vervallen, en de benaming *Spilleleen* ontleent haren oorsprong aan de spil, waarom het vlas bij het spinnen gewikkeld wordt.

(2) Door *Kennemerland* verstaat men ongeveer dat gedeelte van het tegenwoordige *Noord-Holland*, hetwelk zich ten noorden van *Alkmaar* uitstrekt.

hielden zelfs nog aan tot in het begin der 11de eeuw.

De opvolgers van KAREL *den Groote* waren niet in staat zulk een uitgestrekt rijk te blijven besturen. Reeds LODEWIJK *de Vrome* verdeelde het nog bij zijn leven onder zijne drie zonen, die onderling eenen hevigen oorlog voerden, welke eindigde met een verdeelingsverdrag te *Verdun* gesloten (843). Het middelste gedeelte van het uitgestrekte gebied, begrepen tusschen den *Rijn* en de *Schelde*, kwam aan LODEWIJKS oudsten zoon, LOTHARIS, en werd, naar zijn naam, *Lotharingen* genoemd, het oostelijk gelegen land (*Duitschland*) kwam aan zijn tweeden zoon, LODEWIJK *den Duitscher*, en het land ten westen van de *Schelde* en meer zuidelijk gelegen, aan den jongsten, KAREL, bijgenaamd *de Kale*.

Men ziet hieruit, dat het grootste gedeelte der *Nederlanden* (1) tot *Lotharingen* behoorde, welk rijk na den dood van LOTHARIS een twistappel tusschen *Frankrijk* en *Duitschland* werd, totdat Keizer HENDRIK *de Vogelaar* het in 925 met *Duitschland* vereenigde, en er een hertog over aanstelde.

De Frankische vorsten en vooral KAREL *de Groote*, die het staatsbestuur in zijn uitgestrekt rijk, zoover het met den toenmaligen toestand bestaanbaar was, op een geregelden voet bracht, stelden over de verschillende onderdeelen daarvan overheidspersonen aan, zoowel voor het burgerlijk bestuur als voor de oorlogszaken, om de rechten van den vorst te handhaven, de rust te bewaren, recht te spreken, en de landstreek te beschutten tegen geweld en verrassing; zij voerden den titel van graven.

Buitendien werden over grootere landstreken of volken Hertogen aangesteld, welke naam oorspronkelijk aanvoerders van het *heir* of van het leger beteekende.

Het belang der vorsten bracht mede, dat hunne ambte-

(1) De naam *Nederlanden* werd aan deze streken gegeven als een lager gelegen gedeelte van het koninkrijk *Lotharingen*.

naren door persoonlijk aanzien in staat gesteld werden, het bewind met kracht te voeren, en dit is de reden, waarom zij hun langzamerhand de landstreken, die zij als overheidspersonen bestuurden, in *leen* gaven, en die waardigheid, zooals hierboven reeds met een enkel woord gezegd is, daardoor erfelijk in hun geslacht maakten. Zoo ontstond in 863 het graafschap *Vlaanderen*, waarmede BOUDEWIJN I door zijn schoonvader, den Frankischen koning KAREL *den Kale*, beleend werd; — in 900 het Graafschap *Namen*; — in 916 het Graafschap *Henegouwen* enz.

Op dergelijke wijze is ook het Graafschap *Holland* ontstaan. Reeds sedert vele jaren waren in de streek tusschen de *Maas* en den *Fliestroom* (den noordelijken tak van den *Rijn*, (zie bl. 1) (1) verscheidene graven, als bestuurders van het land, aangesteld, maar de juiste tijd, wanneer een hunner door den vorst tot erfelijk leenman benoemd werd, is in weerwil van de scherpzinnigste nasporingen niet te bepalen.

Men is evenwel gewoon, een zekeren DIRK, die in het jaar 922 door Koning KAREL *den eenvoudige* met eene aanzienlijke landstreek, waartoe ook de kerk van *Egmond* behoorde, werd begiftigd, als den eersten erfelijken Graaf (dit wordt hier in den zin van *leenman* genomen) van het land tusschen de *Schelde* en den noordelijken *Rijn*-arm aan te merken. Zijne opvolgers namen omtrent eene eeuw later den naam van Graven van *Holland* aan (2).

Dezelfde onzekerheid, welke ten aanzien van den oorsprong van het Graafschap *Holland* heerscht, bestaat ook ten opzichte van het Graafschap *Gelderland*, of liever zooals het oudtijds heette, het Graafschap *Gelre*, hetwelk waarschijnlijk tegen het einde der elfde eeuw ontstond, en langzamerhand

(1) Men herinnere zich hierbij dat de *Zuiderzee* toen nog niet bestond.
(2) In den beginne noemde men het land naar den graaf. Men sprak bijv. van het land van Graaf DIRK, van Graaf ARNOUD, enz.

door bijvoeging van omliggende landstreken, als de *Veluwe*, het Graafschap *Zutfen*, het zoogenaamde *Rijk van Nijmegen* enz., vergroot werd. In 1339 werd het door Keizer LODEWIJK IV tot een Hertogdom verheven.

Het Bisdom *Utrecht* had, zooals vroeger gezegd is, zijn ontstaan te danken aan het bouwen der eerste Christenkerk (bl. 7). Onder den eersten Bisschop WILLEBRORD (omstreeks 695) en zijne opvolgers werd het Bisdom meer en meer vergroot, zoodat het gezag der Bisschoppen zich allengs uitstrekte over de tegenwoordige provincie *Utrecht* met *Gooiland*, *Amstelland* en *Woerden*, te zamen gemeenlijk het *Sticht* of *Nedersticht* genoemd, en *Overijsel* (het *Oversticht*). Buitendien was hun het bewind over *Drente* en *Groningen* gegeven, hoewel zij zelden in het rustig bezit waren van de laatstgenoemde, hun door den Keizer toegewezen landstreken. Door hunne dubbele macht, als hoofd der Kerk in al de Nederlandsche gewesten en als wereldlijk vorst in hun eigen gebied, waren zij zeer geducht, en bij de veelvuldige oorlogen, die zij voerden, maakten zij vaak van hun geestelijk gezag gebruik om hunne oogmerken te bereiken.

In *Friesland* is het leenstelsel nooit in volle werking gekomen. Wel deden de Graven van *Holland* en de Bisschoppen van *Utrecht* beurtelings een recht, dat hun door de Duitsche Keizers verleend werd, op *Friesland* gelden (1), maar de Friezen, trotsch op den eernaam van vrije mannen, hun volgens eene oude overlevering door KAREL *den Groote* gegeven, weigerden eenige andere heerschappij dan die des Keizers te erkennen, en kozen uit hun midden hunne eigene bewindvoerders, die zij *Potestaten* noemden.

(1) Sommige Duitsche Keizers droegen, wanneer zij met de Hollandsche Graven in oorlog waren, de heerschappij over *Friesland* hetzij aan den Bisschop van *Utrecht*, hetzij aan een ander hunner rijksvorsten op. Zoo gat Keizer HENDRIK IV in het laatst der elfde eeuw het [illegible]vind over een deel van *Friesland* aan EGBERT, Markgraaf van *Saksen*, en toen deze in 1086 tegen hem opgestaan was, beleende hij er den Bisschop van *Utrecht* mede.

Toen later door geweldige overstroomingen de *Zuiderzee* werd gevormd, werd daardoor het westelijke gedeelte van *Friesland* van het overige afgescheurd en onder de benaming van *West-Friesland* aan het gezag der Graven van *Holland*, tot wier gebied het behoorde (1), onderworpen. Deze laatsten voerden evenwel den titel van *Heer van Friesland*, en maakten als zoodanig aanspraak op het geheel.

Zeeland, een deel van het vasteland, en niet zooals nu uit verschillende eilanden bestaande, was oudtijds door de *Schelde* in twee hoofddeelen verdeeld. Gelegen tusschen de machtige Graafschappen *Holland* en *Vlaanderen*, was het langen tijd een twistappel tusschen de vorsten dier beide gewesten totdat het eindelijk aan de graven van *Holland* kwam, na welken tijd *Zeeland* altijd met *Holland* onder éénen Graaf voorkomt (2).

II. TIJDPERK.

Van het ontstaan der erfelijke leenen tot aan de afzwering van Philips III.

VAN OMSTREEKS 1000 TOT 1581.

§ 1. *Algemeene toestand.*

Tot het juiste begrip van het volgend geschiedverhaal is het noodig, vooraf een blik te slaan op den algemeenen toestand van ons vaderland bij het begin van dit tijdperk. Eene hoofdzaak daarbij is, dat men zich de verschillende gewesten,

(1) Zooals boven gezegd is, strekte zich het Graafschap *Holland* uit van de *Schelde* tot aan den *Vliestroom* (bl. 15.).

(2) Een afzonderlijke Graaf van *Zeeland* is er nooit geweest. Het was ook geen gewest op zichzelf, daar het woord *Zeeland* een algemeene naam was voor die streek gronds, evenals men boschland, bergland, waterland zegt. Zoo sprak men van het zeeland van *Holland*, het zeeland van *Vlaanderen*. Eerst op het einde der 13de eeuw begonnen de Graven van *Holland* zich Graven van *Holland* en *Zeeland* te noemen.

die in later tijd achtereenvolgens onder één vorst gekomen zijn, in die dagen als geheel afzonderlijke en van elkander volkomen onafhankelijke staten voorstelt. Wij zien hier dus een Graafschap *Holland*, dat zich van de *Schelde* tot den *Fliestroom* uitstrekt; een Bisdom *Utrecht*, waarbij ook langzamerhand *Overijsel* en *Drente* gevoegd werden, die bij het begin van dit tijdperk nog uit verscheidene afzonderlijke graafschappen en heerlijkheden bestonden; een Graafschap *Gelre* (later *Gelder* genoemd), met het Graafschap *Zutfen* onder één heer vereenigd, en het land der *Friezen*, waartoe ook *Groningen* behoorde, en waar de bewoners geen heer erkenden, maar onder hunne eigene opperhoofden (*Potestaten*) vrij en onafhankelijk wilden blijven. Deze gewesten grensden ten zuiden aan het Graafschap *Vlaanderen*, dat een leen was van *Frankrijk*, verder aan het Hertogdom *Neder-Lotharingen*, waarvan het noordelijke gedeelte, dat zich tot aan de grenzen van *Holland* en *Gelder* uitstrekte, in het eerste gedeelte van dit tijdperk den naam van Hertogdom *Brabant* verkrijgt en behoudt (1). Ten oosten daarvan eindelijk lag het Graafschap *Limburg*, omstreeks 1100 tot een hertogdom verheven.

Meer zuidelijk lagen het Graafschap *Artois*, evenals *Vlaanderen* een leen van *Frankrijk*; het Graafschap *Henegouwen*, het Graafschap *Namen*, en het Graafschap *Luxemburg* (later een Hertogdom). Het markgraafschap *Antwerpen* en de Heerlijkheid *Mechelen* lagen binnen het grondgebied van *Brabant* ingesloten. *Luik* was een bisdom.

De toestand der maatschappij was in die dagen eveneens geheel verschillend van den tegenwoordigen. Het eigenlijk gezegde volk was niet vrij, maar aan de edelen onderworpen,

(1) De heerschappij van de Koningen en later Hertogen van *Lotharingen*, die zich vroeger ook over de noordelijke Graafschappen *Holland*, *Gelre* enz. uitstrekte, verloor daar al zeer spoedig hare kracht, en beperkte zich binnen het eigenlijke *Lotharingen*.

wier kasteelen en grondeigendommen, gedeeltelijk als allodiale bezittingen, gedeeltelijk als feudale goederen van de Graven in achterleen ontvangen, door het geheele land verspreid lagen. Bij den zwaren arbeid, dien de landbewoners voor hunne heeren moesten verrichten, kwam nog de zeer lage trap van ontwikkeling, waarop de landbouw stond, en het gemis zoowel van wegen om hunne voortbrengselen te vervoeren, als van steden, waar zij markten zouden kunnen vinden om ze te verkoopen, zoodat de volksklasse in volslagen armoede en afhankelijkheid leefde. De koophandel was in die dagen nog zeer onbeduidend, en enkele handeldrijvende steden, als *Wijk bij Duurstede* enz., die in de 8ste eeuw begonnen te bloeien, waren in de onrustige tijden die daarop volgden, voornamelijk door de Noormannen, verwoest. Eerst in het tijdperk dat wij nu intreden, begonnen langzamerhand handel, scheepvaart en visscherij te ontluiken en bronnen van welvaart te worden.

Het gezag der Graven, Hertogen en Bisschoppen was onbeperkt. Zij hadden in hunne landen de *Souvereine* macht (1), en hoewel zij als leenmannen van het Duitsche rijk aan den Keizer ondergeschikt waren (met uitzondering der Graven van *Vlaanderen* en *Artois*, welke gewesten, als boven gezegd is, tot *Frankrijk* behoorden), verminderde, bij de erfelijkheid hunner leenen en den toenemenden bloei hunner landen, die afhankelijkheid meer en meer, en bestond weldra alleen nog maar in naam.

Onder hen allen behooren de Graven van *Holland* tot de aanzienlijksten. Door aanhuwelijking vermaagschapt aan de grootste vorstengeslachten van die dagen, afkomstig van den hoogsten Frankischen leenadel, en daardoor in het bezit van uitgebreide allodiale goederen, waaruit zij aanzienlijke inkom-

(1) *Souvereine* macht noemt men de hoogste macht in eenen staat. Hem, door wien die macht wordt uitgeoefend, en die daarvan aan niemand rekenschap verschuldigd is, noemt men den *Souverein*.

sten trokken, heerschers over een volk, dat zich krachtig ontwikkelde, en dat in weinig eeuwen tot grooten rijkdom en welvaart geraakte, kan men hen, niettegenstaande de weinige uitgestrektheid van hun grondgebied, tot de voornaamste vorsten van hunnen tijd rekenen.

Het Graafschap *Holland* is ontegenzeggelijk het gewichtigste van al de gewesten, uit welker te zamenvoeging later de Republiek der *Vereenigde Nederlanden* ontstaan is, en treedt dus bij de behandeling van de geschiedenis des vaderlands als van zelf op den voorgrond.

§ 2. *Het eerste grafelijk stamhuis in Holland. Ontstaan van eenen vrijen boeren- en burgerstand.*

922—1299.

De regeering van de eerste graven van *Holland* levert weinig belangrijks op, en kenmerkt zich voornamelijk door herhaalde oorlogen met de Friezen, die zij te vergeefs aan hun gezag trachtten te onderwerpen, en door voortdurende twisten met de Bisschoppen van *Utrecht* over onderscheidene deelen van het wederzijdsch grondgebied, een gevolg van de onnauwkeurige bepaling der grenzen en de onzekerheid van de rechten, waarop zij hunne aanspraken grondden. Zoo stichtte Graaf DIRK III in 1015 eene sterkte op het zoogenaamde *Eiland Merwede* (tusschen de *Oude Maas* en de *Merwede* gelegen) (1), en deed daar een tol heffen van alle schepen met koopwaren, die de rivier afkwamen. De Bisschop van *Utrecht*, die aanspraak maakte op dit eiland, haalde den Keizer van *Duitschland* tot zijne belangen over, en op last van dezen, die zijne macht als leenheer van den Graaf wilde doen gelden,

(1) Men herinnere zich, dat de *Biesbosch* nog niet bestond; het land, dat toen daar gelegen was, maakte met het tegenwoordige *Eiland van Dordt*, een deel van het bovengenoemde *Eiland Merwede* uit.

rukte Hertog GODFRIED van *Lotharingen* tegen DIRK III op (1018); maar deze laatste behaalde eene volkomen overwinning, en nam GODFRIED gevangen, die, zonder losprijs vrijgelaten, bij den Keizer bewerkte, dat het *Eiland Merwede* aan *Holland* bleef. De daarop gestichte sterkte was de oorsprong van *Dordrecht*, de oudste stad van *Holland*.

Onder den volgenden Graaf DIRK IV barstte de oorlog om nagenoeg dezelfde reden weder uit, maar eindigde, na eene schitterende overwinning op de Keizerlijken, eveneens voordeelig voor de Hollanders (1046).

Men ziet hieruit, hoe machtig dit graafschap reeds in minder dan eene eeuw geworden was, en hoe weinig de heerschappij van den leenheer toen nog te beteekenen had.

De menigvuldige oorlogen, welke wij in het begin van dit tijdvak aantreffen, dienden wel om het aanzien der vorsten te verheffen, maar geenszins om den bloei hunner landen te bevorderen. Die bloei was bij de toenmalige samenstelling der maatschappij niet wel mogelijk. Noch de lijfeigenen, die, gedwongen voor hunne heeren te arbeiden, slechts met moeite hun gezin voor gebrek konden beveiligen, noch de strijdlustige edelen, die door hunne onderlinge oorlogen meer wapenroem dan voordeel over het land brachten, konden de welvaart van het algemeen doen toenemen. Dit kon alleen gebeuren, toen er, ten gevolge van eene weldadige wijziging in de maatschappelijke betrekkingen, eene klasse van *vrije* burgers ontstond, die zich door verstandelijke beschaving ontwikkelden, door koophandel en nijverheid rijkdom en zoodoende meer en meer aanzien verwierven, en beschermd door vrije instellingen, de vruchten hunner vlijt konden inzamelen en aan hunne kinderen en nakomelingen nalaten.

Verschillende oorzaken, als de toenemende invloed van het Christendom, die de betrekking tusschen heeren en slaven verzachtte, het voorbeeld van sommige geestelijke vorsten, die

aan hunne lijfeigenen de vrijheid gaven, enz. werkten zoowel hier te lande als in het overige van *Europa* daartoe mede; maar vooral waren er twee hoofdoorzaken, die grooten invloed op het ontstaan van een vrijen burgerstand uitoefenden, namelijk de kruistochten en het welbegrepen belang der vorsten.

Door de eersten verstaat men die groote legertochten, welke van 1096 tot 1291 door bijna alle volken van *Europa* ondernomen werden, om het Heilige Land en vooral de plaatsen waar CHRISTUS geleefd en geleden had, en die sedert door de Turken waren veroverd geworden, aan de handen dier ongeloovigen te ontrukken. Een eenvoudige Fransche monnik, PETER van *Amiens*, die, zooals toenmaals veel gedaan werd, *Jeruzalem* had bezocht, om op het graf van den Heiland zijne gebeden uit te storten, was getuige geweest van de mishandeling, waaraan de Christenen aldaar bloot gesteld waren. Gloeiende van verontwaardiging en door heiligen ijver bezield, reisde hij een groot gedeelte van *Europa* door, overal met vurige welsprekendheid vorsten en volken opwekkende tot een tocht naar *Palestina*, om de vijanden van het Christendom van dien heiligen grond te verdrijven. De krijgshaftige geest dier tijden, welke zich daardoor een schitterend tooneel van heldendaden geopend zag, vereenigd met de aansporingen van den Paus, die de bevrijding van het heilige graf als een Gode welgevallig werk voorstelde, deed eene algemeene geestdrift ontstaan, waardoor in de twee volgende eeuwen honderdduizenden naar de wapenen grepen. Om het groote doel bevorderlijk te zijn, verklaarden de Pausen, die door hunne geestelijke macht zeer veel invloed uitoefenden, iederen lijfeigene, die mede ter kruisvaart trok, voor een vrij man. Allergewichtigst waren de gevolgen van dezen maatregel: niet alleen omdat vele duizenden deze gelegenheid aangrepen, om aan het juk der dienstbaarheid te ontkomen, maar ook omdat vele edelen aan hunne lijfeigenen de vrijheid gaven, uit vrees, dat zij anders als Kruisvaarders naar

Palestina zouden trekken, waardoor de landerijen gevaar zouden loopen, bij gebrek aan arbeiders, onbebouwd te blijven liggen. Zij namen ze daarna als loontrekkende mannen in hunnen dienst, en zoo ontstond in *Europa* een vrije boerenstand, die nu, als onderdanen van den vorst en niet meer aan de willekeur van den adel onderworpen, eigen wetten behoefde en verkreeg.

Onder de Nederlandsche vorsten, die aan de kruistochten deelnamen, vindt men vooral vermeld Graaf BOUDEWIJN IX van *Vlaanderen*, en de Graven DIRK VI, FLORIS III en WILLEM I van *Holland*. De tochtgenooten van den laatste veroverden onder andere (1219) na een beleg van zestien maanden, de stad *Damiate*, aan den *Nijl* gelegen (1).

Eene tweede hoofdoorzaak van het ontstaan van eenen vrijen burgerstand was het belang van den landsheer.

Vele edelen namelijk waren door hunne groote bezittingen, hunnen rijkdom en hunne verwantschap met aanzienlijke en somtijds vorstelijke geslachten, zeer machtig geworden, zoodat hunne onderdanigheid aan den Vorst vaak veel te wenschen overliet. De laatste vond dus in zijne vrije onderdanen een tegenwicht tegen de aanmatigingen van den adel. De lijfeigenen toch, die tot vrije burgers verklaard werden, verkregen daardoor vrijheid voor hunne personen, en voor den grond waarop zij woonden, waarvoor zij zich tot het opbrengen eener jaarlijksche rente verbonden: zij bleven evenwel als onderdanen aan het gezag van den Vorst onderworpen. Toen zij zich langzamerhand, vooral in 12de en 13de eeuw, in steden vereenigden, die allerwege begonnen te bloeien, gaf de Vorst aan deze steden bijzondere wetten en rechten, volgens welke de burgers als vrije menschen door de ambtenaren en rechters, welke hij over hen aanstelde, zouden behandeld worden. Eene

(1) Tot eene herinnering aan dit wapenfeit werden in den toren te *Haarlem* de klokjes opgehangen, de *Damiaatjes* genoemd, die nu nog elken avond geluid worden.

stedelijke Regeering, insgelijks door hem benoemd, regelde door bijzondere bepalingen, *keuren* genaamd, het bestuur. In den beginne werden deze bepalingen gemaakt in overleg met de geheele burgerij, die bij klokkengelui werd opgeroepen; later ging dit recht over op de rijksten en verstandigsten en die het meest in aanzien waren, totdat eindelijk in de 15de eeuw een bepaald getal burgers aangesteld werden, die de geheele burgerij vertegenwoordigden.

Het was natuurlijk, dat deze burgers, bevrijd van het slaafsche juk der dienstbaarheid, meer voor den Vorst gestemd waren dan voor de edelen, die niet dan ongaarne den toenemenden bloei der steden zagen, en naijverig waren op de voorrechten, haar door den Vorst geschonken.

Hierin moet de kiem gezocht worden van de vijandige gezindheid, welke langzamerhand tusschen de Graven van *Holland* en verscheidene der aanzienlijkste edelen ontstond, en die aan FLORIS V, den voorlaatste van zijn stamhuis, het leven kostte.

Reeds zijn vader, Graaf WILLEM II (1234—1256), een dapper en rechtvaardig vorst, die op zijn 19de jaar in *Duitschland* tot Roomsch-Koning (1) verkozen werd, had aan de steden vele voorrechten verleend. Hij deed al wat in zijn vermogen was om zijn volk gelukkig te maken, bevrijdde het van vele lasten, tollen en bezwaren, die de ontwikkeling van handel en nijverheid belemmerden, en legde den grond tot een vreedzamen en geregelden burgerstaat. *Alkmaar*, *Haarlem*, *Delft*, *Dordrecht*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Domburg* en *Westkappelle* ontvingen *keuren* van hem, waarop het bestuur en de bloei dier steden later gevestigd is. Hij begunstigde kunsten en wetenschappen, verbeterde het toezicht over de dijken, en bouwde een paleis te *'s-Gravenhage* (de thans nog bestaande Ridderzaal op het Binnenhof).

(1) Dezen titel droegen de Keizers van *Duitschland* vóór hunne kroning door den Paus. WILLEM II is door verschillende samenloopende omstandigheden nooit door den Paus gekroond geworden.

Zijn zoon FLORIS V ging op hetzelfde voetspoor voort, dwong de onrustige edelen den landvrede te onderhouden, duldde geen onderdrukkingen, afpersingen en willekeur, en voerde eene gelijke rechtsbedeeling in voor aanzienlijken en geringen.

Dit wekte den haat op van verscheidene machtige edelen, als GIJSBRECHT *van Amstel*, JAN *van Kuyk*, GERARD *van Velzen* en anderen, die buitendien nog verschillende grieven tegen FLORIS V meenden te hebben. In het geheim opgezet door EDUARD, Koning van *Engeland*, die op den Graaf verbitterd was omdat deze zich met zijnen vijand, den Koning van *Frankrijk*, had verbonden, smeedden zij eene samenzwering, om zich van zijn persoon meester te maken, en hem gevankelijk naar *Engeland* te voeren.

In 1296 voerden zij hun verraderlijk opzet uit, overvielen den Graaf, die met hen ter jacht reed, en brachten hem naar het slot van *Muiden*, om hem van daar naar *Engeland* in te schepen. Toen het volk samenliep om den beminden vorst te ontzetten, werd hij op eene gruwzame wijze door VAN VELZEN en zijne mede-saamgezworenen ter dood gebracht, en viel alzoo als een slachtoffer van zijne liefde voor zijn volk, dat op verscheidene zijner moordenaren eene vreeselijke wraak nam.

Zijn zoon JAN I volgde hem op, doch regeerde slechts drie jaren; hij overleed kinderloos in 1299, en met hem stierf het stamhuis der Hollandsche graven, nakomelingen van DIRK I in rechte mannelijke linie, uit.

In het geheel hadden er uit dat stamhuis 16 Graven over *Holland* geregeerd.

Behalve JAN I waren er slechts twee gestorven zonder mannelijke nakomelingen, namelijk DIRK IV (1049) en DIRK VII (1203); beiden werden door een broeder opgevolgd. Wel had DIRK VII eene dochter ADA nagelaten, doch deze was, volgens het leenrecht, onbevoegd tot de opvolging. Toen hare heerschzuchtige moeder niettemin pogingen had aangewend,

haar als Gravin te doen huldigen, was daaruit een binnenlandsche twist ontstaan, die met de gevangenneming van ADA en de erkenning van haren oom WILLEM I, broeder van den overleden Graaf, eindigde (1204).

§ 3. *Holland onder de Graven uit het Henegouwsche Stamhuis.*

1299—1345.

JAN *van Avennes*, Graaf van *Henegouwen*, wiens moeder eene zuster was van Graaf WILLEM II, werd na den dood van JAN I door den Keizer met het Graafschap *Holland* beleend (1299). Voortaan vinden wij ook *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Henegouwen* onder het bewind van één vorst.

De vijfjarige regeering van dezen JAN II was een tijd van onrust en krijg. De Vlamingen, in verbond met eene machtige partij in *Zeeland*, die zijne heerschappij weigerde te erkennen, vielen in *Holland*, dat zij bijna geheel veroverden, toen de heldhaftige WITTE *van Haemstede*, een zoon van den beminden FLORIS V (1), plotseling bij *Zandvoort* landde, de Hollandsche banier op het Haarlemsche duin plantte (1304), en de geestdrift van het volk deed ontvlammen. Dit stroomde van alle zijden naar hem toe, en stelde hem in staat, *Holland* van de vreemde heerschappij te bevrijden. JAN II stierf kort daarna, in hetzelfde jaar.

Onder zijnen zoon en opvolger WILLEM III (1304—1337), die om de bescherming, welke hij aan de steden tegenover de Edelen verleende, door het dankbare volk *de Goede* werd bijgenaamd, werd *Zeeland*, dat nu ruim vier eeuwen eene bron van twisten en oorlogen tusschen *Holland* en *Vlaanderen* geweest was, door den Keizer als een leen aan de Graven van

(1) Hij was waarschijnlijk uit een geheim huwelijk van FLORIS met eene adellijke jonkvrouw geboren, en had dus geen recht op de erfopvolging.

Holland toegewezen, die zich dan ook sedert dien tijd (1324) met onbetwistbaar recht *Graven van Holland en Zeeland* noemden.

Zijn zoon WILLEM IV (1337—1345) was een krijgszuchtig en prachtlievend vorst, die door het aandeel, hetwelk hij nam aan den oorlog tusschen *Engeland* en *Frankrijk*, door schitterende en kostbare ridderfeesten, door buitenlandsche reizen, waaronder eene naar het Heilige land, wel persoonlijk veel roem behaalde, zoodat men hem den *Ridder der Eere* noemde, maar wiens achteloos bestuur het ongeluk was van deze gewesten. Zijne eigene inkomsten toch werden door dit alles geheel verzwolgen, en uitputting van het land, misnoegen en verwarringen, die later de oorsprong werden van jammerlijke verdeeldheden, waren daarvan het gevolg. Hij sneuvelde in 1345 in een gevecht tegen de Friezen, die hij bestraffen wilde over een opstand, tegen zijne ambtenaren ondernomen.

Zijn dood gaf na korten tijd aanleiding tot het uitbarsten van binnenlandsche beroerten, die voornamelijk haren grond hadden in de tegenstrijdige belangen, welke zich reeds vroeger langzamerhand hadden ontwikkeld. Toen het nu daarenboven tot een strijd kwam over de wettigheid van opvolging in het grafelijk bewind, ontbrandde in *Holland* het vuur van een burgeroorlog, die gedurende anderhalve eeuw eene reeks van jammeren over het volk bracht.

§ 4. *Margareta van Henegouwen. Oorsprong en begin der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten.*

WILLEM IV was overleden zonder kinderen, broeders of broeders zonen na te laten, en volgens hetgeen wij vroeger over het leenstelsel gezegd hebben, was er dus niemand, die een bepaald recht op den grafelijken zetel kon doen gelden.

Zijne oudste zuster, MARGARETA, gehuwd met den Keizer van *Duitschland*, LODEWIJK van *Beieren*, was zijne wettige

opvolgster in het Graafschap *Henegouwen*, hetwelk een vrouwenleen was, dat is (bl. 13) een zoodanig leen, waar ook vrouwen tot de opvolging gerechtigd waren.

De Graafschappen *Holland* en *Zeeland* daarentegen waren zwaardleenen (waar geene vrouw mocht opvolgen), en dus volgens de wetten der leenregeering, vervallen aan het Duitsche rijk. De Keizer moest derhalve een nieuwen Graaf aanstellen, en niets was natuurlijker dan dat hij daartoe een zijner zonen bestemde, die de naaste mannelijke bloedverwanten van WILLEM IV waren. De oudste, verloofd met eene dochter van den Poolschen Koning CASIMIR, had het uitzicht op de kroon van *Polen*, en deed van zijne aanspraken op het Graafschap *Henegouwen*, waar hij na den dood zijner moeder zou moeten opvolgen, afstand ten behoeve van zijnen broeder WILLEM. Deze laatste zou waarschijnlijk door zijnen vader, Keizer LODEWIJK, met *Holland* en *Zeeland* beleend zijn geworden, om zoodoende de drie rijke Graafschappen in zijn geslacht bijeen te houden, indien MARGARETA, eene heerschzuchtige en listige vrouw, haren echtgenoot niet had overgehaald, haar in plaats van haren zoon met *Holland* en *Zeeland* te beleenen, terwijl deze laatste, als haar plaatsvervanger, die gewesten zou besturen met den titel van *Verbeider* of *Verbeidende* (1).

LODEWIJK was zwak genoeg om, met schending van het leenrecht, dien eisch in te willigen. MARGARETA vertrok naar deze gewesten, waar zij eenige maanden zelve het bewind voerde, en door het schenken van vele gunsten, aanzienlijke betrekkingen als anderszins, eene menigte edelen aan zich verbond, die uit eigenbelang de onwettigheid van de aanstelling eener vrouw in een zwaardleen over het hoofd zagen, terwijl zij daarentegen verscheidene anderen, die zich niet naar hare inzichten voegden, uit het bewind verwijderde.

(1) Van het woord *verbeiden*, *afwachten*; de Verbeider was dus degene, die voorloopig het bewind voerde, om later op te volgen.

Na korten tijd vertrok zij weder naar *Duitschland,* en liet haar zoon WILLEM als *Verbeider* achter, omringd door hooggeplaatste edelen, die allen MARGARETA toegedaan waren, waardoor zijn gezag zeer beperkt was, en hij dikwerf in de uitoefening daarvan werd belemmerd. Dit duurde tot 1349, toen MARGARETA, die haar gemaal ruim een jaar geleden had verloren, en in vijandschap was met den nieuwen Keizer KAREL IV (1), met reden bevreesd werd, dat deze haar de waardigheid van Gravin van *Holland* en *Zeeland* ontnemen mocht, en dus vrijwillig daarvan afstand deed aan haren zoon, die nu als WILLEM V het bewind aanvaardde (Maart 1349). Hij was alzoo de eerste Graaf uit het Beiersche stamhuis, die in *Holland* en *Zeeland* regeerde en tevens heer van *Friesland* was.

De vroeger door MARGARETA van hunne betrekkingen beroofde edelen kwamen nu in aanzien, en begunstigd door den nieuwen Graaf, vervingen zij langzamerhand hen, die hem tot hiertoe door het toedoen van MARGARETA omringd en grootendeels de macht in handen gehad hadden. Deze laatsten, hierover verbitterd, vormden eene partij tegen den Graaf en begonnen openlijk hunne vijandelijkheden tegen hem, door op den 15den Mei 1350 de stad *Naarden* in de asch te leggen.

Nu vereenigde zich WILLEM ten nauwste met zijne vrienden en met nagenoeg alle steden, die den 23sten Mei een verbond met hem sloten, waarbij hij plechtig beloofde, bij hen te zullen blijven, terwijl hij te gelijker tijd zijne vijanden uit het land verbande. Vier dagen later herriep MARGARETA haren vroeger gedanen afstand, en hernam den titel van Gravin, op grond, dat WILLEM niet voldaan had aan eene voorwaarde, tot welke hij zich bij het aannemen der grafelijke waardigheid verbonden had.

(1) In *Duitschland* was de waardigheid van Keizer niet erfelijk, maar na den dood eens Keizers werd er een nieuwe gekozen door zeven vorsten van het rijk, die daarom den titel van *Keurvorsten* voerden.

Die voorwaarde, welke niet in de akte van afstand opgenomen, maar als onderhandsche bepaling daarbij was gevoegd, was dat hij aan zijn moeder jaarlijks zou uitkeeren de som van 10000 oude schilden (26 à 27000 gulden). Bij den ongunstigen toestand, waarin zich de geldmiddelen bevonden, en de vele schulden die het land drukten, was het WILLEM onmogelijk, aan die voorwaarde te voldoen.

Zijne partij, voor het grootste gedeelte bestaande uit de steden, die, bevreesd voor de terugkomst van MARGARETA'S gunstelingen, het krachtige bestuur van den Graaf boven eene vrouwenregeering verkozen, en uit verscheidene edelen, die de wettigheid van MARGARETA'S aanstelling nooit erkend hadden, en haar dientengevolge ook het recht ontzeiden, voor haren afstand een jaargeld te bedingen, spoorden hem nu aan, zich op den den grafelijken zetel te handhaven. Hij gaf aan dien wensch gehoor, en zoo barstte er een binnenlandsche oorlog los, waarvan, zooals uit het bovenstaande blijkt, de twist over de opvolging in het Graafschap *Holland* en *Zeeland* de naaste aanleiding was, maar die door twee groote partijen, welke zich vormden en wier belangen lijnrecht tegen elkander over stonden, nog lang bleef voortduren nadat het geschil over de erfopvolging reeds geheel en al was verdwenen.

Het is vooral noodzakelijk, hierbij wel te letten op den maatschappelijken toestand van die dagen.

Wij hebben gezien hoe, bij het verdwijnen der lijfeigenschap en het ontstaan van een vrijen burgerstand, de welvaart van het volk en de bloei der steden voortdurend toenamen. De edelen, in vroegere eeuwen onbeperkte gebieders over hunne onderhoorigen, verloren meer en meer van hunne macht. Daarbij kwam aan den anderen kant het vermeerderd aanzien der Graven, die door het toenemen van hunnen rijkdom, het vergrooten hunner familiebezittingen, hunne ver-

maagschapping met buitenlandsche vorsten, enz. zich langzamerhand verre boven de andere edelen verheven hadden, en niet meer, zooals in vroegere tijden, als hunne gelijken, maar wel degelijk als hunne souvereinen konden aangemerkt worden. Geen wonder dus, dat die edelen, welke zooals gedurende het kortstondige bewind van MARGARETA bleek, partij konden trekken van eene vrouwenregeering om voor zichzelven voorrechten te bedingen, gunstig voor zoodanige regeering gestemd waren, en hoopten daardoor het overwicht over den zich meer en meer ontwikkelenden burgerstand te herwinnen. Deze laatste daarentegen, naar vooruitgang strevende, sloot zich nauwer aan den vorst, die ook wederkeerig in de voortdurend toenemende kracht der natie zijnen steun vond tegen de aanmatigingen van den vaak weerspannigen adel. Wanneer men dit wel inziet, wordt het ook duidelijk dat de nu uitgebarsten tweespalt anderhalve eeuw heeft kunnen voortduren, en dat zij niet kon eindigen, dan toen de macht van den adel geheel gebroken en die van den Souverein onwrikbaar gevestigd, en het volk onafhankelijk was geworden van den adel en alleen onderdanig aan den Vorst.

§ 4. *Holland en Zeeland onder de Graven van het Beiersche stamhuis. Strijd over de opvolging van Jacoba.*

1354—1433.

De voormelde binnenlandsche krijg, bekend onder den naam van *Hoekschen* en *Kabeljauwschen* burgeroorlog (1), werd in den beginne door MARGARETA, bijgestaan door haren zwager, Koning EDUARD van *Engeland*, met voordeel gevoerd,

(1) Het was in dien tijd gebruikelijk, dat al degenen, die tot de hofhouding van een vorst behoorden, eene kleeding droegen van dezelfde kleuren als die, welke in 's vorsten geslachtswapen voorkwamen. Die van het wapen van *Beieren* zijn blauw en wit in schuinsche ruiten. Ten gevolge van hunne

maar weldra bekwam WILLEM de overhand door eene groote overwinning op de *Maas* (1351), waarvan eene verzoening het gevolg was (1354). MARGARETA, die daarbij hare aanspraken opgaf, stierf in het volgende jaar, zoodat WILLEM V nu ook de grafelijke waardigheid in *Henegouwen* aanvaardde. Toen hij evenwel in 1357 krankzinnig werd, nam zijn broeder, Hertog ALBRECHT, vooral begunstigd door de Hoeksche partij, als Ruwaard (1) het bewind in handen, en volgde in 1389, toen WILLEM gestorven was, hem als graaf van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* op.

Hij, en na hem zijn zoon WILLEM VI, die hem in 1404 opvolgde, voerden een hevigen oorlog met *Friesland*, hetwelk zij te eerder meenden te kunnen onderwerpen, omdat het door inwendige partijschappen, die der *Schieringers* en *Vetkoopers* (2), geteisterd werd. Aanvankelijk werden er door de Hollanders wel eenige voordeelen behaald, doch deze gingen weldra weder verloren, zoodat WILLEM VI eindelijk niets meer dan *Stavoren* behouden had, en toen in 1414 ook deze stad door de Friezen werd veroverd, was zijn gezag over *Friesland* geheel vernietigd.

WILLEM had, evenals zijn vader, de Hoekschen boven de Kabeljauwschen begunstigd; de stedelijke regeeringen waren bijna overal veranderd en in handen van de aanhangers der Hoeksche partij gekomen, en daardoor was het hem dan ook gelukt, in 1416 de belofte van zijne onderdanen te verkrijgen, dat zij, wanneer hij geen zoon

---

kleeding met deze schubachtige ruiten werden de aanhangers van WILLEM spottenderwijs *Kabeljauwen* genoemd, terwijl de aanhangers van MARGARETA zich zelven *Hoeken* (waarmede men die visschen vangt) noemden.

(1) *Ruwaard* was de titel van iemand, die het bewind tijdelijk voerde in naam van den Souverein. Dit woord beteekent eigenlijk *Rust* (*Ruhe*)-*Bewaarder*.

(2) Deze beide partijen in *Friesland* hadden haren oorsprong, evenals zulks gedeeltelijk met die der *Hoekschen* en *Kabeljauwschen* het geval was, in een strijd tusschen den ouden en machtigen adel (de *Vetkoopers*) en de grondbezitters (*Schieringers*).

naliet, zijne dochter JACOBA als Gravin van *Holland* en *Zeeland* zouden erkennen.

Dit gebeurde dan ook werkelijk toen hij in het volgende jaar (1417) stierf, doch daar de Kabeljauwsche partij, vasthoudende aan het beginsel, dat *Holland* geen vrouwenleen was, zich terstond daartegen verklaarde, werd het land opnieuw een prooi van vernielende burgeroorlogen. De Hoekschen huldigden JACOBA als Gravin, en den nietsbeduidenden Hertog JAN *van Brabant*, met wien zij in 1418 huwde, als Graaf, zonder de rechten van den Keizer als Leenheer daarin te kennen; terwijl de Kabeljauwschen den broeder van WILLEM VI, JAN *van Beieren*, voor hun wettigen vorst verklaarden. Deze, die Bisschop van *Luik* was, werd door den Paus van zijne geestelijke waardigheden ontslagen, door den Keizer met *Holland* en *Zeeland* beleend, en huwde met ELIZABETH, Hertogin van *Luxemburg*. Hij bemachtigde bijna het geheele zuidelijke gedeelte van *Holland*, en om een einde aan den vernielenden burgeroorlog te maken, sloot hij een verdrag met JACOBA, volgens hetwelk hij haar als Gravin erkende, en dat zuidelijke gedeelte van *Holland* van haar in leen ontving. Verder werd bepaald, dat JAN *van Beieren* gedurende vijf jaren, gezamenlijk met JACOBA's echtgenoot, over de drie Graafschappen (*Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen*) zou regeeren (1), en dat deze landen hem, wanneer JACOBA kinderloos kwam te overlijden, zouden afgestaan worden. Weldra echter wist hij meerdere macht te verkrijgen, en ging zelfs met den nietswaardigen gemaal van JACOBA een nieuw verdrag aan (1420), waarbij hij aan dezen eene groote som gelds voorschoot, en daarvoor *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* in pand ontving, dat wil zeggen, dat hij er het bewind zou voeren, en er alle inkomsten van

(1) JAN *van Beieren* voerde hierbij den titel van *Zoon van Henegouwen, Holland en Zeeland*.

zou trekken, totdat JAN en JACOBA of hunne erfgenamen genoemde som zouden hebben terugbetaald.

JACOBA, hierover verontwaardigd, verliet haren echtgenoot (1422), en liet zich van hem scheiden door een vroeger afgezetten Paus, hoewel deze daartoe de macht niet had, welke alleen aan het opperhoofd der Kerk toekwam. Daarop ging zij een nieuw huwelijk aan met GLOCESTER, den broeder van HENDRIK V, Koning van *Engeland*, en begaf zich met hem naar *Henegouwen*, waar zij zich in vele steden lieten huldigen (1424).

Nu mengde een volle neef van JACOBA, namelijk PHILIPS, Hertog van *Bourgondië* en Graaf van *Vlaanderen* en *Artois* (1), zich in het geschil: hij verklaarde JACOBA's huwelijk met GLOCESTER voor onwettig, en de eer van zijn geslacht daardoor geschonden. In overleg met hare moeder voerde hij haar naar *Gent*, en onderwierp de zaak aan de uitspraak van den Paus. JACOBA wist evenwel drie maanden later weder te ontkomen, en ontstak in *Holland* opnieuw het vuur van den burgeroorlog (2).

Kort daarna (1425) stierf JAN *van Beieren*, zoo men zegt aan vergift, en liet bij uitersten wil al datgene, waarop hij volgens het verdrag van 1420 (bl. 33) aanspraak kon maken, aan zijn neef, Hertog PHILIPS van *Bourgondië*, na. Deze bleef JAN *van Brabant* als Graaf van *Holland* en *Zeeland*

(1) Zijn vader JAN van *Bourgondië*, was een broeder van JACOBA's moeder, en zijne moeder eene zuster van haren vader WILLEM VI. — *Bourgondië*, een leen van *Frankrijk*, was eene aanzienlijke landstreek in het oostelijk gedeelte van dat rijk.

(2) In dezen oorlog (1425) werd ALLAERT BEYLING, een der Kabeljauwsche aanvoerders, bij de verovering van het slot van *Schoonhoven*, door de Hoekschen gevangen genomen. Op losprijs gesteld, werd hij tijdelijk vrijgelaten om de gevorderde som bijeen te brengen. Hierin niet slagende, stelde hij zich volgens zijne belofte weder in handen zijner vijanden, doch werd door hen op gruwelijke wijze ter dood gebracht, daar zij hem levend lieten begraven. Men heeft langen tijd gemeend, dat BEYLING reeds vóór zijn vertrek tot dien vreeselijken dood veroordeeld was, en ook JACOBA van die gruweldaad beschuldigd: dat alles is later gebleken onjuist te zijn. Waarschijnlijk heeft men hier aan eene bijzondere wraakneming van een van BEYLINGS persoonlijke vijanden te denken.

en Heer van *Friesland* erkennen, maar nam. ten gevolge van de bepalingen van genoemd verdrag, het bestuur over *Holland* en *Zeeland* als *Ruwaard* of *Regent* in handen.

JACOBA, die zich aan dat alles niet wilde onderwerpen, bleef, door de Hoeksche partij ondersteund, den oorlog voortzetten, maar met nadeeligen uitslag, zoodat zij zich eindelijk in 1428 genoodzaakt zag, een verdrag met PHILIPS aan te gaan, waarbij zij dezen als Ruwaard en Oir (erfgenaam) over *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* erkende, en zich verbond, op verbeurte van hare waardigheid als Gravin, geen huwelijk aan te gaan (1) dan met toestemming van hare moeder, van Hertog PHILIPS en van de Staten harer landen.

Daar het hier voor het eerste is, dat wij spreken van *Staten*, on deze in het vervolg herhaalde malen zullen vermeld worden, is het noodig de juiste beteekenis van die benaming wel te begrijpen.

Naarmate de steden in aanzien en rijkdom toenamen, en dus hare hulp en medewerking voor den vorst van meer belang werd, gaf deze haar het recht, eenige harer burgers met den adel en de geestelijkheid van het gewest, waartoe zij behoorden, te doen samenkomen, om de belangen van het volk aan den vorst voor te dragen. Zoodanige vergaderingen, waarin alzoo de drie standen der toenmalige maatschappij door hunne afgevaardigden vertegenwoordigd werden, noemde men de *Staten* (of *standen*) van dat gewest. Deze *Staten*, die nimmer op eigen gezag mochten vergaderen, en ook geen deel hadden aan het landsbestuur, dat geheel in handen van den vorst bleef, werden oorspronkelijk door dezen slechts dan bijeengeroepen, wanneer de gewone opbrengsten te kort schoten, en hij hun eene *bede* of verzoek om de benoodigde gelden had voor te dragen; de inwilliging daarvan

(1) JAN *van Brabant* was in het vorige jaar overleden, en de Paus had haar huwelijk met GLOCESTER voor niet geldend verklaard.

ging meestal gepaard met het toestaan van nieuwe voorrechten van zijne zijde. Het recht, hetwelk hun in 1428 gegeven werd, om mede te beslissen omtrent het huwelijk van JACOBA, was in dien tijd iets ongehoords, en wel een bewijs, dat PHILIPS het noodig oordeelde, het aanzien van het volk te verheffen, om het zoodoende meer aan zich te verbinden.

Een geheim huwelijk met FRANK *van Borselen*, Stadhouder van PHILIPS in *Holland* en *Zeeland* (1), beroofde JACOBA kort daarna van den titel van Gravin; en alzoo ging nog vóor haren dood, die in 1436 vierviel, de waardigheid van Graaf van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* en Heer van *Friesland* op PHILIPS *van Bourgondië* over (1433).

§ 6. *Regeering van Philips den Goede en van Karel den Stoute.*

1433—1477.

PHILIPS *van Bourgondië*, de eerste van het vierde stamhuis der Hollandsche Graven, was een van de machtigste vorsten van *Europa*. Behalve over het Hertogdom *Bourgondië* voerde hij ook het bewind over *Vlaanderen*, *Artois*, *Brabant*, *Limburg*, *Namen*, het Markgraafschap *Antwerpen* en de Heerlijkheid *Mechelen*, die hem achtereenvolgens door erfrecht of aankoop toevielen, zoodat toen hij in 1433 Graaf van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* en Heer van *Friesland* was geworden, en tien jaar later ook het Hertogdom *Luxemburg* had gekocht, hij over een grondgebied heerschte, dat met de machtigste rijken van dien tijd kon vergeleken worden.

De welvaart der verschillende Nederlandsche gewesten was, in weerwil van de verderfelijke burgeroorlogen, meer en meer toegenomen. Koophandel en zeevaart bloeiden, en vooral *Vlaanderen* en *Brabant* waren door hunne fa-

(1) *Stadhouder* of *stedehouder* is de titel van iemand, die in stede of in plaats van den vorst het bewind in een gedeelte van zijn gebied voert. Het woord *Stadhouder* is dus volkomen hetzelfde als *plaatsbekleeder*.

brieken en hunnen handel de rijkste gewesten van *Europa*. Te gelijk met die stoffelijke welvaart nam ook de verstandelijke ontwikkeling van het volk toe. De boekdrukkunst, die tijdens de regeering van PHILIPS werd uitgevonden (1), had gewichtige gevolgen voor verlichting en beschaving. Met den rijkdom der steden vermeerderde ook de invloed der burgerij, die meer en meer in aanzien kwam, terwijl de adel, zeer verzwakt door de langdurige binnenlandsche twisten nagenoeg geen macht meer kon uitoefenen. Tot dit laatste droeg ook de veranderde wijze van oorlogvoeren het hare bij.

Vóór het invoeren der vuurwapenen in de 14de eeuw (2) vonden de edelen in hunne moeilijk te veroveren kasteelen altijd eene veilige schuilplaats en in hunne sterke ijzeren wapenrustingen een groot voordeel in den strijd. Het een en ander verviel bij de invoering van het schietgeweer, en vooral daar in de meeste steden zoogenaamde *schutterijen* bestonden, die zich langzamerhand eene groote bedrevenheid in de behandeling der wapens eigen maakten, waardoor de burgers in staat gesteld werden, zich in later tijd met goed gevolg tegen een overmachtigen vijand te verdedigen.

Het is niet te verwonderen, dat sommige steden, en vooral die in *Vlaanderen* en *Brabant*, bij het toenemen van hare inwendige kracht en haren rijkdom, meer dan eens weerspannig werden tegen den vorst, wanneer zij zich door het invorderen van belastingen enz., in hare rechten gekrenkt achtten. Onder de regeering van PHILIPS *van Bourgondië* en van zijn opvolger vinden wij

(1) Gedurende langen tijd heeft men in ons land de uitvinding der boekdrukkunst aan LAURENS KOSTER te *Haarlem* toegeschreven, eene bewering, die door velen op zeer krachtige gronden wordt bestreden, volgens welke JOHAN GUTTENBERG te *Mainz* in *Duitschland* omstreeks het midden der vijftiende eeuw de kunst om met beweegbare letters te drukken uitgevonden heeft.

(2) Het jaar der uitvinding van het buskruit is niet nauwkeurig bekend maar eerst in het begin der 14de eeuw werd het in den oorlog gebruikt.

daarvan, vooral in *Vlaanderen*, verscheidene voorbeelden.

PHILIPS *van Bourgondië*, als Graaf van *Holland* PHILIPS *de Eerste* en om zijne uitnemende hoedanigheden en het bevorderen van 's volks welzijn, *de Goede* bijgenaamd, ging die aanmatigingen der burgerij met kracht tegen, en onderdrukte de binnenlandsche woelingen in *Holland*, die nog nu en dan uitbarstten. Daarbij zocht hij de oude twisten geheel te dempen, door zoowel Hoekschen als Kabeljauwschen in de stedelijke regeeringen te plaatsen, en het gebruiken der partijnamen en uiterlijke kenteekenen der partijen streng te verbieden.

In *Utrecht* wist hij grooten invloed te verkrijgen door te bewerken, dat een zijner onechte zonen, DAVID *van Bourgondië*, op den Bisschoppelijken zetel werd geplaatst (1466), hetgeen vooral voor *Holland* van veel belang was, daar dit Graafschap altijd veel te lijden had door telkens weder opkomende oneenigheden met *Utrecht*, uit onderlingen naijver en aanspraken op wederzijdsch grondgebied voortgesproten. In weerwil der veelvuldige oorlogen, die hij als Hertog van *Bourgondië* voerde, en van zijne schitterende hofhouding, welke in pracht en ridderlijken glans door die van geen ander vorst werd geëvenaard, liet PHILIPS toen hij in 1467 stierf, deze gewesten in een staat van vroeger nooit gekende welvaart aan zijn zoon KAREL I (bijgenaamd de *Stoute*) na.

De regeering van dezen vorst, wiens krijgszuchtige aard hem in voortdurende oorlogen wikkelde, was voor het welzijn en de rust zijner staten hoogst nadeelig. Drukkende belastingen, die hij de steden oplegde, toen de schatten verslonden waren, welke zijn vader hem had nagelaten, gaven aanleiding tot opstanden, die hij op gewelddadige wijze dempte.

Zijn doodvijand was LODEWIJK XI, Koning van *Frankrijk*, een listig, valsch en trouweloos vorst, die in zijn rijk een onbeperkt gezag trachtte te verkrijgen, en de groote leenmannen van *Frankrijk* door sluwheid en geweld zocht te

berooven en te onderwerpen. KAREL *de Stoute*, die als Hertog van *Bourgondië* en als Graaf van *Vlaanderen* en *Artois*, leenen van *Frankrijk* (bl. 34 en bl. 18), LODEWIJK XI als zijn leenheer erkennen moest, verzette zich hiertegen, en vormde zelfs het plan, zich geheel en al aan de opperheerschappij van *Frankrijk* te onttrekken. Te dien einde wist hij den Keizer van *Duitschland* FREDERIK III over te halen, dat deze de gezamenlijke landen, die onder KAREL'S heerschappij stonden, als een Koninkrijk *Bourgondië* zou erkennen, waarbij tevens bepaald werd, dat KAREL'S dochter, MARIA, huwen zou met 's Keizers oudsten zoon, MAXIMILIAAN *van Oostenrijk*. Reeds was alles tot de plechtigheid der kroning te *Trier* gereed (1473), toen de Keizer onverwachts terugtrok en *Trier* verliet, gehoor gevende aan de geheime inblazingen van LODEWIJK XI, die hem de vrees had ingeboezemd, dat KAREL naar de keizerlijke waardigheid streefde, welke FREDERIK III hoopte, dat na zijnen dood aan zijn zoon MAXIMILIAAN zou gegeven worden(zie de aanteekening op bl. 29).

KAREL gaf evenwel zijn voornemen niet op, en trachtte zijn gebied te vergrooten door onophoudelijke oorlogen, waarvan hij later zelf het slachtoffer werd, daar hij in 1477 in een veldslag bij *Nancy* sneuvelde.

Eene gewichtige wijziging in het krijgswezen, die eene afzonderlijke vermelding verdient, had gedurende zijn bewind plaats gehad.

Van de oudste tijden af was bij de Germaansche stammen, en later bij hunne nakomelingen, het geheele volk verplicht in oorlogstijd de wapenen op te vatten. Met het ontwikkelen van nijverheid en koophandel, vooral na de kruistochten, leverde dit groote bezwaren op, en reeds in de 12de eeuw begonnen de vorsten krijgslieden tegen betaling van huur of soldij (waarvan de naam *soldaten* afkomstig is) in dienst te nemen. Deze werden bij het einde van

den krijg ontslagen, en gingen dan, daar zij veelal voor het burgerlijk leven ongeschikt waren geworden, in dienst van een ander vorst over, of vormden zich tot afzonderlijke benden, die van roof en brandschatting leefden. — Omtrent het midden der 15de eeuw kwam hierin eene gewichtige wijziging, toen de Koning van *Frankrijk* ook in tijd van vrede een zeker aantal troepen onder de wapenen hield, hetgeen de oorsprong was van de blijvende of *staande* legers.

KAREL *de Stoute* was de eerste, die in 1471, door het bestendig onderhouden van eene bende ruiters van 800 man, dat stelsel in ons land invoerde.

§ 7. *Het Hertogdom Gelderland tot* 1473.

Wij hebben vroeger gezien (bl. 16) dat het Graafschap *Gelder* in 1339 door den leenheer, Keizer LODEWIJK IV van *Duitschland*, tot een Hertogdom verheven werd.

REINOUD II, de eerste Hertog, liet bij zijn overlijden in 1343 twee zonen na, REINOUD en EDUARD, die elkander het vaderlijk erfdeel betwistten. Twee aanzienlijke Geldersche geslachten, dat van *Heeckeren* en dat van *Bronkhorst*, kozen van weerszijden partij, hetgeen een hevigen burgeroorlog ten gevolge had, die der Heeckerens en Bronkhorsten genoemd, welke meer dan dertig jaren het Hertogdom teisterde. Beide broeders stierven kinderloos (1371), en het Hertogdom ging over aan den Hertog van *Gulik*, die er door den Keizer mede beleend werd. Toen ook het Guliksche stamhuis in 1423 uitgestorven was, kwam ARNOUD *van Egmond*, de naaste erfgenaam, op den hertogelijken zetel. Gedurende zijn bestuur werd *Gelder* door verschillende partijschappen verdeeld, die hij, vooral ten gevolge van den uitgeputten staat der geldmiddelen, niet wist te onderdrukken. Zijn ontaarde zoon ADOLF, gebruik makende van het algemeene misnoegen, dat hieruit ontstond, vatte het plan op, zijnen vader de regeering

te ontwringen, nam hem op eene schandelijke wijze gevangen (1465), en werd door nagenoeg alle Geldersche steden gehuldigd. Nadat zoowel de Keizer als de Paus vruchteloos tusschenbeide gekomen waren, droegen zij de vereffening van het geschil op aan KAREL *den Stoute*, schoonbroeder van ADOLF. Deze deed den grijzen ARNOUD ontslaan (1470), trachtte te vergeefs vader en zoon te verzoenen, en deed eindelijk ADOLF gevangennemen, en naar het kasteel van *Vilvoorde* brengen. ARNOUD, weder in zijn bewind hersteld, kon echter den tegenstand zijner onderdanen, die hem ongenegen bleven, niet overwinnen; hij onterfde nu zijn onnatuurlijken zoon, en verpandde voor de som van 300,000 gulden zijn Hertogdom aan KAREL, dien hij tevens tot zijn erfgenaam benoemde. Kort daarna stierf hij (1473), en KAREL *de Stoute* stelde zich nu tegen den wil der ingezetenen, die den gevangen ADOLF als opvolger van zijnen vader erkenden, door kracht van wapenen in het bezit van het Hertogdom *Gelder*, waarmede hij door den Keizer op de vroeger vermelde bijeenkomst te *Trier* (bl. 39) plechtig beleend werd.

Deze handelwijze van den Keizer was onrechtvaardig. Hij ging er vooral toe over, om het grondgebied van KAREL te vergrooten, hetwelk hij door het voorgenomen huwelijk van diens dochter met zijn zoon MAXIMILIAAN erfelijk in zijn geslacht hoopte te brengen. De onterving en uitsluiting van ADOLF was, wel is waar, een billijke straf voor zijn ontaard gedrag, maar mocht alleen hem persoonlijk treffen, en geenszins zijn zoon KAREL *van Gelder*, die toen vier jaren oud was, en recht bleef houden op het Hertogdom.

§ 8. *Maria van Bourgondië.*

1477—1482.

KAREL *de Stoute* liet eene eenige dochter, MARIA, als erfgenaam van zijn uitgestrekt gebied, na. In alle gewesten,

welke als vrouwenleen ook de opvolging van vrouwen toelieten, kon hieromtrent geene zwarigheid bestaan, maar wij hebben vroeger gezien, welke hevige onlusten er, bijv. in *Holland* en *Zeeland*, uitbarstten, wanneer eene vrouw den Grafelijken zetel wilde innemen. Daar dit nu bij den dood van KAREL *den Stoute* geen plaats had, en MARIA in de onderscheidene gewesten als Vorstin erkend werd, is het noodig de redenen daarvan wel te begrijpen.

De vrouwelijke opvolging in het algemeen kon betwist worden door den Keizer, door de nauw vermaagschapte mannelijke bloedverwanten van den overleden Vorst, en door de onderdanen, zoowel den adel als het volk.

De Keizer nu had er te veel belang bij, dat MARIA, die hij nog altijd hoopte met zijnen zoon in het huwelijk te zien treden, haren vader in zijn geheele gebied opvolgde, dan dat hij er aan gedacht zou hebben, haar het recht van opvolging te betwisten.

Nauw vermaagschapte mannelijke bloedverwanten, als broeders of broeders zonen van den overleden Vorst, die volgens het leenrecht aanspraak zouden hebben kunnen maken, waren er niet.

Wat de onderdanen betreft, wij hebben gezien, dat het volk, bij vroegere gelegenheden, zich hevig tegen eene vrouwenregeering verzette, voornamelijk omdat de drukkende willekeur der machtige edelen zich onder zoodanige regeering sterker kon doen gevoelen dan onder het krachtige bestuur van een vorst, die integendeel de vrijheden van het volk uitbreidde, om daardoor voor zich zelven een steun tegen den vaak weerspannigen adel te vinden. Maar nu waren de omstandigheden zeer veranderd; de macht der edelen was allengs zoodanig verminderd, dat men er geene vrees meer voor koesterde; het volk daarentegen, dat sedert lang geen lijfeigenschap meer kende, maar geheel uit vrije burgers be-

stond, was door zijne krachtige ontwikkeling, door zijne welvaart en toenemende beschaving in dezelfde mate vooruitgegaan; het begon zich meer en meer zelfstandig te gevoelen, en het was dus geen wonder, dat zij, die als stedelijke regenten of als leden van de Staten reeds een zekeren invloed uitoefenden op het bestuur, er naar streefden, zich een gedeelte toe te eigenen van de souvereine macht, welke tot nog toe onverdeeld door den vorst was bezeten. Dezelfde uitbreiding van gezag, die vroeger de edelen onder eene vrouwenregeering hoopten te verkrijgen, was nu het doel geworden, dat de Staten zochten te bereiken, toen de omstandigheden hun daartoe gunstig bleken te zijn.

De twintigjarige MARIA bevond zich bij den dood haars vaders in hoogst moeilijke omstandigheden. De Koning van *Frankrijk*, LODEWIJK XI, ontnam haar terstond het Hertogdom *Bourgondië*, dat een leen van *Frankrijk* was, waarin, zooals hij ten onrechte verklaarde, geene vrouw mocht opvolgen; verder maakte hij aanspraak op verscheidene andere gedeelten van haar grondgebied, en vorderde eindelijk van haar de belofte, dat zij later met zijn oudsten zoon, die toen nog slechts zeven jaren oud was, zou huwen, waardoor al de Nederlandsche gewesten in het vervolg aan *Frankrijk* zouden gekomen zijn.

Deze eischen ondersteunde hij met de wapenen, en MARIA, die zonder geld en zonder leger tegen hem niet bestand was, moest in hare onderdanen haren eenigen steun vinden Te *Gent*, waar zij zich toenmaals ophield, waren de Staten der verschillende Nederlandsche gewesten vergaderd, die nu van de benarde omstandigheden, in welke zij zich bevond, gebruik maakten om eene menigte voorrechten te bedingen, waardoor het grootste gedeelte van de souvereine macht in hunne handen overging. *Holland* en *Zeeland* verklaarden haar als Gravin te zullen erkennen, mits zij het zoogenaamde *Groot*

Privilegie verleende. Dit was eene overeenkomst tusschen haar en hare onderdanen, waarbij zij beloofde, geen huwelijk te zullen aangaan, geen oorlog te zullen voeren of vrede te sluiten, geene belastingen te heffen, geene veranderingen in de munt te brengen, en in het algemeen in geene zaken van gewicht te zullen beslissen, zonder goedkeuring van de Staten. Deze, zoowel als de regeeringen der steden, mochten vergaderen zoo dikwijls en waar het hun zou believen.

Door dit *Groot Privilegie*, hetwelk MARIA genoodzaakt was te verleenen, verloor zij nagenoeg al hare macht. Hoewel er eenige zeer nuttige bepalingen in gevonden werden, werkte het geheel hoogst nadeelig, omdat er nog geene eenheid en geen samenhang in het algemeen bestuur der *Nederlanden* bestond. De vele steden hadden, evenals de gewesten, verschillende en dikwijls tegenstrijdige belangen, en toen nu aan de stedelijke Regenten het recht gegeven was, zoo dikwijls zij verkozen, bijeen te komen om zelven hunne belangen te regelen, ontstonden daaruit eene groote menigte verwarringen, twisten en binnenlandsche beroeringen, die met geweld en zelfs met hulp van vreemd krijgsvolk, dat door de verschillende partijen in dienst werd genomen, moesten beslecht worden.

Toen MARIA het gevaar, hetwelk haar van de zijde van *Frankrijk* dreigde, door onderhandelingen zocht af te weren, werden de Gentenaars, die van geene overeenkomst met *Frankrijk* wilden hooren, hevig verbitterd, en vermoordden verscheidene leden der regeering en de twee voornaamste raadslieden van MARIA. Te gelijker tijd stelden zij ADOLF *van Gelder* (zie bladz. 41) in vrijheid, gaven hem het opperbevel over het leger, en bestemden hem tot MARIA's echtgenoot. Hij sneuvelde echter in een gevecht tegen de Franschen (1477), en MARIA trad weinige weken later in den echt met den vroeger voor haar bestemden MAXIMILIAAN,

Hertog van *Oostenrijk* (1), die zich door zijn voortreffelijk karakter, zijne dapperheid en schranderheid bij het volk zeer bemind maakte. In de verschillende gewesten onder den titel van Voogd en Beschermer van MARIA gehuldigd, wist hij door zijn wijs bestuur de binnenlandsche oneenigheden te stillen, bedwong in *Holland* de Hoeksche partij, die daarop de wijk naar *Utrecht* nam, en behaalde door zijne dapperheid eene overwinning op het Fransche leger bij *Guinegate* (1479).

De Gelderschen, welke na den dood van KAREL *den Stoute* diens dochter MARIA niet hadden willen erkennen, maar eerst ADOLF *van Gelder*, en toen deze gesneuveld was, zijn minderjarigen zoon KAREL (bl. 41), die zich aan het het hof van MARIA bevond, als hun Hertog uitriepen, werden door MAXIMILIAAN met geweld van wapenen aan zijn gezag onderworpen.

In 1482 stierf MARIA ten gevolge van een val van het paard, en liet een zoon en eene dochter, PHILIPS en MARGARETA, na. Daar MAXIMILIAAN zelf nooit heer over eenig Nederlandsch gewest was geweest, volgde PHILIPS zijne moeder in de regeering op, en wel, vermits hij slechts den ouderdom van vier jaren bereikt had, onder de voogdij van zijnen vader.

§ 9. *Begin van de regeering der Graven uit het Oostenrijksche stamhuis. Eerste voogdij van Maximiliaan.*

1482—1492.

De twaalf jaren, welke verliepen voordat PHILIPS zelf het bewind aanvaardde, vormen een tijdvak van onophoudelijke verwarring en bloedigen twist. De Vlamingen en Brabanders wilden MAXIMILIAAN niet als Voogd en Regent erkennen, en moesten na herhaalde oproeren met geweld daartoe gedwongen worden. Met de Franschen, die de opstandelingen, hetzij in het geheim, hetzij openlijk ondersteunden, had hij herhaaldelijk oorlog te voeren.

(1) In 1484 verkreeg hij van zijnen vader den titel van *Aartshertog*.

De Hoekschen, naar *Utrecht* geweken, vereenigden zich met de ontevredenen in dat Bisdom, die hunnen Bisschop DAVID *van Bourgondië*, een oom van MARIA, verdreven hadden, en begonnen weder vijandelijkheden tegen *Holland*, waar de Kabeljauwsche partij aan het bewind was. MAXIMILIAAN rukte tegen *Utrecht* op, veroverde die stad, noodzaakte haar, hem als wereldlijk Voogd (1) te erkennen en herstelde den verjaagden Bisschop (1483) (2).

De hevige oproeren, die herhaaldelijk in *Vlaanderen* en vooral in de machtige rijke steden *Gent* en *Brugge* uitbarstten, werden eerst in 1491 geheel gedempt door middel van een Duitsch leger onder ALBRECHT *van Saksen*, hetwelk de Keizer zijnen zoon MAXIMILIAAN ter hulp zond.

Inmiddels had de Hoeksche partij onder Jonker FRANS *van Brederode* de vijandelijkheden met vernieuwde woede hervat. Nadat deze evenwel in een scheepsstrijd bij *Brouwershaven* geslagen en aan zijne wonden overleden was (1491), week het overschot zijner partij ander JAN *van Naaldwijk* naar *Sluis*. Van hieruit verontrustten de Hoekschen met hunne schepen de Hollandsche kusten, en trokken daarbij partij van een opstand, die ten gevolge van duurte, misgewas en drukkende belastingen, onder het landvolk van *Noord-Holland* was uitgebarsten (3). ALBRECHT *van Saksen* herstelde daar evenwel de rust, en veroverde *Sluis*, de laatste wijkplaats der Hoekschen, waarmede een einde kwam

(1) Hierdoor wordt verstaan, dat hij de zaken, op het bestuur betrekking hebbende (de wereldlijke), zou regelen, terwijl die, welke de Kerk betreffen (de geestelijke), natuurlijk aan den Bisschop bleven.

(2) Het was in dezen oorlog, dat JAN VAN SCHAFFELAAR, een der ruiterhoofden van den Bisschop, met 18 of 19 krijgsknechten in den toren van *Barneveld* door de Hoekschen belegerd werd, en toen zijn volk standvastig weigerde zich te redden door zijn hoofdman aan den vijand over te leveren, naar beneden sprong om zijne krijgsmakkers te behouden (1482).

(3) Deze opstand wordt die van het *Kaas- en Broodvolk* genoemd, daar de opstandelingen eene kaas en een brood in hun vaandel voerden, wellicht om aan te toonen, dat zij slechts voor het behoud der noodzakelijkste levensbehoeften streden.

aan de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, die gedurened meer dan 140 jaren, met langer of korter tusschenpoozen, het land verontrust hadden (1492). Hij werd tot belooning van zijne gewichtige diensten benoemd tot *Erfpotestaat* van *Friesland* tusschen de *Zuiderzee* en de *Eems*, waar hij zich evenwel met kracht van wapenen moest handhaven.

In 1493 volgde MAXIMILIAAN zijnen vader FREDERIK III als Keizer van *Duitschland* op. Hij vertrok in het volgende jaar derwaarts, en PHILIPS, die nu den leeftijd van zestien jaren bereikt had, werd in de onderscheidene aan zijn gezag onderworpen gewesten gehuldigd.

§ 10. *Philips de Schoone. Tweede voogdij van Maximiliaan.* 1494—1515.

PHILIPS, die om zijn uiterlijk den bijnaam van *de Schoone* ontving, verklaarde bij het aanvaarden van de regeering, dat het *Groot Privilegie* op eene slinksche wijze aan zijne moeder MARIA was afgedwongen, en daar hij zich, ten gevolge van het wijs beleid en het krachtige bestuur van zijnen vader sterk genoeg gevoelde, weigerde hij het te bekrachtigen (1). De Staten van *Holland* en *Zeeland* vernietigden het met algemeene stemmen, gedeeltelijk omdat zij zich niet konden of wilden verzetten, gedeeltelijk omdat zij de nadeelige gevolgen hadden gezien van verscheidene daarin voorkomende bepalingen, waarop PHILIPS bezwoer, al de voorrechten, welke vroeger in deze gewesten verleend waren, te zullen handhaven.

In 1496 trad hij in het huwelijk met JOHANNA, dochter van FERDINAND, Koning van *Arragon*, en van ISABELLA

(1) Bij de huldiging van een nieuwen Graaf bekrachtigde deze al de vrijheden en privilegiën, door zijne voorgangers aan het volk verleend, dat is, hij beloofde, zijne onderdanen volgens die bepalingen te zullen regeeren; te gelijker tijd zwoeren de Staten hem uit naam van het volk gehoorzaamheid.

Koningin van *Castilië* (1), zoodat hij, toen JOHANNA's eenige broeder en hare oudere zuster gestorven waren, het vooruitzicht had, ook in die rijken te zullen opvolgen.

Toen dan ook ISABELLA in 1504 was overleden, vertrok PHILIPS met JOHANNA naar *Spanje* (1506), om de regeering over *Castilië* te aanvaarden. Hij maakte zich daar echter bij zijne nieuwe onderdanen weldra gehaat, vooreerst doordien hij zijne gemalin, die krankzinnig geworden was, deed opsluiten; maar voornamelijk omdat hij eene menigte Nederlandsche edelen, welke hij met zich naar *Castilië* had genomen, in de regeering stelde. Zijn bewind duurde evenwel niet lang, daar hij nog in hetzelfde jaar (1506) overleed.

De Gelderschen hadden zich niet aan zijn gezag willen onderwerpen, maar bleven KAREL *van Gelder* (2) als hun wettigen Hertog erkennen. Deze was in eenen oorlog, dien MAXIMILIAAN van 1486 tot 1488 tegen de Franschen voerde (bl. 45), door de laatsten gevangengenomen (1487), doch vijf jaren later, toen de oorlog op nieuw was uitgebarsten, uit zijne krijgsgevangenschap ontslagen, omdat de Koning van *Frankrijk* begreep, dat hij daardoor MAXIMILIAAN een nieuwen vijand zou bezorgen, daar KAREL volstandig weigerde, van zijne rechten op het Hertogdom *Gelder* afstand te doen. In *Gelderland* door het volk met vreugde ontvangen, verijdelde hij dan ook de pogingen van MAXIMILIAAN en diens opvolger PHILIPS om hem met geweld van wapenen te bedwingen, en begon, ondersteund door de toegenegenheid der Gelderschen, een oorlog, welken hij bijna eene halve eeuw met de grootste dapperheid volhield, doch waaronder de welvaart van *Gelderland* veel leed.

---

(1) De koningkrijken *Arragon*, *Castilië*, *Granada* en *Leon*, over welke beide laatsten FERDINAND en ISABELLA insgelijks het bewind voerden, maakten te zamen het tegenwoordige Koninkrijk *Spanje* uit.

(2) Zijne vijanden, die hem niet als Hertog van *Gelder* erkenden, noemden hem, naar het stamhuis, waartoe hij behoorde (bl. 40), KAREL *van Egmond*.

PHILIPS *de Schoone* liet behalve drie dochters (1), twee zonen na, KAREL en FERDINAND, waarvan de oudste, die in 1500 te *Gent* geboren was, en naar zijn stamhuis KAREL *van Oostenrijk* genoemd werd, hem onder de voogdij zijns grootvaders MAXIMILIAAN opvolgde. Deze stelde zijne dochter MARGARETA (2) als landvoogdes over de *Nederlanden* aan. In *Castilië* nam FERDINAND *van Arragon* het bestuur op zich.

De tijd van KAREL'S minderjarigheid werd gekenmerkt door hevige vijandelijkheden in de verschillende *Noord-Nederlandsche* gewesten. KAREL *van Gelder* mengde zich eerst in een twist tusschen den Bisschop van *Utrecht* en diens onderdanen, en koos partij voor de laatsten, die hem tot wereldlijk Heer hunner stad aannamen. Eveneens voegde hij zich bij de vijanden van JORIS *van Saksen*, die zijn vader ALBRECHT als *Potestaat van Friesland* was opgevolgd (bl. 47), maakte zich meester van *Groningen* en *Drente*, en bracht JORIS *van Saksen* zoo in het nauw, dat deze, zich niet meer kunnende staande houden, en zich toch niet aan hem willende onderwerpen, in 1515 al zijne rechten op *Friesland* aan KAREL *van Oostenrijk* verkocht, die in datzelfde jaar de regeering over zijne Nederlandsche gewesten had aanvaard.

§ 11. *Regeering van Karel II (V). Vereeniging der zeventien Nederlandsche gewesten. Inrichting van het bestuur. Kerkhervorming.*

1515—1555.

Binnen weinige jaren werd KAREL II de machtigste vorst van *Europa*. In 1516 namelijk stierf FERDINAND *van Arragon*, zijn grootvader van moederszijde, waardoor hij Koning van *Spanje* werd en gebieder over de aanzienlijke landen,

(1) Een vierde dochter werd kort na haars vaders dood geboren.
(2) MARGARETA (bl. 45) was de weduwe van den Hertog van *Savoye*, en voerde daarom den naam van MARGARETA van *Savoye*.

die, zoowel in *Europa* als in *Amerika*, tot dat rijk behoorden (1), en in 1519 stierf MAXIMILIAAN, zijn grootvader van vaderszijde, waarop hij door de Keurvorsten tot Keizer van *Duitschland* werd verkozen. Daar de waardigheid van Keizer de aanzienlijkste was, die hij bekleedde, en hij als zoodanig KAREL V heette, is hij in de geschiedenis algemeen onder dien naam bekend.

In de *Nederlanden* werd ook zijn gebied uitgestrekter dan dat van een zijner voorgangers geweest was. De Staten van *Friesland* namelijk erkenden hem als Heer, nadat KAREL *van Gelder* eenige jaren te voren (1517) afstand gedaan had van de aanspraken, welke hij nog op dat gewest maakte; en de Bisschop van *Utrecht*, die zich tevergeefs tegen zijne muitzieke onderdanen poogde staande te houden, droeg hem in 1528 het wereldlijk gezag op over zijn Bisdom, waartoe ook *Overijsel* behoorde.

KAREL *van Gelder*, die zich, in weerwil van zijne onwrikbare dapperheid en die van zijnen heldhaftigen Veldmaarschalk MAARTEN VAN ROSSUM, eindelijk aan de overmacht moest onderwerpen, stond aan KAREL V in 1536 *Groningen* en *Drente* tegen eene jaarwedde af, en had reeds vroeger moeten beloven, hem het Hertogdom *Gelder* en het Graafschap *Zutfen* te zullen nalaten, indien hij zonder nakomelingen stierf. Toen het evenwel bij zijn overlijden in 1538 bleek, dat hij in weerwil van de gemaakte bepalingen zijn neef WILLEM, Hertog van *Gulik* en *Kleef*, tot zijn opvolger benoemd had, bracht KAREL V een leger op de been en dwong dezen hem *Gelder* en *Zutfen* af te staan (1543).

Zoo waren dan de zeventien Nederlandsche gewesten,

(1) *Amerika* was in 1492 door de Spanjaarden onder CHRISTOFFEL COLUMBUS ontdekt; zij hadden daar in de volgende jaren uitgestrekte landen in bezit genomen, die vooral door de opbrengst van edele metalen groote voordeelen aan *Spanje* opleverden.

door den loop der gebeurtenissen gedurende verscheidene eeuwen, eindelijk alle onder het bestuur van éénen Vorst gekomen. Zij maakten echter daarom nog niet één geheel uit. KAREL V was bijv. in *Holland* en *Zeeland* Graaf, in *Brabant* Hertog, in *Antwerpen* Markgraaf, enz. en al die verschillende gewesten waren volkomen onafhankelijk van elkander. De vereeniging van die bloeiende landen tot één geheel was reeds het streven van KARELS voorgangers uit het Bourgondische Huis geweest, maar eerst aan hem gelukte het, die tot stand te brengen. Op den Rijksdag te *Augsburg* (1) in 1548 wist hij namelijk te bewerken, dat de Nederlandsche gewesten (2) aan de macht, het gezag en de rechtspleging van het Duitsche rijk werden onttrokken, en alleen aan hem onderdanig verklaard; zij bleven echter onder de bescherming van het Rijk, en betaalden een aandeel in de rijkslasten. Verder bepaalde hij, dat zij onder één Heer zouden vereenigd blijven, en deed zijn zoon PHILIPS in de voornaamste steden als zijn opvolger huldigen.

Onder de maatregelen, welke KAREL nam, om zooveel mogelijk eenheid in het bestuur hier te lande te brengen, behoorde ook het bijeenroepen van *Algemeene Staten* of *Staten-Generaal*, eene vergadering, samengesteld uit afgevaardigden van de Staten der verschillende gewesten (bl. 35), om hen te raadplegen over zaken van algemeen belang. Zij hadden echter, evenals de gewestelijke Staten, geen ander recht, dan den Vorst raad te geven, en mochten ten hoogste de handhaving der voorrechten en vrijheden bedingen, die hij of zijne voorzaten aan het volk verleend hadden.

(1) De Rijksdag was eene vergadering van de vorsten, wier landen gezamenlijk het Duitsche Rijk vormden, en werd van tijd tot tijd door den Keizer, het gemeenschappelijk opperhoofd, bijeengeroepen, om over de algemeene belangen te beraadslagen.

(2) *Vlaanderen* en *Artois*, vroeger leenen van *Frankrijk*, waren in 1544 aan KAREL V afgestaan.

De souvereine macht bleef in den volsten zin des woords bij den Vorst, en werd namens hem in elk der verschillende gewesten bij zijne afwezigheid uitgeoefend door eenen *Stadhouder* (zie de aanteekening op bl. 36), aan wien dus, daar hij den Souverein vertegenwoordigde, zoowel het volk als de Staten en de Stedelijke Regeeringen van dat gewest gehoorzaamheid verschuldigd waren. Daarenboven werd over het geheele land eene Landvoogd of eene Landvoogdes aangesteld, aan wien de Stadhouders, ieder voor hun bijzonder gebied, rekenschap verschuldigd waren. Na den dood van MARGARETA *van Savoye* (bl. 49) had KAREL zijne zuster MARIA tot Landvoogdes benoemd (1530).

Het grootste bezwaar, waardoor eene volkomen vereeniging der verschillende Gaaafschappen, Hertogdommen, enz., belet werd, bestond in de menigte zeer uiteenloopende privilegiën, die in de verloopen eeuwen aan de gewesten en de steden gegeven waren. Het was niet mogelijk, eene algemeene gelijkheid van bestuur in te voeren, zoolang iedere stad hare bijzondere rechten en afzonderlijke bepalingen had, volgens welke de burgerij moest geregeerd worden, en die nagenoeg in alle steden verschillend waren.

Hoe gaarne ook KAREL V de eenheid van gezag wenschte, trachtte hij haar toch niet door schending dier privilegiën te verkrijgen, ofschoon hij tot bevordering van zijn doel van lieverlede met beleid verscheidene wetten wijzigde. Nederlander van geboorte, en geheel en al bekend met den aard van zijne landgenooten, wier taal hij sprak en wier deugden hij op prijs stelde, verwierf hij hunne toegenegenheid door een gematigd bestuur, terwijl hij ook wederkeerig bij deze rijke en door koophandel, nijverheid en landbouw bloeiende gewesten groote ondersteuning vond in de kostbare en langdurige oorlogen, die hij, als Keizer van *Duitschland* of Koning van *Spanje*, bijna onophoudelijk te voeren had.

In de eerste jaren zijner regeering had eene gebeurtenis plaats, welke de gewichtigste gevolgen voor ons vaderland gehad heeft, namelijk de hervorming in de Kerk, die in *Duitschland* door LUTHER bewerkt werd (1517), en zich van daar weldra over een groot gedeelte van *Europa* verspreidde. Velen, die van meening waren, dat de Katholieke Kerk zoowel in hare gebruiken als in hare leerstellingen eene verandering en verbetering behoefde, scheurden zich, toen aan hunne voorstellingen geen gevolg werd gegeven, van de Kerk af, en noemden zich Hervormden (1).

KAREL V was de Hervorming vijandig, niet alleen uit godsdienstige overtuiging, maar ook uit staatkunde, daar hij begreep, dat het afwijken van de bepaalde leerstellingen der Kerk hem zou berooven van den steun der Katholieke geestelijkheid, die een grooten invloed op het volk had, terwijl het, met het oog op zijne staatkundige betrekkingen van belang voor hem was, zich den Paus niet tot vijand te maken.

In *Duitschland* voerde hij daarom een oorlog tegen verscheidene vorsten, die tot bescherming van hun geloof een onderling verbond hadden gesloten, doch hoezeer hij in dien strijd overwinnaar bleef (1547), was hij niet in staat, de meer en meer toenemende uitbreiding der Hervorming tegen te gaan, en eindelijk genoodzaakt in 1555 aan zijne Duitsche onderdanen vrijheid van godsdienst volgens hunne overtuiging te verleenen.

In zijne andere landen evenwel, waar zijn gezag veel

(1) Onder verschillende benamingen zijn de belijders der Hervormde geloofsleer bekend, als: *Lutherschen*, naar LUTHER, den hervormer, die zich het eerst openlijk van de Katholieke Kerk afscheidde; *Calvinisten*, naar den hervormer CALVIJN in *Frankrijk; Protestanten*, aldus genoemd, omdat zij zich vereenigden met een *Protest* of tegenvoorstelling, door sommige Duitsche vorsten ingediend tegen een rijksbesluit, bij hetwelk de uitbreiding der Hervormde leer verboden werd, enz.

uitgebreider was, verzette hij zich met kracht tegen iedere afwijking van de Katholieke leer. De strengste *plakkaten* (1) werden in de *Nederlanden* uitgevaardigd, waarbij iedere ketterij (zoo noemde men al wat in strijd was met de Roomsch-Katholieke kerkleer) met zware straffen, ja zelfs met den dood bedreigd werd. Deze plakkaten, die steeds strenger werden, zoodat het volk ze *bloedplakkaten* noemde, konden evenwel den voortgang der Hervorming in ons vaderland niet stuiten, zoodat het aantal der belijders van de nieuwe leer, gelijk men de Hervormde leerbegrippen noemde, in weerwil der hevige vervolging, voortdurend toenam.

Na eene veertigjarige regeering, grootendeels in onrust, oorlog en vermoeienis doorgebracht, verlangde KAREL naar rust, en stond in 1555 het bewind over de *Nederlanden* af aan zijnen zoon PHILIPS. In het volgende jaar stond hij ook *Oostenrijk* met de daarbij behoorende Staten en de Keizerlijke waardigheid af aan zijnen broeder FERDINAND, die reeds vroeger door de Keurvorsten tot zijn opvolger op den Keizerstroon benoemd was. Te gelijker tijd gaf hij aan PHILIPS het bewind over al zijne overige landen, en nam zijn verblijf in een klooster in *Spanje*, waar hij in 1558 overleed.

Hoewel ontluisterd door de hevige vervolging van hen, die andere geloofsbegrippen koesterden dan hij, was zijn verstandig bestuur hoogst weldadig voor ons vaderland geweest, en gaf hij de Nederlandsche gewesten als de bloeiendste landen van zijn uitgestrekt gebied aan zijnen opvolger over. *Brabant* en *Vlaanderen* waren de rijkste gewesten en *Antwerpen* eene der voornaamste koopsteden van *Europa*. Landbouw, veeteelt, fabrieken en koophandel verspreidden eene ongemeene welvaart.

---

(1) *Plakkaten* noemde men in het algemeen bevelschriften van de Regeering.

§ 12. *Philips III (II). Margareta van Parma, Landvoogdes over de Nederlanden. Willem van Oranje.*

PHILIPS III, die als Koning van *Spanje* den naam droeg van PHILIPS II, waaronder hij in de geschiedenis algemeen bekend is, was in vele opzichten het tegendeel van zijnen vader. In *Spanje* geboren en opgevoed, was hij met het karakter, de zeden en de denkwijze van zijne Nederlandsche onderdanen weinig bekend. Somber en achterdochtig van aard, was hij daarenboven altijd door Spanjaarden omringd, bij wie de haat tegen de Nederlanders, reeds onder PHILIPS *den Schoone* ontstaan (zie bl. 48), nog aangewakkerd was door de voorkeur, welke ook KAREL V altijd aan zijne landgenooten betoond had, door hun in *Spanje* aanzienlijke ambten te schenken.

Het volkomen onbeperkte gezag, waarmede PHILIPS in zijn overig gebied regeerde, moest hem noodzakelijk met weerzin vervullen tegen eene natie, die reeds sedert verscheidene eeuwen door een aantal voorrechten tegen willekeur beveiligd was, en die, trotsch in het gevoel van hare rechtmatig verworven vrijheid, meer dan eens had getoond, niet geneigd te zijn, zich die vrijheid te laten ontnemen.

Hij was een vijand van de Kerkhervorming, evenzeer als zijn vader, doch terwijl deze niet alleen door godsdienstige, maar ook door staatkundige beweegredenen tot vervolging van andersdenkenden werd aangezet, was het bij PHILIPS eene diepgewortelde overtuiging, welke hem uit kwalijk geplaatsten godsdienstijver het ter dood brengen van allen, die niet volkomen zijne geloofsbegrippen deelden, tot een heiligen plicht, tot een Gode welgevallig werk maakte. Daarom verklaarde hij ook, dat hij liever duizend levens zou willen verliezen, dan verandering in den godsdienst te vergunnen.

Kort na de aanvaarding der regeering werd hij gewikkeld

in een oorlog met *Frankrijk*, dien hij echter in 1559 door een voordeeligen vrede eindigde. Het was voornamelijk aan de Nederlanders, en in het bijzonder aan LAMORAAL, Graaf van *Egmond*, een der aanzienlijkste edelen, dat hij de overwinningen bij *St. Quintijn* (1557) en *Grevelingen* (1558), waardoor de oorlog beslist werd, te danken had.

Toen de vrede gesloten was, vertrok PHILIPS naar *Spanje*, na alvorens orde op de regeering te hebben gesteld. Tot algemeene Landvoogdes benoemde hij zijne zuster MARGARETA *van Parma* (1), die in het bestuur zou worden bijgestaan door een *Raad van State*, dat is, eene vergadering van aanzienlijken, door den Koning benoemd, om de Landvoogdes voor te lichten omtrent de zaken van vrede of oorlog of van algemeen bestuur. In moeilijke omstandigheden moest zij daarenboven nog den raad inwinnen van drie door PHILIPS aangewezen mannen, op wier denkwijze, zoowel in het staatkundige als in het godsdienstige, hij volkomen kon rekenen. De meest invloedrijke daarvan was GRANVELLE, Bisschop van *Utrecht*, die weldra de voornaamste raadsman der Landvoogdes werd.

Voorts waren er, evenals vroeger (zie bl. 52), in de verschillende gewesten Stadhouders aangesteld, die den Souverein vertegenwoordigden en als zoodanig het bevel over het krijgsvolk voerden, en de zaken van inwendig bestuur regelden. De aanzienlijkste onder hen was de Stadhouder van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, WILLEM, Prins van *Oranje*, Graaf van *Nassau*.

Deze vorst, in 1533 te *Dillenburg* in *Nassau* geboren,

(1) Zij was gehuwd met OCTAVIUS FARNESE, Hertog van *Parma*. De landvoogdes MARIA (bl. 52) was met haren broeder KAREL V naar *Spanje* getrokken, en vervangen door EMANUEL PHILIBERT, Hertog van *Savoije*, die vroeger door de Franschen uit zijne Staten verdreven, bij het sluiten van den vrede in 1559 in zijn gebied hersteld werd, en nu derwaarts terugkeerde.

was de zoon van WILLEM *den Oude*, Graaf van *Nassau-Dillenburg* en JULIANE, Gravin van *Stolberg*. Zijn neef, RÉNÉ *van Nassau*, die van eenen oom van moederszijde het prinsdom *Oranje* (1) geërfd had, en in 1544 zonder kinderen overleed, liet hem niet alleen dat Prinsdom, maar ook vele aanzienlijke leengoederen in de *Nederlanden* na, als: de Baronie van *Breda*, de Heerlijkheden *Oosterhout*, *Geertruidenburg* enz.

Reeds op jeugdigen leeftijd was hij de lieveling van KAREL V, die hem aan zijn hof liet opvoeden, en hem later zijn volle vertrouwen schonk. Zoowel door zijne betrekking tot dien vorst, als door zijne hooge geboorte en aanzienlijke bezittingen, behoorde dus WILLEM *van Oranje* tot de voornaamste edelen in ons land; maar het was vooral door zijne uitstekende hoedanigheden, dat hij zich boven allen onderscheidde. Aan schrander doorzicht, werkzaamheid en stilzwijgendheid (die hem den naam van WILLEM *den Zwijger* deed verwerven) paarde hij eene oprechte verdraagzaamheid omtrent de godsdienstige gevoelens van anderen, en koesterde dus een onbegrensden afkeer van vervolging en gewetensdwang. Hij behoorde tot de Katholieke Kerk, maar wel verre van de dweepzieke denkbeelden van PHILIPS te deelen, eerbiedigde hij de geloofsbegrippen van andersdenkenden. Geen wonder was het dus, dat hij door die hoedanigheden en door zijne welwillendheid en vorstelijke mildheid de harten van het volk wist te winnen, maar ook dat PHILIPS hem om die reden met achterdocht beschouwde.

Een ander edelman, die grooten invloed op het volk had, was de hierboven genoemde LAMORAAL, Graaf van *Egmond*, Stadhouder van *Vlaanderen* en *Artois*, die door zijne ridderlijke dapperheid en zijn beminnelijk karakter

(1) Het Prinsdom *Oranje* lag in het zuiden van *Frankrijk* nabij *Avignon*, en was in 793 door KAREL *den Groote* als een allodiaalgoed aan den heldhaftigen WILLEM (bijgenaamd *au cornet*) gegeven.

zich de algemeene liefde had weten te verwerven. Hij bezat evenwel op verre niet de standvastigheid en de schranderheid van WILLEM *van Oranje*.

§ 13. *Begin van de ontevredenheid hier te lande.*

Weldra bleek het, dat PHILIPS niet voornemens was het geringste op het punt van godsdienstvrijheid toe te geven. Nog vóór zijn vertrek gelastte hij uitdrukkelijk de strengste handhaving der bloedige plakkaten tegen hen, die de Hervormde beginselen waren toegedaan, en om den invloed van de geestelijkheid te vermeerderen, wist hij bij den Paus de aanstelling van achttien Bisschoppen hier te lande te bewerken, in plaats van vier, zooals er vroeger geweest waren. Het land werd dus, wat het kerkelijk beheer aangaat, verdeeld in even zoovele Bisdommen, terwijl zich daarbij het gerucht verbreidde, dat PHILIPS voornemens was de *Spaansche Inquisitie* hier te lande in te voeren. Dit was eene geestelijke rechtbank, ongeveer eene eeuw te voren in *Spanje* opgericht, welke met de grootste onmenschelijkheid woedde tegen allen, die ook maar in het geringste afweken van het geloof, dat door de Kerk als het alleen ware was aangenomen, en honderdduizenden door beulshanden liet ombrengen of in gevangenissen deed versmachten (1).

Niettegenstaande verreweg de meerderheid van het Nederlandsche volk Katholiek was (het aantal Hervormden bedroeg nog niet een honderdste gedeelte) was de afkeer van de blinde vervolgzucht van PHILIPS algemeen, terwijl

(1) De Inquisitie, die reeds sedert verscheidene eeuwen in de Katholieke Kerk bestond, was oorspronkelijk eene instelling tot onderzoek naar het geloof bij de leden der Kerk, en het terecht wijzen of straffen der afvalligen. Die Inquisitie, als tot de Kerk behoorende, bestond hier te lande evenals elders. De Spaansche Inquisitie daarentegen, welke alleen in *Spanje* was gevestigd, was daarvan onafhankelijk, en alleen aan het gezag van den Koning onderworpen.

de gegronde vrees, dat hij voor geene middelen zou terugdeinzen om zijne plannen door te zetten, en het vooruitzicht dat hij zich daartoe, zonder de vrijheden en privilegiën des volks te achten, van een geheel onbeperkt gezag zou trachten meester te maken, de gemoederen meer en meer in beweging bogonnen te brengen. Met dit laatste vermoeden bracht men ook in verband de tegenwoordigheid in de *Zuidelijke Nederlanden* van Spaansche benden, die in den oorlog tegen *Frankrijk* gediend hadden. Men verzocht daarom den Koning dringend, nadat de vrede gesloten was, de vreemde troepen uit het land te zenden en de verdediging der grenzen aan de Nederlanders zelven over te laten. Hij beloofde het nog vóór zijn vertrek naar *Spanje,* maar het duurde ongeveer anderhalf jaar eer hij aan die belofte voldeed.

GRANVELLE, die inmiddels tot Kardinaal bevorderd was, had weldra het geheele vertrouwen der Landvoogdes gewonnen. Zij deed niets zonder zijnen raad, hetgeen in hooge mate de ontevredenheid opwekte van de Nederlandsche edelen, wier voorstellen niet meer geteld werden, en die het moesten aanzien, hoe alle ambten nagenoeg alleen aan zijne gunstelingen werden gegeven.

De meeste hoofden van den adel vereenigden zich daarom tegen den Kardinaal, het voorwerp van den algemeenen haat, en zelfs drongen ORANJE, EGMOND en de Graaf van *Hoorne*, Admiraal der Nederlandsche vloot, schriftelijk bij den Koning op zijne verwijdering aan. Toen dit zonder gevolg bleef, verwijderden zij zich uit den Raad van State, van welken zij lid waren, doch waar zij geen den minsten invloed meer hadden. Dit bracht de Landvoogdes tot nadenken, en vreezende voor de gevolgen der meer en meer toenemende ontevredenheid, drong zij nu zelve bij PHILIPS aan op de verwijdering van GRANVELLE, die eindelijk genoodzaakt was het land te verlaten, waar de verbittering

tegen hem ten top gestegen was (April 1564). ORANJE, EGMOND en HOORNE namen weder zitting in den Raad van State, en vooral door den invloed van den eerstgenoemde verminderde de geloofsvervolging eenigszins.

§ 14. *Verbond der Edelen. Beeldenstorm.*

1565—1566.

Inmiddels waren de leerstellingen der Hervormden op eene Kerkvergadering (1) te *Trente* veroordeeld, en was de bestraffing en uitroeiing der nieuwe denkbeelden tot plicht gemaakt.

De Koning zond dan ook op het alleronverwachtst (Nov. 1565) bevel, om de plakkaten en de Inquisitie (zie de aanteekening op bl. 58) met verdubbelde strengheid te handhaven, en de Hervormden feller dan ooit te vervolgen. Dit verwekte algemeene verontwaardiging en misnoegen, vooreerst omdat het aantal belijders der hervormde leer dagelijks toenam, en ten andere omdat men zoodanige maatregelen allernoodlottigst oordeelde voor de welvaart van het land, dat voornamelijk door den handel bloeide, en op den duur door vele vreemdelingen werd bezocht, die toenmaals reeds in verscheidene staten van *Europa* aan vrijheid van godsdienst gewoon waren.

Daarbij kwam nog, dat vele edelen, wier macht en invloed nagenoeg geheel verloren gegaan waren, en die voor een groot gedeelte tengevolge van den oorlog of van de verkwistende levenswijze aan het hof, diep in schulden staken, niet ongeneigd waren, zich met het volk tegen den vorst te verzetten, in de hoop zoodoende hun aanzien te herwinnen.

De vrees voor de vervolging bracht eindelijk het sluiten van een verbond teweeg (Nov. 1565), hetwelk, omdat

(1) Zoo noemde men eene bijeenkomst van geestelijken, door den Paus opgeroepen om over belangen der Kerk te raadplegen.

de eerste deelnemers edelen waren, het *Verbond der edelen* genoemd werd, en weldra meer dan 2000 leden, zoowel van den adel als van den burgerstand, telde, die zich onderling verbonden: *„het invoeren der Spaansche inquisitie op alle wijzen te beletten."* De ontwerper was PHILIPS VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, een boezemvriend van ORANJE; de voornaamste hoofden waren HENDRIK, Graaf van *Brederode*, en LODEWIJK *van Nassau*, broeder van ORANJE (1). De prins zelf nam er echter, zoomin als EGMOND en HOORNE, deel aan, daar zij, aanzienlijke ambten in 's Konings dienst bekleedende, wel bij hem konden aandringen op verandering en verbetering, maar in geen openlijk verzet tegen zijne bevelen konden treden, terwijl ORANJE bovendien het sluiten van het Verbond als onberaden schijnt afgekeurd te hebben.

Weldra stelden de verbondenen een smeekschrift op aan de Landvoogdes, waarin zij haar op de toenemende ontevredenheid onder het volk opmerkzaam maakten, en haar verzochten de strenge plakkaten voorloopig niet te doen uitvoeren, totdat eene afgevaardigde, daartoe aan PHILIPS te zenden, de geheele intrekking dier bloedige bevelschriften zou verworven hebben.

Driehonderd edelen, met HENDRIK *van Brederode* aan het hoofd, begaven zich in optocht naar het paleis van de Landvoogdes te *Brussel*, en reikten haar dit verzoekschrift over (5 April 1566).

Een van MARGARETA's hovelingen, ziende dat zij bij de nadering van den optocht verschrikte, poogde haar gerust te stellen door te zeggen: „'t zijn maar bedelaars." Deze uitdrukking, in het Fransch gebezigd (*ce ne sont que des gueux*), gaf aanleiding, dat de verbondenen het scheldwoord

(1) WILLEM *van Oranje* had vier broeders, allen jonger dan hij: JAN *de Oude*, die zijn vader in de Duitsche Staten opvolgde, LODEWIJK, ADOLF en HENDRIK.

als een eernaam opvatten, en zich zelven en allen, die tot hunne partij behoorden, voortaan *Geuzen* noemden.

Het verzoekschrift had echter weinig uitwerking. Wel sloeg de Landvoogdes, voor opschudding vreezende, eene matiging der plakkaten voor, maar men wenschte de geheele afschaffing, en zond, om den Koning daartoe te bewegen, twee edelen naar *Spanje*, die daar echter beiden in het geheim omgebracht werden.

Intusschen maakte de Hervorming hier te lande groote vorderingen, en de verbondenen beloofden, zoo men wil, aan de Hervormden hunne bescherming. Van deze stemming der gemoederen maakten ongelukkigerwijze eenige dwepers en onruststokers gebruik, om de lagere klassen des volks op te hitsen, waarvan de zoogenaamde *beeldenstorm* het gevolg was. Door valschen godsdienstijver gedreven, sloeg het gemeen, eerst in *Vlaanderen*, en onmiddellijk daarna ook in *Brabant* en *Holland*, tot de gruwelijkste baldadigheden over: honderden kerken en kloosters werden geplunderd en verwoest, en de beelden, schilderijen en andere kostbaarheden en kunstwerken, die ze versierden, op de schandelijkste wijze vernield (Aug. 1566).

De onverwachte tijding van het gebeurde bracht eene geweldige ontsteltenis in het geheele land te weeg. De Landvoogdes, door schrik bevangen, beloofde, om tijd te winnen, aan de verbondene edelen vrijheid van godsdienst en opheffing van de Inquisitie, indien zij hunne medewerking toezegden om de ongeregeldheden te keer te gaan. De edelen van hunne zijde waren hoogst verontwaardigd over de gepleegde buitensporigheden. Hoewel deze niets gemeen hadden met het verbond, dat tot nu toe op een bedaarde en wettige wijze de opheffing der bestaande bezwaren had zoeken te verkrijgen, onttrokken zich een groot aantal van de Katholieke leden aan verdere medewerking, daar zij zich hevig gekrenkt gevoelden door de plundering en verwoesting hunner kerken.

§ 15. *Komst van den Hertog van Alva. Raad van beroerte.* 1567.

Zoo geraakte het verbond aan het wankelen, en MARGARETA, van die gunstige omstandigheden partij trekkende, besloot nu het gezag des Konings met geweld te handhaven. Zoodra zij zag, dat de eendracht tusschen de verbondenen verbroken was, wierf zij troepen in *Duitschland*, bedwong zonder veel moeite den tegenstand van eenige edelen, die de wapenen hadden opgevat, herstelde de rust, legde bezetting in de voornaamste steden, en belette overal de uitoefening van den Hervormden godsdienst.

Terzelfder tijd verspreidde zich de schrikwekkende tijding door het geheele land, dat PHILIPS, in woede ontstoken over het gebeurde, een leger bijeen deed trekken, om de Nederlanders te tuchtigen.

Dit alles te zamen genomen, deed WILLEM *van Oranje* het besluit opvatten, het land te verlaten. Hoewel hij bitter gegriefd was door de buitensporigheden van het volk en tot het straffen der aanstokers had medegewerkt, keurde hij de daarop gevolgde maatregelen van de Landvoogdes, en vooral de onderdrukking en vervolging der Hervormden, ten hoogste af. Daar hij buitendien wist, dat men hem, zoowel als EGMOND en HOORNE, voor de geheime hoofden der misnoegden hield, en men hem slechts zocht te misleiden, totdat de tijd dáár zou zijn om hem te vatten en te straffen, legde hij zijne waardigheid neder, waarschuwde EGMOND, hoewel tevergeefs, voor den strik, die hem gespannen werd, en vertrok naar zijne Duitsche staten. Duizenden inwoners verlieten nu ook het land.

Tevergeefs zocht MARGARETA, nu alles hier rustig was, aan PHILIPS te doen inzien, welken nadeeligen indruk het op de gemoederen der Nederlanders zou maken, wanneer hij

in weerwil daarvan een Spaansch leger naar deze gewesten zond. PHILIPS wilde bloedig wraak nemen, en werd in dat voornemen voornamelijk gesterkt door een der aanzienlijkste onder de Spaansche edelen, FERDINAND ALVARES DE TOLEDO, Hertog van *Alva*, den grootsten veldheer van zijnen tijd, een man van onverbiddelijke strengheid, wiens hardvochtig karakter voor de bloedigste middelen niet terugdeinsde om zijn doel te bereiken.

Deze werd door PHILIPS aan het hoofd van een leger van ruim twintig duizend man herwaarts gezonden, en deed den 22sten Augustus 1567 zijnen intocht in *Brussel* als Kapitein-Generaal (1) der *Nederlanden*. Het gezag, waarmede de Koning hem bekleed had, was evenwel zoo groot, dat MARGARETA haar ontslag verzocht, waarop ALVA in hare plaats tot algemeen Landvoogd werd aangesteld.

Al zeer spoedig deed hij EGMOND, HOORNE en eene menigte andere aanzienlijken gevangennemen, en stelde eene buitengewone rechtbank aan, welke allen moest hooren en vonnissen, die tegen den Koning en de Kerk misdaan hadden. Deze rechtbank, *de Raad van beroerte* (dat is: *van oproer*) genoemd, kreeg weldra om de gruwelijke wreedheid, waarmede zij te werk ging, van het volk den naam van *Bloedraad*. Niet alleen zij, die ook slechts het geringste deel aan de onlusten genomen hadden, maar ook zij, die ze niet hadden belet, werden ten strengste gestraft, en eindelijk (26 Febr. 1568) bekrachtigde PHILIPS een vonnis, dat hij door de Spaansche Inquisitie had doen opmaken en waarbij alle Nederlanders (met uitzondering van eenigen, die met name genoemd werden) schuldig werden verklaard, en tot het verlies van leven en goed werden veroordeeld. Hierdoor was het geheele land aan de willekeur van den onverbiddelijken ALVA overgeleverd,

(1) *Kapitein-Generaal* was de titel van den Opperbevelhebber der krijgsmacht. Zoo waren de stadhouders Kapitein-Generaal in hunne provincie.

die door den schrik, welken de dagelijksche terechtstellingen verspreidden, en door de aanwezigheid van zijn krijgsvolk het tot vertwijfeling gebrachte volk in toom hield. Van dit oogenblik af aan hadden de Nederlanders het onbetwistbare recht, hun lijf en goed te verdedigen tegen een dwingeland, die hun aller ondergang had besloten.

§ 16. *Begin van den tachtigjarigen oorlog. Mislukking van den eersten inval van Willem van Oranje.*

1568.

De hoop van het ongelukkige volk berustte, naast God, op WILLEM *van Oranje*, den eenige die nog uitkomst geven kon. Deze had zich aan geen verzet hoegenaamd tegen de bevelen van den Koning schuldig gemaakt: toen hij tot de gewelddadige maatregelen van MARGARETA niet wilde medewerken, had hij vrijwillig zijne ambten nedergelegd, en bij zijn vertrek uit de *Nederlanden* verklaard, niets tegen PHILIPS te zullen ondernemen, tenzij deze hem in zijne eer of zijn goed aantastte. Dit nu gebeurde. ALVA daagde ook hem voor den Raad van beroerte, waarvoor hij echter weigerde te verschijnen, omdat hij als Souverein Vorst en leenman van PHILIPS alleen voor zijns gelijken kon terechtstaan (bl. 12). Het vonnis evenwel van de Spaansche Inquisitie trof ook hem, en zijne goederen werden verbeurdverklaard. Terzelfder tijd werd zijn oudste, dertienjarige zoon PHILIPS WILLEM, die te *Leuven* studeerde, door ALVA opgelicht en naar *Spanje* gezonden.

Toen besloot Prins WILLEM *van Oranje*, koning PHILIPS den oorlog aan te doen, het onderdrukte volk ter hulp te komen, het te verlossen van de Spaansche dwingelandij en gewetensvrijheid te verwerven voor de Hervormden, tot wier leerstellingen hij zelf nu ook was toegetreden.

Met de uiterste inspanning bracht hij in *Duitschland* een leger bijeen. Hij verkocht te dien einde zijn zilverwerk en kleinooden, en leende van eenige vorsten geld, maar vooral was het zijn broeder JAN *van Nassau* (1) die hem den meesten onderstand verstrekte, en daartoe zijne eigene heerlijkheid verpandde.

Het plan van den Prins was, met dat leger *Brabant* binnen te rukken, waarna hij hoopte, dat eenige voorname steden zijne zijde zouden kiezen, en dat het volk de wapenen zoude opvatten. Tot voorbereiding van dien aanval zond hij kleine troepenafdeelingen op drie onderscheidene punten het land in, om zoodoende de macht van ALVA te verdeelen.

Twee van die ondernemingen mislukten geheel en al, en de derde werd slechts in den beginne met een gunstigen uitslag bekroond. Graaf LODEWIJK *van Nassau*, 's Prinsen broeder, viel namelijk in *Groningen*, en behaalde (23 Mei 1568) bij *Heiligerlee* eene overwinning op den Graaf van *Aremberg*; stadhouder van dat gewest. ALVA trok hierop in persoon met bijna zijne geheele krijgsmacht naar *Groningen*, na alvorens een twintigtal edelen, waaronder ook EGMOND en HOORNE, op het schavot te hebben doen onthoofden, om door schrik en ontsteltenis de rust gedurende zijne afwezigheid te verzekeren. Met meer dan dubbele overmacht viel hij Graaf LODEWIJK bij *Jemmingen* aan (21 Juli 1568), en bracht eene beslissende nederlaag toe, waaraan LODEWIJK hem met slechts een klein gedeelte zijner troepen ontkwam.

Ruim twee maanden later trok de Prins van *Oranje* met een leger van ruim 20000 man nabij *Maastricht* over de *Maas*. Zijne hoop, dat het volk zijne partij zou kiezen, bleek ijdel te zijn; ALVA'S vreeselijke strafoefeningen hadden zulk een schrik verspreid, dat men den Prins geen

(1) Ook *Jan de Oude* genoemd, regeerende Graaf in *Nassau* (bl. 61 in de aanteekening).

openlijken bijstand durfde verleenen, voordat er eenig belangrijk voordeel was behaald. ALVA, die zeer goed begreep, dat de Prins zijn leger, hetwelk dagelijks groote sommen gelds kostte, onmogelijk lang op de been zou kunnen houden, liet zijne eigene legerplaats nabij *Maastricht* door sterke verschansingen omringen, en daar hij buitendien bijna 10 000 man meer onder de wapenen had dan ORANJE, was het dezen onmogelijk, hem met eenige hoop op goed gevolg aan te tasten. Alle pogingen, die hij in het werk stelde, om ALVA uit zijne verschansingen te lokken, waren vruchteloos, en wat de bekwame Spaansche veldheer voorzien had, gebeurde: na eenige weken was de Prins genoodzaakt, zijn leger af te danken, en zich kort daarop weder naar *Duitschland* te begeven (1569).

§ 17. *De tiende penning. Inneming van Den Briel. Opstand in Holland. Tweede inval van Oranje. De maatregelen van Alva tot herstel van 's Konings gezag. Zijn vertrek naar Spanje.*

1569—1573.

De trotschheid en hardvochtige strengheid van ALVA kenden in de twee bange jaren, die nu volgden, geene palen meer; het gevangennemen, veroordeelen en straffen nam steeds toe; eene menigte ingezetenen vluchtten het land uit, vestigden zich elders, of verkregen lastbrieven van ORANJE, om schepen te bemannen en den Spanjaarden ter zee afbreuk te doen; — deze stoute kapers werden *Watergeuzen* genoemd. De geheele bevolking was in de diepste verslagenheid gedompeld, welke nog vermeerderde toen ALVA in 1569, om de zware uitgaven van zijn leger als anderszins te bestrijden, eene belasting uitschreef, die den handel en daarmede de geheele welvaart des lands dreigde ten gronde te richten. Op

eigen gezag, en zonder de Staten der gewesten te raadplegen, zooals de vorsten bij het regelen der opbrengsten altijd gedaan hadden, gelastte hij dat bij iederen verkoop, die gedaan werd, het tiende gedeelte der waarde van het verkochte in de schatkist zou worden gestort. Deze inbreuk op de aloude privilegiën verwekte algemeen misnoegen, en de meeste steden en gewesten traden met ALVA in onderhandeling, om den *tienden penning* (zoo werd deze belasting genoemd) door zware geldsommen af te koopen. Slechts eene enkele poging werd er in die dagen gewaagd, om eenen opstand te beginnen. De dappere HERMAN DE RUITER, een ossenkooper uit *'s-Hertogenbosch*, maakte zich namelijk in December 1570 bij verrassing van het slot *Loevestein* meester, verdedigde zich daar verscheidene dagen lang tegen eene tiendubbele overmacht, maar daar hij niet werd ondersteund, moest hij zwichten, stak den brand in het buskruit, en sneuvelde met bijna al zijne metgezellen.

ALVA, de langdurige onderhandelingen over het afkoopen of wijzigen van den tienden penning eindelijk moede, besloot in het voorjaar van 1572 geweld te gebruiken.

Reeds had hij last gegeven, de winkeliers, die aan zijne bevelen weerspannig waren en hunne winkels dreigden te sluiten, indien men die belasting van hen bleef vorderen, in hunne deuren op te hangen, toen eensklaps de tijding in *Brussel* verspreid werd, dat de Watergeuzen *Den Briel* hadden veroverd.

Deze ondernemende zeelieden hadden tot dien tijd toe bij hunne tochten gewoonlijk eene veilige schuilplaats gevonden in de Engelsche havens; doch toen Koningin ELISABETH van *Engeland* hun dit uit vrees voor oorlog met *Spanje* in het begin van 1572 verbood, besloten zij, onder bevel van LUMEY, BLOIS VAN TRESLONG en JAKOB SIMONSZOON DE RIJK, eenige Noordhollandsche stad te verrassen. Door tegenwind daarin verhinderd, en voor den mond van de *Maas* gedreven, vormden zij het plan, een aanslag te wagen op *Den Briel*. Deze gelukte

(1 April 1572), en men besloot, de stad niet, zooals men eerst voornemens was, te plunderen en te verlaten, maar haar te versterken en voor den Prins van *Oranje* te bewaren.

De inneming van *Den Briel* was het sein voor de uitbarsting van den zoo lang onderdrukten haat tegen de Spanjaarden. Het duurde niet lang of *Vlissingen* joeg de Spaansche bezetting de stad uit; *Veere*, *Enkhuizen* en *Medemblik* volgden, en binnen eenige weken was geheel *Noord-Holland* aan de zijde van den Prins.

Terzelfder tijd beloofde KAREL IX, Koning van *Frankrijk*, die den Spanjaarden vijandig was, in het geheim hulp tegen PHILIPS, en om de gemeenschap met genoemd rijk te bevorderen, maakte LODEWIJK *van Nassau* zich bij verrassing meester van de stad *Bergen* of *Mons* in *Henegouwen* (Mei 1572).

ALVA, in woede ontstoken over het plotseling uitbreken van zulk een bedenkelijken opstand, had intusschen een leger bijeengetrokken om de Hollandsche steden weder te onderwerpen, maar op de tijding van de verrassing van *Mons* besloot hij, eerst die stad te heroveren, en sloeg er met bijna zijne geheele krijgsmacht het beleg voor. Hierdoor kreeg de opstand, vooral in de Noordelijke gewesten, die nu nagenoeg van Spaansch krijgsvolk ontbloot waren, gelegenheid zich uit te breiden, en weldra was bijna geheel *Holland* en *Zeeland* benevens een groot deel van *Gelderland*, *Friesland* en *Overijsel* van ALVA afgevallen.

Men oordeelde het nu in *Holland* volstrekt noodzakelijk, door gezamenlijk overleg de verkregen voordeelen te bevestigen, en geregelde plannen voor de toekomst te maken. Te dien einde kwamen de Staten van dat gewest te *Dordrecht* bijeen (15 Juli 1572), en besloten, het land eendrachtelijk te verdedigen tegen de Spaansche dwingelandij. Men bleef zich beschouwen als onderdanen van PHILIPS, den wettigen Graaf, maar verklaarde ALVA, die door zijn bestuur het land ten gronde dreigde te richten, tot vijand, erkende den Prins van *Oranje* als den wettigen Stadhouder van den

Vorst over *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland*, en beloofde hem als zoodanig getrouw te zullen blijven.

ORANJE, die zijnen vriend MARNIX *van St. Aldegonde* als zijn gevolmachtigde in deze vergadering gezonden had, aanvaardde de betrekking van Stadhouder, en beloofde van zijne zijde, niets te zullen doen of bevelen, zonder het advies in te winnen van de Staten, die daardoor dus voor het eerst een meer bepaald aandeel in de regeering verkregen (bl. 35).

Intusschen had de Prins, met opoffering van al wat hij bezat, opnieuw in *Duitschland* een leger van 20,000 man geworven. Door de Staten met geld ondersteund, viel hij voor de tweede maal in de *Nederlanden* (Augustus 1572), en rukte zegevierend voorwaarts tot *Mons*, om ALVA te dwingen, het beleg dier vesting op te breken.

Deze hield zich echter ook nu weder binnen zijne verschansingen, waardoor het den Prins onmogelijk werd, hem aan te vallen. Zijne hoop op ondersteuning uit *Frankrijk* was daarenboven geheel verijdeld, want kort voor zijne aankomst voor *Mons* had hij de tijding ontvangen van een gruwelijken moord, die daar te lande in den nacht van den 24sten Augustus (*St. Bartholomeus-nacht*) op last van het Hof aan de Hervormden gepleegd was, en aan meer dan 70,000 menschen het leven had gekost. Wat ALVA verwacht had, gebeurde: ORANJE was ten tweeden male genoodzaakt wegens geldgebrek zijn leger af te danken, en zijn broeder moest dientengevolge *Mons* tegen vrijen aftocht der bezetting overgeven.

Nu besloot de Prins naar *Holland* te gaan, waar alle steden, behalve *Amsterdam* hem toegedaan waren, en van daar voortaan den strijd tegen de Spanjaarden te voeren.

Om de opgestane steden in de Noordelijke gewesten weder tot gehoorzaamheid te dwingen, zond ALVA nu zijnen zoon, *Don* FREDERIK, met het grootste gedeelte zijns legers naar *Gelderland*, dat in weinige weken onderworpen was. Daarop

trok *Don* FREDERIK naar *Holland*, nam bezit van *Naarden*, dat op eene gruwelijke wijze werd uitgemoord, en sloeg toen het beleg voor *Haarlem* (11 Dec. 1572), om door de verovering van die stad de gemeenschap tusschen *Noord-* en *Zuid-Holland* te verbreken.

Zeven maanden lang bood de heldhaftige burgerij met de bezetting, onder den edelen Fries WYBOUT RIPPERDA, den hardnekkigsten wederstand; zelfs 300 vrouwen onder aanvoering van KENAU SIMONS HASSELAAR namen aan de verdediging deel. Tevergeefs poogde ORANJE tot driemalen toe de stad te ontzetten, en toen eindelijk de ellende en de hongersnood ten top gestegen waren, gaf zij zich aan *Don* FREDERIK over, die haar met het vermoorden van meer dan 1700 menschen en het onthoofden van den dapperen RIPPERDA strafte (Juli 1573).

Nu voerde hij zijn leger naar *Noord-Holland*, terwijl de Graaf van BOSSU, die vroeger door ALVA tot Stadhouder van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* benoemd was, dat gewest met eene vloot op de *Zuiderzee* zou bestoken.

Alkmaar, dat het eerst belegerd werd, weerde zich onder aanvoering van JACOB KABELJAUW zoo kloek, dat *Don* FREDERIK genoodzaakt werd af te trekken (Oct. 1573). Drie dagen later behaalde de vloot van den Prins onder KORNELIS DIRKSZOON op de *Zuiderzee* eene overwinning op BOSSU, die zelf gevangengenomen werd. Dientengevolge zag de vijand van zijn eerste voornemen af, wendde zich tegen *Zuid-Holland* en sloeg het beleg voor *Leiden*.

Inmiddels begon ALVA, die nu ruim zes jaren tevergeefs getracht had de Nederlanders met geweld te onderwerpen, en daartoe vele duizenden menschen door beulshanden had doen ombrengen, naar zijn ontslag te verlangen uit eene betrekking, waarin hij zich den haat van een geheel volk had op den hals gehaald, terwijl hij tevens vreesde, zijn vroeger zoo welverdienden krijgsmansroem geheel te zullen

verliezen. Op zijn aanhoudend verzoek werd dit ontslag eindelijk door PHILIPS verleend, en nog vóór het einde van 1573 verliet hij met zijn zoon de *Nederlanden*.

§ 18. *Requesens, Landvoogd. Slag op de Mookerheide. Leiden ontzet. Dood van Requesens. Pacificatie van Gent.*

1573—1576.

Don LOUIS DE REQUESENS, die in ALVA's plaats tot Landvoogd benoemd werd, bezat noch de onverbiddelijke hardvochtigheid, noch de groote krijgsmansbekwaamheden van zijnen voorganger. Hij vond bovendien de schatkist uitgeput, het leger verzwakt, geheel *Holland*, behalve *Amsterdam* en *Haarlem*, aan de zijde van ORANJE, terwijl *Middelburg* belegerd werd door de Prinsgezinden, die eveneens in *Zeeland* nagenoeg geheel meester waren.

REQUESENS liet het beleg van *Leiden* voortzetten, en zond (Jan. 1574) om *Middelburg* te ontzetten uit *Antwerpen* eene vloot, die evenwel op de *Schelde* door de Prinsenvloot volkomen geslagen werd, waarop de overgave van *Middelburg* volgde.

Voor de derde maal wilde men nu beproeven de Spanjaarden uit het land te verdrijven door middel van een in het buitenland geworven leger. De wakkere LODEWIJK *van Nassau* had te dien einde 3000 man in *Duitschland* bijeengebracht en rukte daarmede naar *Gelderland*, vergezeld van zijn jongeren broeder HENDRIK. REQUESENS verzamelde terstond de noodige krijgsmacht, waartoe hij zelfs het beleg van *Leiden* deed opbreken, en zond die LODEWIJK te gemoet. Deze waagde met zijne weinig geoefende troepen, welke nog daarenboven op het oogenblik van den strijd de betaling van hun soldij vorderden, op de *Mookerheide* eenen slag tegen de overmacht, maar leed eene volkomene nederlaag, en sneuvelde met zijnen broeder HENDRIK, na den dappersten tegenstand geboden te hebben (14 April 1574).

Ongelukkigerwijze had men in *Leiden* verzuimd, van dien

tusschentijd gebruik te maken, om zich van genoegzamen voorraad te voorzien. Zes weken na den slag op de *Mookerheide* legerden de Spanjaarden onder FRANS VALDEZ zich andermaal om de stad, en sloten alle toegangen zorgvuldig af, ten einde haar door uithongering tot de overgave te dwingen. Na eenige weken was de nood reeds tot eene schrikbarende hoogte gestegen, en weldra begon alle leeftocht te ontbreken : de vreeselijkste hongersnood woedde, de pest sleepte bijna de halve bevolking ten grave, maar de heldhaftige burgerij, aangemoedigd door den bevelhebber der gewapende burgermacht, JAN VAN DER DOES, en den Burgemeester VAN DER WERF, bleef volhouden tot het uiterste. De Prins van *Oranje*, die geen krijgsmacht had om de Spanjaarden aan te vallen, deed nu de dijken van de *Maas* en den *Hollandschen-IJsel* doorsteken, waardoor een groot gedeelte van *Zuid-Holland* overstroomd werd. Het dappere Zeeuwsche scheepsvolk deed al het mogelijke om de stad met hunne platbodemde vaartuigen te naderen, en toen het water tot voor de muren was gekomen, verlieten de Spanjaarden hunne stellingen, en het vreeselijk geteisterde *Leiden* was ontzet (3 Oct. 1574). Tot belooning voor den betoonden heldenmoed, werd in het volgende jaar de hoogeschool gesticht, die later zulk eene groote vermaardheid verkregen heeft.

Het was evenwel te voorzien, dat de strijd, welken twee kleine gewesten, *Holland* en *Zeeland*, met zooveel dapperheid en zelfopoffering tegen de ontzaglijke Spaansche monarchie hadden aangevangen, niet lang zou kunnen worden volgehouden; vooral niet toen in het volgende jaar (1575) de Spanjaarden al verder en verder doordrongen. Zelfs ORANJE, wiens hulpmiddelen waren uitgeput, die al wat hij bezat aan de vrijheid zijner landgenooten had ten offer gebracht, die drie zijner broeders op het veld van eer had verloren, en niettegenstaande dat alles nog niet had gewanhoopt, begon nu te vreezen, dat de dwingelandij zou zegevieren, wanneer

men niet de hulp van eenig buitenlandsch vorst verkreeg.

Men besloot daarom, de souvereiniteit over *Holland* en *Zeeland* aan ELIZABETH, Koningin van *Engeland*, aan te bieden, doch deze gaf een afwijzend antwoord. Hetzelfde deed ook Koning HENDRIK III van *Frankrijk*, toen hem dit aanbod gedaan werd. Beiden vreesden, zich in een oorlog te wikkelen met het machtige *Spanje*.

Intusschen maakte de vijand meer en meer vorderingen. De Prins van *Oranje*, wien de Staten de macht hadden opgedragen, om zoolang de oorlog duurde, als Souverein en opperhoofd te gebieden, had geene middelen meer om hem voortdurend te keeren, en reeds zag men, daar de nood ten hoogsten top gestegen was, het oogenblik naderen, dat men zich aan de Spanjaarden zou moeten onderwerpen, toen eene onverwachte gebeurtenis uitkomst gaf, namelijk de dood van REQUESENS, die in Maart 1576 na eene ziekte van weinige dagen overleed.

De gevolgen daarvan waren hoogst gewichtig. Het Spaansche krijgsvolk, dat in bijna twee jaren geene soldij ontvangen had, en tot nu toe slechts met moeite door den Landvoogd in toom was gehouden, sloeg met ontembare woede aan het muiten en trok plunderende en moordende het land door. *Vlaanderen*, *Brabant* en *Limburg*, en vooral de steden *Maastricht* en *Antwerpen* hadden vreeselijk te lijden. In laatstgenoemde plaats werd op de verschrikkelijkste wijze gemoord en geroofd, zoodat meer dan 5000 burgers door deze zoogenaamde *Spaansche furie* het leven verloren. Eene algemeene verontwaardiging barstte nu in het geheele land los over de ongehoorde gruwelen; overal vatten de burgers de wapenen op, om zich tegen de woede van het krijgsvolk te verdedigen. Van deze gunstige omstandigheid maakte ORANJE gebruik om de andere gewesten over te halen, zich met *Holland* en *Zeeland* tegen den algemeenen vijand te verbinden.

Weldra kwamen dan ook de Algemeene Staten, dat

is, de afgevaardigden uit de vijftien overige gewesten, te *Brussel* bijeen, en sloegen den Prins voor, te *Gent* over een onderlingen vrede te onderhandelen. Deze kwam werkelijk den 8sten November 1576 tot stand. Bij deze overeenkomst, de *Pacificatie van Gent* genoemd, werd bepaald, dat men de Spaansche benden het land zou doen ruimen, dat de Katholieke godsdienst, behalve in *Holland* en *Zeeland*, de heerschende zou blijven, doch de strenge plakkaten overal geschorst zouden worden, en dat de Prins van *Oranje* zou worden gehandhaafd als Stadhouder van *Holland* en *Zeeland*. Bij dat alles bleef men echter PHILIPS nog als vorst en heer erkennen.

§ 19. *Don Jan van Oostenrijk, Landvoogd. Matthias van Oostenrijk.*

1576—1579.

In plaats van REQUESENS had PHILIPS intusschen zijn bastaard-broeder, Don JAN *van Oostenrijk*, tot Landvoogd aangesteld. Deze kwam in het laatst van 1576 in de *Zuidelijke Nederlanden* aan, met uitdrukkelijken last van den Koning, om al het mogelijke te doen ter bevrediging, maar de gehoorzaamheid aan zijn gezag en de handhaving van den Katholieken godsdienst als voorwaarden te stellen.

De Algemeene Staten verklaarden hem als Landvoogd te willen erkennen, wanneer hij zich met de bepalingen van de *Pacificatie van Gent* vereenigde, waartoe hij na lang onderhandelen overging, mits men den Katholieken godsdienst handhaafde (Febr. 1577). Deze overeenkomst tusschen hem en de Algemeene Staten, die daardoor een einde aan den oorlog hoopten te maken, werd het *Eeuwig Edict* genoemd. De Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland*, die onbepaalde vrijheid van godsdienst voor de Hervormden verlangden, namen haar niet aan.

Don JAN zond nu het Spaansche krijgsvolk het land uit,

maar bemerkte weldra dat hij daardoor allen steun miste voor het gezag, hetwelk hij hoopte uit te oefenen, doch dat door de Algemeene Staten zooveel mogelijk beperkt werd. Bovendien zag hij maar al te wel, dat het volk hem weinig genegen, doch zeer ten gunste van ORANJE gestemd was. Hij besloot dus al zeer spoedig, dien stand van zaken met geweld te veranderen, bezette onverwachts het kasteel van *Namen* en eenige andere plaatsen met krijgsvolk, en verklaarde, dat hij in het vervolg onbepaalde gehoorzaamheid verlangde (24 Juli 1577).

De Algemeene Staten, over deze handelwijze verontwaardigd, verklaarden, hem niet meer als Landvoogd te erkennen, en noodigden den Prins van *Oranje* uit, naar *Brussel* te komen. Velen waren nu geneigd, aan dezen de landvoogdij op te dragen; maar hiertegen verzetten zich verscheidene Zuidnederlandsche edelen, die als ijverige aanhangers van het Katholieke geloof, den tegenstand tegen PHILIPS niet zoozeer uit godsdienstige, als wel uit staatkundige beginselen volhielden, daar zij hoofdzakelijk de herstelling der oude vrijheden wilden bewerken, en tevens hun vroegeren invloed en macht herwinnen. Hun mishaagde dus de meer en meer toenemende invloed en grootheid van ORANJE, en dientengevolge boden zij aan den twintigjarigen broeder van den Keizer van *Duitschland*, MATTHIAS, Aartshertog van *Oostenrijk*, de landvoogdij aan. De Prins, die vóór alles eendracht wenschte, bewoog de Algemeene Staten, deze eigendunkelijke handelwijze goed te keuren, en den 20sten Januari 1578 werd MATTHIAS, die de hem aangeboden waardigheid aanvaard had, te *Brussel* als Landvoogd des Konings gehuldigd. Zijne macht was evenwel, dewijl hij in alle zaken van gewicht in overleg moest treden met de Algemeene Staten, zoodanig beperkt, dat hij voor zich zelven bijna geene vrijheid van handelen overhield, en dit nog te minder, daar men hem den Prins van *Oranje*, den grootsten staatsman zijner eeuw, ter zijde stelde, en hij dezen tot zijnen algemeenen Stedehouder benoemde. ORANJE regelde

dan ook alle zaken, en weldra noemde men MATTHIAS spottenderwijze den *Griffier van den Prins*.

Inmiddels had *Don* JAN met de Spaansche benden, die hij had terugontboden, den oorlog hervat, en tengevolge van het verzuim der Staten om genoegzame zorg te dragen voor hun krijgswezen, werd hun slecht samengesteld leger door de Spanjaarden onder ALEXANDER FARNESE, prins van *Parma* (1), een der uitstekendste veldheeren en staatslieden van zijnen tijd, bij *Gemblours* volkomen geslagen (Jan. 1578).

De verdere voordeelen, door de Spanjaarden behaald, en het verlangen om den oorlog met kracht voort te zetten, waren oorzaak, dat de Algemeene Staten zich opnieuw tot *Engeland* en *Frankrijk* wendden, en aangezien de vooruitzichten nu zoo oneindig veel beter waren dan vroeger, vond men bij beide mogendheden ook een veel gunstiger gehoor. Koningin ELISABETH zond onderstand in geld, waarvoor men in *Duitschland* troepen wierf, aan wier hoofd zich Hertog JOHAN CASIMIR van de *Palts* stelde; Koning HENDRIK III zond een leger van 10000 man onder zijnen broeder, den Hertog van *Anjou*, wien de Staten den titel gaven van *Beschermer der Nederlandsche vrijheid*, met de belofte, dat bij verandering van Souverein de keuze op hem zou vallen.

De hoop op eene betere toekomst, die men thans billijkerwijze mocht koesteren, werd echter verijdeld door geweldige verdeeldheden over den godsdienst. Katholieken en Protestanten hadden zich, wel is waar, bij de *Pacificatie van Gent* vereenigd voor de algemeene zaak : wering der Spaansche dwingelandij; maar welke pogingen de Prins van *Oranje* ook aanwendde, om door onderlinge verdraagzaamheid op het punt van godsdienst de eendracht te bevorderen, zij bleken alle vruchteloos te zijn. Eene menigte dweepzieke Protestanten pleegden in verschillende oorden des lands gewelddadigheden tegen anders-

(1) Hij was de zoon van de vroegere landvoogdes MARGARETA *van Parma* (bl. 56).

denkenden. In *Vlaanderen* vooral stegen de ongeregeldheden tot eene bedenkelijke hoogte, en gingen tot een openbaren strijd over. De verwarring, daardoor ontstaan, was onbeschrijfelijk, het opgewonden volk erkende op vele plaatsen het gezag van de overheid niet meer, en zelfs ORANJE werd door de heethoofden om zijne edele verdraagzaamheid, die aan ieder vrijheid van godsdienst wilde toekennen, uitgekreten voor iemand, die om God noch godsdienst gaf. De Hertog van *Anjou*, meer gestemd ten voordeele der Katholieke partij, kwam daardoor in onmin met JOHAN CASIMIR, die ijverig gereformeerd was, hetgeen ten gevolge had, dat beiden niets tegen den vijand uitrichtten, en eindelijk in Jan. 1579 het land verlieten. Te midden van dit alles stierf *Don* JAN, en wanneer de Hertog van *Parma*, die nu het beleid der zaken op zich nam, niet door besmettelijke ziekten onder zijn krijgsvolk en door gebrek aan ondersteuning uit *Spanje* verhinderd ware geworden, iets van belang te ondernemen, dan was het wellicht met de Nederlandsche vrijheid gedaan geweest.

§ 20. *Unie van Utrecht. Afzwering van Philips II.* 1579—1581.

Eindelijk begon men tot de overtuiging te geraken, dat eene nauwe vereeniging van al de Nederlandsche gewesten, zooals bij de *Pacificatie van Gent* bedoeld was, moeilijk in stand kon blijven. Twee groote beginselen, namelijk het verkrijgen van godsdienstvrijheid en het handhaven van de oude privilegiën tegen de willekeur des Konings en tegen de dwingelandij der Spanjaarden, waren de oorzaak van den opstand geweest, en maakten ook den grondslag uit van de *Pacificatie van Gent*. Daar echter in de meeste zuidelijke gewesten de Katholieke godsdienst de heerschende was gebleven, was men er niet zoo onvoorwaardelijk gehecht aan het verkrijgen van geloofsvrijheid. Dit was trouwens reeds gebleken, toen de Algemeene

Staten bij het erkennen van *Don* JAN als landvoogd, zijn eisch tot handhaving van den Katholieken godsdienst inwilligden (bl. 75), waarmede *Holland* en *Zeeland*, zooals gezegd is, zich niet wilden vereenigen. In de noordelijke gewesten daarentegen dacht men in dit opzicht meer eenstemmig, en nadat de graaf van *Rennenberg* in *Groningen*, *Friesland* en *Overijsel* de aanhangers van *Don* JAN had verdreven, en *Noord-Nederland* alzoo nagenoeg geheel van Spanjaarden gezuiverd was, begreep men, dat eene afzonderlijke aaneensluiting van de noordelijke gewesten mogelijk en noodzakelijk was geworden, te meer daar PARMA met uitstekende schranderheid de zuidelijke allengs tot volkomen onderwerping aan den wil des Konings begon terug te brengen, en er dus op hunne medewerking in het vervolg niet meer gerekend kon worden. ORANJE, hoezeer zoodanige vereeniging der noordelijke gewesten ten hoogste wenschende, kon als Stedehouder van MATTHIAS bezwaarlijk in persoon daartoe medewerken, te meer omdat de *Pacificatie van Gent* daardoor zou komen te vervallen; maar zijn broeder JAN *van Nassau*, die eenigen tijd te voren door MATTHIAS tot Stadhouder van *Gelderland* benoemd was, bracht den 23sten Januari 1579 een verbond tusschen *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Gelderland* en de *Groninger Ommelanden* (1) tot stand, bij hetwelk zich eenige maanden later ook *Friesland*, *Groningen*, *Overijsel* en *Drente* voegden, waar RENNENBERG als Stadhouder was aangesteld.

Bij dit beroemde verbond, de *Unie van Utrecht* genoemd, bleef men wel PHILIPS als Heer erkennen, maar beloofden de gewesten elkander onderling bijstand met goed en bloed tot de verdediging van hunne rechten en de verkrijging van geloofsvrijheid; de verschillende gewesten zouden vereenigd blijven, alsof zij slechts één geheel uitmaakten, maar voor

(1) De provincie *Groningen* was vroeger verdeeld in de stad *Groningen* met een gedeelte lands tot haar gebied behoorende, en de *Ommelanden* (het overige gedeelte van dat gewest). De benaming van het geheel was *Groningen en Ommelanden*, of ook wel eenvoudig *Stad en lande*.

het overige werd er in de regeering niets veranderd, en de bijzondere rechten en vrijheden van iedere stad of provincie bleven behouden. Verder zou er geen bestand of vrede gesloten, geen oorlog gevoerd en geene verbonden met buitenlandsche mogendheden aangegaan worden dan met gemeen overleg en bewilliging van al de gewesten, terwijl geschillen tusschen de gewesten onderling zouden beslist worden door de stadhouders. De deelneming aan dit verbond stond ook andere gewesten of steden vrij, en zoo traden kort daarna *Gent, Antwerpen, Breda, Brugge* enz. tot de Unie toe; evenzoo in het volgende jaar de Prins van *Oranje*, onder goedkeuring van MATTHIAS.

Het groote nut van deze afzonderlijke vereeniging bleek spoedig toen PARMA, zoowel door onderhandelingen als door de wapenen, meer en meer macht in de zuidelijke gewesten verkreeg. Hij beloofde de oude voorrechten te zullen eerbiedigen, en dus ook, zoodra er een leger van ingezetenen zou opgericht zijn, de Spaansche troepen uit het land te zenden, mits men tot de gehoorzaamheid aan den Koning terugkeerde, en bij het Katholieke geloof bleef. Terzelfder tijd dwong hij de belangrijke vesting *Maastricht*, zich na een roemrijke verdediging over te geven (28 Juni 1579).

Terwijl alzoo PARMA den strijd voor *Spanje* voerde op eene wijze, die zijne groote hoedanigheden als krijgsman en staatsman ook door zijne tegenstanders moest doen eerbiedigen, nam PHILIPS nog daarenboven zijne toevlucht tot het laaghartigste middel om zijne vijanden ten onder te brengen, tot den sluipmoord. Hij beloofde openlijk 25 000 gouden kronen en verheffing tot den adelstand aan hem, die den Prins van *Oranje* zou om het leven brengen (1580).

In hetzelfde jaar leed de zaak der vrijheid in het noorden van ons vaderland groot nadeel, daar de Graaf van *Rennenberg*, in wien ORANJE zijn geheele vertrouwen stelde, eensklaps diens zijde verliet, en de stad *Groningen* voor den

Koning van *Spanje* in bezit nam, hetgeen den oorlog in *Groningerland*, *Drente* en *Overijsel* deed ontbranden (1580).

In het jaar 1581 deed men eindelijk een stap, die de allergewichtigste gevolgen had. — Tot dien tijd had men altijd PHILIPS, in weerwil van den jammer en de ellende, welke hij door zijne dweepzieke wraakzucht over het vaderland had gebracht, als rechtmatig Vorst blijven erkennen, maar toen hij bij het stellen van een bloedprijs op het hoofd van den Prins van *Oranje* te gelijker tijd hem en al degenen, die hem aanhingen, als rebellen uit zijne rijken en staten verbande met verbeurdverklaring van eer en goederen, toen begreep men, niet langer gehoorzaamheid verschuldigd te zijn aan een vorst, die de gezworen vijand was van zijn onderdanen, en met wien eene verzoening onmogelijk bleek te zijn. Men besloot dus, hem van zijn gezag vervallen te verklaren, en een anderen Heer te kiezen. Te dien einde opende men, vooral op aanraden van den Prins van *Oranje*, nieuwe onderhandelingen met den Hertog van *Anjou*, en bood hem de erfelijke souvereiniteit aan over de *Nederlanden*, met uitzondering van *Holland* en *Zeeland*, waar ORANJE het bewind zou blijven voeren, zooals het hem vroeger was opgedragen. De keuze was op ANJOU gevallen, omdat men hoopte dat daardoor *Frankrijk* een machtig bondgenoot zou worden tegen *Spanje*, en tevens omdat hij het vooruitzicht had in het huwelijk te zullen treden met Koningin ELISABETH van *Engeland*, van wie men alsdan mede hulp verwachten kon. Dit huwelijk kwam evenwel niet tot stand.

Bij deze opdracht werd hem echter geen onbeperkt gezag verleend, maar de Algemeene Staten verkregen een aandeel aan de regeering, dat in vele opzichten grooter was dan het zijne, terwijl uitdrukkelijk bedongen werd, dat wanneer hij de bepalingen schond, onder welke hem de souvereiniteit werd opgedragen, zijne onderdanen hem de gehoorzaamheid mochten opzeggen, en het recht hadden een anderen Vorst te kiezen.

ANJOU nam deze voorwaarden aan, en kort daarna werd PHILIPS plechtig vervallen verklaard van de regeering over de *Nederlanden*, en alle ingezetenen van de gehoorzaamheid aan hem ontslagen (26 Juni 1581). De Aartshertog MATTHIAS legde nu de landvoogdij neder, en keerde naar *Duitschland* terug.

III. TIJDPERK.

Van de afzwering van Philips tot aan den vrede van Munster.

VAN 1581 TOT 1648.

§ 1. *Voortzetting van den oorlog. De Fransche furie. Dood van Willem van Oranje. Wijziging in de regeering.*

1581—1584.

De oorlog werd intusschen voornamelijk in de noordelijke gewesten gevoerd, waar RENNENBERG de Spaansche wapenen herhaaldelijk deed zegevieren, totdat hij het hoofd stiet voor *Steenwijk*, dat door den dapperen JAN VAN DER KORNPUT met den besten uitslag tegen eene meer dan tiendubbele overmacht verdedigd werd (Oct. 1580 tot Febr. 1581). Kort daarna stierf RENNENBERG, en de ervaren FRANS VERDUGO werd door PARMA tot zijnen opvolger benoemd. Voor het overige bepaalde zich de krijg in dit jaar en in verscheidene volgende hoofdzakelijk tot het nemen en hernemen van steden, omdat men van weerszijden niet sterk genoeg was om meer uitgebreide ondernemingen ten uitvoer te brengen. Een der gewichtigste voordeelen voor de Spanjaarden was de overrompeling van *Breda* (Juni 1581).

Het duurde niet lang of aan de laaghartige oproeping van PHILIPS werd gehoor gegeven: in Maart 1582 schoot een dweepzieke Spanjaard, JAN JAUREGUI, den Prins te *Antwerpen* een

pistoolkogel door het hoofd, waarvan hij evenwel gelukkig herstelde.

Inmiddels begon de hertog van *Anjou* langzamerhand in te zien, dat door de voorwaarden, op welke hem het bewind was aangeboden, de eigenlijke macht niet in zijne handen, maar in die der Algemeene Staten was, en dewijl het denkbeeld hem meer en meer ondragelijk werd, dat hij, een Prins van aanzienlijke geboorte en broeder van den Koning van *Frankrijk*, zich in vele opzichten naar den wil van zijne onderdanen moest voegen, besloot hij aan die beperking van zijn gezag een einde te maken.

Met dit doel liet hij onverwachts (Jan. 1583) verscheidene steden in *Vlaanderen* door zijn krijgsvolk bezetten, en deed in persoon een aanslag op de stad *Antwerpen*; maar nauwelijks waren zijne soldaten begonnen zich onder moordgeschreeuw door de straten te verspreiden, of de wakkere burgers grepen naar de wapenen en joegen ze onder een verschrikkelijk bloedbad de poort uit. Deze aanslag, die men de *Fransche furie* noemde, kostte aan 1400 Franschen het leven.

Door deze schandelijke trouweloosheid had ANJOU, die na de mislukking van zijn ontwerp naar *Frankrijk* vertrokken was, volgens de met hem gesloten overeenkomst, de heerschappij verbeurd, maar de omstandigheden, waarin men zich bevond, maakten het raadzaam, onderhandelingen over eene verzoening met hem te openen. Er waren anders slechts twee wegen open: òf zich aan PHILIPS te onderwerpen, òf zich met eigen macht en uit eigene middelen te verdedigen, daar van geene buitenlandsche mogendheid ondersteuning te wachten was. Tot het eerste kon men niet besluiten, na zoovele opofferingen voor de vrijheid gedaan te hebben, en het tweede scheen onmogelijk, vooral omdat men, na eene vredebreuk met ANJOU, verwachten moest ook de Franschen tot vijanden te verkrijgen. Men sloot dus voorloopig een verdrag met hem, en begon onderhandelingen,

die tot in het volgende jaar duurden, en toen door zijn onverwachten dood (Juni 1584) werden afgebroken.

Hachelijker dan ooit was nu de toestand geworden. Ten gevolge van ANJOU's handelwijze was er eene geweldige verwarring in het bestuur ontstaan, waarvan PARMA uitmuntend partij trok, door zich van onderscheidene steden in *Brabant* en *Vlaanderen* meester te maken. Daarbij kwam nog, dat velen den moed begonnen te verliezen, en van eene verzoening met PHILIPS spraken; terwijl een schoonbroeder van den Prins van *Oranje*, Graaf WILLEM VAN DEN BERG, die tot stadhouder van *Gelderland* was aangesteld nadat JAN *van Nassau* (bl. 79) naar zijne Duitsche Staten was teruggekeerd, in het geheim met de Spanjaarden onderhandelde, en toen dit verraad ontdekt was, en men hem als bloedverwant van ORANJE niet wilde vervolgen, openlijk de partij van den vijand koos.

Alle vertrouwen was evenwel nog op den Prins gevestigd, en men besloot in *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* hem de erfelijke souvereiniteit onder den titel van *Graaf en Heer* op te dragen, hetgeen hij vroeger meer dan eens in het algemeen belang van de hand had gewezen. Nu evenwel begreep hij zelf, dat het noodzakelijk was, ten einde op die wijze eene vrijwillige onderwerping aan PHILIPS, die gezworen had nimmer eenige godsdienstvrijheid toe te staan, voor altijd onmogelijk te maken. Hij nam daarom den brief van opdracht aan (Dec. 1583); doch terwijl men nog raadpleegde over den dag der huldiging, werd hij den 10den Juli 1584 door BALTHAZAR GERARDS te *Delft* verraderlijk doodgeschoten, en de laatste hoop op redding scheen verdwenen.

Te midden der diepe verslagenheid, waarin het land gedompeld was door den rampzaligen dood van den *vader des vaderlands*, zooals het dankbare volk WILLEM *van Oranje* noemde, kwamen de Staten der verschillende gewesten overeen, een *Raad van State* op te richten, aan wiens leden

voorloopig de regeering over de *Unie* werd opgedragen. Tot eerste Lid van dezen Raad benoemden zij den zeventienjarigen Graaf MAURITS *van Nassau* (1), tweeden zoon van Prins WILLEM. Wanneer de huldiging van den Prins tot erfelijk Graaf van *Holland* en *Zeeland* nog vóór zijn dood had plaats gehad, zou zijn oudste zoon PHILIPS WILLEM hem in die waardigheid hebben moeten opvolgen, of zoo deze had geweigerd, had men MAURITS als zoodanig kunnen erkennen, hetgeen nu evenwel achterwege bleef. De Algemeene Staten, zooals vroeger gezegd is, eene vergadering van afgevaardigden uit de verschillende gewesten, die voorheen alleen bijeengeroepen werden, om den Vorst of diens Landvoogd met hunnen raad te dienen, en aan welke WILLEM van *Oranje*, toen hem de hoogste macht gedurende den oorlog was opgedragen (bl. 74), mede deel gegeven had in de regeering, beschouwden zich nu als den eenigen wettigen Souverein van het land. Evenzoo verklaarden de Staten van ieder gewest afzonderlijk, zich nu ieder in zijn gebied als den eersten Souverein, en stelden als zoodanig, wanneer zij het verkozen, een Stadhouder aan, die nu niet meer, zooals vroeger toen hij plaatsvervanger van den Vorst was, boven hen stond, maar integendeel als hun dienaar, als de uitvoerder hunner bevelen, werd aangemerkt. De naam, aan die betrekking verbonden, was dus wel dezelfde gebleven, maar de betrekking was eene geheel andere geworden.

Zoo benoemden de Staten van *Friesland* WILLEM LODEWIJK *van Nassau*, oudsten zoon van Graaf JAN *van Nassau*, tot Stadhouder. In *Gelderland*, en kort daarna ook in *Utrecht*, werd de Graaf van *Nieuwenaar*, een schoonbroeder van WILLEM *van Oranje*, met dezelfde waardigheid bekleed. *Holland*, *Zeeland* en *Overijsel* benoemden voorloopig geen Stadhouder.

---

(1) De waardigheid van *Prins van Oranje* was overgegaan op zijnen ouderen broeder, PHILIPS WILLEM, die altijd nog in *Spanje* was (blz. 65).

§ 2. *Leicester in de Nederlanden. De Onoverwinnelijke vloot vernield.*

1585—1588.

De toestand van het vaderland was allergevaarlijkst. PARMA, die een welgeoefend leger te velde had, was meester van de *Zuidelijke Nederlanden*, met uitzondering van eenige steden, waaronder *Brussel*, *Gent*, *Mechelen* en *Antwerpen* de voornaamste waren. In *Gelderland* hadden de Spanjaarden verscheidene plaatsen bezet; in *Groningen* en *Drente* was VERDUGO meester, zoodat ook *Overijsel* groot gevaar liep.

PARMA maakte dan ook van de omstandigheden gebruik, stelde zich met weinig moeite in het bezit van de nog niet veroverde *Zuidnederlandsche* steden, en voltooide de geheele onderwerping van de zuidelijke gewesten door de verovering van *Antwerpen* na een allermerkwaardigst beleg (1585).

Inmiddels had men in dezen dringenden nood weder zijne toevlucht tot *Frankrijk* genomen, en aan Koning HENDRIK III de heerschappij over de *Nederlanden* aangeboden, doch deze wees dat aanzoek van de hand, waarop men zich met hetzelfde voorstel tot ELISABETH, Koningin van *Engeland*, wendde.

Deze weigerde wel de heerschappij, maar zond tegen het einde van 1585 eene hulpbende van 4000 man, onder bevel van ROBERT DUDLEY, Graaf van *Leicester*, die als Landvoogd het algemeen bewind zou voeren nevens den bovengenoemden Raad van State. De kosten zouden door de *Nederlanden* gedragen worden, en *Brielle*, *Vlissingen* en het fort *Rammekens* werden aan ELISABETH in pand gegeven, tot de daartoe voorgeschoten penningen zouden teruggegeven zijn.

LEICESTER, die noch als veldheer, noch als staatsman uitmuntte, was volstrekt de man niet, om met vrucht op te treden in de moeilijke omstandigheden, waarin zich de *Nederlanden* bevonden, zoo wat de aanvallen van den vijand als

wat het slecht geregelde binnenlandsche bestuur betrof. De tijd welken hij in deze gewesten doorbracht, was dan ook een tijd van onrust en verdeeldheid.

De Staten van *Holland* en *Zeeland* vertrouwden hem van den beginne af niet, daar men reeds vóór zijne aankomst bespeurde, dat ELISABETHS doel niet zoozeer was het verleenen van krachtdadigen onderstand, als wel, hier te lande te regeeren zonder dit openlijk te erkennen, daar dit laatste *Engeland* terstond in een oorlog met *Spanje* zou gewikkeld hebben.

De beide genoemde gewesten, door hunnen uitgebreiden handel en den daardoor verworven rijkdom verreweg de aanzienlijkste en invloedrijkste der Unie, benoemden nu MAURITS tot hunnen Stadhouder en Kapitein-Generaal en Admiraal, en gaven hem den titel van *Prins van Oranje*, om hem daardoor in aanzien te verheffen boven LEICESTER, die slechts *Graaf* was.

Terzelfder tijd verklaarden zij, dat hunne bedoeling niet was geweest, de hoogste overheid aan LEICESTER toe te kennen, maar dat die bij de Staten der bijzondere gewesten bleef berusten, en alzoo deze als boven hem geplaatst moesten worden aangemerkt.

LEICESTER, verbitterd door deze tegenwerking, die hem belette, zijne macht uit te breiden, vestigde zijn verblijf te *Utrecht*, waar hij, vooral door een uiterlijk vertoon van vroomheid, vele aanhangers kreeg, en verscheidene willekeurige maatregelen nam. Te midden van dat alles werd de oorlog met weinig kracht gevoerd: *Grave* en *Venlo* gingen verloren, en alleen *Axel* werd veroverd door Prins MAURITS, die met dit wapenfeit zijne later zoo schitterende krijgsmansloopbaan opende (1586).

De ontevredenheid over LEICESTERS bestuur vermeerderde nog aanzienlijk, toen hij zich voor eenigen tijd naar *Engeland* begaf, en een zijner onderbevelhebbers gedurende zijne afwezigheid de stad *Deventer*, en een ander eene groote schans bij *Zutfen*, den vijand verraderlijk in handen speelde. Bij

zijne terugkomst (Juli 1587) bemerkte hij maar al te wel, dat het wantrouwen jegens hem niet verminderd was, en nadat verscheidene plannen, welke hij vormde, om zich door list van eenige steden meester te maken, doorgrond en verijdeld waren, verliet hij in het einde van hetzelfde jaar deze gewesten, en legde zijne landvoogdij neder (Dec. 1587).

Intusschen had PHILIPS II het plan gevormd tot eene groote onderneming, namelijk het uitrusten eener vloot van 140 zware schepen met 20000 koppen bemand, die bestemd was om, vereenigd met een aantal schepen, welke PARMA in *Duinkerken* had verzameld, en waarop hij 35000 man zou inschepen, een inval in *Engeland* te doen, en dat rijk ten onder te brengen. Dit plan, welks voorbereiding millioenen gekost had, mislukte, daar PARMA door de Hollandsche en Zeeuwsche schepen belet werd uit *Duinkerken* in zee te steken, terwijl de Engelschen met goed gevolg de Spaansche vloot, waaraan reeds vooruit de trotsche naam van *onoverwinnelijke vloot* gegeven was, in het *Kanaal* aanvielen, en deze daarop, door hevige stormen beloopen, verstrooid en voor een groot gedeelte vernield werd, zoodat slechts 58 schepen in de Spaansche havens terugkeerden (1588).

§ 3. *Inrichting der Staats-Stadhouderlijke Regeering. Prins Maurits.*

Na het vertrek van LEICESTER bleven er nog wel Engelsche hulptroepen in het land, maar de bevelhebber daarvan had geen gezag in zaken van algemeen bestuur. Men was eindelijk tot de overtuiging gekomen, dat de onafhankelijkheid van den Staat voortdurend groot gevaar zou loopen door het opdragen der souvereiniteit aan eenig buitenlandsch vorst. Bij de meer en meer toenemende welvaart begon men op eigen krachten te bouwen, en besloot dus, van alle vreemde heerschappij af te zien, en een zelfstandigen

Staat te vormen met een republikeinsch bestuur, zoodat men van dit oogenblik de *Republiek der Vereenigde Nederlanden* als gevestigd kan beschouwen. De vroegere eenhoofdige regeering, waarbij men, ook na de afzwering van PHILIPS II, altijd had trachten te blijven, door, hetzij aan een buitenlandschen vorst (ANJOU, MATTHIAS *van Oostenrijk*, HENDRIK III of ELISABETH), hetzij aan ORANJE, het gezag op te dragen, werd nu afgeschaft, en het algemeen bewind over de *Unie* aan de Algemeene Staten gegeven.

De inrichting van het landsbestuur was hoofdzakelijk de volgende:

De belangen der burgerij waren in de voornaamste steden opgedragen aan *Regenten*, die den Stedelijken Raad vormden, waarvan de opvallende plaatsen door den Stadhouder der provincie werden aangevuld, welke te dien einde eene keuze deed uit eenige personen, hem door den Stedelijken Raad voorgesteld.

Het bestuur over eene provincie werd gevoerd door de *Provinciale Staten*, welke bestonden uit afgevaardigden uit de verschillende daartoe bevoegde steden in die provincie en de edelen of *ridderschap*, die het platteland en de kleine steden vertegenwoordigden. Deze *Provinciale Staten* hadden buiten hun eigen gewest hoegenaamd geen gezag.

Uit de *Provinciale Staten* werden afgevaardigden gezonden, die gezamenlijk de *Algemeene Staten* uitmaakten, welke de geheele Republiek vertegenwoordigden, en over de algemeene belangen, over vrede en oorlog, in één woord over alles, wat de *Unie* in het algemeen betrof, moesten raadplegen en beslissen. Zij alleen mochten gezanten naar vreemde mogendheden zenden, en verbonden met andere landen sluiten. In alles, wat het bijzondere bestuur der provinciën aanging, hadden zij geen gezag, in zooverre het algemeen belang der Unie daarmede niet gemoeid was. Dewijl het evenwel dikwijls hoogst moeilijk was, dit laatste nauwkeurig te bepalen, gaf zulks menigmaal aanlei-

ding tot hevige geschillen. Vooral waren het de *Provinciale Staten van Holland*, die zich vaak meer recht aanmatigden, dan hun wettig toekwam, doordien zij hun gewest, dat het rijkste en aanzienlijkste was, en dat alleen meer geld opbracht dan alle andere gewesten te zamen, een overwegenden invloed op den algemeenen gang der zaken wilden verschaffen. In de vergadering der Algemeene Staten hadden alle provinciën evenveel macht, daar zij bij het stemmen over eenig voorstel ieder één stem uitbrachten.

In ieder gewest was een stadhouder, die, wel is waar, aan de Provinciale Staten ondergeschikt, maar wiens ambt toch nog vrij aanzienlijk was. Hij zorgde voor het handhaven der gerechtigheid; aan hem was, met inachtneming der bestaande bepalingen, het veranderen der stedelijke regeeringen opgedragen, wier leden niet voor hun leven werden benoemd, maar op bepaalde tijden moesten aftreden, en òf herkozen òf door anderen vervangen werden; ook had hij het recht, ze in dringende gevallen af te zetten en anderen in hunne plaats aan te stellen: verscheidene ambten mocht hij vergeven, en kwijtschelding of vermindering van straf verleenen. Daarbij was hij Opperbevelhebber van de krijgsmacht der Provincie, met den titel van *Kapitein-Generaal* en *Admiraal*, terwijl eindelijk het bijleggen van geschillen, die tusschen de Provinciën onderling mochten ontstaan, aan de stadhouders was opgedragen.

Een *Raad van State* was belast met de regeling der oorlogszaken en het invorderen der gelden voor het leger, en vijf zoogenaamde *Admiraliteits-collegiën*, in onderscheidene havensteden gevestigd, bestuurden de zaken, die op de vloot betrekking hadden.

De Stedelijke Regenten benoemden een rechtsgeleerde, die, als nauwkeurig bekend met de bestaande wetten, verordeningen enz., hun raad kon geven: hij droeg den titel van *Pensionaris* der stad. De provinciale Staten voegden zich eveneens zoodanigen rechtsgeleerde toe, wiens betrekking van

groot gewicht was, vooral in de machtige Provincie *Holland*. Die ambtenaar droeg daar den titel van *Lands-Advokaat*, en in later tijd (na 1621) dien van *Raadpensionaris;* hij was belast met de leiding der zaken in de vergadering; droeg de onderwerpen voor, waarover gehandeld moest worden, gaf raad, nam de stemmen op, en maakte daaruit het besluit; tevens was hem de onderhandeling met vreemde gezanten en mogendheden opgedragen. Hij was dus bij de Staten ongeveer wat een Minister bij een Vorst is; eigenlijk gezag had hij volstrekt niet, maar wanneer hij een bekwaam en schrander man was, dan kon hij, meer dan iemand anders, een overwegenden invloed op het bestuur uitoefenen. In 1586 was JAN VAN OLDENBARNEVELT, een man van uitstekende bekwaamheden, tot die betrekking benoemd. Hij was het vooral, die LEICESTERS plannen in *Holland* tegenwerkte, en den invloed van die provincie op het algemeene landsbestuur meer en meer zocht te vergrooten.

Prins MAURITS, reeds vóór LEICESTER's komst tot Stadhouder en Kapitein-Generaal van *Holland* en *Zeeland* aangesteld, verkreeg die waardigheid na den dood van den Graaf van *Nieuwenaar* (bl. 85) ook in *Utrecht*, *Overijsel* en *Gelderland* (1590), en was dus bevelhebber over de krijgsmacht van vijf der zes gewesten, waaruit de Unie bestond (1); hij werd derhalve ook als bevelhebber over het leger der Unie aangemerkt. Zijne macht als zoodanig werd evenwel beperkt door zoogenoemde *Gedeputeerden te velde,* afgevaardigden, die de Algemeene Staten bij het leger vertegenwoordigden, en niet zelden door hunne tusschenkomst de oorlogsoperatiën belemmerden.

(1) In *Friesland* was WILLEM LODEWIJK *van Nassau* Stadhouder (bl. 85) en *Groningen* was nog in handen der Spanjaarden.
Drente, sedert vele eeuwen als een gedeelte van *Overijsel* aangemerkt, was wel een op zich zelf staand landschap dat zijne eigene Staten had, maar zond geene afgevaardigden naar de Algemeene Staten.

Het duurde niet lang, of zijne uitstekende hoedanigheden ontwikkelden zich, en deden hem kennen als den grootsten veldheer van *Europa*. Door grondige studiën voorgelicht, gaf hij een geheel nieuw wezen aan de krijgskunst. De behandeling der wapens en al wat men in het algemeen onder exercitie verstaat, was vóór zijn tijd zeer gebrekkig, maar hij gaf geregelde voorschriften, volgens welke de troepen werden geoefend, waardoor zijn leger zoo voortreffelijk werd, dat de adel uit alle landen van *Europa* naar hem toestroomde, om onder hem de krijgskunst te leeren.

§ 4. *Voortzetting van den oorlog door Maurits. Philips II staat de Nederlanden aan Albertus en Isabella af.*

1590—1598.

Sedert het vertrek van LEICESTER was de oorlog met weinig kracht gevoerd, vooral omdat PHILIPS zich gemengd had in den burgeroorlog, die toen ter tijd in *Frankrijk* woedde, en aan PARMA last gaf, daaraan met een groot gedeelte van zijn leger deel te nemen.

In 1590 evenwel begon MAURITS de reeks zijner schitterende krijgsbedrijven. Hij liet eerst *Breda* door verrassing nemen, hetgeen uitgevoerd werd door een zijner onderbevelhebbers, HERAUGIÈRE, die zich met 70 stoutmoedige soldaten verborgen had in het ruim van een schip, dat geladen was met turf, voor de Spaansche bezetting van het kasteel bestemd.

Het groote plan van den Stadhouder was, zich niet te bepalen tot de verdediging van hetgeen men nog bezat, maar aanvallend te werk te gaan. De vijand was nog meester van de Provincie *Groningen* met de sterk bevestigde hoofdstad, de vesting *Delfzijl* en verscheidene schansen, van de vestingen *Koevorden* in *Drente*, *Steenwijk* in *Overijsel*, en *Deventer*, *Zutfen*, *Nijmegen* en eenige kleinere plaatsen in *Gelderland;* zoodat hij in de oostelijke provinciën van

ons land nog een vrij groot grondgebied bezet hield. Dat alles besloot MAURITS hem te ontrukken.

In 1591 begon hij dien aanvallenden oorlog, en na een strijd van zeven jaren (tot het einde van 1597), die hem de bewondering van geheel *Europa* deed verwerven, had hij al de hierboven opgenoemde vestingen veroverd, den vijand uit het geheele grondgebied van de Republiek verdreven, geheel *Noord-Brabant* bemachtigd, en *Geertruidenberg* (dat te dien tijde tot de Provincie *Holland* behoorde) na een allermerkwaardigst beleg (1593) tot de overgave gedwongen.

Door de verovering van *Groningen* (1594) was ook deze Provincie in de *Unie* opgenomen, en WILLEM LODEWIJK *van Nassau*, Stadhouder van *Friesland*, ook daar met die waardigheid bekleed. Bovendien had MAURITS in Januari 1597 den vijand op de heide bij *Turnhout* een gevecht geleverd, waarin hij met 800 ruiters meer dan 5000 Spanjaarden volkomen versloeg, en waarbij deze ruim 2000 dooden en 4 à 500 gevangenen verloren, terwijl het verlies van MAURITS 8 of 10 man bedroeg.

In dien tusschentijd hadden de Spanjaarden een gevoelig verlies geleden door den dood van PARMA (1592). Nadat gedurende de drie volgende jaren drie Landvoogden het bewind hadden gevoerd, schonk PHILIPS die waardigheid aan den jongsten broeder van MATTHIAS *van Oostenrijk*, (bl. 76) den Aartshertog ALBERTUS, die tevens Kardinaal was (Febr. 1596) (1).

---

(1) Met den Aartshertog ALBERTUS kwam PHILIPS WILLEM, de oudste zoon van WILLEM *van Oranje* (bl. 85), die sedert 1568 in *Spanje* als gevangene was behandeld geweest, mede naar *Brussel*. De Algemeene Staten, vreezende dat zijne komst in de Republiek tot oneenigheden aanleiding zou kunnen geven, wenschten hem wel schriftelijk geluk met zijne bevrijding, maar verzochten hem zijne komst hier te lande tot betere tijden uit te stellen. Hij werd in 1599 hersteld in het Prinsdom *Oranje*, waarvan de Koning van *Frankrijk* zich had meester gemaakt, en kreeg in 1609, toen de *Vereenigde Nederlanden* een bestand met *Spanje* sloten (bl. 90) vergunning, in de Republiek te komen. Hij werd toen als Baron van *Breda* gehuldigd, vestigde zijn verblijf beurtelings in die stad en in

ALBERTUS deed weldra vredesvoorslagen aan de Noordelijke provinciën, maar men vertrouwde den Koning niet, die onderwerping aan zijn gezag en terugkeer tot de Katholieke Kerk begeerde, en toen men ontdekte, dat er, terwijl de onderhandelingen gevoerd werden, met medeweten van den Landvoogd aanslagen tegen het leven van MAURITS werden gesmeed, brak men die onderhandelingen terstond af. Men had daarenboven het voorbeeld van de zuidelijke gewesten voor oogen, die sedert de komst van Don JAN *van Oostenrijk* aan PHILIPS onderworpen waren, en waar alle welvaart was geweken. Die vroeger zoo rijke provinciën waren door drukkende belastingen, het slechte beheer, het verval van handel en nijverheid en de herhaaldelijk uitbrekende muiterij onder de Spaansche troepen, in de jammerlijkste ellende gedompeld. Allerwege waren de ingezetenen verstoken van het bekleeden der belangrijkste betrekkingen, die aan Spanjaarden gegeven werden, hetgeen vooral den aanzienlijken Zuidnederlandschen adel griefde. Het opperbevel over het leger, voor het grootste gedeelte uit Spanjaarden bestaande, was opgedragen aan den Admirant (Admiraal) *van Arragon*, *Don* FRANCISCO DE MENDOZA.

Eindelijk besloot PHILIPS een ander middel te beproeven om de souvereiniteit over *Noord-Nederland* ten minste in zijn geslacht te bewaren: hij gaf te dien einde zijne dochter ISABELLA ten huwelijk aan ALBERTUS, die door den Paus van zijne geestelijke waardigheid ontslagen was geworden, en schonk haar de *Nederlanden* als huwelijksgift (1598), met bepaling evenwel, dat indien zij zonder kinderen kwam te sterven, die landen weder aan *Spanje* zouden vervallen. Hij

---

Brussel, in welke laatste plaats hij in 1618 kinderloos stierf, het Prinsdom *Oranje* en zijne overige uitgestrekte bezittingen aan zijnen broeder MAURITS nalatende.

hoopte door deze schikking de Nederlanders minder afkeerig te maken van eene toenadering, die ten gevolge van den onverzoenlijken haat, welken zij hem persoonlijk toedroegen, en het wantrouwen, dat zij jegens hem koesterden, onmogelijk bleek te zijn.

Weinige weken later stierf PHILIPS II, en werd in *Spanje* opgevolgd door zijnen jeugdigen zoon PHILIPS III, een zwak en nietsbeduidend vorst.

§ 5. *Verdere krijgsbedrijven. Slag bij Nieuwpoort. Beleg van Ostende.*

1598—1604.

De slechte staat der geldmiddelen, die door de veldtochten der vorige jaren veel geleden hadden, belette MAURITS in 1598 verder aanvallenderwijs te handelen, doch hij bewees in dit zoowel als in het volgende jaar, dat zijne schitterende krijgsmanshoedanigheden hem even geschikt maakten voor de verdediging als voor den aanval. Met driedubbele overmacht trachtte MENDOZA van de zijde van *Duitschland* in *Gelderland*, en vandaar tot in het hart der Republiek door te dringen; doch MAURITS wist met zijne geringe macht zulke uitmuntende maatregelen te nemen, dat de vijand, in 1599 tot de *Bommelerwaard* vooruitgerukt, met zwaar verlies moest aftrekken.

In het jaar 1600 besloten de Algemeene Staten weder aanvallend te werk te gaan, en eene poging te doen om *Duinkerken* te bemachtigen, welke haven voortdurend tot schuilplaats voor de Spaansche kapers verstrekte, die onzen handel ontzaglijk veel nadeel toebrachten. Tevergeefs trachtten MAURITS en andere ervaren krijgslieden de Staten terug te brengen van dit roekeloos besluit, dat nagenoeg de geheele krijgsmacht midden in 's vijands land voerde en daardoor het lot der Republiek in de waagschaal stelde

men besloot tot den tocht, voornamelijk ook omdat de Spaansche benden wegens nietbetaling hunner soldij weder aan het muiten geslagen waren.

Maurits verzamelde dus zijn leger, 20000 man sterk, te *Rammekens* op het eiland *Walcheren*, stak de *Schelde* over, trok door *Vlaanderen* naar *Ostende*, dat nog altijd in het bezit der Staten was, en zette zijnen marsch voort, de forten langs zijnen weg bemachtigende. Bij *Nieuwpoort* aangekomen, dat hij wilde innemen alvorens verder te gaan, vernam hij eensklaps, dat albertus, wiens gemalin door hare welsprekende taal de oproerige soldaten tot gehoorzaamheid teruggebracht had, met een leger in aantocht was, en werkelijk rukten de Spanjaarden den volgenden dag uit het noorden op hem aan; de terugtocht naar het vaderland was hem alzoo afgesneden.

Maurits was hier in een hachelijken toestand: vóór zich de vijand, achter zich de haven van het door de Spanjaarden bezette *Nieuwpoort*, en links de zee. Hij begreep te moeten overwinnen of sterven, en nam dus het kloekmoedig besluit, zijne schepen, die in de haven van *Nieuwpoort* lagen, naar zee te zenden, om zoodoende zijnen troepen de gelegenheid te benemen, hun behoud in de vlucht te zoeken; de *Slag bij Nieuwpoort* nam een aanvang, en werd bekroond met eene volkomene overwinning op den vijand, die 5000 gesneuvelden telde (2 Juli 1600).

Dit grootsche wapenfeit deed den roem van den Prins ten toppunt stijgen, maar had overigens, zooals hij wel had voorzien, geene gevolgen. Het beleg van *Nieuwpoort* moest hij opbreken, omdat zijne krijgsmacht daartoe, vooral na de geleden verliezen (2500 man), te gering was, en aan eene onderneming tegen *Duinkerken* viel niet meer te denken.

Ruim drie weken na den slag bij *Nieuwpoort* scheepte hij zijne troepen te *Ostende* in, en keerde naar *Holland* terug.

In het volgende jaar (1601) sloeg ALBERTUS het beleg voor de sterke vesting *Ostende*, die zich drie jaren en tachtig dagen verdedigde. Deze belegering, de langdurigste waarvan de geschiedenis sedert de uitvinding van het buskruit gewaagt, kostte den Spanjaarden 80 000, den onzen 60 000 man. Geheel *Europa* had er de oogen op gevestigd, en uit alle landen stroomden jeugdige krijgslieden zoowel naar de stad, die van de zeezijde altijd te genaken was en daardoor ook altijd versterking kon bekomen, als naar het kamp der belegeraars, om bij de eene of andere der strijdvoerende partijen de kunst van verdedigen en aanvallen der vestingen te leeren. Gedurende het laatste jaar werden de Spanjaarden aangevoerd door AMBROSIUS SPINOLA, een veldheer van buitengewone bekwaamheden, die weldra het opperbevel over het geheele Spaansche leger verkreeg, en een waardig tegenstander van MAURITS was. Deze laatste verzuimde intusschen niets, om de vesting te behouden; eerst trachtte hij door een inval in *Brabant* (1602) den vijand van *Ostende* af te trekken, en veroverde bij die gelegenheid de vesting *Grave*, daarop deed hij (1604) een inval in *Vlaanderen*, waar hij *Sluis*, in die dagen eene gewichtige vesting, belegerde en innam; doch alles te vergeefs. Eindelijk was *Ostende* geheel en al tot een puinhoop geschoten, en daar men door het bezit van *Sluis* toch vasten voet in *Vlaanderen* bleef houden, werd de hardnekkig verdedigde vesting bij een eervol verdrag aan SPINOLA overgegeven (Sept. 1604).

Laatstgenoemde oordeelde zich nu, na aanzienlijke versterking uit *Frankrijk* bekomen te hebben, in staat, met goed gevolg aanvallenderwijze te werk te gaan, en besloot tot een inval in de oostelijke provinciën. Hij veroverde dan ook verscheidene steden in *Overijsel* en *Gelderland*, als *Oldenzaal*, *Lingen*, *Grol* enz.; maar de pogingen, die hij in 1605 en 1606 aanwendde om verder door te dringen, mislukten ten gevolge van de welberaamde maatregelen van MAURITS. Door

het nemen en hernemen van verscheidene steden, werden er nu wel van beide zijden tijdelijke voordeelen behaald, doch de twee veldheeren waren te zeer tegen elkander opgewassen, dan dat er eene spoedige beslissing zou kunnen volgen.

§ 6. *Krijgsbedrijven ter zee. Twaalfjarig bestand.*

Inmiddels was de macht der Republiek ter zee ontzaglijk toegenomen. De reizen, ten behoeve van den handel ondernomen, en de volkplantingen, vooral in *Azië* aangelegd (zie § 8), hadden natuurlijk ten gevolge, dat zich de oorlog ook ter zee uitbreidde. Reeds hebben wij gezien (bl. 88), hoe de Hollandsche schepen het hunne bijdroegen tot het doen mislukken van het doel, met de *Onoverwinnelijke vloot* beoogd. Acht jaren later (1596) tastte de Nederlandsche vloot, in vereeniging met de Engelsche, den vijand reeds in zijn eigen gebied aan, vernielde de Spaansche vloot in de haven van *Cadix*, en veroverde en plunderde die stad, terwijl later de onzen nog menig voordeel op den vijand behaalden en door menig heldenfeit *Neerlands* roem verhoogden. Hieronder verdient in de eerste plaats genoemd te worden de zelfopoffering van den Onder-Admiraal REINIER KLAASSEN in 1606. Met zes schepen van de vloot afgeraakt, die in zee gezonden was om den handel te beschermen, werd hij op de hoogte van Kaap *St. Vincent* door acht zware Spaansche galjoenen overvallen. Vijf schepen namen de vlucht, maar KLAASSEN wist van wijken noch overgeven, en nadat hij twee dagen lang den strijd had volgehouden, en zijn schip reddeloos geschoten was, stak hij den brand in het buskruit en vloog met vriend en vijand in de lucht.

Die heldendood werd in het volgende jaar gewroken, toen de Admiraal JACOB VAN HEEMSKERK bij *Gibraltar* eene luisterrijke overwinning behaalde, welke hem wel is waar het leven kostte, maar den roem der Nederlanders ter zee ten top voerde (1607).

In het begin van datzelfde jaar deden ALBERTUS en ISABELLA opnieuw voorslagen tot vredesonderhandelingen, waar evenwel MAURITS zich zeer tegen verklaarde, omdat hij aan geen oprechten wensch naar vrede van de Spaansche zijde geloofde. De Staten daarentegen, vooral die van *Holland*, waar OLDENBARNEVELT onbepaalden invloed had, waren nagenoeg allen voor den vrede, uit begeerte naar rust en herstel der geldmiddelen. Weldra bleek het echter, dat het den vijand geen genoegzame ernst was, en dat hij, door verschil van gevoelen te doen ontstaan, hier te lande tweedracht zocht te verwekken; daar zijne eischen bovendien geheel onaannemelijk waren, werden de onderhandelingen afgebroken. Weinige dagen later deed de afgezant van Koning HENDRIK IV van *Frankrijk*, die zeer voor het ophouden der vijandelijkheden ijverde, den voorslag, een bestand of wapenstilstand van eenige jaren te sluiten.

Hiertegen verzetten zich velen, en vooral MAURITS, ten hevigste, omdat zij een zoodanig schorsen der vijandelijkheden beschouwden als een middel om den vijand gelegenheid te geven, den ongunstigen toestand zijner geldmiddelen te verbeteren, en te trachten de Republiek te berooven van den bijstand, welken zij nu nog van *Engeland* en *Frankrijk* te wachten had. Daarenboven was MAURITS vast overtuigd, dat hij bij behoorlijke ondersteuning van de zijde der Staten, den vijand binnen kort tot eenen voor ons land hoogst voordeeligen vrede zou kunnen dwingen.

Zijne vertoogen vonden evenwel geen ingang, en in weerwil van de hevige oneenigheid, die tusschen hem en OLDENBARNEVELT uitbarstte, wist deze, vooral door de medewerking van den Franschen gezant, zijn gevoelen in de vergadering der Algemeene Staten door te drijven, waarvan het gevolg was, dat er in April 1609 te *Antwerpen* een twaalfjarig bestand gesloten werd, bij hetwelk ALBERTUS en ISABELLA, ook namens den Koning van *Spanje*, verklaarden, de *Vereenigde Nederlan-*

den te houden voor *vrije landen, op welke zij niets eischten.*

§ 7. *De tijd van het twaalfjarig bestand.*

1609—1621.

Behalve de deelneming van eenen twist, die in het naburige *Duitschland* was uitgebroken over de erfopvolging in *Gulik*, *Kleef* en *Berg*, waar de hertog zonder kinderen was gestorven, en waarbij de Staten de aanspraken van den Keurvorst van *Brandenburg*, hun bondgenoot, krachtdadig door MAURITS met de wapenen deden ondersteunen (1610), hadden er te lande gedurende de twaalf jaren van het bestand geene krijgsbedrijven plaats.

Ten gevolge van onderhandelingen met *Engeland*, door OLDENBARNEVELT met groote schranderheid geleid, werden de steden *Brielle* en *Vlissingen* met *Rammekens*, die in 1585 aan ELIZABETH waren in handen gesteld tot onderpand voor de gelden, welke de Republiek haar schuldig was (bl. 87), teruggegeven tegen betaling van slechts een derde dier schuld (1616).

De eendracht binnenslands werd evenwel gedurende het twaalfjarig bestand op eene jammerlijke wijze verscheurd door twisten, die hunnen oorsprong hadden in een godsdienstig geschil, doch waarin zich langzamerhand ook de staatkunde mengde.

Reeds eenige jaren vóór het sluiten van het bestand had ARMINIUS, een der Leidsche hoogleeraren in de godgeleerdheid, stellingen verkondigd, die niet overeenstemden met de Hervormde geloofsbelijdenis, en bestreden werden door een ander Leidsch Hoogleeraar, GOMARUS genaamd. De begrippen van ARMINIUS werden langzamerhand door verscheidene predikanten aangenomen en in de kerken verkondigd, terwijl de aanhangers daarvan in 1610 aan de Staten van *Holland* een geschrift inleverden (*Remonstrantie* of *vertoog* genaamd), in hetwelk zij hun gevoelen ontwikkelden. De volgers van GOMARUS gaven in datzelfde jaar een tegen-

vertoog of *Contra-remonstrantie*, en van deze beide geschriften ontvingen de twee partijen de namen van *Remonstranten* en *Contra-remonstranten* (ook wel naar bovengenoemde Hoogleeraren *Arminianen* en *Gomaristen* genoemd).

Bij de meer en meer toenemende belangstelling in deze geschilpunten, ontstond er weldra groote scheuring in de gemeente, en ofschoon de Staten van *Holland*, om bedenkelijke gevolgen te voorkomen, gelast hadden, den onderlingen vrede te bewaren, barstten er hier en daar onlusten uit, die met geweld onderdrukt moesten worden (1610).

Oldenbarnevelt en de Staten van *Holland* waren het gevoelen der Remonstranten toegedaan, te meer daar deze ook aan de wereldlijke overheid gezag toekenden in kerkelijke zaken, hetgeen de Contra-remonstranten niet toegaven. De laatsten werden dus langzamerhand verhinderd in de vrije ontwikkeling hunner denkbeelden, waarop zij zich in de meeste steden van *Holland* afzonderden, en de kerken niet meer bezochten, welke zoodoende geheel in handen van de Remonstrantsche partij kwamen (1615 en 1616).

Prins maurits, die zich aanvankelijk geheel buiten de kerkelijke twisten had zoeken te houden, oordeelde nu dat de Staten van *Holland* hunne macht te buiten gingen, en dat het billijk ware, dat men de godsdienstige gevoelens vrijliet, en iedere partij hare kerk had, waarop dan ook werkelijk te *'s-Gravenhage* een afzonderlijk kerkgebouw aan de Contra-remonstranten werd ingeruimd (1617). Deze begonnen zich nu ook elders tegen de willekeur der regeering te verzetten, hetgeen in verscheidene steden met volksbewegingen gepaard ging. Te gelijker tijd verlangden zij, dat er eene algemeene kerkvergadering (*Nationale Synode*) zou bijeengeroepen worden, welke een einde aan het verderfelijke geschil zou kunnen maken.

Oldenbarnevelt en de Staten van *Holland*, die voornamelijk door hem geleid werden, verzetten zich hier hardnekkig

tegen, en beweerden, dat zij als Souverein in hunne Provincie, de macht hadden, binnen hun grondgebied de zaken van den godsdienst te regelen, zoodat zij dus wel eene *Provinciale Synode* wilden bijeenroepen, maar geene Algemeene of *Nationale*. De Algemeene Staten waren van het tegenovergestelde gevoelen, en langzamerhand werd die twist tusschen de Algemeene en de Provinciale Staten gemengd in den strijd over de godsdienstige geschilpunten.

De Staten van *Holland*, die niets wilden toegeven, besloten hun gezag des noods met geweld te handhaven. Zij begrepen echter wel, geen steun te zullen vinden noch bij de stedelijke schutterijen, daar het meerendeel der ingezetenen Contra-remonstrantsgezind was, noch bij de krijgsmacht, daar de Prins verklaard had, niets te zullen doen tegen den Hervormden Godsdienst, waaronder hij de Contra-remonstranten verstond. Zij namen dus, op aandrijven van OLDENBARNEVELT, het noodlottige besluit, later de *Scherpe resolutie* genoemd, waarbij zij onder andere, in strijd met de bepalingen van de *Unie*, aan de Stedelijke Regeeringen in *Holland* de vrijheid gaven, krijgsvolk (zoogenoemde *waardgelders*)(1) in haren afzonderlijken dienst te nemen, en daarmede haar gezag te handhaven (Aug. 1617). OLDENBARNEVELT ging tenzelfden tijde naar *Utrecht*, waar men eenstemmig met *Holland* dacht, en bewerkte dat aldaar eveneens waardgelders werden aangesteld. Nu was de burgeroorlog met al zijne gevolgen op het punt van uit te barsten, en begrepen de Algemeene Staten, dat er met kracht gehandeld moest worden, wanneer zij hun gezag door de willekeurige handelwijze van de Staten van *Holland* niet wilden verliezen. Zij stelden dus weder eene Nationale Synode voor, die omtrent de kerkelijke zaken een besluit zou nemen, welk voorstel door de Staten van al de Provinciën behalve *Holland* en *Utrecht* werd aangenomen.

(1) Door *waardgelders* verstond men in het algemeen menschen, die voor geld *waarde* of *wacht* hielden.

Tevens verklaarden zij het in dienst stellen van waardgelders voor strijdig met de wet en met de openbare rust, en gelastten den Prins naar *Utrecht* te gaan en de Staten van dat gewest tot het afdanken der waardgelders en het bewilligen in de Nationale Synode te bewegen (1618).

OLDENBARNEVELT, die in weerwil van al de rampen, welke het land dreigden, onverzettelijk zijne overtuiging bleef doordrijven, dat de Staten van *Holland* niet moesten toegeven, bewerkte dat deze, tenzelfden tijde dat de Prins naar *Utrecht* ging, ook afgevaardigden daarheen zonden, namelijk HUGO DE GROOT, Pensionaris van *Rotterdam*, en HOOGERBEETS, Pensionaris van *Leiden*, om den waardgelders te gelasten, niemand te gehoorzamen dan hun, door wie zij in dienst waren genomen. MAURITS evenwel liet het garnizoen onder de wapens komen, en door zijn krachtige en welberaden maatregelen gelukte het hem, de waardgelders af te danken, zonder dat er wederstand geboden werd.

Nu was de kracht der tegenpartij gebroken: de Algemeene Staten dankten de waardgelders in *Holland* insgelijks af, en deden door den Prins als Stadhouder der Provincie de regeering in de meeste steden veranderen, waardoor de tegenstand ophield. Tenzelfden tijde deden zij OLDENBARNEVELT, HUGO DE GROOT, HOOGERBEETS en den Secretaris der Staten van *Utrecht*, LEDENBERG, gevangennemen (Aug. 1618).

Daar het misdrijf, waarvan zij beschuldigd werden, niet eene enkele Provincie, maar de geheele Unie betrof, benoemden de Algemeene Staten eene bijzondere rechtbank van 24 leden, waarvan 12 uit *Holland* en 2 uit ieder der overige gewesten, om over hen te oordeelen. Na een uitvoerig rechtsgeding werd OLDENBARNEVELT schuldig verklaard, onwettige handelingen in de Staten van *Holland* te hebben doorgedreven, waardoor de rust en de veiligheid van den Staat in de waagschaal werden gesteld, en dienvolgens met algemeene stemmen ter dood veroordeeld.

Hoewel dit vonnis volgens de letter der wet, zooals de Algemeene Staten haar begrepen, niet onrechtvaardig was, blijft het te bejammeren, dat het is uitgesproken over een staatsman, die, ofschoon het stijfhoofdig vasthouden aan zijne beginselen hem in het laatst van zijn leven tot hoogst verkeerde maatregelen leidde, toch in vroeger tijd aan de Republiek groote en gewichtige diensten had bewezen.

Daar zoowel hij als zijne bloedverwanten tot het laatste oogenblik standvastig weigerden vergiffenis te vragen, werd het vonnis uitgevoerd, en hij den 13den Mei 1619 te *'s-Gravenhage* op het schavot onthoofd.

De GROOT en HOOGERBEETS werden tot levenslange gevangenis veroordeeld, en naar *Loevestein* gevoerd. LEDENBERG had zich in den kerker van het leven beroofd, om een vonnis te ontgaan, waarbij zijne goederen zouden worden verbeurdverklaard, welke hij alzoo voor zijn gezin hoopte te bewaren. Desniettegenstaande werd dit vonnis na zijnen dood toch uitgesproken.

Inmiddels was in het laatst van 1618 te *Dordrecht* de *Nationale Synode* geopend, die de leerstellingen der Remonstranten veroordeelde (Mei 1619). Hierop werden de Remonstrantsche leeraars overal van hunne bediening ontzet, en met dezelfde onverdraagzaamheid, welke men vroeger in de tegenpartij afkeurde, uit het land verbannen, indien zij niet beloofden, voor altijd van hun predikambt af te zien. Dit weigerden de meesten: zij verlieten het land, of bleven in geheime bijeenkomsten prediken, die evenwel, wanneer zij ontdekt werden, met de meeste strengheid werden gestraft. De vervolging tegen de Remonstranten was algemeen, en velen moesten hunne gehechtheid aan hetgeen zij voor waarheid hielden met gevangenis of geldboeten bekoopen.

Nog vóór het einde van het twaalfjarig bestand ontsnapte HUGO DE GROOT uit *Loevestein*, door zich met hulp zijner VROUW, MARIA VAN REIGERSBERGEN, en hare dienst-

maagd, ELSJE VAN HOUWENINGEN, in eene boekenkist te verbergen, die door zijne bewakers zelven naar *Gorinchem* werd gebracht. Hij begaf zich van daar naar *Frankrijk*, en werd om zijne uitstekende bekwaamheden door de Koningin van *Zweden* tot haren afgezant bij het Fransche hof benoemd. HOOGERBEETS bleef tot aan zijnen dood (1626) gevangen.

In 1620 stierf graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau*, Stadhouder van *Friesland*, *Groningen* en *Drente;* — in het eerste gewest volgde hem zijn broeder ERNST CASIMIR op, terwijl MAURITS tot Stadhouder van de twee laatstgenoemde gewesten werd benoemd.

In 1621 werd de oorlog weder hervat, doch in den beginne met weinig kracht, hetgeen aan de Spaansche zijde voornamelijk een gevolg was van het overlijden van ALBERTUS *van Oostenrijk*, die kort na het einde van het bestand stierf, waardoor ISABELLA alleen het bewind in handen hield (1621); terwijl de Staten van hunne zijde besloten, den oorlog slechts verdedigenderwijze te voeren.

SPINOLA sloeg in het volgende jaar (1622) het beleg voor *Bergen op Zoom*, dat hardnekkig verdedigd en eindelijk door MAURITS ontzet werd. Kort daarna (1623) werd er een aanslag ontdekt tegen het leven van den Prins, door de beide zonen van OLDENBARNEVELT gesmeed; de jongste ontkwam door de vlucht, de oudste en verscheidene andere saamgezworenen moesten hunne misdaad op het schavot boeten.

Wederom trachtte nu MAURITS aanvallenderwijze te werk te gaan; driemaal beproefde hij een aanslag op *Antwerpen*, die echter verijdeld werd, hetgeen hem te meer griefde, daar de Spanjaarden het beleg voor *Breda* hadden geslagen, en hij deze stad door het bedreigen van *Antwerpen* hoopte te ontzetten.

Dit was zijn laatste bedrijf te velde; hij verviel niet lang daarna in eene kwijnende ziekte, en overleed in April 1625.

§ 8. *Zeetochten der Nederlanders. Hunne vestiging in Oost-Indië. Oprichting der Oostindische Compagnie. Stichting van Batavia.*

Reeds van de vroegste tijden was de koophandel de voornaamste bron van welvaart voor ons land geweest, en had zich, daar de *Nederlanders* zich tevens als uitmuntende zeelieden deden kennen, en hun land voor de scheepvaart voortreffelijk gelegen was, langzamerhand uitgebreid, zoodat onze koopvaardijschepen in de 16de eeuw alle Europeesche zeeën bezochten, doch hunne reizen ten tijde van het begin des tachtigjarigen oorlogs nog niet tot andere werelddeelen uitstrekten.

De Spanjaarden daarentegen hadden in de vorige eeuw(1492) *Amerika* ontdekt, en daar uitgebreide en rijke landstreken veroverd, die hun jaarlijks groote schatten opbrachten.

Evenzoo hadden de Portugeezen aanzienlijke koloniën (1) in *Oost-Indië*, vanwaar zij jaarlijks eene menigte koopwaren naar *Lissabon* brachten, hetwelk daardoor de voornaamste handelsstad van *Europa* werd.

De handel op *Portugal* leverde voor de Nederlandsche kooplieden groote winsten op, omdat zij met hunne schepen de Indische waren uit dat land afhaalden, en die daarna in de overige Europeesche staten met voordeel verkochten. In het jaar 1580 evenwel veroverde PHILIPS II *Portugal*, en deze omstandigheid, gevoegd bij de toenemende krachtsontwikkeling hier te lande, wekte den ondernemingsgeest meer en meer op, zoodat men nu besloot te beproeven, zelf naar *Indië* te varen om daar de koopwaren te bekomen. Aangezien de weg om de Kaap *de Goede*

(1) Men noemt eene *kolonie* of *volkplanting* het grondgebied, dat eene natie in eenig ander werelddeel verkrijgt, hetzij door er bezit van te nemen, indien het onbewoond is, hetzij door het op de bewoners te veroveren, of het van hen door minnelijke schikking te verwerven.

Hoop door zeeën, waar de Spanjaarden en Portugeezen meester waren, te gevaarlijk scheen, wilde men trachten ten noorden van *Azië* door de *Noordelijke IJszee* een nieuwen weg te vinden, en deed te dien einde in 1594 en de twee volgende jaren drie merkwaardige tochten (1), die evenwel met geen gunstigen uitslag bekroond werden.

Intusschen had CORNELIS HOUTMAN den tocht langs het zuiden naar *Indië* gewaagd (1595), en nadat hij twee jaren later gelukkig was wedergekeerd, werden er meer dergelijke reizen ondernomen, die ten gevolge hadden, dat er verbintenissen met de vorsten op de Indische eilanden werden aangeknoopt, waardoor de handel zich meer en meer uitbreidde, zeer ten nadeele van de Portugeezen, die zich tevergeefs daartegen trachtten te verzetten (2).

Al deze ondernemingen evenwel gingen in den beginne slechts uit van enkele personen of van kleine maatschappijen, totdat de Algemeene Staten, die te recht begrepen dat door onderlinge vereeniging veel grootere uitkomsten zouden kunnen verkregen worden, in 1602 eene algemeene handelmaatschappij, de *Oostindische Compagnie* genoemd, oprichtten. Deze verkreeg het recht, in naam der Staten met de Indische vorsten verbonden te sluiten, vestingen aan te leggen, krijgsvolk aan te nemen, ambtenaren en bevelhebbers aan te stellen, die echter zoowel aan de Algemeene Staten als aan de Compagnie eenen eed van gehoorzaamheid moesten afleggen. Het was voornamelijk OLDENBARNEVELT, die de oprichting der O.-I. Compagnie had bewerkt.

---

(1) Op den derden tocht overwinterden de schepelingen onder JACOB VAN HEEMSKERK en WILLEM BARENDS op het eiland *Nova-Zembla*, ten noorden van *Rusland*.

(2) Onder de merkwaardigste tochten, door Nederlandsche zeelieden ondernomen, en die van groot gewicht waren voor de uitbreiding van de kennis des aardbols, verdienen die van OLIVIER VAN NOORDT (1598—1601), en van SCHOUTEN en LE MAIRE (1615), rondom de aarde gedaan, eene bijzondere vermelding. VAN NOORDT was de eerste Nederlander, die de aarde omzeilde.

Nu konden de ondernemingen met veel meer kracht worden doorgezet, en de oorlog met de Portugeezen in *Indië* met goeden uitslag worden gevoerd. Weldra werden er dan ook veroveringen gemaakt, waardoor de Compagnie langzamerhand op verscheidene Oostindische eilanden landbezit verkreeg.

In 1609 werd door de Compagnie een algemeen landvoogd onder den titel van *Gouverneur-Generaal* aangesteld, die in *Oost-Indië* zijnen zetel had, en de macht verkreeg, dadelijk in alle voorkomende zaken te voorzien.

De beroemdste Gouverneur-Generaal was JAN PIETERSZOON KOEN, die in 1618 tot die waardigheid verheven werd. Hij breidde de macht der Nederlanders in *Indië* aanzienlijk uit, en werkte de pogingen der Engelschen, die op onzen handel naijverig waren, en ons zoowel in het geheim als in het openbaar zochten te benadeelen, met kracht tegen. In 1619 veroverde hij het Koninkrijk *Jakatra* op de Noordkust van *Java*, verbrandde de hoofdstad, en stichtte op de puinhopen eene nieuwe stad, die den naam van *Batavia* ontving, en weldra de zetel werd van den Gouverneur-Generaal en de hoofdstad van al onze Oostindische bezittingen.

Inmiddels hadden onze schepen ook *Japan* bezocht, waar reeds vroeger door de Portugeezen handelsbetrekkingen waren aangeknoopt. De laatsten werden echter eenigen tijd daarna door de Japanneezen verjaagd (1637), welke sedert alleen met de Nederlanders handel wilden drijven, een maatregel, dien zij tot in onzen tijd hebben gehandhaafd.

§ 9. *Frederik Hendrik. Verbond met Frankrijk. Laatste jaren van den tachtigjarigen oorlog.*

1625—1648.

Na den dood van MAURITS benoemden de Algemeene Staten zijnen broeder FREDERIK HENDRIK, die van hem het Prinsdom *Oranje* en zijne overige bezittingen geërfd

had, tot Kapitein-Generaal en Admiraal der Unie, terwijl *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Gelderland* en *Overijsel*, hem tot hunnen Stadhouder verkozen. *Groningen* en *Drente* droegen die waardigheid op aan ERNST CASIMIR *van Nassau*. Stadhouder van *Friesland* (bl. 105).

Door MAURITS in de krijgskunst onderwezen, en reeds van zijn dertiende jaar mede te velde, was FREDERIK HENDRIK volkomen berekend, het beleid van den oorlog op zich te nemen, en de roemrijke krijgsbedrijven, die hij gedurende zijn meer dan twintigjarig bewind ten uitvoer bracht, hebben hem eene plaats onder de uitstekendste veldheeren aangewezen. Vooral heeft hij zijne bekwaamheden ten toon gespreid in den belegeringsoorlog, en de menigte vestingen, welke hij veroverde, deden hem den naam van *Stededwinger* verwerven.

Afkeerig van geloofsdwang, maakte hij van zijnen invloed gebruik, om de vervolging tegen de Remonstranten allengs te doen ophouden, zoodat deze dan ook in het eerst oogluikend, en daarna met toestemming der Regeering, in verscheidene steden vrijheid van godsdienstoefening verkregen.

Nadat hij in 1625 tevergeefs getracht had, SPINOLA tot het opbreken van het beleg van *Breda* te dwingen, (bl. 105), en deze vesting in handen der Spanjaarden was overgegaan, wilde hij vóór alles den vijand uit de Oostelijke gewesten verdrijven, waar de vestingen *Oldenzaal*, *Grol* en *Lingen*, eenige jaren vóór het twaalfjarig bestand door SPINOLA veroverd, (bl. 97), nog altijd in diens handen waren. De beide eerste plaatsen werden in 1627 ingenomen, en FREDERIK HENDRIK besloot daarop, den aanvallenden oorlog voort te zetten en den vijand *'s-Hertogenbosch*, eene zijner sterkste vestingen, te ontweldigen, waarvoor hij in Mei 1629 het beleg sloeg.

Inmiddels waren er in het naburige *Duitschland* gewichtige gebeurtenissen voorgevallen, die eerlang van grooten invloed op ons vaderland werden.

De onverdraagzaamheid van den Keizer had reeds sedert vele jaren de Hervormden daar te lande verbitterd, en dientengevolge barstte in 1618 een opstand uit, die het begin was van eenen dertigjarigen binnenlandschen oorlog, waarbij sommige der Duitsche Vorsten voor de Katholieken, andere voor de Hervormden partij trokken. Ook buitenlandsche mogendheden mengden zich later in dien krijg, deels (zooals de Koning van *Zweden*) aangespoord door de zucht om hunne protestantsche geloofsgenooten te ondersteunen, deels (zooals de Koning van *Frankrijk*) uit staatkunde en met het doel om de macht van den Keizer van *Duitschland* te fnuiken. De Keizer en de Vorsten, die zijne partij toegedaan waren, vonden natuurlijk een bondgenoot in den Koning van *Spanje*, terwijl de Hervormden ondersteuning zochten bij de Republiek der *Vereenigde Nederlanden* en *Frankrijk*.

Ten gevolge van deze omstandigheden, en om FREDERIK HENDRIK van het beleg van *'s-Hertogenbosch* af te trekken, besloot de Keizer tot een aanval op de Republiek, en zond zijnen veldheer MONTECUCULI met een sterk leger herwaarts om zich te vereenigen met de Spanjaarden onder den Graaf VAN DEN BERG (1), die SPINOLA in het opperbevel had vervangen (2). Zij rukten daarop *Gelderland* binnen, trokken over den *IJsel*, drongen in de provincie *Utrecht*, ja tot voor de poorten van *Naarden* door, en verspreidden eene algemeene ontsteltenis in het land (1629).

FREDERIK HENDRIK, die nog altijd *'s-Hertogenbosch* sterk ingesloten hield, besloot, in weerwil van dat alles, dat beleg niet op te geven, en nam de doeltreffendste maatregelen, om in de verdediging van de bedreigde Provinciën te voorzien. Aanzienlijke versterkingswerken werden aangelegd, een gedeelte van het land werd onder water gezet, en de krijgs-

(1) Hij was de zoon van WILLEM *van Oranje's* schoonbroeder (bl. 84).
(2) SPINOLA was kort te voren naar *Italië* vertrokken, waar hij twee jaren later stierf.

macht der Republiek tot op 120000 man gebracht, waaronder vele gewapende burgers. De krachtige houding, door het geheele volk aangenomen, hield den vijand tegen, totdat een gelukkig volvoerd wapenfeit, de verrassing van de stad *Wezel*, hem eindelijk tot den terugtocht dwong. In deze vesting namelijk had de vijand aanzienlijke magazijnen van levensbehoeften en krijgsvoorraad bijeengebracht, die tot onderhoud van zijn talrijk leger noodzakelijk waren, en toen hij deze verloren had, was het hem niet mogelijk, zich langer in de *Nederlanden* staande te houden. Weinige dagen later werd de standvastigheid van FREDERIK HENDRIK bekroond door de overgave van *'s-Hertogenbosch*.

De eerstvolgende jaren gingen voorbij, zonder dat van weerszijden groote voordeelen behaald werden, totdat de Prins zich in 1632 weder sterk genoeg oordeelde tot den aanval.

Met een leger van ruim 20000 man rukte hij langs de *Maas* voorwaarts, nam *Venlo*, *Roermonde* en eenige andere steden in, en sloeg het beleg voor *Maastricht*, dewijl hij zich met de hoop vleide, dat, na de verovering van die sterke vesting, de omliggende landstreek tegen de Spanjaarden in opstand zou komen (1).

Ook in dit beleg blonk zoowel de bekwaamheid als de heldenmoed van FREDERIK HENDRIK schitterend uit. Niet alleen bestuurde hij met uitstekend beleid den belegeringsarbeid, maar sloeg daarbij den aanval af van het Spaansche leger, dat zich vereenigd had met eene krijgsmacht, opnieuw door den Keizer van *Duitschland* ter hulp gezonden, welke gezamenlijke strijdkrachten bijna dubbel zoo sterk waren als de zijne. De vijand werd genoodzaakt met een zwaar

(1) De Staten hadden daartoe geheime onderhandelingen aangeknoopt met de inwoners der zuidelijke gewesten, die het vooruitzicht hadden bij den dood van ISABELLA hunne zelfstandigheid weder te zullen verliezen, en met Spanje te worden vereenigd. (bl. 95.)

verlies af te trekken, en vier dagen later ging *Maastricht* over. Geheel *Limburg* kwam nu in de macht der Staten, doch de verwachte opstand had geen plaats.

In het volgende jaar (1633) stierf ISABELLA zonder kinderen na te laten, waardoor de *Zuidelijke Nederlanden* weder aan den Koning van *Spanje*, PHILIPS IV, kwamen, die zijnen broeder, den Kardinaal-Infant (1) FERDINAND, tot Algemeen Landvoogd benoemde.

FREDERIK HENDRIK had gedurende al den tijd van zijn bewind getracht, de goede verstandhouding met *Frankrijk* zooveel mogelijk te onderhouden, en dit leidde in het jaar 1635 tot een bondgenootschap met dat rijk, waarbij men overeenkwam, den oorlog tegen *Spanje* in de *Zuidelijke Nederlanden* gemeenschappelijk te voeren, die gewesten tot eene vrije republiek te maken, indien de inwoners hiertoe zelven medewerkten, of wel in het tegenovergestelde geval, ze te veroveren en onderling te verdeelen. Ook werd bepaald, dat men niet dan gezamenlijk vrede met *Spanje* zou sluiten.

Werkelijk rukte een Fransch leger nog in datzelfde jaar de grenzen over, en vereenigde zich met dat van FREDERIK HENDRIK, die het opperbevel aanvaardde; maar de weinige medewerking, welk hij bij zijne nieuwe bondgenooten vond, de slechte toestand, waarin de Fransche troepen verkeerden, en de uitmuntende maatregelen van den Infant FERDINAND, die door een Keizerlijk leger ondersteund werd, waren oorzaak, dat de groote verwachtingen, welke men van dien veldtocht koesterde, geheel en al verijdeld werden. Het Fransche leger, dat door ziekten en gebrek ontzettend geleden had, keerde het volgende jaar naar *Frankrijk* terug.

De voornaamste krijgsbedrijven van FREDERIK HENDRIK in de volgende jaren waren de verovering van *Breda* in

(1) Infant is de titel van de Spaansche koningszonen.

1637, en die van *Sas van Gent* en *Hulst*, in dien tijd sterke vestingen, in 1644 en 1645. Door het nemen van beide laatstgenoemde plaatsen kwam een belangrijk gedeelte van *Vlaanderen* (het tegenwoordige *Zeeuwsch-Vlaanderen*) aan de Republiek, die reeds sedert 1634 de vesting *Sluis* in die streken bezat (bl. 97).

§ 10. *Voornaamste gebeurtenissen ter zee en in de koloniën, gedurende het laatste gedeelte van den tachtigjarigen oorlog.*

Terwijl de hierboven beschreven krijgsbedrijven te land plaats hadden, en FREDERIK HENDRIK het door zijnen vader begonnen en door zijn broeder voortgezette werk roemrijk voltooide, nam de macht der Republiek ter zee meer en meer toe. Haar handel breidde zich langzamerhand over de geheele wereld uit, en door de stoute zeetochten, door den onophoudelijken strijd met de Spanjaarden en Portugeezen, door de zorg, die er aan den bouw en de uitrusting der schepen werd besteed, was onze zeemacht verbazend ontwikkeld, en het Nederlandsche scheepsvolk, aangevoerd door heldhaftige en bekwame bevelhebbers, kon met het beste van alle andere natiën wedijveren.

Ook de koloniën waren aanzienlijk vermeerderd. Na de verovering van *Jakatra* en de stichting van *Batavia* (bl. 108) breidde de Oostindische Compagnie hare bezittingen en handelsbetrekkingen met de Indische Vorsten meer en meer uit. De tegenstand, dien zij daarbij van de Portugeezen ondervond, werd door eene ontzaglijke machtsontwikkeling, wijs beleid en heldenmoed allengs geheel vernietigd. Doch nieuwe moeilijkheden ontstonden, toen de Engelschen, die in 1600 insgelijks eene Oostindische Compagnie hadden opgericht, zich langzamerhand door list en geweld meer en meer in *Indië* zochten uit te breiden. Dit had hevige twisten

ten gevolge, die vaak tot vijandelijkheden overgingen. Eene samenzwering, door eenige Engelschen gesmeed, om zich verraderlijk meester te maken van het eiland *Amboina*, waar de Nederlanders zich gevestigd hadden, werd ontdekt, en zeven Engelschen door de pijnbank tot bekentenis gedwongen en ter dood gebracht (1629), hetgeen tot groote oneenigheden tusschen de Engelsche regeering en de Algemeene Staten aanleiding gaf. Een hevige oorlog met den machtigsten der Javaansche vorsten, die vijf jaren later uitbarstte, en waarbij *Batavia* tweemaal verscheidene maanden lang door 100000 man belegerd werd, doch door de dapperheid van slechts weinige duizenden verdedigers behouden bleef, werd door het beleid van KOEN (bl. 108) en zijnen opvolger (1) voordeelig geëindigd (1629).

De groote bloei van de Oostindische Compagnie gaf aanleiding, dat men in 1621, kort na het einde van het twaalfjarig bestand, eene dergelijke maatschappij oprichtte, die voornamelijk bestemd was, om op *Amerika* handel te drijven en daar grondgebied te verkrijgen, en daarom de *Westindische Compagnie* genoemd werd. Deze nam weldra zeer in bloei toe, en veroverde verscheidene volkplantingen van de Portugeezen in *Brazilië*. In 1627 behaalde een onzer wakkerste vlootvoogden, PIET HEIN, eene luisterrijke overwinning in de *Allerheiligen-baai* (2) op eene Spaansche vloot, die meer dan dubbel zoo sterk was als de zijne, en in het volgende jaar nam hij bijna zonder gevecht eene rijke vloot van de Spanjaarden, zooals er jaarlijks eene, beladen met goud en zilver, uit hunne koloniën in *Amerika* naar *Spanje* huiswaarts keerde, en die de *Zilvervloot* werd genoemd.

Aangemoedigd door dit groote voordeel, dat op 16 millioen gulden geschat werd, vermeerderde de Westindische Compagnie allengs haar grondgebied door veroveringen in

(1) KOEN stierf den 20sten Sept. 1629 tijdens het beleg van *Batavia*.
(2) De *Allerheiligen-baai* is gelegen aan de Oostkust van *Brazilië*.

Brazilië, en breidde ook eenige reeds vroeger aangelegde volkplantingen in *Noord-Amerika* uit, welke laatsten den algemeenen naam van *Nieuw-Nederland* ontvingen met de hoofdstad *Nieuw-Amsterdam* (1). Kort daarna stelde zij zich ook door geweld van wapenen in het bezit van eenige Portugeesche volkplantingen op de westkust van *Afrika* (1640).

De ongemeene voorspoed van de Compagnie was evenwel niet van langen duur. De in bezit genomen landen werden niet met wijsheid bestuurd, en Graaf JOAN MAURITS *van Nassau* (2), die, tot Landvoogd van *Brazilië* benoemd, door verstandige maatregelen den achteruitgang zocht tegen te gaan, werd niet behoorlijk ondersteund, zoodat men zich niet tegen de Portugeezen kon verdedigen, voortdurend verliezen leed, en in 1646 van het uitgestrekte grondgebied slechts drie forten over had (3).

Ook in de Europeesche zeeën blonk de heldenmoed van het Nederlandsche scheepsvolk uit, maar nooit wellicht schitterender dan in den zeeslag van *Duins* (1639). De Spanjaarden hadden eene aanzienlijke vloot uitgerust van 67 zware oorlogschepen, met 1700 stukken gewapend en met 24000 koppen bemand. Een deel der Nederlandsche scheepsmacht, slechts 13 schepen sterk, onder MAARTEN HARPERTZOON TROMP, Admiraal van *Holland*, kruiste in het *Kanaal*, en een tweede smaldeel onder den Kommandeur JOOST BANCKERS lag voor de haven van *Duinkerken*, en belette de vijandelijke schepen, die daar lagen, in zee te steken. De Vice-Admiraal WITTE CORNELISZOON DE WITH hield zich met eenige schepen gereed, om ter hulp te snellen, waar het noodig was. Na verscheidene maanden gewacht te hebben, zag TROMP eindelijk de ont-

(1) Thans *New-York* genoemd, de voornaamste stad van de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika*.

(2) Hij was een kleinzoon van JAN *den Oude*, broeder van WILLEM I (bl. 61).

(3) *Portugal* in 1580 door PHILIPS II veroverd (bl. 106), had zich in 1640 wel is waar weder vrijgemaakt, en in het volgende jaar een wapenstilstand van 10 jaren met de *Vereenigde Nederlanden* gesloten, doch de vijandelijkheden in *Brazilië* bleven niettemin tusschen de beide natiën voortduren.

zaglijke Spaansche vloot opdagen. Hij aarzelde geen oogenblik, maar wachtte den vijand bedaard af, en zoodra DE WITH zich met hem vereenigd had, tastte hij met 18 schepen de 67 vijandelijke aan, die na een scherp gevecht afdeinsden. Twee dagen later viel hij opnieuw aan, en toen BANCKERS zich nu ook met zijne 12 schepen bij TROMP had gevoegd, namen de Spanjaarden met verlies van 2 schepen de wijk naar de reede van *Duins*, eene haven op de Engelsche kust. De Hollandsche Admiraal hield hem hier ingesloten, en zond inmiddels bericht naar het vaderland, waar nu alle krachten ingespannen werden, zoodat binnen vier weken tot verbazing van geheel *Europa* onze vloot tot 96 schepen, voor een groot gedeelte gewapende koopvaarders, was aangegroeid. Doch nu verklaarden de Engelschen, niet te zullen dulden, dat op hunne reede een gevecht voorviel, en brachten eene aanzienlijke scheepsmacht bijeen, om de Spanjaarden des noods te beschermen. Na tevergeefs hierover onderhandeld te hebben, gaven de Staten last aan TROMP, om den vijand aan te vallen, en zich met de wapenen te verzetten tegen iedereen, die hem zulks beletten wilde. De aanval, welke nu volgde, had eene beslissende nederlaag voor de Spanjaarden ten gevolge. Van de 67 schepen ontkwamen er ternauwernood 18; al de anderen werden veroverd of vernield, en 7000 man gedood of gevangengenomen, terwijl TROMP slechts één schip en 100 man verloor.

§ 11. *De vrede van Munster. Toestand van de Republiek en van hare koloniën in* 1648.

Reeds in 1641 had men in *Duitschland* onderhandelingen geopend, om een einde te maken aan den binnenlandschen oorlog, waarin achtereenvolgens de Denen, Zweden, Franschen, Nederlanders en Spanjaarden gewikkeld waren.

Het duurde evenwel nog tot 1646, eer de Republiek afgevaardigden naar *Munster* zond, waar de onderhande-

lingen gevoerd werden. De Franschen, die intusschen belangrijke veroveringen in de *Zuidelijke Nederlanden* maakten, verzetten zich daartegen, en beriepen zich op het verbond, in 1635 met de Republiek gesloten, waarbij bepaald was, dat geen der beide partijen een afzonderlijken vrede met *Spanje* sluiten zou (bl. 112).

Hoewel velen hier te lande het rechtmatige van dien eisch erkenden, meende men toch bij den uitgeputten toestand der schatkist, bij de gunstige voorwaarden, die men van *Spanje* bekomen kon, en bij de voortdurende weigering van *Frankrijk* om de voordeelige bepalingen aan te nemen, niet langer de welvaart en de toekomst van het land aan de onzekere kans des oorlogs te mogen blootstellen, en na vruchtelooze pogingen aangewend te hebben om *Frankrijk* en *Spanje* te verzoenen, sloot men in Januari 1648 te *Munster* den vrede.

De Koning van *Spanje* erkende de *Vereenigde Nederlanden* voor eene vrije Republiek, op welke noch hij noch zijne nakomelingen iets te eischen hadden. Behalve de zeven Provinciën verbleef aan de Staten het veroverde gedeelte van *Brabant*, van *Limburg* en van *Vlaanderen*. Deze streken (*Staats-Brabant*, *Staats-Limburg* en *Staats-Vlaanderen* genoemd) kregen geene afzonderlijke Staten, maar werden onmiddellijk bestuurd door de Algemeene (*Generale*) Staten, waarnaar zij ook den naam kregen van *Generaliteits-landen*. In *Oost-* en *West-Indië* zou ieder der beide partijen behouden wat zij bezat, en bovendien werd de bepaling gemaakt, dat geene schepen uit zee langs de *Schelde* naar de *Zuidelijke Nederlanden* zouden mogen varen : met andere woorden, de Staten verkregen het recht, de *Schelde* gesloten te houden, waardoor het herstel van den koophandel van *Antwerpen* geheel onmogelijk werd, zeer ten voordeele van de handelsplaatsen in de Republiek en vooral van *Amsterdam*, dat weldra de voornaamste koopstad der wereld was.

Zoo eindigde de tachtigjarige strijd, die in 1568 begonnen was met een verzet tegen dwingelandij en geloofsdwang: een strijd, gedurende welken het Nederlandsche volk zich door moed en volharding had ontwikkeld tot eene vrije en zelfstandige natie, en waarin het heldengeslacht der NASSAU's zich een onverbreekbaar recht op de dankbaarheid van tijdgenoot en nakomelingschap had verworven.

Met luister omstraald, trad de vrije Republiek der *Zeven Vereenigde Provinciën* bij den vrede van *Munster* in de rij der Europeesche mogendheden. Algemeene welvaart was het loon van de noeste vlijt en onbezweken volharding des volks; kunsten en wetenschappen bloeiden; rijk begaafde schrijvers voerden de Nederlandsche letterkunde tot een vroeger nooit gekende hoogte, en een aantal uitstekende schilders verbreidden den roem van *Nederland* door geheel *Europa*.

De Oostindische Compagnie was voordurend in macht en luister toegenomen, en bij het sluiten van den Munsterschen vrede was zij de eerste handelsmogendheid der aarde. *Batavia* was de hoofdplaats harer bezittingen en het middelpunt harer macht. Hare volkplantingen waren gevestigd op de *Molukksche* eilanden, op de kusten van *Voor-Indië*, op het schiereiland *Malakka*, op *Ceylon* en op *Formosa*, dat den handel met *China* beschermde. Op het Japansche eilandje *Decima* had zij een factorij. Voor het overige stond zij nog in verbinding met een menigte vorsten op de Aziatische eilanden en kustlanden, terwijl de roem van *Nederland* verhoogd werd door de ontdekking van *Nieuw-Holland* in 1606, en door eene reeks van belangrijke zeetochten en ontdekkingsreizen.

De Westindische Maatschappij was in 1648 in het bezit van *Nieuw-Nederland*, drie forten in *Brazilië* (bl. 115), *Curaçao* (in 1634 op de Spanjaarden veroverd), en eenige vaste punten op de westkust van *Afrika*, waarvan *St. George del Mina* het voornaamste was.

IV. TIJDPERK.

Van den vrede van Munster tot aan de vestiging van de Bataafsche republiek.

VAN 1548 TOT 1795.

§ 1. *Binnenlandsche oneenigheden. Dood van Willem II.*

1648—1650.

Nauwelijks had de Munstersche vrede de buitenlandsche rust verzekerd, of binnenlandsche tweespalt begon allengs het hoofd op te steken. De voornaamste oorzaak hiervan was het streven van de machtige Provincie *Holland*, om meer gezag in het algemeen bestuur te verkrijgen dan haar volgens de bepalingen der Unie toekwam.

Dit was grootendeels een gevolg van den loop der gebeurtenissen. De Provincie *Holland* was met *Zeeland* de eerste geweest, om het juk van *Spanje* af te schudden (1572); deze beide gewesten hadden zich daarna, toen aan ANJOU de opperheerschappij werd aangeboden, uitsluitend onder den Prins van *Oranje* gesteld (bl. 81) en hem later de grafelijke waardigheid opgedragen (bl. 84); onder LEICESTERS bestuur was het *Holland*, dat zich tegen de aanmatigingen van dien landvoogd verzette (bl. 87); bij de godsdienstwisten in het begin van het twaalfjarig bestand had het zich feitelijk verzet tegen de Algemeene Staten (bl. 102); en bij de vredesonderhandelingen te *Munster* had het gedreigd een afzonderlijken vrede te sluiten, indien men langer gehoor gaf aan de vertoogen der Franschen, die ingevolge het verbond van 1635 beweerden, dat de Republiek zonder hen niet tot den vrede mocht overgaan (bl. 117). Door dit alles waren de Staten van *Holland* langzamerhand gewoon in vele zaken hun eigen weg te gaan, op het landsbestuur eenen

drukkenden invloed uit te oefenen, en de belangen van hun gewest boven het algemeen belang te bevorderen. Daarbij moet echter wel in aanmerking genomen worden, dat geen der andere gewesten, wat welvaart en rijkdom aangaat, kon vergeleken worden met *Holland*, hetwelk alleen meer gelden voor den oorlog opbracht, dan al de andere provinciën te zamen.

MAURITS had gedurende zijn bewind de Algemeene Staten en de rechten der overige provinciën tegen de toenemende aanmatigingen van *Holland* gehandhaafd: doch gedurende het Stadhouderschap van FREDERIK HENDRIK, welke niet die vastheid van karakter bezat, en zooveel mogelijk door toegevendheid de eensgezindheid zocht te bewaren, deed dat gewest zijn invloed meer en meer gelden.

Nog was door den staat van oorlog, waarin men zich bevond, de eendracht bewaard gebleven; maar nu met het sluiten van den vrede het gevaar was geweken, was het te vreezen, dat de willekeurige handelwijze der Staten van *Holland* weldra tot hevige onlusten aanleiding zou geven.

Prins FREDERIK HENDRIK was in 1647, en dus nog vóór den Munsterschen vrede, gestorven, en in al de provinciën (behalve in *Friesland*, waar Graaf WILLEM FREDERIK van *Nassau* (1) aan het bewind was) in zijne waardigheid als Stadhouder opgevolgd door zijn eenentwintigjarigen zoon WILLEM II, een vorst van uitmuntende hoedanigheden, doch die meer de vastberadenheid van zijnen oom MAURITS, dan het buigzame karakter van zijnen vader bezat. Hij was gehuwd met de dochter van KAREL I, Koning van *Engeland*, in welk rijk eenigen tijd te voren een geweldige opstand was uitgebroken, die met de gevangenneming en onthoofding des Konings eindigde (1649),

(1) WILLEM FREDERIK was de tweede zoon van ERNST CASIMIR (bl. 105). Zijn oudere broeder HENDRIK CASIMIR was zijn vader in 1632 in *Friesland*, *Groningen* en *Drente* opgevolgd, en in 1640 gesneuveld, waarop WILLEM FREDERIK in *Friesland*, en FREDERIK HENDRIK in *Groningen* en *Drente* stadhouder was geworden.

waarop *Engeland* den republikeinschen regeeringsvorm aannam. De zoon van den onthoofden Koning nam de wijk naar de *Vereenigde Nederlanden*, waar hij door de Algemeene Staten, die hem als den wettigen Koning van *Engeland* erkenden, gastvrij ontvangen werd. De Staten van *Holland* daarentegen wilden, om den handel niet te benadeelen, met de Republikeinsche Regeering van *Engeland* in vriendschap blijven, en zonden een afzonderlijken zaakgelastigde naar *Londen*, iets dat volgens de Unie niet geoorloofd was (bl. 89). Natuurlijk moest dit den Prins en de overige Provinciën zeer verbitteren.

Al zeer spoedig ontstonden er ernstige oneenigheden in de Republiek over het afdanken van krijgsvolk, hetgeen natuurlijk na het sluiten van den vrede moest plaats hebben. De Raad van State, aan wien de zorg voor het leger was opgedragen (bl. 90), sloeg eene aanzienlijke vermindering voor, maar *Holland* wilde nog meer troepen afgedankt hebben, gedeeltelijk uit zucht tot bezuiniging, gedeeltelijk om het gezag des Stadhouders, die als Kapitein-Generaal der Unie aan het hoofd van het leger stond, door het verminderen der krijgsmacht te verkleinen. Dat voorstel wist *Holland* ook werkelijk door te drijven (1648). In het volgende jaar echter eischte het opnieuw eene vermindering van het leger, hetgeen de Algemeene Staten, welke hierin moesten beslissen, daar het eene zaak was, die de geheele Republiek betrof, voor de veiligheid van den staat niet geraden oordeelden. Zij weigerden dus er in toe te stemmen, waarop de Staten van *Holland* besloten, een deel van de troepen, welke zij betaalden, op eigen gezag af te danken (1650). Tegen deze handelwijs, waardoor de bepalingen der Unie geschonden werden, vermits geen der Provinciën het recht had, een gedeelte van het leger eigenmachtig af te danken, verzetten de Algemeene Staten zich ; zij zonden eenige hunner leden met den Prins aan het hoofd naar de voornaamste steden van *Holland*, om de Regenten van gedachte te doen ver-

anderen. Deze verklaarden echter, op eene enkele uitzondering na, dat hunne afgevaardigden ter Statenvergadering volkomen gelijk hadden: in verscheidene steden wilde men zelfs de bezending niet aanhooren. Nu werd er nog eene laatste poging beproefd: de Algemeene Staten gaven, na rijp overleg met den Prins en den Raad van State, eenigermate aan den eisch van *Holland* toe, door eene grootere vermindering van het leger voor te stellen dan waartoe vroeger besloten was, waarbij Prins WILLEM II zijne onschuld betuigde, indien den staat door gebrek aan troepen eenig onheil overkwam. Maar *Holland* verwierp alle voorstellen; het wilde zijn eisch geheel doordrijven, niettegenstaande het verschil nauwelijks 1300 man bedroeg, waaruit ten duidelijkste bleek, dat het zich niet aan het gezag der Algemeene Staten verkoos te onderwerpen.

Deze moesten nu òf toegeven, en alzoo erkennen, dat de provincie *Holland* het recht had, in de Republiek de wet te stellen, òf de bepalingen der Unie, welke zij verplicht waren te handhaven, met geweld doen eerbiedigen. Zij besloten tot het laatste, en machtigden den Prins daartoe de middelen te gebruiken, die hij dienstig oordeelde.

Deze liet hierop zes afgevaardigden van de Staten van *Holland* onverwachts gevangennemen en naar *Loevestein* voeren, terwijl Graaf WILLEM FREDERIK met eene afdeeling krijgsvolk naar *Amsterdam* rukte, om deze stad, welker afgevaardigden het meest tot tegenstand hadden aangeraden, bij verrassing te bezetten. Dit laatste mislukte wel is waar, doch een paar dagen later onderwierp zich de stad uit vrees voor het nadeel, dat haar handel door een langdurig beleg lijden zou, en nu hield alle tegenstand van *Holland* op, dat in het voorstel der Algemeene Staten bewilligde.

Zoo was het wettige gezag hersteld tot algemeene tevredenheid van de overige Provinciën, die met bekommering de aangroeiende willekeur van een enkel gewest hadden

gadegeslagen, dat hen allen weldra dreigde te overheerschen. De vreugde hierover was evenwel van korten duur, daar Prins WILLEM II, aan wiens beleidvolle maatregelen men het herstel der orde te danken had, drie maanden later (Nov. 1650) onverwachts overleed. Acht dagen na zijnen dood beviel zijne gemalin van een Prins, den later zoo beroemden WILLEM III.

§ 2. *Eerste stadhouderlooze regeering. Groote vergadering te 's-Gravenhage. Inrichting van het gewijzigde bestuur. Jan de Witt.*

De dood van WILLEM II bracht eene groote verandering in den regeeringsvorm van de Republiek teweeg. De Staten van *Holland*, wier eigendunkelijke handelingen tot nu toe veelal tegengegaan waren door den machtigen invloed der Stadhouders uit het huis van *Oranje*, vatten terstond het voornemen op, geen stadhouder meer aan te stellen, en het geheele bewind in hun gewest aan zich te trekken; een voorbeeld dat gevolgd werd door de overige Provinciën, behalve *Friesland* en *Groningen*, in welk laatste gewest WILLEM FREDERIK van *Nassau*, Stadhouder van *Friesland* (bl. 120), ook als zoodanig werd aangesteld.

Hierop noodigde *Holland* de overige gewesten uit, afgevaardigden te zenden naar *'s-Gravenhage*, ten einde gezamenlijk te raadplegen over de *Unie*, den *godsdienst* en het *krijgswezen*. Dientengevolge kwam in Januari 1651 de zoogenaamde *Groote Vergadering* bijeen, die door den Raadpensionaris van *Holland*, JACOB CATS (1), geopend werd.

Zeven maanden duurden de beraadslagingen, die gewichtige bepalingen omtrent het Staatsbestuur ten gevolge hadden.

---

(1) Na 1621 was de titel van *Lands-Advocaat* (bl. 91) door dien van *Raad-pensionaris* vervangen.

Alleen *Friesland* en *Groningen* hadden hun Stadhouder (Graaf WILLEM FREDERIK van *Nassau*) behouden, en vermits er elders geen aangesteld werd, ontstond daaruit het bezwaar, dat er voortaan niemand was, die de oneenigheden, welke tusschen de provinciën mochten ontstaan, kon bijleggen, iets hetgeen volgens de *Unie* aan de Stadhouders was opgedragen (bl. 90). Men kon het hieromtrent niet eens worden, zoodat het wel te voorzien was, dat *Holland*, als verreweg het machtigste gewest, in de geschillen met andere provinciën voortaan altijd het overwicht zou behouden.

Met betrekking tot den *godsdienst* werd bepaald, dat de Gereformeerde leer de heerschende zou zijn, en dat andere gezindheden geduld zouden worden, doch alleen dáár waar zij reeds bestonden.

Het oppergezag over het leger bleef aan de Algemeene Staten, hoewel *Holland* het wilde opgedragen zien aan den Raad van State, die echter volgens de *Unie* slechts met het regelen der krijgszaken belast was (1). De waardigheid van Kapitein-Generaal der Unie, Opperbevelhebber van het leger der Republiek, werd afgeschaft, en aan de Provinciale Staten voortaan het recht gegeven, de officieren aan te stellen in dat gedeelte van het leger, hetwelk zij betaalden, waardoor *Holland*, dat als de rijkste provincie meer dan de helft van de krijgsmacht onderhield, ook hierin een grooten invloed verkreeg.

In Augustus 1621 werd de *Groote Vergadering* gesloten. Ten gevolge van de daarin vastgestelde bepalingen was de regeering nagenoeg geheel en al in handen geraakt van de Provinciale Staten, en daar die ieder in hunne eigene Provincie nagenoeg onbeperkt souverein waren en de Algemeene Staten eigenlijk geene macht bezaten om hun ge-

(1) De Raad van State bestond, behalve uit de Stadhouders, uit twaalf leden, waarvan *Holland* er drie (dus een vierde gedeelte) aanstelde. Het kon derhalve daarin meer invloed hebben dan in de Algemeene Staten, waar het maar één stem had van de zeven.

zag te doen gelden, kan men de *Vereenigde Nederlanden* in die dagen beschouwen als eene vereeniging van zeven van elkander onafhankelijke republieken. Het natuurlijk gevolg daarvan was, dat *Holland*, als de machtigste Provincie, den toon in het Gemeentebest gaf.

Het volk zelf, de burgers van den Staat, hadden geen deel hoegenaamd aan het bestuur. In de Provinciale Staten heette de burgerij vertegenwoordigd te worden door de afgevaardigden uit de steden. Daar de stedelijke Regenten evenwel deze afgevaardigden kozen, en gewoonlijk hunne vrienden of bloedverwanten met die betrekking begunstigden, was er van eene eigenlijk gezegde vertegenwoordiging des volks volstrekt geen sprake. De openvallende plaatsen in den Stedelijken Raad werden voorheen door den Stadhouder aangevuld, die gewoonlijk eene keuze deed uit eenige personen, hem door de Regenten voorgesteld; maar nu er geen Stadhouder was, benoemden de Regenten zelven onderling de nieuwe leden, en kozen daartoe in den regel hunne bloedverwanten of gunstelingen. Vermits eindelijk de Provinciale Staten het recht hadden, de verschillende ambtenaren in hun gewest aan te stellen, en daarin over het algemeen denzelfden regel volgden als voor de leden van de regeering, kan men licht begrijpen, dat weldra het geheele landsbestuur in handen was en bleef van eenige aanzienlijke geslachten.

Bij deze *aristocratische familie-regeering* (1) waren de stedelijke regeeringen, ieder in hare eigene stad, oppermachtig, en wanneer zij niet in strijd handelden met de algemeene wetten der Provincie, dan waren zij voor het overige aan niemand van hun doen en laten verantwoording schuldig, te meer, daar zij verklaarden, aan geene

(1) Eene republiek kan een *aristocratisch* of een *democratisch* bestuur hebben. Bij een *aristocratisch* bestuur is de macht in handen van eenige aanzienlijken; bij een *democratisch* heeft het volk zelf aandeel aan het bewind, door zijne vertegenwoordigers te kiezen, enz.

stedelijke privilegiën of oude gebruiken gebonden te zijn.

Uit al het voorgaande volgde natuurlijk, dat eene groote meerderheid onder het volk ontevreden was met de nieuwe inrichting van het bestuur, en de aanstelling van een Stadhouder verlangde, waarbij men vooral ook de diensten herdacht, door de Prinsen uit het huis van *Oranje* aan het vaderland bewezen, en welke door de *Staatsgezinde Partij* (zoo noemde men de voorstanders der Stadhouderlooze Regeering) met ondank vergolden werden.

Was het ambt van Raad-pensionaris van *Holland* reeds vroeger hoogst gewichtig (bl. 91), het was zulks nog veel meer, nu dat gewest meer en meer een bepaald overwicht in de Republiek verkreeg, omdat de Raad-pensionaris degene was, die in de vergadering der Staten de voornaamste leiding der zaken had. In het jaar 1653 werd daartoe benoemd JAN DE WITT, een man van uitstekende geestvermogens, uitgebreide kennis en onvermoeide arbeidzaamheid. Het was zijne vaste overtuiging, dat het voor het welzijn des vaderlands nadeelig was, een stadhouder aan te stellen, omdat men daardoor gevaar liep, dat het oppergezag in den Staat van lieverlede in de handen van een enkel persoon zou geraken. Daarom ijverde hij voortdurend tegen de verheffing van den Prins van *Oranje*, en achtte hij het eveneens gevaarlijk voor den bestaanden regeeringsvorm, hem of iemand anders in vredestijd aan het hoofd van het leger te plaatsen.

Aangezien aan den Raad-pensionaris ook de onderhandeling met vreemde gezanten en mogendheden was opgedragen (bl. 91), en DE WITT een der grootste staatslieden zijner eeuw was, kon het niet missen, dat hij ook weldra een overwegenden invloed verkreeg op de staatkunde der Republiek met betrekking tot het buitenland.

Al het voorgaande te zamen nemende, mag men dus met recht zeggen, dat JAN DE WITT, hoewel met geen onmiddellijk gezag bekleed, toch gedurende al den tijd

dat hij Raad-pensionaris was, als het eigenlijk hoofd van den Staat kon worden aangemerkt.

§ 3. *Eerste Engelsche oorlog. Vrede van Westminster. Acte van Seclusie.*

1652—1654.

Het tijdperk van vrede, waarin men zich na het eindigen van den tachtigjarigen oorlog verheugen mocht, was van geen langen duur. Reeds sedert vele jaren had *Engeland* met naijver den toenemenden bloei van onzen handel aangezien, en weldra bleek het, dat het Republikeinsche bewind, hetwelk zich daar te lande had opgeworpen (bl. 121), den oorlog wilde. Reeds was aan onzen handel belangrijke schade toegebracht door een besluit van de Engelsche Regeering (1654), bij hetwelk bepaald werd dat voortaan alleen Engelsche schepen de voortbrengselen van vreemde werelddeelen in de Engelsche havens mochten aanbrengen, en dat de Europeesche waren slechts mochten worden ingevoerd hetzij door Engelsche schepen, hetzij door schepen van het land, waaruit de voortbrengselen afkomstig waren. Onze kooplieden mochten dus slechts Nederlandsche produkten, en niet, zooals vroeger, alle handelsartikelen, die zij in Oost en West hadden ingekocht, naar *Engeland* voeren. Dit besluit, bekend onder den naam van *Acte van navigatie*, was in het belang van de Engelsche kooplieden, die ten gevolge daarvan zelven meer schepen begonnen uit te rusten, en hunnen handel uit te breiden; voor de onze evenwel was het een aanmerkelijk nadeel.

Weldra zochten de Engelschen ook naar voorwendsels, om ons den oorlog aan te doen: zij beweerden, dat onze visschers geen recht hadden, in de zeeën, die *Engeland* omringden, te visschen zonder hun daarvoor eene schatting te betalen; dat de aanval van TROMP in 1639 op de Spaansche vloot bij *Duins* (bl. 116) eene beleediging was geweest,

het Engelsche volk aangedaan; dat de rechtspleging op *Amboina* (bl. 114) een moord was geweest, op Engelsche onderdanen gepleegd, waarvoor de daders streng moesten gestraft worden; eindelijk, dat onze schepen verplicht waren, ieder Engelsch oorlogsschip, hetwelk zij ontmoetten in de zeeën, die *Engeland* omringden, te begroeten door het lossen van eereschoten en het strijken der vlag. Dit laatste werd de aanleiding tot het uitbarsten der vijandelijkheden.

In Mei 1652 namelijk werd TROMP, die met een gedeelte onzer vloot op de hoogte van *Dover* een Engelsch smaldeel ontmoette, door hen aangevallen, omdat hij naar hun gevoelen geen eerbewijzen genoeg had gedaan; hieruit ontstond een gevecht, en daar de onderhandelingen, welke later hierover gevoerd werden, tot geene bevrediging leidden, waren de Staten tot den oorlog gedwongen, die van weerszijden met de hevigste verbittering gevoerd werd.

De overmacht, zoowel wat het aantal schepen, als wat hun bouw, hunne bewapening en bemanning betreft, was aan de zijde der Engelschen; daarentegen waren onze zeelieden beter geoefend, en onze vlootvoogden, als MAARTEN HARPERTZOON TROMP, WITTE CORNELISZOON DE WITH, JAN en CORNELIS EVERTSEN en MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUYTER (1), mannen van beproefde ondervinding en van onwankelbaren heldenmoed. Onze scheepsmacht was dus wel tegen de overmacht opgewassen, zoo er slechts meer samenwerking bestaan had in alles wat de uitrusting en het voltallig houden der vloot betrof. Dit zou waarschijnlijk het geval zijn geweest, indien er maar één Admiraliteitscollege had bestaan in plaats van vijf (bl. 90), en

(1) MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUYTER, de grootste zeeheld van zijnen tijd, was van geringe afkomst. In 1607 te *Vlissingen* geboren, werkte hij eerst als jongen in eene lijnbaan, begon op zijn elfde jaar ter zee te varen, en klom langzamerhand op tot Kommandeur van een der vele schepen, die in den tachtigjarigen oorlog ter kaapvaart werden uitgerust. In 1641 trad hij in 's lands dienst en werd tot Kapitein aangesteld.

indien men een Admiraal-Generaal had gehad om het geheel te besturen; doch deze waardigheid, welke vroeger altijd door den Stadhouder bekleed werd, was sedert 1650 vervallen.

In het begin van den oorlog leed onze vloot door storm en andere noodlottige omstandigheden aanmerkelijke schade, hetgeen men op de onrechtvaardigste wijze toeschreef aan de maatregelen van TROMP, en omdat deze bovendien, als zeer Oranjegezind, niet bemind was bij de Staten, werd hij ter verantwoording geroepen, en het opperbevel voorloopig aan DE WITH gegeven. Kort daarna behaalde DE RUYTER eene overwinning bij *Plymouth* (Aug. 1652), doch zes weken later werd 's lands vloot onder DE WITH op de *Noordzee* geslagen.

Nog vóór het einde van het jaar was TROMP evenwel in zijn gezag hersteld, en handhaafde zijnen ouden roem door eene luisterrijke overwinning bij *Dover*.

Het volgende jaar (1653) was allernoodlottigst; drie groote zeeslagen werden verloren ten gevolge van de slechte maatregelen, door het bestuur genomen, waardoor de vloot meermalen te midden van het gevecht gebrek aan kruit en andere krijgsbehoeften had, en de slecht voorziene schepen genoodzaakt waren te wijken, in weerwil van den heldenmoed van TROMP en het meerendeel zijner onderbevelhebbers. Echter waren er onder de scheepskapiteins ook verscheidene, die hunne betrekking meer aan de gunst der Regeering, dan aan hunne bekwaamheid of dapperheid te danken hadden, en in de oogenblikken van gevaar lafhartig op de vlucht gingen.

In den laatsten zeeslag, bij *Ter Heide* geleverd, sneuvelde de wakkere TROMP (Aug. 1653).

De ontzettende verliezen, door den oorlog geleden, en het verval van handel en nijverheid deden den wensch naar het einde der vijandelijkheden meer en meer luid worden, en dientengevolge werden er onderhandelingen geopend, die in April 1654 den voor ons zeer nadeeligen vrede te

Westminster ten gevolge hadden, bij welken de Engelschen de inwilliging van nagenoeg al hunne eischen verkregen.

Gedurende den loop der onderhandelingen had de Engelsche Regeering, aan wier hoofd OLIVIER CROMWELL, een man van ongemeene geestkracht, onder den titel van *protector* of beschermer geplaatst was (1653), er op aangedrongen, dat in het vredesverdrag de verklaring zou worden opgenomen, dat de Algemeene en de Gewestelijke Staten den Prins van *Oranje* en zijne nakomelingen voor altijd zouden uitsluiten van de waardigheid van Stadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal. Men vreesde namelijk in *Engeland*, dat de jonge Prins WILLEM, wiens moeder (bl. 120) eene dochter was van den onthoofden Koning, mettertijd pogingen zou doen, om het verdreven vorstengeslacht te herstellen, en wenschte hem dus van de macht daartoe te berooven. De Algemeene Staten weigerden echter deze vernederende voorwaarde aan te nemen, waardoor aan eene vreemde Regeering het recht zou gegeven worden, zich met de inrichting van ons binnenlandsch bestuur te bemoeien. CROMWELL begreep intusschen, dat het voor zijn oogmerk voldoende was, wanneer de provincie *Holland* alleen een dergelijken maatregel nam, en daar hij zulks niet openlijk kon verklaren, onderhandelde hij er in het geheim over met DE WITT, met wiens denkbeelden de uitsluiting van den Prins van *Oranje* volkomen strookte. De Raad-pensionaris verbond zich de Staten van *Holland* daartoe te zullen overhalen, waarop de vrede tot stand kwam, en werkelijk werd weinige dagen later in de Vergadering der genoemde Staten na lange beraadslaging een besluit genomen, bekend onder den naam van *Acte van seclusie* (of *uitsluiting*), waarbij de Prins van *Oranje* en zijne nakomelingen voor altijd werden uitgesloten van de waardigheid van Stadhouder en Admiraal van *Holland*, terwijl men tevens verklaarde, nimmer te zullen gedoogen, dat hij tot Kapitein-Generaal der Unie werd aangesteld (Mei 1654.) Dit

besluit, hetwelk de verdiensten van het Huis van *Oranje* zoo schandelijk miskende, werd door het volk met algemeene verontwaardiging vernomen, en door alle andere gewesten ten hoogste afgekeurd.

§ 4. *Krijgsbedrijven in de Oostzee. Intrekking van de Acte van seclusie. Verbonden met Frankrijk en Engeland.*

1658—1662.

Het herstel van den vrede met Engeland werkte allervoordeeligst op den handel en de binnenlandsche welvaart, terwijl de schranderheid van DE WITT het stadhouderlooze bewind wist te handhaven tegen de ontevredenheid der Prinsgezinden, welke in verschillende gewesten tot onlusten aanleiding gaf.

Weldra echter werd de Republiek weder in een buitenlandschen oorlog gewikkeld. Haar aanzienlijke handel op de *Oostzee* namelijk werd bedreigd, doordien er tusschen *Zweden* en *Denemarken* vijandelijkheden waren uitgebarsten, waarom de Algemeene Staten besloten (1658), eene vloot uit te zenden, om *Denemarken* tegen de onrechtvaardige aanvallen van *Zweden* te beschermen, en den vrede te herstellen. Het opperbevel werd gegeven aan JACOB VAN WASSENAER, Heer van *Obdam*, die ofschoon hij vroeger nooit ter zee, maar wel, als Kolonel der kavalerie, te land gediend had, na den dood van TROMP tot Luitenant-Admiraal was benoemd, eene aanstelling, die hij aan zijn moed en zijne rechtschapenheid, maar vooral ook aan zijne gehechtheid aan de Staatsgezinde partij te danken had. Hij kweet zich, zijne geringe kennis van zeezaken in aanmerking genomen, loffelijk van zijne taak, en behaalde nog in datzelfde jaar in de *Sond* eene overwinning op de Zweedsche vloot, maar eerst nadat hij in November 1659 vervangen was door den tot Vice-Admiraal bevorderden DE RUYTER, namen de Nederlanders op meer be-

slissende wijze aan de krijgsverrichtingen deel. Zij handhaafden het recht van den Deenschen Koning, en dwongen de Zweden, wier krijgsmacht zij op het eiland *Funen* eene groote nederlaag toebrachten, tot meerdere inschikkelijkheid, waarop in het jaar 1660 de vrede van *Koppenhagen* volgde.

Intusschen hadden de Portugeezen van den oorlog, waarin wij met *Engeland* en later met *Zweden* gewikkeld waren, gebruik gemaakt, om *Brazilië* (bl. 115), geheel en al te heroveren, terwijl van onze zijde verzuimd werd, dit door krachtige maatregelen te beletten Men ging tot onderhandelingen over, die tot den vrede leidden (1661), bij welken die rijke volkplantingen voor 8 millioen gulden aan *Portugal* werden afgestaan.

In het vorige jaar had in *Engeland* eene belangrijke omkeering in het bestuur plaats gehad. Na den dood van CROMWELL (1658) waren de zaken aldaar in zoodanige verwarring geraakt, dat het Republikeinsch bewind zich niet langer had kunnen staande houden, waarop de zoon van den onthoofden Koning, in de waardigheid zijner voorvaderen hersteld, in 1660 als KAREL II den troon had beklommen.

Deze, zooals vroeger gezegd is, een oom van Prins WILLEM *van Oranje*, zocht nu diens belangen te bevorderen, en daar men het hier te lande van groot gewicht rekende, in goede verstandhouding met KAREL II te blijven, trokken de Staten van *Holland* de Acte van seclusie in (1660), waardoor evenwel de vijandelijke gezindheid van *Engeland*, dat steeds meer en meer naijverig was op den toenemenden bloei van onzen handel, niet werd weggenomen.

Doch ook van de zijde van *Frankrijk* dreigden er gevaren voor de toekomst. De jeugdige en eerzuchtige Koning LODEWIJK XIV, vol begeerte naar krijgsroem en naar uitbreiding van zijn gebied, vormde in het geheim het plan, om zich, zoodra de gelegenheid daartoe gun-

stig zou zijn, in het bezit te stellen van de *Spaansche Nederlanden* (1). Bereikte hij dit doel, dan zou het machtige *Frankrijk* onze nabuur zijn, en zich bij een gemakkelijk te vinden voorwendsel tot oorlog, wellicht zeer spoedig van de Republiek kunnen meester maken.

De schrandere Raad-pensionaris wist echter de dreigende gevaren, ten minste voor het oogenblik, nog door onderhandelingen af te wenden.

Hij begreep zeer wel, dat LODEWIJK XIV niet zou dulden, dat KAREL II van *Engeland* een overwegenden invloed in de *Nederlanden* verkreeg, hetgeen ongetwijfeld zou gebeuren, indien het den Prinsgezinden met zijne medewerking gelukte, zijnen neef WILLEM *van Oranje* tot stadhouder te doen benoemen. DE WITT zocht dus, om den Engelschen invloed tegen te gaan, een steun bij *Frankrijk*. Te dien einde bracht hij in 1662 een verbond van onderlinge bescherming tot stand met LODEWIJK XIV, die van zijne zijde hoopte, in zijne plannen tot verovering der *Spaansche Nederlanden* door de Republiek ondersteund, of ten minste niet belemmerd te zullen worden.

Het was eehter juist daartegen, dat DE WITT waken wilde, en vermits hij begreep, dat zoodanige machtsuitbreiding van het heerschzuchtige *Frankrijk* door *Engeland* niet zou worden toegelaten, gelukte het hem ook, met laatstgenoemd rijk in hetzelfde jaar een verbond van vriendschap te bewerken.

§ 5. *Tweede Engelsche oorlog. Oorlog met den Bisschop van Munster. Vrede van Breda.*

1664—1667.

Dat KAREL II weinig gezind was, het verbond van 1662 te houden, bleek al zeer spoedig uit zijne meer en meer toenemende vijandige houding. *Engeland* was behalve op onzen

(1) De oorlog tusschen *Frankrijk* en *Spanje* was na den Munsterschen vrede blijven voortduren (bl. 187), en eerst in 1659 met den vrede der *Pyreneën* geëindigd.

bloeienden handel ook naijverig op den invloed, welken de Republiek in het noorden verkregen had door de roemrijke wapenfeiten van DE RUYTER (bl. 132); de Koning haatte DE WITT en de Staten van *Holland*, omdat zij hem vroeger niet tegen CROMWELL hadden ondersteund, en omdat het bleek, dat zij zijnen neef WILLEM *van Oranje* buiten het bewind wilden houden.

Op de meest trouwelooze wijze werden eensklaps de vijandelijkheden begonnen, daar een smaldeel van 22 schepen, afgezonden door eene Engelsche handelmaatschappij (de Britsche Afrikaansche Maatschappij genoemd), waarvan de broeder des Konings, de Hertog van *York*, Opperbewindhebber was, in het begin van 1664 onverwachts een gedeelte van onze koloniën op de Westkust van *Afrika* (bl. 119) vermeesterde, verscheidene schepen wegnam, daarop naar *Amerika* stevende, en *Nieuw-Nederland* en eenige eilanden bemachtigde.

Daar de klachten, hierover bij KAREL II ingediend, vruchteloos waren, gaven de Algemeene Staten den Vice-Admiraal DE RUYTER last, de verloren bezittingen te heroveren; deze slaagde in *Afrika* naar wensch, en stak daarop naar *Amerika* over.

Zoo was dan de oorlog weder uitgebroken, en werden de toebereidselen tot een hardnekkigen strijd van beide zijden met kracht voortgezet. Het Engelsche zeewezen was in een voortreffelijken staat; maar ook in de *Nederlanden* was hieromtrent groote verbetering gekomen. Met voorbeeldeloozen ijver werd aan den bouw en de uitrusting der noodige schepen gewerkt, de gelden werden behoorlijk opgebracht, en alle maatregelen door eendrachtige samenwerking bijtijds genomen.

Het was hoofdzakelijk aan de onvermoeide werkzaamheid van den Raad-pensionaris, dat men die uitkomst te danken had. Grondig bekend met al wat het zeewezen aanging, wijdde hij er al zijne zorgen aan; en het groote bezwaar, dat in den eersten Engelschen oorlog zulke noodlottige

gevolgen had gehad, namelijk de weinige samenwerking bij gemis van één enkel hoofd, waardoor het geheel werd bestuurd, werd nu door zijne krachtige voortvarendheid en zijne groote bekwaamheden, die in alles wisten te voorzien, genoegzaam uit den weg geruimd.

In weerwil echter van de voorzorgen, welke men genomen had, was het eerste samentreffen van de beide vijandelijke vloten in de *Noordzee* ter hoogte van *Lestoffe* (1) de aanleiding tot den noodlottigsten zeeslag, dien *Nederland* ooit geleverd heeft (Juli 1665). WASSENAER, die het opperbevel voerde, nam, ten gevolge van zijne weinige bedrevenheid in zeezaken (bl. 131), in het begin van den slag verkeerde maatregelen, en de daaruit ontstane verwarring vermeerderde nog, toen verscheidene lafhartige scheepskapiteins zich schandelijk aan het gevecht onttrokken. De heldenmoed van de overige bevelhebbers, als JAN EVERTSEN, CORTENAER, die in dit gevecht sneuvelden, en CORNELIS TROMP (zoon van MAARTEN HARPERTSZOON TROMP), konden de nederlaag niet afweren.

WASSENAER zelf hield met de grootste dapperheid den strijd vol, totdat zijn doornageld schip, dat op het punt van zinken was, eensklaps met man en muis in de lucht sprong. Met een verlies van 17 schepen en 4000 man keerde het overschot der vloot naar het vaderland terug.

De algemeene verslagenheid, door dit onheil teweeggebracht, verhinderde intusschen niet, dat met verdubbelden ijver aan het herstel der vloot werd gearbeid, waarover nu CORNELIS TROMP, na den dood van WASSENAER tot Luitenant-Admiraal verheven, het opperbevel ontving. Daar hij een vurig aanhanger van het Huis van *Oranje* en dus een tegenstander van de Staatsgezinde partij was, werd hem die waardigheid echter slechts met een zekeren weerzin gegeven. Het geschiedde evenwel, omdat

(1) *Lestoffe* ligt op de oostkust van *Engeland*, ten zuiden van *Yarmouth*.

DE RUYTER, op wien hij in rang volgde, nog afwezig was, en TROMP, bovendien bij het scheepsvolk om zijne onverzaagdheid en schitterende bekwaamheden algemeen werd bemind. Groot was intusschen de vreugde van de Staten, toen DE RUYTER nog vóór het uitzeilen der vloot uit *West-Indië* terugkeerde, waarop TROMP hem tot zijne grievende teleurstelling het opperbevel moest overgeven.

Behalve in den geweldigen oorlog ter zee, was de Republiek in dat zelfde jaar (1665) ook gewikkeld in eenen oorlog te land met den Bisschop van *Munster*, CHRISTOFFEL BERNARD VAN GALEN. Deze vorst, wiens woest en strijdzuchtig karakter weinig met zijne geestelijke waardigheid overeenstemde, had in de laatstvoorgaande jaren reeds verscheidene geschillen met de Republiek gehad, en besloot nu van de gunstige gelegenheid gebruik te maken, om zich met de wapenen te doen gelden.

Door den Koning van *Engeland* met geld ondersteund, deed hij een inval in *Gelderland*, en rukte al plunderende voort door *Overijsel* en *Drente* naar *Groningerland* (1665).

Thans bleek, maar te laat, hoe onverantwoordelijk de landmacht verwaarloosd was. Sedert den Munsterschen vrede was zij in een diep verval geraakt, omdat de Staten al hunne zorg aan de vloot besteedden, en het alvermogende *Holland*, door de overige Provinciën beschermd, aan de landzijde geen onmiddellijken aanval te duchten had.

De verdienstelijke officieren, die nog onder de Prinsen van *Oranje* hadden gediend, waren langzamerhand verwijderd en hunne plaatsen aan onervaren gunstelingen van de regeering gegeven of verkocht.

Prins WILLEM FREDERIK *van Nassau* (1), Stadhouder van *Friesland* en *Groningen*, was in 1664 gestorven, en

(1) De Keizer van *Duitschland* had in 1654 aan de *Graven* van het Nassausche huis den titel van *Prins* gegeven.

door zijn zevenjarigen zoon HENDRIK CASIMIR II in die waardigheid opgevolgd. Het opperbevel over de krijgsmacht werd nu voor den aanstaanden veldtocht aan JOHAN MAURITS *van Nassau* (bl. 115) opgedragen (1665), en deze kloeke bevelhebber wendde zijne beste pogingen tot verdediging aan, doch kon door den ellendigen toestand van het leger niet met nadruk handelen, zelfs toen LODEWIJK XIV, daartoe gedrongen door de Staten, ingevolge het tractaat van 1662 (bl. 133) eenige duizenden krijgsknechten ter hulp zond. Toen echter KAREL II achterlijk bleef in het verleenen der onderstandsgelden, neigde de Bisschop van *Munster* tot den vrede, die dan ook in 1666 te *Kleef* gesloten werd.

De Staten hadden intusschen herhaaldelijk bij LODEWIJK XIV aangedrongen, dat hij als hun bondgenoot aan *Engeland* den oorlog zou verklaren, waaraan hij in 1666 eindelijk gehoor gaf, doch met het geheime voornemen, om zoo weinig mogelijk mede te werken. Hij hield namelijk altijd het oog op de toekomst, en wilde zijne krachten niet verspillen, terwijl hij daarentegen niet ongaarne zag, dat de twee groote zeemogendheden elkanders macht trachtten te vernietigen.

DE RUYTER handhaafde in 1666 zijn roem op eene luisterrijke wijze. Eerst versloeg hij de Engelschen in eenen zeeslag, die vier dagen achtereen (11 tot en met 14 Juni) duurde, en eenige weken later maakte hij na een gevecht van twee dagen, waarin de Engelschen overwinnaars bleven, met slechts 7 of 8 schepen, door eene geweldige overmacht aangevallen, zulk een meesterlijken terugtocht, dat hij de bewondering van vriend en vijand opwekte. In dit laatste gevecht had TROMP, die een gedeelte van de vloot aanvoerde, zich door zijne onstuimige dapperheid laten vervoeren, om zonder op den gevaarvollen toestand van DE RUYTER te letten, de achterhoede van den vijand aan te tasten, tot wijken te brengen, en tot aan de Engelsche kust voor zich heen te drijven. Daar DE

RUYTER hem beschuldigde, zijne bevelen niet te hebben nagekomen, en TROMP buitendien weinig vrienden telde onder de Staatsgezinden, die de regeering in handen hadden, ontving hij zijn ontslag uit 's lands dienst.

Een noodlottig gevolg van de laatste nederlaag was het verlies van 140 meest rijk geladen koopvaarders, welke in het *Vlie* lagen, en door de Engelschen, die de weerlooze schepen onverwachts overvielen, werden verbrand.

Middelerwijl hadden de Algemeene Staten zich door onderhandelingen met vreemde mogendheden zoeken te versterken, en in het einde van 1666 een viervoudig Verbond (*Quadruple Alliantie*) van onderlinge bescherming met *Denemarken*, *Brandenburg* en *Brunswijk-Luneburg* gesloten.

Het verlangen naar vrede werd echter, zoowel in *Engeland* als in *Nederland*, meer en meer levendig, daar beider handel en zeevaart ontzettende verliezen leden. Daarom werden in het begin van 1667 te *Breda* onderhandelingen aangeknoopt. Dewijl deze evenwel van de Engelsche zijde met weinig ernst gevoerd werden, vormde DE WITT het plan door eene stoute onderneming den vrede te bespoedigen.

Ten dien einde werd aan DE RUYTER de geheime last gegeven, met de vloot uit te loopen, en de Engelsche zeemacht in hare eigene havens aan te vallen en zoo mogelijk te vernielen. Deze tocht, door CORNELIS DE WITT, broeder van den Raad-pensionaris en Burgemeester van *Dordrecht*, als gevolmachtigde der Staten bijgewoond, werd met een schitterenden uitslag bekroond; de Nederlandsche schepen zeilden de *Theems* en hare rechter zijrivier, de *Medway*, tot nabij *Chatham* op, veroverden een daar gelegen fort, vernielden de magazijnen, verbrandden verscheidene oorlogschepen, en voerden twee van de grootste, waaronder het Koninklijk admiraalschip *Royal Charles*, in triomf naar het vaderland.

Dit bespoedigde den vrede, die in Juli 1667 te *Breda*

gesloten werd, waarvan evenwel de voorwaarden niet zoo voordeelig waren, als men had gehoopt. *Nieuw-Nederland* bleef aan de Engelschen, doch wij behielden de kolonie *Suriname*, die kort te voren op de Engelschen was veroverd; de bepalingen omtrent de eerbewijzingen op zee (bl. 128) bleven bestaan, evenals de *Akte van Navigatie*, die echter een weinig in ons voordeel werd gewijzigd.

§ 6. *Inval van Lodewijk XIV in de Spaansche Nederlanden. Eeuwig Edict. Triple Alliantie.*

1667—1668.

De vrede van *Breda* was, in weerwil van de minder voordeelige bepalingen, door de Staten bespoedigd omdat men meer en meer bezorgdheid begon te koesteren voor de plannen van LODEWIJK XIV, die eindelijk tot een begin van uitvoering waren gekomen.

De koning van *Spanje*, PHILIPS IV, was in 1665 gestorven, en LODEWIJK XIV, welke met diens dochter gehuwd was, doch bij zijn huwelijk beloofd had nimmer aanspraak te zullen maken op eenig gedeelte van de Spaansche monarchie, beweerde, in strijd met die belofte, dat zijne gemalin recht had op een gedeelte der *Spaansche Nederlanden*. Nadat hij tevergeefs had getracht, door onderhandelingen tot zijn doel te geraken, en tevens den Raad-pensionaris voor zijne plannen te winnen, zond hij in Mei 1667 een leger in de *Spaansche Nederlanden*, en nam bezit van een aantal gewichtige plaatsen, welke hij beweerde dat hem toekwamen.

Kort daarop volgde de vrede van *Breda*, en nu was het ijverig streven van DE WITT, de veroveringszucht van *Frankrijk* tegen te gaan, en den vrede tusschen dat rijk en *Spanje* te herstellen. Hij knoopte daarom onderhandelingen aan met *Engeland* en *Zweden*. Beide mogendheden, het gevaar inziende,

dat er voor *Europa* ontstaan zou, wanneer *Frankrijk* door zijne onrechtvaardige veroveringen eene zoo aanzienlijke vergrooting van grondgebied verkreeg, sloten met de Republiek een verbond, de *Triple Alliantie* genaamd (Jan. 1668). Men bepaalde hierbij de voorwaarden tot eenen vrede tusschen *Spanje* en *Frankrijk*, en kwam overeen, *Spanje* gewapenderhand te ondersteunen, indien LODEWIJK XIV weigeren mocht, ze aan te nemen. Deze werd daardoor genoodzaakt, van verdere eischen af te zien, en te *Aken* met *Spanje* vrede te sluiten (Mei 1668), waarbij hij evenwel eenige der veroverde plaatsen in de *Spaansche Nederlanden* behield.

Het uitstekend staatsbeleid van DE WITT had dus tot eene gunstige uitkomst geleid, en voor het oogenblik ten minste de rust in het buitenland hersteld, maar ook met betrekking tot het binnenlandsch bestuur had hij eenige maanden vroeger een hoogstgewichtig besluit van de Staten van *Holland* weten te bewerken.

De vrede met *Engeland* had de hoop der Prinsgezinden op de aanstelling van WILLEM *van Oranje* tot Stadhouder weder verlevendigd. Hij was nu zeventien jaar: zijne voortreffelijke hoedanigheden waren algemeen bekend, en ofschoon zijne eerste opleiding was verwaarloosd geworden, had hij, vooral in de laatste jaren, veel te danken gehad aan de gesprekken met DE WITT, aan wien de zorg voor zijne opvoeding was toevertrouwd. Bij de dreigende houding van *Frankrijk* verlangden velen, dat men hem tot Kapitein-Generaal zou aanstellen; een groot gedeelte der bevolking wenschte hem tot Stadhouder benoemd te zien. Daar nu DE WITT voorzag, dat het eerste niet af te wenden zou zijn, en het nog altijd zijn vaste beginsel bleef, dat de vereeniging van de twee voornoemde waardigheden in één persoon gevaarlijk was voor de vrijheid, wist hij te bewerken, dat de Staten van *Holland* in Aug. 1667 besloten de *Stadhouderlijke waardigheid in hun gewest voor altijd af te schaffen*, en niet te zullen gedoogen dat

de Stadhouder van eenig ander gewest tevens Kapitein-Generaal van de Unie werd. Dit besluit, het *Eeuwig Edict* genoemd, vernietigde de hoop der Prinsgezinden in *Holland* ten eenenmale, maar vermeerderde te gelijker tijd de toenemende ontevredenheid over het bijna onbeperkte gezag van den machtigen Raad-pensionaris.

§ 7. *Aanleiding tot den oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen. Toestand der Republiek.*

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat de trotsche LODEWIJK XIV hevig verbolgen was over het sluiten der *Triple Alliantie*, die den loop zijner veroveringen had gestuit. Hij besloot dan ook weldra, wraak te nemen op de Republiek der *Vereenigde Nederlanden*, door wier toedoen dat verbond tot stand was gekomen. Bij deze oorzaak tot vijandschap voegden zich nog verscheidene andere, als de herinnering aan het afzonderlijk sluiten van den vrede van *Munster*, waardoor *Frankrijk* zich ten hoogste verongelijkt rekende (bl. 117); naijver op den bloei dezer gewesten; de begeerte om den handel in *Frankrijk* te bevoordeelen door dien der Nederlanders te vernietigen; de haat tegen DE WITT, die standvastig alle voorslagen verwierp, welke LODEWIJK XIV aan de Republiek deed, om zich gezamenlijk door het in bezit nemen der *Spaansche Nederlanden* ten koste van *Spanje* te verrijken, enz.

Ter bereiking zijner oogmerken begon de Fransche Koning in het geheim met *Engeland* en *Zweden* te onderhandelen, om zoo de *Triple Alliantie*, waarop DE WITT al zijne hoop bouwde, te ontbinden, hetgeen hem dan ook maar al te wel gelukte. De nietswaardige KAREL II, die tengevolge der schandelijkste verkwistingen altijd geldgebrek had, liet zich door de belofte van aanzienlijke geldsommen overhalen, de zijde van *Frankrijk* te kiezen (1670). In *Zweden* bezigde LODEWIJK XIV hetzelfde middel; het bestuur werd daar

te lande, omdat de Koning minderjarig was, door een Rijksraad gevoerd, die zich eveneens in het geheim door LODEWIJK liet omkoopen (1671). Te gelijker tijd verbond hij zich met den Bisschop van *Munster*, die in weerwil van den vrede te *Kleef* (bl. 137) nog altijd den Staten vijandig gezind was, en met den Keurvorst van *Keulen*, die in onmin was met de Republiek over het bezit van de stad *Rijnberk*.

Tegen dit machtige verbond stond de Republiek genoegzaam alleen. Wel had zij met *Spanje* een verdrag tot onderlingen bijstand tegen *Frankrijk* gesloten, maar de uitgeputte toestand van dat rijk deed geen krachtige hulp van die zijde verwachten.

De gevaren, die alzoo van alle kanten het vaderland bedreigden, vermeerderden nog door binnenlandsche oneenigheid. Meer en meer verhieven zich klachten tegen DE WITT en de Staten van *Holland*; de Oranjepartij drong er sterker dan ooit op aan, den Prins aan het hoofd der krijgsmacht te plaatsen, doch de Raad-pensionaris week niet af van zijne vaste beginselen op dit punt, en zocht die verheffing op alle wijzen tegen te gaan, terwijl hij nog immer hoopte, het gevaar door zijne scherpzinnigheid en zijn staatsbeleid af te weren. Maar steeds zorgwekkender werden de omstandigheden. KAREL II zocht klaarblijkelijk naar voorwendselen, om den vrede te verbreken: hij beweerde dat DE RUYTER geene genoegzame eer had bewezen aan de Engelsche vlag, bij gelegenheid dat een Engelsch koningsjacht, de *Merlin* genaamd, de *Maas* uitloopende, door onze vloot was gezeild (Aug. 1671); dat men hem had beleedigd door eene schilderij te *Dordrecht*, den tocht naar *Chatham* voorstellende, en door een gedenkpenning op den vrede van *Breda*. Te gelijkertijd ontving men van den Nederlandschen gezant in *Frankrijk* de ongunstigste berichten omtrent de vijandige gezindheid van LODEWIJK XIV.

De WITT had er reeds sedert eenigen tijd op aangedrongen, dat men het leger en de vestingen in behoorlijken staat van tegenweer zou brengen, maar vond geene genoegzame ondersteuning, vooral omdat hij de verheffing van den Prins tegenhield, die door velen gewenscht werd. Het was trouwens ook te laat: de jammerlijke verwaarloozing der krijgsmacht had te vele jaren achtereen geduurd, dan dat herstel in korten tijd mogelijk zou zijn. De troepen waren slecht geoefend, de bevelhebbersplaatsen waren weggegeven aan zonen, neven en gunstelingen van de regeeringsleden, zonder dat er eenigszins op gelet werd, of zij de noodige bekwaamheid bezaten; de vestingwerken waren vervallen; de oorlogsmagazijnen grootendeels ledig. Daarbij weigerden verscheidene Provinciën, tot herstel der krijgsmacht mede te werken, indien men den Prins niet tot Opperbevelhebber benoemde. De Staten van *Holland* moesten op dit punt eindelijk toegeven, en de eenentwintigjarige WILLEM *van Oranje* werd aangesteld tot Kapitein-Generaal, doch slechts voor éénen veldtocht (Febr. 1672).

Met dezen ellendigen toestand van de strijdkrachten der Republiek vergelijke men nu dien van het leger, dat LODEWIJK XIV tot de verovering der *Vereenigde Nederlanden* bestemd had. Ruim honderd duizend man sterk, werd het aangevoerd door uitstekende bevelhebbers, als CONDÉ, TURENNE, LUXEMBURG en anderen, die veeljarige ondervinding van den oorlog hadden. Geene kosten werden gespaard om het voortreffelijk uit te rusten, en het onbeperkte gezag, waarmede LODEWIJK XIV in *Frankrijk* heerschte, stelde hem in staat, alles te doen uitvoeren wat hij tot het bereiken zijner oogmerken dienstig oordeelde.

Den 7den Juni 1672 verklaarde hij en KAREL II den oorlog aan de Republiek, en eenige weken later volgden de Keurvorst van *Keulen* en de Bisschop van *Munster* hun voorbeeld.

§ 8. *Aanval van Lodewijk XIV en zijne bondgenooten op de Vereenigde Nederlanden.*

1672.

Het plan van LODEWIJK XIV was, de Republiek aan de oostzijde aan te vallen, *Gelderland* binnen te dringen, over den *IJsel* en verder door *Utrecht* naar *Holland* te rukken, om door het veroveren van dat gewest een einde aan den oorlog te maken. Te dien einde trok hij met het grootste gedeelte van zijn leger, dat hij bij *Charleroi* had verzameld, noordwaarts naar de *Maas*, en ging boven *Maastricht* op den rechteroever dier rivier over. In deze vesting hadden de Staten nagenoeg 11000 man van hunne beste troepen in bezetting gelegd, in de meening dat de Franschen haar eerst zouden belegeren, voordat zij verder voortrukten, waardoor tijd gewonnen kon worden, om nadere maatregelen te nemen tot de verdediging van het land. Het bleek evenwel spoedig, hoe verkeerd deze schikking was, daar het Fransche leger *Maastricht* voorbijtrok, en eene kleine troepenmacht achterliet, welke die vesting insloot. Daardoor was een aanzienlijk deel van het Staatsche leger afgesneden, en moest werkeloos blijven.

LODEWIJK XIV rukte nu naar den *Rijn*, trok die rivier over (29 Mei), en naderde zoo de Geldersche grenzen. Verscheidene min of meer sterke steden, als *Wezel*, *Emmerik* enz., waarin de Staten bezetting gelegd hadden, werden door de onkundige of lafhartige bevelhebbers bijna zonder verdediging overgegeven. Middelerwijl was de Bisschop van *Munster* in *Overijsel* en *Gelderland* gevallen, en had daar eenige grensplaatsen bezet en *Grol* veroverd.

WILLEM *van Oranje* had het leger van den Staat, dat na aftrek van de bezettingen in de vele vestingen geen 20000 man sterk was in de nabijheid van *Arnhem* bij-

eengetrokken, om den vijand den tocht over den *IJsel* te betwisten, op welks linkeroever eene linie van verschansingen was aangelegd.

Turenne ried nu den Koning den rechtstreekschen aanval op den *IJsel* op te geven en liever ergens tusschen *IJseloord* en *Schenkenschans* den overtocht over den *Rijn* te beproeven en de *Betuwe* binnen te rukken, waardoor de Prins van *Oranje* genoodzaakt zou zijn terug te trekken, indien hij geen gevaar wilde loopen van *Holland* afgesneden te worden. Dit plan werd uitgevoerd; den 12den Juni werd de overtocht van het Fransche leger, dicht bij het Tolhuis van *Lobith* volbracht(1). De Nederlandsche bevelhebber de montbas, die de rivier verdedigen moest, had den vorigen dag schandelijk zijn post verlaten en zijne meeste manschappen terug doen gaan, en de troepen, welke nu in allerijl uit *Nijmegen* derwaarts werden gezonden, waren, hoewel zij zich kloek verdedigden, niet tegen de groote overmacht bestand.

Hetgeen de Fransche generaals voorzien hadden, gebeurde: de Prins was door het voortrukken des vijands in de *Betuwe* genoodzaakt, den *IJsel* te verlaten; hij liet een deel zijner troepen in de steden langs die rivier, en zond een ander gedeelte naar *Friesland*, om dat gewest te beschermen tegen de Munsterschen en Keulschen, die men voorzag, dat noordwaarts zouden rukken.

Met de hoofdmacht trok hij naar *Utrecht* terug, hetwelk hij voornemens was te verdedigen, toen hij van de Algemeene Staten last kreeg, zich alleen tot de verdediging van de provincie *Holland* te bepalen.

Dientengevolge ging hij nog verder terug, en verdeelde zijne krijgsmacht op verschillende punten van *Muiden* tot *Gorinchem*, terwijl hij het daartusschen gelegen land door het doorsteken der dijken zooveel mogelijk deed onder water zetten. Op

(1) Het *Pannerdensche Kanaal* was toen nog niet gegraven. De *Rijn* verdeelde zich bij *Schenkenschans* in twee armen.

de onderscheidene wegen, die toegang tot *Holland* gaven, deed hij verschansingen opwerpen, terwijl de strijdkrachten aanzienlijk vermeerderd werden door eene menigte vrijwilligers.

Door dit alles werden de Franschen aan de grenzen van *Holland* tot staan gebracht, maar zij vermeesterden intusschen achtereenvolgens geheel *Gelderland* en *Utrecht*. *Arnhem*, *Nijmegen*, *Doesburg*, *Zutfen*, *Amersfoort*, *Utrecht* en eene menigte andere plaatsen, waaronder ook de vesting *Grave* in *Staats-Brabant*, werden bijna zonder verdediging overgegeven, en zelfs *Woerden*, *Oudewater* en *Naarden* in de provincie *Holland* bezet. Terzelfder tijd hadden de Munsterschen zich van het overige gedeelte van *Gelderland* en door de vermeestering van de meer noordelijk gelegene plaatsen, als *Deventer*, *Zwolle*, *Kampen*, *Koevorden*, enz ook van *Overijsel* en *Drente* meester gemaakt. Zelfs namen zij eenige schansen in de provincie *Groningen*; maar hier wist de bevelhebber der hoofdstad, de Luitenant-Generaal RABENHAUPT, hun verderen voortgang te stuiten, terwijl de Luitenant-Generaal VAN AYLVA doeltreffende maatregelen nam, om *Friesland* te verdedigen.

Ook in het zuiden werd een aanval beproefd door eene afdeeling Franschen, die in *Staats-Vlaanderen* zocht door te dringen, maar daarin verhinderd werd door de dappere verdediging van *Aardenburg*, waar de Vaandrig BEEKMAN met nog geen 400 man, niet alleen die kleine vesting behield, maar den vijand een verlies toebracht van 1500 man, waaronder ruim 600 gevangenen (26 Juni 1672).

Zoo was binnen zes weken, tengevolge van den ellendigen toestand der landmacht, een groot gedeelte der Republiek veroverd; de vijand was tot in het hart des lands doorgedrongen, en LODEWIJK XIV deed zijn zegevierenden intocht in *Utrecht*.

De oorlog ter zee was intusschen eveneens aangevangen, en DE RUYTER leverde, vijf dagen voordat de overtocht der Franschen over den *Rijn* bij *Lobith* plaats had, aan

de vereenigde Engelsche en Fransche vloten een slag bij *Solebay* op de oostkust van *Engeland* (7 Juli 1672), waarin hij de overwinning behaalde. De Fransche schepen hadden op last van LODEWIJK XIV zooveel mogelijk het gevecht ontweken, om dezelfde redenen als in den eersten Engelschen oorlog (bl. 136). Kort daarna moest men, door den nood gedrongen, de vloot met een derde verminderen, en gebruikte een deel van het zeevolk tot de landsverdediging, waardoor DE RUYTER buiten staat was, aanvallend te werk te gaan, en voor de kusten bleef kruisen, om den vijand het landen te beletten. Deze vertoonde zich werkelijk te dien einde voor *den Helder*, maar werd in zijn opzet verhinderd door een hevigen driedaagschen storm (21 tot 23 Juni 1672), die een groot gedeelte zijner schepen ontredderde, waardoor hij vooreerst van eenen aanval van de zeezijde moest afzien.

§ 9. *Willem van Oranje tot Stadhouder van Holland en Zeeland aangesteld. De gebroeders De Witt vermoord. Het verder doordringen der Franschen belet.*

1672.

De noodlottige toestand, waarin het vaderland in zoo korten tijd gedompeld was, bracht de Regeering bijna tot radeloosheid. Hoewel de meerderheid in de Algemeene Staten, die volgens de Unie alleen het recht van onderhandelen hadden, er voor was, zich tot het uiterste te verdedigen, zonden de Staten van *Holland* afgevaardigden naar LODEWIJK XIV en naar KAREL II, om door aanzienlijke opofferingen den vrede te koopen. Dit vermeerde nog het misnoegen van het volk, dat de regeering van verraad beschuldigde, en meer en meer aandrong op de verheffing van Prins WILLEM tot Stadhouder, waartoe eindelijk in de eerste dagen van Juli door de Staten van *Holland* en *Zeeland* met vernietiging van het *Eeuwig edict* (bl. 141) besloten werd. Hierdoor was de

macht der Staatsgezinde partij, die zich zoo lang had weten te handhaven, gebroken; in verscheidene steden werd de regeering ten voordeele der Stadhoudersgezinden veranderd, en JAN DE WITT legde zijne betrekking van Raad-pensionaris neder.

Doch hiermede was de wraakzucht nog niet bevredigd. CORNELIS DE WITT (bl. 138) werd op eene valsche beschuldiging, dat hij een aanslag op het leven van den Prins beraamd had, te *'s-Gravenhage* gevangengenomen en tot verbanning veroordeeld. Denzelfden dag (20 Aug.) lokte men JAN DE WITT, onder voorwendsel dat zijn broeder hem verlangde te spreken, naar de gevangenis de Gevangenpoort te *'s-Gravenhage*, die kort daarna door de opgeruide burgers werd opengebroken, waarop men het edele broederpaar op de schandelijkste en wreedaardigste wijze vermoordde.

Inmiddels waren de onderhandelingen afgebroken, daar men op aanmoediging van WILLEM III besloten had, zich liever tot het uiterste te verdedigen, dan zich aan de vernederende voorwaarden welke LODEWIJK XIV voorschreef, te onderwerpen. De Franschen trachtten te vergeefs in *Staats-Brabant* door te dringen, waar de Nederlandsche vestingen versterking van den landvoogd der *Spaansche Nederlanden* hadden gekregen. *Groningen*, waarvoor de bisschop van *Munster* het beleg had geslagen, werd behouden door de uitmuntende verdediging van RABENHAUPT, die daarop met AYLVA den vijand verder terugdreef, en hem verscheidene der veroverde plaatsen ontweldigde.

LODEWIJK XIV keerde nu naar *Frankrijk* terug, gaf het bevel over zijne troepen te *Utrecht* aan LUXEMBURG over, terwijl TURENNE eenigen tijd daarna naar den *Rijn* gezonden werd, om den Keurvorst van *Brandenburg* in het oog te houden. Deze Duitsche Vorst, een aangehuwde oom van WILLEM III, had dadelijk na diens verheffing tot Kapitein-Generaal een verdrag met de

Republiek gesloten, en naderde met 20000 man hulptroepen.

De Prins *van Oranje*, die aan onwankelbaren heldenmoed en uitstekende veldheerstalenten eene groote stoutheid in zijne ondernemingen paarde, besloot nu aanvallenderwijze te werk te gaan. Eene eerste poging om *Woerden* te bemachtigen (10 Oct.) mislukte wel is waar; doch de dapperheid, waarmede de Nederlandsche troepen bij die gelegenheid gestreden hadden, begon LUXEMBURG ontzag in te boezemen. Eenige maanden later (Dec. 1672) rukte de Prins onverwachts met 30000 man door de *Spaansche Nederlanden* naar *Charleroi*, om door de verovering van die vesting de gemeenschap van de Fransche troepen in *Utrecht* met *Frankrijk* af te snijden; doch ook dit mislukte, grootendeels door de strenge koude, die ingevallen was.

LUXEMBURG meende intusschen zoowel van de felle vorst als van de afwezigheid van WILLEM III gebruik te maken, om over de toegevroren overstroomingen de Provincie *Holland* binnen te dringen. Hij was echter nauwelijks een eindweegs voortgerukt, of de plotseling invallende dooi belette hem niet alleen verder te gaan, maar stelde hem zelfs buiten staat, langs denzelfden weg terug te keeren, en waarschijnlijk zou hij niet ontkomen zijn, indien niet eene verschansing op den smallen Rijndijk, waarlangs hij moest terugtrekken, op lafhartige wijze door haren bevelhebber, den Kolonel PAIN ET VIN, was verlaten geworden. Hierdoor gelukte het hem, zijn terugtocht ten uitvoer te brengen, die bezoedeld werd door gruwelijke tooneelen van moord en brandstichting in de weerlooze dorpen *Zwammerdam* en *Bodegraven*.

Op denzelfden dag, dat LUXEMBURG uit *Holland* terugkeerde, maakte een der onderbevelhebbers van RABENHAUPT, voorgelicht en ondersteund door MYNDERT VAN DER THYNEN, vroeger schoolmeester te *Koevorden*, zich van deze gewichtige vesting door verrassing meester.

§ 10. *De vijand uit de Republiek verdreven. Vrede met Engeland, Munster en Keulen. Algemeene oorlog. Vrede te Nijmegen.*

1673—1678.

In 1673 was het leger, zoowel door de voortreffelijke maatregelen van WILLEM III, als door de veerkracht, welke de natie ontwikkelde, tot 90000 man geklommen, en het grootste gevaar voor eene verovering geweken. Evenwel werd *Maastricht*, dat ruim een jaar ingesloten was geweest (bl. 114), nu door LODEWIJK XIV met kracht aangevallen en veroverd, terwijl de vijandelijke vloten met eene landing dreigden, welke echter door het uitstekend beleid van DE RUYTER belet werd. Driemaal geraakte hij slaags met den vijand: eerst voor den mond der *Schelde* bij *Schooneveld*, waar hij in het voordeel bleef (7 Juni, juist een jaar na den zeeslag bij *Solebay*); eene week later dreef hij den vijand terug naar de Engelsche kust, en den 21sten Augustus dwong hij hem door eene overwinning bij *Kijkduin*, zijne plannen tot eene landing geheel en al op te geven.

Kort daarna sloeg WILLEM III het beleg voor *Naarden*, hetwelk hij veroverde, waardoor de laatste hoop van LUXEMBURG, om zich van *Holland* meester te maken, verdween.

Inmiddels hadden de Algemeene Staten een verbond gesloten met den Keizer van *Duitschland*, die het gevaar begon in te zien, waarmede de veroveringszucht van LODEWIJK XIV *Europa* bedreigde, terwijl *Spanje* zich eveneens tot krachtdadiger medewerking verbond, en aan *Frankrijk* den oorlog verklaarde.

WILLEM III stelde zich daarop aan het hoofd van de krijgsmacht der drie verbonden mogendheden, rukte het grondgebied van den Keurvorst van *Keulen* binnen, en sloeg het beleg voor *Bonn*, dat zich na weinige dagen moest overgeven.

Hierdoor werd de toestand van LUXEMBURG zeer hache-

lijk, omdat hij gevaar liep, met zijn leger van *Frankrijk* te worden afgesneden, en nog vóór het einde van het jaar gaf LODEWIJK XIV hem bevel, terug te trekken. De Franschen verlieten dus het grondgebied der Republiek en bleven alleen *Grave*, *Maastricht* en eenige plaatsen in *Gelderland* bezet houden. De Munstersche troepen, die buitendien nog verscheidene nadeelen geleden hadden, waren daardoor insgelijks genoodzaakt, over de grenzen te wijken.

In het begin van 1674 sloot de Republiek te *Westminster* vrede met *Engeland*, waartoe KAREL II door de algemeene ontevredenheid in zijn rijk genoodzaakt werd, en kort daarna volgde ook de vrede met *Munster* en *Keulen*, terwijl de Staten zich tevens meer en meer versterkten door verbonden aan te gaan met onderscheidene Duitsche vorsten en met den Koning van *Denemarken*.

Men had inmiddels ingezien, dat de Republiek zonder een uitstekend hoofd niet kon geregeerd worden, en dientengevolge hadden de Staten van *Holland*, van *Zeeland* en daarna ook die van *Utrecht*, *Overijsel* en *Gelderland*, ieder in hun gewest de waardigheid van Stadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal erfelijk aan WILLEM III en zijne mannelijke nakomelingen opgedragen (Febr. 1674), terwijl de Algemeene Staten hem eveneens tot Erf-Kapitein-Generaal en Admiraal der Unie aanstelden.

De oorlog was nu meer algemeen geworden, en duurde nog tot 1678 voort. WILLEM III, die weldra blijken gaf van met de beroemdste veldheeren op ééne lijn gesteld te moeten worden, werd echter door zijne bondgenooten, vooral door de Keizerlijken, slecht ondersteund, terwijl de Staatsgezinde partij, nu het onmiddellijk gevaar geweken was, weder langzamerhand het hoofd begon op te steken, en aandringende op het sluiten van den vrede, hem in vele opzichten tegenwerkte. Daardoor maakte LODEWIJK XIV immer meer veroveringen in de *Spaansche Nederlanden*.

Een veldslag bij *Senef* (Aug. 1674) voerde door de geringe medewerking van den Duitschen bevelhebber tot geene beslissende uitkomst, en het eenige voordeel in dat jaar bestond in de verovering van *Grave*, dat op eene uitstekende wijze door de Franschen was verdedigd geworden.

De krachtelooze houding der Spanjaarden en Keizerlijken belette WILLEM III eveneens in 1676 *Maastricht* te veroveren, voor hetwelk hij het beleg geslagen had, en toen hij in het volgende jaar (1677) bij *Mont-Cassel* door de Franschen was geslagen, was het alleen aan zijn beleid te danken, dat het leger zonder groote verliezen kon terugtrekken, en weldra weder slagvaardig voorwaarts rukte.

Intusschen had ook de zeemacht een roemrijk aandeel aan den algemeenen oorlog genomen. In 1675 was DE RUYTER naar de *Middellandsche Zee* gestevend, om de Spanjaarden te ondersteunen, en had in weerwil van hunne flauwe medewerking en van de geringe macht, waarover hij het bevel voerde, zijn vroegeren roem luisterrijk gehandhaafd. In April 1676 werd de held, te midden eener overwinning in het gezicht van den berg *Etna*, doodelijk gewond en stierf eene week later.

Tegen *Zweden*, aan hetwelk de Republiek in 1675 den oorlog verklaard had, omdat het onzen bondgenoot, den Keurvorst van *Brandenburg* (bl. 148), had aangevallen, streed CORNELIS TROMP in dat jaar en in de beide volgende met schitterenden uitslag.

Intusschen waren de vredesonderhandelingen te *Nijmegen* geopend onder bemiddeling van KAREL II van *Engeland*, die eindelijk, om de overdreven eischen van LODEWIJK XIV tegen te gaan, in 1677 een verbond met de *Nederlanden* sloot. Hij was daartoe voornamelijk overgegaan op aandringen van WILLEM III, die in datzelfde jaar gehuwd was met MARIA, de dochter van den Hertog van *York*, broeder van KAREL II (bl. 134).

In 1678 kwam eindelijk de vrede te *Nijmegen* tusschen

Frankrijk en de *Nederlanden* tot stand, waarbij *Maastricht*, de eenige stad van de Republiek die nog in handen van de Franschen was, werd teruggegeven.

Willem III was intusschen nog te velde, en leverde eenige dagen later, voordat de Staten hem het bericht van het sluiten van den vrede hadden medegedeeld, bij *St. Denis* in de nabijheid van *Mons*, een veldslag aan Luxemburg, waarin hij de overwinning behaalde, die evenwel geene gevolgen had.

§ 11. *Verdere heerschzuchtige plannen van Lodewijk XIV. Willem III Koning van Engeland. Oorlog van Lodewijk XIV tegen het Groot Verbond van Weenen. Vrede te Rijswijk.*

1679—1697.

De vrede van *Nijmegen* was doorgedreven tegen het gevoelen van den Prins, die er altijd op was blijven aandringen, dat men zich niet van de bondgenooten moest afscheiden. Deze waren dan ook weldra genoodzaakt, achtereenvolgens op nadeelige voorwaarden vrede te sluiten met Lodewijk XIV, die in het bezit bleef van zijne meeste veroveringen, en zijn doel, oneenigheid en misnoegen onder zijne vijanden te verwekken, volkomen bereikt had.

Weldra bleek het ook, dat hij zijne heerschzuchtige ontwerpen volstrekt niet had opgegeven. Onder voorwendsel, dat hij nog recht had op veel meer grondgebied dan hem was toegewezen, deed hij onverwachts *Straatsburg*, dat toen ook tot *Duitschland* behoorde, met troepen bezetten (1681), en tot ondersteuning zijner eischen in de *Spaansche Nederlanden*, deed hij de vesting *Luxemburg* door een legerkorps insluiten.

De toestand van *Europa* was allergunstigst voor het volvoeren zijner plannen.

Spanje was nagenoeg machteloos, en door den allerellendig-

Een veldslag bij *Senef* (Aug. 1674) voerde door de geringe medewerking van den Duitschen bevelhebber tot geene beslissende uitkomst, en het eenige voordeel in dat jaar bestond in de verovering van *Grave*, dat op eene uitstekende wijze door de Franschen was verdedigd geworden.

De krachtelooze houding der Spanjaarden en Keizerlijken belette WILLEM III eveneens in 1676 *Maastricht* te veroveren, voor hetwelk hij het beleg geslagen had, en toen hij in het volgende jaar (1677) bij *Mont-Cassel* door de Franschen was geslagen, was het alleen aan zijn beleid te danken, dat het leger zonder groote verliezen kon terugtrekken, en weldra weder slagvaardig voorwaarts rukte.

Intusschen had ook de zeemacht een roemrijk aandeel aan den algemeenen oorlog genomen. In 1675 was DE RUYTER naar de *Middellandsche Zee* gestevend, om de Spanjaarden te ondersteunen, en had in weerwil van hunne flauwe medewerking en van de geringe macht, waarover hij het bevel voerde, zijn vroegeren roem luisterrijk gehandhaafd. In April 1676 werd de held, te midden eener overwinning in het gezicht van den berg *Etna*, doodelijk gewond en stierf eene week later.

Tegen *Zweden*, aan hetwelk de Republiek in 1675 den oorlog verklaard had, omdat het onzen bondgenoot, den Keurvorst van *Brandenburg* (bl. 148), had aangevallen, streed CORNELIS TROMP in dat jaar en in de beide volgende met schitterenden uitslag.

Intusschen waren de vredesonderhandelingen te *Nijmegen* geopend onder bemiddeling van KAREL II van *Engeland*, die eindelijk, om de overdreven eischen van LODEWIJK XIV tegen te gaan, in 1677 een verbond met de *Nederlanden* sloot. Hij was daartoe voornamelijk overgegaan op aandringen van WILLEM III, die in datzelfde jaar gehuwd was met MARIA, de dochter van den Hertog van *York*, broeder van KAREL II (bl. 134).

In 1678 kwam eindelijk de vrede te *Nijmegen* tusschen

Frankrijk en de *Nederlanden* tot stand, waarbij *Maastricht*, de eenige stad van de Republiek die nog in handen van de Franschen was, werd teruggegeven.

Willem III was intusschen nog te velde, en leverde eenige dagen later, voordat de Staten hem het bericht van het sluiten van den vrede hadden medegedeeld, bij *St. Denis* in de nabijheid van *Mons*, een veldslag aan Luxemburg, waarin hij de overwinning behaalde, die evenwel geene gevolgen had.

§ 11. *Verdere heerschzuchtige plannen van Lodewijk XIV. Willem III Koning van Engeland. Oorlog van Lodewijk XIV tegen het Groot Verbond van Weenen. Vrede te Rijswijk.*

1679—1697.

De vrede van *Nijmegen* was doorgedreven tegen het gevoelen van den Prins, die er altijd op was blijven aandringen, dat men zich niet van de bondgenooten moest afscheiden. Deze waren dan ook weldra genoodzaakt, achtereenvolgens op nadeelige voorwaarden vrede te sluiten met Lodewijk XIV, die in het bezit bleef van zijne meeste veroveringen, en zijn doel, oneenigheid en misnoegen onder zijne vijanden te verwekken, volkomen bereikt had.

Weldra bleek het ook, dat hij zijne heerschzuchtige ontwerpen volstrekt niet had opgegeven. Onder voorwendsel, dat hij nog recht had op veel meer grondgebied dan hem was toegewezen, deed hij onverwachts *Straatsburg*, dat toen ook tot *Duitschland* behoorde, met troepen bezetten (1681), en tot ondersteuning zijner eischen in de *Spaansche Nederlanden*, deed hij de vesting *Luxemburg* door een legerkorps insluiten.

De toestand van *Europa* was allergunstigst voor het volvoeren zijner plannen.

Spanje was nagenoeg machteloos, en door den allerellendig-

sten staat van zijne schatkist in de onmogelijkheid, zich alleen tegen de eischen van den overweldiger te verzetten.

Duitschland was in een gevaarlijken oorlog met de Turken gewikkeld, welke door LODEWIJK XIV in het geheim werd aangestookt; bovendien waren de verschillende Duitsche vorsten, als gewoonlijk, onderling oneenig.

De verachtelijke KAREL II van *Engeland* had de belangen van zijn rijk weder in het geheim aan den Franschen Koning verkocht, die hem jaarlijks groote geldsommen toelegde.

In de *Vereenigde Nederlanden* eindelijk was de Staatsgezinde partij, die meer en meer invloed kreeg, zeer Franschgezind. Zij gaf voor, dat er geene noodzakelijkheid was, zich ten gevalle van *Spanje* in een oorlog te wikkelen en dat de Prins van *Oranje* dien oorlog alleen wilde, om daardoor meer aanzien en gezag in de Republiek te verkrijgen. Deze gezindheid werd zooveel mogelijk aangekweekt door den Franschen gezant, den Graaf D'AVAUX, een zeer schrander en geslepen staatsman, die geene listen en kuiperijen ontzag, om de Staatsgezinde partij, waartoe vooral het machtige *Amsterdam* behoorde, aan zich te verbinden.

Zoo zou het waarschijnlijk aan den Franschen Koning, die een talrijk leger op de been had gehouden, en eene wel uitgeruste oorlogsvloot bezat, gelukt zijn aan *Europa* de wet te stellen, indien niet WILLEM III te midden van de algemeene flauwhartigheid, met onverzettelijke geestkracht voor aller belangen had gewaakt. Hij scheen de eenige te zijn, die begreep, dat het staatkundige evenwicht van *Europa* (1) zou vernietigd worden, indien de heerschzucht

(1) Door *staatkundig evenwicht* verstaat men een zoodanigen toestand der verschillende rijken, dat geen van allen een overwegenden invloed over de anderen kan uitoefenen. Door het belang, dat allen hebben bij het behoud van dat evenwicht, worden de zwakkere staten tegen onrechtvaardige aanranding der sterkere beschermd.

van den Franschen Monarch niet met kracht werd tegengegaan. Aan zijne onvermoeide pogingen gelukte het eindelijk, een verdrag tusschen *Zweden*, de Republiek, *Spanje* en den Keizer van *Duitschland* tot stand te brengen, om de voorwaarden, waarop de Nijmeegsche vrede gesloten was, te handhaven (1682).

Dit belette evenwel LODEWIJK XIV niet, in het volgende jaar een leger in de *Spaansche Nederlanden* te zenden, en verscheidene steden te veroveren. *Spanje* verklaarde hem hierop den oorlog, en de Republiek bracht op aandringen van WILLEM III en van den Raad-pensionaris GASPAR FAGEL, opvolger van DE WITT, troepen op de been, om die mogendheid te ondersteunen, in weerwil van den hardnekkigen tegenstand van *Amsterdam*, dat de wet scheen te willen stellen in den Staat (1684).

De onderhandelingen duurden intusschen voort, en LODEWIJK XIV wist van de onderlinge oneenigheden zijner tegenstanders zoo wèl partij te trekken, dat *Spanje* en de Keizer nog in datzelfde jaar een wapenstilstand van 20 jaren met hèm sloten, waarbij hij *Luxemburg*, *Straatsburg* en eene menigte steden in de *Spaansche Nederlanden*, op welke hij wederrechtelijk aanspraak had gemaakt, behield (1684).

Aangemoedigd door den voorspoed, waarmede zijne plannen bekroond werden, ging LODEWIJK XIV op denzelfden weg voort, mengde zich op onwettige wijze in de aangelegenheden van *Duitschland*, en verbitterde de Protestantsche Vorsten door onverwachts de uitoefening van den Hervormden godsdienst in *Frankrijk* te verbieden (1).

---

(1) Deze was sedert 1593 gewaarborgd door een besluit of *Edict*, dat de toenmalige koning van *Frankrijk*, HENDRIK IV (grootvader van LODEWIJK XIV), te *Nantes* uitvaardigde. De opheffing van dit *Edict van Nantes* was oorzaak, dat meer dan 500000 grootendeels nijvere en beschaafde Franschen hun land verlieten, en elders een toevluchtsoord zochten, waardoor de Fransche taal, zeden en letterkundige voortbrengselen in *Europa* algemeen verspreid werden.

Dit alles leidde eindelijk tot een verbond te *Augsburg* tusschen den Keizer, *Spanje*, *Zweden* en eenige Vorsten van het Duitsche rijk (1686), welk verbond LODEWIJK XIV tot voorwendsel nam, om aan *Duitschland* den oorlog te verklaren (Sept. 1688).

Eenige weken later had er eene gewichtige gebeurtenis plaats, namelijk eene omwenteling in *Engeland*, die eene geheele verandering bracht in de staatkundige betrekking van dat rijk tot het overige *Europa*.

KAREL II was in 1685 gestorven, en opgevolgd door zijn broeder, den Hertog van *York*, die onder den naam van JACOBUS II de kroon aanvaardde. Deze maakte zich weldra zeer gehaat bij zijn volk, zoo door willekeur en dwingelandij, als door het gewelddadige invoeren van den Katholieken godsdienst, waartoe hij zelf kort te voren was overgegaan, en dien hij tot den heerschenden godsdienst wilde maken, niettegenstaande het meerendeel van de Engelsche natie Protestantsch was. LODEWIJK XIV, die zijn invloed in *Engeland* bewaren wilde, verleende hem hiertoe in het geheim zijne hulp, zoowel door geld als door de belofte, hem zoo noodig met troepen te zullen ondersteunen.

Toen de ontevredenheid ten top gestegen was, riep het volk den bijstand in van WILLEM III, die gehuwd was met 's Konings dochter MARIA (bl. 152). Ondersteund door de Algemeene Staten, welke met bezorgdheid de nauwe verstandhouding tusschen *Engeland* en *Frankrijk* gadesloegen, stak de Stadhouder met een klein leger naar *Engeland* over (Nov. 1688), waar hij, nadat JACOBUS II naar *Frankrijk* was gevlucht, als WILLEM III (1) tot Koning werd uitgeroepen.

Nu volgde natuurlijk eene geheele omkeering in de staatkunde van *Engeland*, dat aan LODEWIJK XIV den

(1) Hij heette in *Engeland* ook WILLEM III, daar hij de derde Engelsche koning van dien naam was.

oorlog verklaarde (1689), nadat deze kort te voren (1688) eene oorlogsverklaring aan de Republiek en *Spanje* had gedaan. De vijanden van den Koning van *Frankrijk* sloten daarop, om zijne heerschzuchtige handelingen met geweld van wapenen tegen te gaan, een onderling verbond, dat naar de plaats, waar het tot stand kwam, het *Groot Verbond van Weenen* genoemd wordt (1689).

Hieruit volgde een algemeene oorlog, die nog jaren duurde, en in welken de uitstekende eigenschappen van WILLEM III, een der grootste mannen die ons land heeft opgeleverd, luisterrijk uitblonken. Hij kon als het hoofd van het verbond worden aangemerkt, waarvan hij de voornaamste leiding op zich nam, krachtig ondersteund door de medewerking van den schranderen raad-pensionaris van *Holland*, ANTONIE HEINSIUS, die na den dood van FAGEL met die waardigheid was bekleed (1689).

De oorlog werd in de *Spaansche Nederlanden*, in *Duitschland*, in *Italië*, in *Spanje*, in *Ierland* en ter zee gevoerd.

Ierland, dat Koning JACOBUS II was blijven erkennen, werd in 1690 door WILLEM III met een Engelsch-Nederlandsch leger onderworpen; doch in de *Spaansche-Nederlanden* was het afzenden van een gedeelte der krijgsmacht naar *Ierland* de oorzaak, dat de Franschen onder LUXEMBURG bij *Fleurus* eene overwinning behaalden, die echter geene verdere nadeelige gevolgen gehad. Eene week later zegepraalde ook de Fransche vloot bij *Bevezier* op de Engelsch-Nederlandsche, ten gevolge van de schandelijke werkeloosheid der Engelschen, terwijl de Nederlanders zich onder CORNELIS EVERTSEN met heldenmoed verdedigden. In 1692 werd daarentegen de Fransche vloot bij kaap *la Hogue* zoodanig geslagen, dat zij in de eerstvolgende jaren geene onderneming van belang meer kon uitvoeren.

Twee groote veldslagen werden nog in dezen oorlog door

de Franschen gewonnen: de eerste in 1691 bij *Steenkerke*, de tweede in 1693 bij *Neerwinden;* maar hoezeer hem de oorlogskans tegen was, wist WILLEM III telkens zulke voortreffelijke maatregelen te nemen, dat de Franschen van hunne overwinning geene voordeelen konden inoogsten.

Verscheidene gewichtige vestingen werden van beide zijden veroverd, waarbij vooral de verdiensten uitblonken van den beroemden MENNO Baron VAN COEHOORN, den grootsten vestingbouwkundige, dien *Neerland* ooit bezeten heeft.

Het voeren van den oorlog werd echter voor de beide partijen meer en meer drukkend, en vermits van weerszijden geene beslissende voordeelen behaald werden, begon men algemeen naar het einde te verlangen. De onderhandelingen werden geopend, en leidden tot den vrede, die in 1697 te *Rijswijk* tusschen de verschillende oorlogvoerende mogendheden gesloten werd, en waarbij LODEWIJK XIV nagenoeg al zijne veroveringen in de *Spaansche Nederlanden* teruggaf, doch daarentegen het aanzienlijkste gedeelte van hetgeen hij in *Duitschland* had bemachtigd, behield.

§ 12. *Aanleiding tot den Spaanschen Successieoorlog. Dood van Willem III.*

De rust van *Europa*, welke door den Rijswijkschen vrede hersteld was, werd weinige jaren later weder verstoord door het uitbreken van eenen geweldigen oorlog over de troonopvolging in *Spanje*. De aanleiding daartoe was de volgende:

Daar Koning KAREL II van *Spanje*, opvolger van PHILIPS IV (bl. 139), geene kinderen had, en men hem daarenboven bij zijn zwak en ziekelijk gestel geen lang leven meer toeschreef, was de vraag, wie zijn opvolger in zijn uitgestrekt gebied (1) zou wezen, reeds sedert verscheidene

(1) Dat gebied bestond behalve uit het Koninkrijk *Spanje*, nog uit *Napels*, *Sicilië*, *Sardinië*, *Milaan*, de *Zuidelijke Nederlanden* en vele rijke volkplantingen, vooral in *Amerika*.

jaren door de verschillende mogendheden ernstig overwogen.

LODEWIJK XIV, die met eene zuster van den Spaanschen Koning gehuwd was geweest (bl. 139), beweerde, dat zijn zoon, de Dauphin (1), uit dat huwelijk geboren, recht had zijnen oom op te volgen. Aangezien echter LODEWIJK XIV bij zijn huwelijk van alle rechten op den Spaanschen troon voor zich en zijne nakomelingen afstand gedaan had, was dit beweren eene stellige onrechtvaardigheid, hetgeen evenwel voor den heerschzuchtigen vorst geen beletsel zou opleveren, om zijne vermeende aanspraken desnoods met geweld te doen gelden.

Indien de afstand geen plaats had gehad, zou de Dauphin de rechtmatige erfgenaam geweest zijn, maar nu kwam de Spaansche nalatenschap toe aan den kleinzoon van de tweede zuster van KAREL II, den zesjarigen Keurprins van *Beieren*, die echter in 1690 stierf.

Na hem was de Keizer van *Duitschland*, LEOPOLD I, de naaste bloedverwant, en deze maakte als zoodanig aanspraak op de erfopvolging.

Het was voor de overige mogendheden van *Europa* volstrekt niet onverschillig, wie Koning van *Spanje* worden zou. Wanneer dat groote gebied aan den Dauphin kwam, en deze later ook koning van *Frankrijk* werd, zou de vereeniging dier beide rijken een zoo uitgebreid gezag aan één enkel vorst geven, dat hij in staat zou zijn de wet te stellen in *Europa;* want geen rijk zou alsdan machtig genoeg wezen om zich tegen zijnen wil te verzetten. Het zou niet alleen gevaarlijk zijn voor het behoud van het staatkundig evenwicht in het algemeen, maar vooral ook voor de Republiek, omdat de Franschen hierdoor meester zouden worden in de *Zuidelijke Nederlanden*, iets dat men reeds sedert zooveel jaren met

(1) Dit was in *Frankrijk* de titel van den Kroonprins.

opoffering van goed en bloed had zoeken tegen te gaan.

Doch even bedenkelijk was het ook voor de rust van *Europa*, wanneer *Spanje* met alle aanhoorige landen aan den Keizer van *Duitschland* kwam, wiens gezag reeds zeer uitgebreid was, daar hij Aartshertog was van *Oostenrijk*, en het bewind voerde in verscheidene andere belangrijke staten, die allen erfelijk waren in zijn geslacht (1).

Het gevolg van de vele onderhandelingen over dit punt was, dat *Engeland*, de *Nederlanden* en *Frankrijk* besloten, dat de Spaansche Monarchie na den dood des Konings verdeeld zou worden, en bij een geheim tractaat tusschen de mogendheden, in 1700 gesloten, werd als hoofdzaak bepaald, dat de tweede zoon van den Dauphin *Napels* en *Sicilië* zou verkrijgen, en dat *Spanje*, de *Zuidelijke Nederlanden* en de Koloniën het deel zouden zijn van den tweeden zoon des Keizers, den Aartshertog KAREL, die niet in de erfstaten zijns vaders zou opvolgen, en waardoor dus het gevaar, dat *Spanje* en *Oostenrijk* onder één schepter zouden worden vereenigd, vermeden werd.

De Keizer nam met deze bepalingen geen genoegen: wel wilde hij zijne aanspraken op zijn zoon, den Aartshertog KAREL, overdragen, maar daar hij recht had op het geheel, wilde hij in geene deeling met een Franschen prins toestemmen.

Het was aan het schrandere doorzicht van WILLEM III, dat men de voormelde schikking te danken had, die, wanneer zij ware nagekomen, de rust van *Europa* en de veiligheid der Republiek zou gewaarborgd hebben, doch hij had daarbij niet gerekend op de schandelijke trouweloosheid van LODEWIJK XIV, die eerst later bleek.

(1) Als *Hongarije*, *Bohemen*, *Tyrol*, enz. Bovendien was de Keizerlijke waardigheid wel niet erfelijk, doch de keizers van *Duitschland* waren sedert verscheidene eeuwen altijd uit het huis van *Oostenrijk* gekozen.

Deze had namelijk, in denzelfden tijd, dat hij met WILLEM III al het vorenstaande bepaalde, den Koning van *Spanje* onder de diepste geheimhouding weten over te halen, een testament te maken, waarbij de tweede zoon van den Dauphin, PHILIPS, Hertog van *Anjou*, tot eenigen erfgenaam van al zijne landen en Staten gemaakt werd.

Den 1sten November 1700 stierf KAREL II, en zoodra het testament bekend werd, verklaarde LODEWIJK XIV het vroeger gemaakte verdeelingsverdrag voor nietig, en zijn kleinzoon voor den alleen wettigen opvolger in de geheele Spaansche monarchie. Deze vertrok kort daarop naar *Spanje* en deed als PHILIPS V zijn plechtigen intocht in *Madrid*.

De verontwaardiging over deze handelwijze was algemeen. Keizer LEOPOLD greep dadelijk naar de wapenen om de rechten van zijn zoon te handhaven, en toen zoowel *Engeland* als de *Vereenigde Nederlanden* tevergeefs getracht hadden LODEWIJK XIV tot eene schikking te brengen, waarbij den Keizer ten minste eene billijke schadevergoeding werd toegekend, sloten zij met dezen een verbond (1701) tegen *Frankrijk* en *Spanje*, welke beide landen als één geheel konden worden aangemerkt, daar LODEWIJK XIV al de handelingen van zijnen kleinzoon bestuurde.

Alzoo was alles tot den oorlog voorbereid, en hield geheel *Europa* de oogen gevestigd op WILLEM III, die reeds het plan voor den aanstaanden veldtocht had ontworpen, toen hij in het begin van 1702 ten gevolge van eenen val van zijn paard in eene ziekte verviel, die hem na veertien dagen in het graf sleepte (19 Maart 1702).

Daar hij geen kinderen naliet, werd hij in *Engeland* door zijne schoonzuster ANNA opgevolgd (1), terwijl de vijf gewesten in de *Nederlanden*, waar hij de waardigheid

(1) De gemalin van WILLEM III was reeds in 1695 overleden.

van Stadhouder had bekleed, besloten, hem geen opvolger te geven, hoewel hij zelf in het vorige jaar pogingen had aangewend, om zijnen neef JOHAN WILLEM FRISO, den minderjarigen Stadhouder van *Friesland*, *Groningen* en *Drente* (1), daartoe te doen benoemen. Men bepaalde, dat de regeering weder zijn zou, zooals zij van 1650 tot 1672 geweest was.

Twee maanden na den dood van WILLEM III werd de oorlog aan *Frankrijk* en *Spanje* verklaard.

§ 13. *Spaansche Successie-oorlog. Vrede van Utrecht. Barrière-tractaat.*

1702—1715.

Zoowel Koningin ANNA *van Engeland* als de Republiek, waar HEINSIUS voornamelijk de zaken leidde, bleven het stelsel van WILLEM III ook na zijnen dood getrouw.

Aan de geestkracht en de onverzettelijke standvastigheid, die de groote Stadhouder tot aan zijn einde betoond had, was men het verschuldigd, dat *Europa* zich niet lijdelijk behoefde te voegen naar de willekeurige handelingen van den Franschen Koning. Zijn werk was het, dat de mogendheden opmerkzaam waren gemaakt op het dreigende gevaar; dat zij zich vereenigd hadden in een bondgenootschap, waarvan de *Vereenigde Nederlanden* het middelpunt uitmaakten; dat de Nederlandsche staatslieden en het Nederlandsche leger, beiden door hem gevormd, met roem in de raadsvergaderingen en op de slagvelden konden optreden.

Het opperbevel over het leger der bondgenooten in de *Nederlanden* werd opgedragen aan den Graaf van *Marlborough* (eenige jaren later tot hertog verheven), die reeds door WILLEM III tot die betrekking was aangewezen.

De voornaamste aanvoerder der Keizerlijken was Prins EUGENIUS van *Savoye*, een der beroemdste veldheeren, die

(1) JOHAN WILLEM FRISO was een zoon van HENDRIK CASIMIR II van *Nassau* (bl. 147), die in 1696 gestorven was.

in de geschiedenis bekend zijn. Aan JOHAN WILLEM FRISO, bij het uitbreken van den oorlog (1702) vijftien jaren oud, werd in 1704 de rang van Generaal der infanterie gegeven, doch hij werd eerst in 1707 als zoodanig in werkelijken dienst gesteld. Aan uitmuntende geestvermogens paarde hij eene voorbeeldelooze dapperheid, zoodat hij algemeen, en vooral bij het leger, bemind was. Zijn noodlottige dood in 1711 beroofde het vaderland van een prins, van wien men voorzag, dat hij een der grootste mannen uit het heldengeslacht der *Nassaus* worden zou. (1)

De eerste jaren van den oorlog waren zeer voorspoedig voor de bondgenooten. De Franschen, die in 1702 *Nijmegen* zochten te overrompelen, om zoo in ons vaderland door te dringen, werden afgeslagen, en door MARLBOROUGH gedwongen naar de *Spaansche Nederlanden* te wijken, waar zij zich achter eene sterke linie van verschansingen legerden. In de eerstvolgende jaren werd de oorlog voornamelijk in *Duitschland*, *Spanje* en *Italië* gevoerd, terwijl de pogingen mislukten, om de Franschen uit hunne gewichtige verschansingen in de *Spaansche Nederlanden* te verdrijven. Eindelijk werd dit doel in 1706 bereikt door eene belangrijke overwinning, die de Nederlanders en Engelschen bij *Ramelies* behaalden, ten gevolge waarvan de Franschen nagenoeg de geheele *Spaansche Nederlanden* verloren.

Intusschen hadden zij nog andere gewichtige verliezen geleden. In 1704 waren zij door eene geweldige nederlaag bij *Höchstädt* in *Beieren*, uit *Duitschland* verdreven, terwijl de Engelsch-Nederlandsche vloot zich in datzelfde jaar van de sterke vesting *Gibraltar* meester maakte (2).

(1) Hij verdronk bij het overvaren aan den *Moerdijk*. Zijne gemalin beviel kort daarna van een zoon, die den naam van WILLEM KAREL HENDRIK FRISO ontving.

(2) Zonder op het recht der Nederlanders te letten, behielden de Engelschen die gewichtige sterkte, welke tot heden in hun bezit is gebleven.

Lodewijk XIV opende nu in het geheim onderhandelingen met de *Vereenigde Nederlanden*, waar velen, om de ontzettende opofferingen, welke de krijg vorderde, naar eenen billijken vrede wenschten. Doch getrouw aan hun woord, sloegen zij alle aanbiedingen af, toen noch *Engeland* noch *Oostenrijk* de voorstellen van lodewijk XIV aanneembaar keurden, hoewel zij werkelijk voor ons vaderland voordeelig waren.

Met kracht maakte men dus toebereidselen tot het voortzetten van den oorlog, en na een paar jaren had men aan alle kanten zulke gewichtige voordeelen op de Franschen behaald, dat lodewijk XIV ten gevolge van twee zware nederlagen, bij *Oudenaarde* (1708), en bij *Malplaquet*, waar johan willem friso door zijn heldenmoed de overwinning besliste (1709), den vrede aanbood, met belofte, dat hij zijnen kleinzoon aan zich zelven overlaten, en karel *van Oostenrijk* als Koning van *Spanje* erkennen zou.

Philips V evenwel weigerde afstand te doen, en daarom begreep men maar al te wel, dat het doel van den Franschen Koning slechts was, het oorlogsgevaar van zijn eigen land af te wenden; men was genoeg van zijne trouweloosheid overtuigd, om te verwachten, dat hij later in weerwil zijner beloften zijn kleinzoon in het geheim zou ondersteunen.

Nogmaals werd dus de oorlog hervat; doch de kans keerde nu eensklaps ten voordeele van *Frankrijk*, en wel ten gevolge van eene onverwachte gebeurtenis in *Engeland*. Reeds lang had eene Franschgezinde partij, die marlborough zeer vijandig was, daar te lande pogingen aangewend om Koningin anna ten voordeele van lodewijk XIV te stemmen, hetgeen in 1710 door aanhoudende kuiperijen gelukte. Marlborough werd ontzet van al zijne waardigheden, en met *Frankrijk* werden geheime onderhandelingen aangeknoopt (1711).

In het volgende jaar (1712) eindelijk werd bij *Denain* een veldslag geleverd, waaraan de Engelschen ingevolge

den last hunner regeering geen deel namen, en waar de bondgenooten eene zware nederlaag leden.

Bij de onderhandelingen, die kort daarna te *Utrecht* werden geopend, was *Frankrijk* het geheel met het trouwelooze *Engeland* eens: de voorwaarden tot den vrede werden door hen eerst in het geheim opgemaakt, en daarna aan de bondgenooten opgedrongen. KAREL *van Oostenrijk*, die inmiddels (1711) na den dood van zijnen vader en zijnen broeder, onder den naam van KAREL VI, Keizer van *Duitschland* was geworden, weigerde toe te treden; maar de overige mogendheden sloten in April 1713 te *Utrecht* eerst vrede met *Frankrijk*, en kort daarna ook met *Spanje*.

PHILIPS V werd als koning van *Spanje* erkend, en verkreeg ook de koloniën, terwijl aan keizer KAREL VI de overige landen van de Spaansche Monarchie werden toegewezen. Verder werd bepaald dat *Frankrijk* en *Spanje* nimmer onder één vorst zouden mogen vereenigd worden.

Voor de Republiek was de vrede niet geheel onvoordeelig. Haar hoofddoel, het weren der Franschen uit de *Zuidelijke Nederlanden* (die van toen af *Oostenrijksche Nederlanden* werden genoemd), was bereikt, en daarbij werd haar tevens het recht toegekend, in de voornaamste Zuidnederlandsche vestingen langs de grenzen van *Frankrijk* troepen in bezetting te leggen, waardoor een voormuur (of *barrière*, zooals men het noemt) tegen invallen van die zijde gevormd werd.

De Keizer hield nog eenigen tijd, maar met nadeel, den oorlog vol, doch trad in 1715 op dezelfde voorwaarden tot den vrede met *Frankrijk* toe (1), en sloot kort daarna met de Republiek en *Engeland* het zoogenoemde *Barrière-tractaat*, bij hetwelk de bepalingen aangaande het bezetten der grensvestingen ook door *Oostenrijk* werden goedgekeurd.

(1) De vrede tusschen den Keizer van *Duitschland* en den Koning van *Spanje* kwam eerst in 1725 tot stand (bl. 171); de vijandelijkheden hielden echter nu reeds op.

§ 14. *Toestand der Republiek na den Spaanschen Successie-oorlog.*

1715—1740.

De tijd van den Spaanschen Successie-oorlog was roemrijk geweest voor de Republiek der *Vereenigde Nederlanden*, die door hare krachtige medewerking vooral veel had bijgedragen, om den heerschzuchtigen LODEWIJK XIV te beletten, de wet te stellen in *Europa*.

Die toewijding aan de algemeene zaak had intusschen aanzienlijke offers geëischt; het onderhoud van het leger had groote schatten gekost, en den Staat in zware schulden gewikkeld; het was dus zeer natuurlijk, dat de tijding van het sluiten van den vrede met algemeene blijdschap ontvangen werd. Doch weldra scheen men te vergeten, dat men, juist door die krachtige handelingen en door geene opofferingen te ontzien, de onafhankelijkheid en de veiligheid van het vaderland verworven had, en dacht daarbij alleen aan de groote sommen gelds, welke men daarvoor had moeten uitgeven, en die gedeeltelijk nog betaald moesten worden. Een noodlottig gevolg hiervan was dat men besloot, voortaan zooveel mogelijk alles te vermijden, wat tot uitgaven leiden kon, ook zelfs wanneer de eer en het welbegrepen belang van het vaderland die uitgaven dringend vorderden. Tot nu toe was de Republiek overal in groot aanzien geweest, en had aan alle beraadslagingen over gewichtige zaken in *Europa* een belangrijk aandeel genomen. Daar zij algemeen beroemd was als een machtige Staat, door een dapper, standvastig en vrijheidlievend volk bewoond, zochten de grootste mogendheden, zooals wij vroeger meer dan eens gezien hebben, hare vriendschap en hare medewerking. Ten gevolge van die fiere en krachtige houding werd zij ontzien door hare vijanden, en geacht door hare vrienden en bondgenooten.

In het tijdperk, hetwelk wij nu intreden, veranderde

dit alles evenwel op de betreurenswaardigste wijze door de verkeerde maatregelen der regeering. Geld winnen en geld sparen was het eenige, waarnaar men streefde, en de vrees van in een oorlog gewikkeld te zullen worden, was zoo groot, dat men zich weldra terugtrok van alle deelneming aan de beraadslagingen over de algemeene belangen van *Europa*, bij welke de Republiek vroeger zulk eene schitterende rol gespeeld had. Het duurde dan ook niet lang, of zij werd nagenoeg niet meer geteld, en men besliste in alle zaken zonder zich om haar gevoelen te bekommeren.

Nog gevaarlijker werd deze handelwijze door de onverantwoordelijke verwaarloozing der strijdkrachten. Niet tevreden met de vermindering van het leger, welke natuurlijk na het sluiten van den vrede volgen moest, ging men hierin veel verder dan met de veiligheid van den staat was overeen te brengen; men bedacht niet, dat men, om zich te doen eerbiedigen, zorg moest dragen zijn recht desnoods met de wapenen te kunnen verdedigen.

Op de schandelijkste wijze veronachtzaamde men het leger; geoefende en ondervindingrijke officieren werden vervangen door jeugdige en onbekwame zonen en neven van regeeringsleden; de oorlogsmagazijnen waren ledig, en dewijl men zich verbeeldde, dat de barrière-vestingen in de *Zuidelijke Nederlanden* den vijand wel zouden tegenhouden, liet men de vestingen der Republiek vervallen.

Op dezelfde wijze handelde men met de oorlogsvloot: de schepen vergingen door gebrek aan onderhoud, en nieuwe werden niet aangebouwd, omdat men er geen geld voor wilde uitgeven. Evenals bij de landmacht werden de gewichtigste betrekkingen aan onbeduidende gunstelingen, ja zelfs somtijds aan kinderen gegeven, alleen om hun de inkomsten dier ambten te bezorgen. Hierdoor moest natuurlijk het geheele zeewezen ten gronde gaan.

De gevolgen hiervan bleven niet achter. In het Noorden van *Europa* was sedert verscheidene jaren een oorlog tusschen *Zweden*, *Rusland*, *Denemarken* en andere mogendheden uitgebarsten, die onzen gewichtigen handel op de *Oostzee* aanmerkelijke schade toebracht. In plaats van nu, evenals vroeger (bl. 131), door het zenden eener oorlogsvloot de rechten onzer koopvaarders te beschermen, zond men er òf in het geheel geen, òf zoo weinig schepen heen, dat zoodanige halve maatregel tot hoegenaamd geen gevolg leidde. Gelukkigerwijze werd in 1720 de vrede in het noorden hersteld.

Zoo ook vernederde men zich in 1724, door den Dey van *Algiers*, die verscheidene jaren achtereen met zijne roofschepen onze koopvaarders in de *Middellandsche Zee* eene schade van vele millioenen had toegebracht, eene jaarlijksche schatting aan te bieden, in plaats van hem, zooals onze voorouders vroeger zouden gedaan hebben, door het zenden van oorlogschepen tot het staken der vijandelijkheden en vergoeding der schade te dwingen.

En dat alles was te schandelijker, omdat de geldelijke toestand van het volk gunstiger was dan ooit te voren. Handel en nijverheid bloeiden alom; de koloniën brachten nog altijd schatten op; rijkdom en welvaart was over het land verspreid. Maar het scheen, dat de oude veerkracht der natie was verdwenen; voor uitgaven van pracht en weelde had men groote sommen over, maar voor nuttige instellingen, voor leger en vloot, was geen geld te vinden.

Eene voorname oorzaak van dat alles moet gezocht worden in de gebrekkige inrichting van het staatsbestuur.

Reeds vroeger hebben wij gezien, hoe het gezag der Provinciale Staten zich langzamerhand meer en meer had uitgebreid, zoodat de Algemeene Staten dikwijls niet bij machte waren, de belangen van de geheele Republiek, waarvoor zij waken moesten, te handhaven tegen de willekeur van een enkel gewest. De krachtige leiding van

JAN DE WITT, van WILLEM III en in de laatste jaren het overleg van den bekwamen raad-pensionaris HEINSIUS hadden de nadeelen, die daaruit konden ontstaan, weten af te wenden, en daarenboven was de eendracht tusschen de verschillende gewesten door den oorlog en het gemeenschappelijk gevaar nog vrij wel in stand gebleven. Maar nu de vrede gesloten was, en er bij het gemis van een Stadhouder in de meeste gewesten, niemand gevonden werd, die met eene krachtige hand de leiding van het geheel kon op zich nemen, nu was het bijna alsof er geene Unie meer bestond. Ieder gewest zorgde voor zich zelf, bekommerde zich niet om de algemeene zaak, en deed bovendien wat het goedvond: wilde het eigendunkelijk troepen afdanken, dan was er niemand, die de macht had, het te beletten; bracht de eene of andere provincie haar aandeel niet op in de gelden, die voor het algemeen belang noodig waren, dan was er niemand in staat haar daartoe te dwingen.

Wat het inwendig bestuur der Republiek zelve betreft, hierin was het niet veel beter gesteld. In de Provinciale Staten, hoofdzakelijk uit de afgevaardigden van de verschillende steden bestaande (1), had men als beginsel aangenomen, dat alle besluiten met eenparigheid van stemmen moesten genomen worden, in plaats dat de meerderheid besliste. Wanneer dus ook maar eene enkele stad zich tegen een of ander voorstel verklaarde, dan was er geen middel om haar te dwingen, zoodat men dikwijls in de gewichtigste zaken tot geen besluit kon komen. Dit alles gaf natuurlijk aanleiding tot eene onbeschrijfelijke verwarring in het staatsbestuur.

De trotsche Stedelijke Aristocratie eindelijk, nagenoeg geheel in het erfelijk bezit van alle posten en bedieningen, was aan niemand rekenschap verschuldigd, en behandelde de burgerij, in den vollen zin des woords, als hare onderdanen.

(1) De edelen, die met de afgevaardigden der steden de Staten uitmaakten (bl. 89) hadden nagenoeg geen invloed meer.

Het spreekt van zelf, dat de Regenten dientengevolge uit eigenbelang afkeerig waren van het aanstellen van een Stadhouder, hetwelk echter door een groot gedeelte van het volk en verscheidene verstandige staatslieden gewenscht werd, omdat men daarvan het herstel der bestaande misbruiken mocht verwachten. In sommige gewesten werd eindelijk aan dien wensch gehoor gegeven, en zoo werd WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, die sedert den dood zijns vaders Stadhouder van *Friesland* was (bl. 163), in 1718 ook als zoodanig in *Groningen*, en in 1722 in *Drente* en *Gelderland* aangesteld. De machtigste Provinciën echter, *Holland, Zeeland, Utrecht* en *Overijsel*, verbonden zich onderling, den stadhouderloozen regeeringsvorm onveranderd te houden.

Dat de verkeerde staatkunde der Republiek geen noodlottiger gevolgen had, was voornamelijk te danken aan de algemeene zucht naar vrede, die in *Europa* heerschte na de uitputtende oorlogen van de laatste jaren. Evenwel ontbrak het niet geheel en al aan verwikkelingen, die wel is waar meest door onderhandelingen, doch ook gedeeltelijk door het zwaard uit den weg geruimd werden, maar de *Nederlanden* poogden zich met angstige bezorgdheid zooveel mogelijk buiten alles te houden.

In het jaar 1722 echter waren zij wel genoodzaakt, meer werkzaam deel te nemen aan de algemeene aangelegenheden. Keizer KAREL VI (bl. 165), die sedert het einde van den Spaanschen Successie-oorlog in de *Zuidelijke* of *Oostenrijksche Nederlanden* het bewind voerde, besloot in *Ostende* eene handelmaatschappij (*Oost- en Westindische Compagnie*) op te richten (1722), om zoodoende deel te nemen aan den handel en de scheepvaart op *Indië*, *Engeland*, de *Vereenigde Nederlanden*, *Frankrijk* en *Spanje*, die nagenoeg alleen in het bezit van den handel op *Indië* waren, verzetten zich daartegen, en verklaarden het plan des Keizers voor

strijdig met den Munsterschen vrede, bij welken als beginsel was aangenomen, dat de *Zuidelijke Nederlanden* van de vaart op Indië zouden uitgesloten blijven. Na lang aarzelen nam de Republiek in 1725 deel aan een verbond met *Engeland*, *Frankrijk*, *Pruisen* en *Hannover*, om de plannen tegen te gaan van *Oostenrijk*, dat zich in datzelfde jaar verzoend had met *Spanje*, (bl. 165) en in het geheim met deze mogendheid verschillende ontwerpen smeedde, die hoogst gevaarlijk waren voor de rust van *Europa*.

Reeds begon men, hoewel met tegenzin, troepen op de been te brengen, toen de goede verstandhouding na veelvuldige onderhandelingen weder hersteld werd (1731), en de Keizer de Maatschappij van *Ostende* vernietigde.

De Republiek bleef van nu af in hare krachtelooze staatkunde volharden, tot zij eindelijk gedwongen werd, deel te nemen aan een algemeenen oorlog, die in 1740 in *Europa* uitbarstte.

KAREL VI, die in *Duitschland* de Keizerlijke waardigheid bekleedde, voerde bovendien, zooals vroeger (bl. 160) gezegd is, den schepter over de verschillende landen, welke de machtige Oostenrijksche monarchie uitmaakten, en allen erfelijk waren in zijn geslacht. Deze erfelijkheid echter strekte zich alleen uit tot de mannelijke nakomelingen, en daar hij slechts één dochter had, MARIA THERESIA genaamd, was het te voorzien, dat zijn uitgestrekt gebied bij zijn overlijden verdeeld zou worden onder verschillende erfgenamen, die er aanspraak op konden maken. Dit te vermijden was sedert vele jaren het doel van zijn streven geweest, en met toestemming van de Staten in zijne verschillende landen, vaardigde hij een besluit, *Pragmatieke Sanctie* genoemd, uit, hetwelk aan zijne dochter de erfopvolging in de geheele Oostenrijksche Monarchie verzekerde. Zoodanige gewichtige wijziging was voor de overige Europeesche mogendheden niet onverschillig, te meer omdat niet alle vorsten, die op de troonopvolging aanspraak konden maken, met die schikking

genoegen namen, en er dus bij den dood van KAREL VI lichtelijk een oorlog kon ontstaan. Hij trachtte derhalve zooveel mogelijk van de onderscheidene Europeesche vorsten te verkrijgen, dat zij de *Pragmatieke Sanctie* erkenden en waarborgden, dat wil zeggen, beloofden hare bepalingen zoo noodig tegen alle aanranding te verdedigen. Door langdurige onderhandelingen wist hij dit doel nagenoeg volkomen te bereiken, en toen hij in 1740 stierf, achtte hij de opvolging zijner dochter zoo goed als verzekerd.

§ 15. *Oostenrijksche Successie-oorlog. Aanval van de Franschen op de Republiek. Willem IV, Erfstadhouder. Vrede te Aken.*

1740—1748.

Na den dood van KAREL VI bleek het, hoe weinig op de aangegane verbintenissen staat te maken was, daar MARIA THERESIA zich plotseling aangevallen zag door *Pruisen*, *Frankrijk*, *Beieren*, *Spanje* en *Saksen*, waarbij de vroeger met haren vader gesloten tractaten op de schandelijkste wijze geschonden werden. Haar voornaamste tegenstander was KAREL ALBRECHT, Keurvorst van *Beieren*, die onder den naam van KAREL VII tot Keizer van *Duitschland* verkozen werd, en als naaste erfgenaam op de geheele Oostenrijksche nalatenschap aanspraak maakte.

Van alle zijden bedreigd, was MARIA THERESIA op het punt van haren ondergang, doordien haar vader, onvoorzichtig staat makende op de gedane beloften, niet intijds gezorgd had, haar een sterk leger en eene goed gevulde schatkist na te laten. Alleen de trouw harer onderdanen, vooral der Hongaren, die tot hare ondersteuning te wapen snelden, was haar behoud.

De Republiek der *Vereenigde Nederlanden* had, zoowel als *Engeland*, bij gelegenheid dat Keizer KAREL VI op

hun aandringen de Maatschappij van *Oostende* vernietigde (bl. 171), plechtig beloofd, zoo noodig zijne dochter te ondersteunen. In weerwil van die belofte, in weerwil van de dringendste aanzoeken van MARIA THERESIA, die op den rand van haren ondergang was, in weerwil dat het duidelijk bleek, dat *Frankrijk* weder, evenals vroeger onder LODEWIJK XIV (1), er op uit was, zich in het bezit van de *Zuidelijke Nederlanden* te stellen, in weerwil dat een groot gedeelte van het volk, en vooral de aanhangers van het stamhuis van *Oranje*, er op aangedrongen, dat de eer der natie vorderde, de gedane beloften na te komen, bleef de regeering besluiteloos, totdat de meer en meer toenemende ontevredenheid eindelijk in 1743 het besluit teweegbracht, dat men *Oostenrijk* met 20 000 man zou bijstaan. De Engelschen waren hiertoe reeds vroeger overgegaan, en hadden MARIA THERESIA een leger tot ondersteuning gezonden.

Terwijl zij den oorlog in *Duitschland* over het algemeen voorspoedig voerde, viel LODEWIJK XV in 1744 in de *Oostenrijksche Nederlanden*; verscheidene barrière-vestingen (bl. 165), die, evenals alles wat op de krijgsmacht der Republiek betrekking had, in ellendigen toestand en zwak bezet waren, vielen nagenoeg zonder verdediging den Franschen in handen. Het leger, dat door de langdurige miskenning en verwaarloozing alle zelfvertrouwen en daardoor alle innerlijke kracht verloren had, werd in de beide volgende jaren herhaaldelijk geslagen (in 1745 bij *Fontenoy* en in 1746 bij *Rocoux*), en nog vóór het einde van 1746 was *Frankrijk* meester van de geheele *Oostenrijksche Nederlanden*.

De toestand der Republiek werd nu zeer bedenkelijk, en daar de Staatsgezinde partij wel voorzag, dat het volk, ingeval de Franschen het grondgebied van den Staat aan-

(1) LODEWIJK XIV was in 1715 gestorven, en door zijn achterkleinzoon LODEWIJK XV opgevolgd.

vielen, weder zijne hoop op den Prins van *Oranje* zou vestigen, en zij door diens verheffing tot Stadhouder gevaar liep, uit het bewind verwijderd te worden, besloot men in het geheim met *Frankrijk* over een afzonderlijken vrede te onderhandelen. Dit werd echter door den tegenstand van eenige provinciën belet, en de aangevangen onderhandelingen gestuit, waarop LODEWIJK XV in April 1747 een leger herwaarts zond, dat in eene maand tijds geheel *Staats-Vlaanderen* veroverde, waar niets behoorlijk tot de verdediging voorbereid was, en bijna alle forten of vestingen zonder of na eene slechts zeer flauwe verdediging lafhartig overgegeven werden.

In dit dreigende gevaar riep de burgerij als met éene stem om de verheffing van den Prins tot Stadhouder en Kapitein-Generaal, en binnen weinige dagen werd WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, die reeds in vier gewesten (bl. 170) die waardigheid bekleedde, als zoodanig ook in *Zeeland*, *Holland*, *Utrecht* en *Overijsel*, benoemd, en tevens tot Kapitein-Generaal en Admiraal der Unie aangesteld (Mei 1747).

Er werd nu dadelijk tot krachtiger verdedigingsmaatregelen besloten; maar de pogingen door WILLEM IV aangewend, vonden geene genoegzame ondersteuning. De vijand rukte steeds voorwaarts, en sloeg het beleg voor het sterke *Bergen-op-Zoom*, dat nog nooit veroverd was geweest. Het opperbevel over deze gewichtige vesting was toevertrouwd aan den ziekelijken, vijfentachtigjarigen generaal CRONSTRÖM, aan wiens gebrekkige leiding het te wijten was, dat de Franschen haar na een beleg van twee maanden innamen.

De voorspoed der Fransche wapenen deed de ontevredenheid van het volk toenemen, daar alle vroegere Regenten, die men van Franschgezindheid verdacht hield, aan het bewind waren gebleven. Hierop deden de Edelen, om de macht van den Prins te vermeerderen, in de Staten van *Holland* het voorstel, het Stadhouderschap in de mannelijke

en vrouwelijke linie erfelijk te verklaren (1) (Oct. 1747). Dit voorstel werd aangenomen, en weldra volgden alle overige gewesten het voorbeeld van *Holland*.

Reeds waren er toebereidselen gemaakt, om den oorlog met kracht te hervatten, toen LODEWIJK XV, wiens schatkist uitgeput was, en wien elders de oorlogskans tegenliep, vredesvoorslagen deed, die in het laatst van 1748 tot den vrede van *Aken* leidden, bij welken de Republiek alle door *Frankrijk* op haar gemaakte veroveringen terugbekwam.

§ 16. *Toestand der Vereenigde Nederlanden onder Willem IV. Zijn dood. Prinses Anna, Voogdes en Gouvernante. Minderjarigheid van Willem V.*

1748—1766.

Met de verheffing van WILLEM IV waren de gebreken in den regeeringsvorm niet weggenomen. De Regenten zochten zich op alle mogelijke wijzen in het gezag te handhaven, terwijl de burgers gehoopt hadden bevrijd te zullen worden van de willekeur, waarmede zij zooveel jaren bestuurd waren geweest.

De omstandigheid, dat de Prins ten gevolge van den algemeenen wensch der burgerij aan het bewind was gekomen, bracht teweeg, dat het volk van hem de vervulling verwachtte van eischen, welke vaak overdreven waren, en dus zonder gevaar voor de algemeene rust niet konden ingewilligd worden. Zoo ontstonden er twee partijen in het land, die meer en meer vijandig tegen elkander werden.

De eene wilde aan de burgers hoegenaamd geen gezag, zelfs niet bij het verkiezen der Stedelijke Regeeringen,

---

(1) Hierdoor verstaat men, dat zijne mannelijke nakomelingen, en wanneer er geene mannelijke waren, ook de vrouwelijke hem in zijne waardigheid zouden opvolgen. WILLEM IV was gehuwd met Prinses ANNA, de oudste dochter van den Engelschen Koning GEORGE II.

toekennen, en dus de gebrekkige inrichtingen van vroeger behouden, toen de Aristocratie alle macht in handen had; terwijl bij de andere meer en meer het gevoelen veld won, dat alle gezag eigenlijk van de burgers moest uitgaan.

Hoogst moeielijk was de toestand van den Prins te midden van de algemeene gisting, door de opgewondenheid der gemoederen veroorzaakt. Hoewel niet ontbloot van talenten, bekwaam, arbeidzaam en bezield met vurige liefde voor zijn vaderland, was hij niet vast genoeg van karakter, om desnoods doortastende maatregelen te nemen. Vredelievend en vergevensgezind van aard, trachtte hij zooveel mogelijk de partijen te verzoenen, door zich allen tot vriend te willen maken. Hij was geen uitstekend staatsman genoeg, om in die moeielijke omstandigheden de juiste middelen te treffen tot verbetering van den gebrekkigen regeeringsvorm, en zoo te voldoen aan de billijke eischen van het verstandige gedeelte der natie, dat ongaarne onder den dwang der heerschende familiën gebukt wilde blijven.

Ten gevolge hiervan was noch de eene, noch de andere partij hem toegedaan, en werden zijne beste pogingen om het welzijn des lands te bevorderen, de belastingen behoorlijk te regelen, den handel op te beuren, en land- en zeemacht op een goeden voet te brengen, miskend en tegengewerkt.

Zwak van gestel, was hij op den duur niet bestand tegen de veelvuldige bemoeiingen, waarin hij gewikkeld werd, en in 1752 door eene zware ziekte aangetast, overleed hij in dat zelfde jaar, een zoon van drie jaren nalatende, die hem als WILLEM V in zijne waardigheid opvolgde onder voogdij zijner moeder, Prinses ANNA, die als zoodanig den titel voerde van Gouvernante.

De dood van WILLEM IV deed de aanmatiging van de Regenten en van de geheele tegenstadhouderlijke partij nog hooger klimmen. Prinses ANNA, eene zeer begaafde en

schrandere vrouw, doch die te veel hare eigene inzichten en te weinig den raad harer trouwe vrienden volgde, trachtte op het voetspoor van haren overleden echtgenoot, handel en nijverheid op te beuren, en, evenals hij, beurtelings beide partijen te believen; maar met denzelfden ongelukkigen uitslag. Zij werd in het bevel over het leger bijgestaan door Hertog LODEWIJK ERNST van *Brunswijk-Wolfenbuttel*, een vriend van WILLEM IV, die op diens voorstel in het vorige jaar (1750) tot Veldmaarschalk was benoemd.

Weldra kwamen de jammerlijke gevolgen van de inwendige verdeeldheid aan den dag, toen in 1755 een oorlog tusschen *Engeland* en *Frankrijk* uitbarstte waarbij zich in 1756 ook *Oostenrijk* voegde, dat de zijde van *Frankrijk* koos. De eerstgenoemde mogendheid vorderde, op grond van vroegere overeenkomsten, dat de Republiek haar met hulptroepen zou ondersteunen, waaraan men evenwel uit vrees voor de kosten en voor verstoring van den vrede, geen gevolg meende te moeten geven. Er werd dus tot onzijdigheid besloten, en hoewel de Gouvernante ten ernstigste aandrong op de vermeerdering van leger en vloot, ten einde daardoor de rechten van den Staat zoo noodig te kunnen doen eerbiedigen, werden hare voorstellen afgewezen. Meer en meer nam de Fransche invloed hier te lande toe; D'AFFRY, de afgezant van LODEWIJK XV, een doorslepen staatsman, bracht hiertoe veel bij door zijne kuiperijen met de staatsgezinden, terwijl hij bovendien vooral de kooplieden wist te winnen door hun verschillende voordeelen voor hunnen handel met *Frankrijk* te beloven of te doen verleenen. De gemoederen werden meer en meer tegen de Gouvernante ingenomen; men verweet haar dat zij, van geboorte eene Engelsche Prinses, de belangen van het land ten voordeele van *Engeland* benadeelde, en lasterde haar in eene menigte schot- en smaadschriften op de schandelijkste wijze.

Hare zwakke gezondheid was tegen den last van het

bestuur, tegen de miskenning en hatelijkheid, waaraan zij blootstond, niet lang bestand.

In Dec. 1758 kwam zij nog voor het laatst in de Vergadering der Algemeene Staten, om op de vermeerdering van land- en zeemacht aan te dringen, en stierf eene maand daarna (Jan. 1759), haren tienjarigen zoon WILLEM V onder voogdij van den Hertog van *Brunswijk* nalatende.

De Provinciale Staten namen gedurende de minderjarigheid van den Stadhouder de geheele uitoefening van het gezag in handen, want aan den Hertog van *Brunswijk* was onder hun toezicht alleen de zorg voor het krijgswezen en voor de opvoeding van den Prins opgedragen. Daar men nu nagenoeg een stadhouderloozen tijd had, en de heerschzucht van de Staatsgezinden dus voorloopig voldaan was, keerde de binnenlandsche rust, ten minste voor eene korte poos, terug.

Tot krachtige pogingen om het aanzien der Republiek in het buitenland te herstellen, ging men echter evenmin over als vroeger. Het gevolg daarvan was, dat, toen de vredesonderhandelingen aangevangen werden tusschen de verschillende Europeesche mogendheden, die langzamerhand in een krijg waren gewikkeld, welke van 1756 tot 1763 tusschen *Oostenrijk* en *Pruisen* gevoerd werd, en die de Zevenjarige Oorlog wordt genoemd, men aan de *Nederlanden*, wier flauwe en krachtelooze houding algemeene minachting had verwekt, alle deelneming aan die onderhandelingen weigerde. Bij het sluiten van den vrede in 1763 werden zij hoegenaamd niet gekend en konden geen de minste inwilliging, zelfs van hunne billijkste eischen, verkrijgen; ja, *Frankrijk* trok onmiddellijk alle handelsvoordeelen weder in, die het als lokaas gebruikt had om de Republiek in hare vernederende werkeloosheid te houden.

Zoo diep was het land gezonken, hetwelk nog voor eene halve eeuw, zoowel door zijne staatslieden als door zijne veldheeren, eene vaak beslissende stem in alle gewichtige Europeesche aangelegenheden had gehad.

Deze toestand der Republiek was voor een groot gedeelte het gevolg van de gebrekkige staatsregeling, die, zooals uit het voorgaande genoegzaam is af te leiden, na verloop van vele jaren, eene algemeene verwarring in het bestuur, het overwicht van de provincie *Holland* in den staat, dat van het machtige *Amsterdam* in *Holland*, en een bijna onbeperkt gezag van eenige aanzienlijke familiën had teweeggebracht. Maar nog eene andere reden was er, die meer en meer tot het verval der Republiek begon mede te werken, en eindelijk haren ondergang veroorzaakte. In het naburige *Frankrijk* waren sedert eenigen tijd verscheidene talentvolle schrijvers begonnen, de gemoederen van het volk in beweging te brengen, door op de groote gebreken, die de maatschappij ook daar te lande aankleefden, opmerkzaam te maken. In plaats van te trachten op bedaarde en gematigde wijze tot herstel daarvan te geraken, tastten zij door eene menigte nieuwe wijsgeerige bespiegelingen, in wegslependen stijl geschreven, de grondslagen van regeering en godsdienst aan. Het beginsel, dat alle gezag eigenlijk van het volk uitgaat, en dat de vorsten alleen door het volk met dat gezag bekleed, en ook door het volk weder afgezet kunnen worden, begon meer en meer ingang te vinden, en deze *leer van Volkssouvereiniteit* vond ook hier te lande ijverige aanhangers.

Maar wellicht meer dan aan dit alles was de achteruitgang en eindelijk de val der Republiek toe te schrijven aan het verbasteren der zeden van het volk, aan het toenemen der weelde onder alle standen der maatschappij, aan het meer en meer afwijken van de voorvaderlijke eenvoudigheid. Het was alsof de veerkracht der natie, die in vroegere tijden tot de grootste heldendaden geleid had, verdwenen was, en vervangen door eene zucht naar weelde en genot; de vaderlandsche zeden en gewoonten maakten plaats voor die van vreemden, vooral van de Franschen, wier invloed voortdurend in ons land toenam,

en met het verdwijnen der deugden van het voorgeslacht verdween ook de eendracht, die het vaderland vroeger groot en machtig had gemaakt.

§ 17. *Meerderjarigheid van Willem V. Aanleiding tot den oorlog met Engeland.*

1766—1780.

Willem V, in 1766 meerderjarig geworden, was niet in staat om met krachtige hand in die tijden van algemeene opgewondenheid en gisting der gemoederen het bewind te voeren. Wel bezat hij een juist oordeel, innige godsvrucht, arbeidzaamheid en ware vaderlandsliefde, maar hij miste, wat vooral noodig was, zelfvertrouwen en vastberadenheid. Bij de algemeene achting, welke men toen den Hertog van *Brunswijk* toedroeg, en bij den grooten invloed, dien deze in de laatste jaren had verkregen, was het natuurlijk, dat de jeugdige Vorst het volle vertrouwen in hem bleef stellen, en hem in alles raadpleegde, hetgeen den Hertog langzamerhand vele vijanden berokkende.

Intusschen bleef de gebrekkige toestand van het landsbestuur voortduren. Niettegenstaande de welvaart tot eene voorbeeldelooze hoogte klom, was het den Prins onmogelijk de Staten der verschillende gewesten te bewegen, de diep gezonken zee- en landmacht weder op behoorlijken voet te brengen. *Holland* en *Zeeland* wilden wel eenig geld geven tot herstel van de vloot, maar niet voor het leger; de overige gewesten, die ingeval van oorlog meer blootstonden aan een inval van de landzijde, wilden daarentegen wel iets doen voor het leger, maar weigerden uitgaven te doen voor de schepen, en daar men bovendien altijd bij het stelsel van onzijdigheid wilde volharden, deed men noch het een noch het ander.

Te midden van dit alles had in 1775 in *Amerika* eene gebeurtenis plaats, die grooten invloed op de lotgevallen

der Republiek uitoefende, namelijk de opstand van de Engelsche koloniën in dat werelddeel.

De daar gevestigde volkplanters, ontevreden over sommige maatregelen van het Engelsch bewind, verzetten zich gewapenderhand daartegen, zeiden zelfs in het volgende jaar alle gehoorzaamheid aan *Engeland* op, terwijl dertien der verschillende Staten, uit welke de volkplantingen waren samengesteld, zich vereenigden, en zich onder den naam van de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* onafhankelijk verklaarden (1776). In den oorlog met *Engeland*, uit deze onlusten ontstaan, werden de Amerikanen door *Frankrijk* ondersteund, hetwelk nu al zijn invloed aanwendde, om ook de *Vereenigde Nederlanden* tot deelneming aan den krijg tegen *Engeland* te bewegen. De Engelsche Koning van zijne zijde drong, op grond van vroegere verdragen, bij de Algemeene Staten op ondersteuning aan; doch door de meer en meer toenemende Franschgezindheid hier te lande werd daaraan niet voldaan, en besloot men onzijdig te blijven. Toen evenwel de Hollandsche kooplieden, niettegenstaande het gevaar, dat daaruit voor het vaderland kon ontstaan, en alleen naar groote winsten strevende, handel met *Amerika* en *Frankrijk* bleven drijven, en hun in het geheim oorlogs- en scheepsbehoeften leverden, ja, toen zelfs eenige aanzienlijke regeeringsleden van *Amsterdam* een plan opmaakten van een handels- en vriendschapsverdrag tusschen de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* en de Republiek, welk plan toevallig den Engelschen in handen viel, verklaarden dezen ons den oorlog (Dec. 1780).

§ 18. *Oorlog met Engeland. Vrede te Versailles.*
1780—1784.

Onberekenbaar was de schade, die de Republiek reeds in het eerste jaar van den oorlog leed; zoo door het verlies van eene groote menigte koopvaardijschepen als van verscheidene belangrijke koloniën, die door de Engelschen

veroverd werden; waarbij tevens bleek, dat men geheel en al buiten staat was, de eene zoowel als de andere te beschermen. De Republiek, in de vorige eeuw de eerste zeemogendheid der aarde, telde nu nauwelijks 20 linieschepen, terwijl *Engeland* eene vloot van 295 oorlogschepen in zee had.

Het dreigende gevaar bracht eene algemeene ontevredenheid teweeg; maar in plaats van de onheilen, die het land troffen, aan de verkeerde maatregelen van de Staten en de Regenten en aan eigen oneenigheid te wijten, wierp men de schuld op Prins WILLEM V, dien zijne tegenstanders in eene menigte boosaardige en lasterlijke geschriften bij de burgerij hatelijk maakten, hoewel hij juist degene geweest was, die herhaaldelijk had gewaarschuwd tegen de noodlottige verwaarloozing, welker gevolgen men thans ondervond.

Men begon zich nu eenigszins op het herstel der zeemacht toe te leggen, en het bewijs, dat de ware aard en de heldenmoed van het Nederlandsche volk niet uitgedoofd waren, werd weldra geleverd, toen een klein eskader van 7 schepen onder den Schout-bij-nacht ZOUTMAN bij *Doggersbank* slaags geraakte met een gelijk getal Engelsche (5 Aug. 1781). Wel kon geen der beide partijen zich de overwinning toeschrijven, maar de dapperheid, in dat hardnekkige gevecht door zeelieden en bevelhebbers ten toon gespreid, herstelde eenigszins het vertrouwen, dat nagenoeg geheel verloren was.

Engeland toonde zich nog in dat jaar niet ongeneigd, een billijken vrede met de Republiek te sluiten; doch de invloed van *Frankrijk* was zoodanig toegenomen, dat men weigerde daaraan gehoor te geven, toen eensklaps de tijding kwam, dat de Franschen en Engelschen, zonder ons in het minst te raadplegen, reeds te zamen overeengekomen waren omtrent de voorwaarden tot een onderlingen vrede, die dan ook werkelijk in 1783 tot stand kwam.

Aldus trouweloos aan zich zelve overgelaten, was de Republiek genoodzaakt, in veel nadeeliger schikkingen met *Engeland* te treden, en in 1784 te *Versailles* insgelijks vrede te sluiten.

§ 19. *Aanmatigingen van Keizer Jozef II. Toenemende binnenlandsche tweedracht. Gewapende tusschenkomst van den Koning van Pruisen.*

1784—1787.

Evenals in den oorlog met *Engeland* de nadeelen van het verval onzer zeemacht gebleken waren, traden ook weldra de noodlottige gevolgen van de verwaarloozing der landmacht te voorschijn, toen JOZEF II, Keizer van *Duitschland* (de zoon van MARIA THERESIA), eene vijandige houding tegen de Republiek aannam.

Op de meest willekeurige wijze had hij reeds gedurende den oorlog met *Engeland* het barrière-tractaat (bl. 165) vernietigd, de Nederlandsche troepen uit de barrière-vestingen gezonden, en de vestingwerken zelve geslecht (1781). De tegenwerpingen der Algemeene Staten baatten niet, daar JOZEF II wel wist dat zij niet in staat waren zich tegen hem te verzetten; bovendien waren velen van oordeel, dat die barrière, welke ons tegen *Frankrijk* moest beschermen, niet meer noodig was, nu men op zulk een vriendschappelijken voet met dat rijk stond.

JOZEF II ging daarop nog verder, en eischte voor zijne onderdanen in de *Oostenrijksche Nederlanden* de vrije vaart op *Oost-* en *West-Indië* (1784), hetgeen in strijd was met het vredesverdrag van *Munster*. Deze maatregel, die tot groot nadeel van onzen handel strekken zou, bracht eene algemeene ontsteltenis teweeg; doch de middelen ontbraken, om zich met kracht te doen gelden. Hiervan trokken de vijanden van WILLEM V weder partij, om hem op de hatelijkste wijze te beschuldigen, dat het land door zijn toedoen in een weerloozen toestand was geraakt. Men verweet hem, dat hij in alles den raad volgde van den Hertog van *Brunswijk* (bl. 180), die zich veel te

veel macht aanmatigde. Ten gevolge daarvan zag deze zich genoodzaakt zijne waardigheden neder te leggen en het land te verlaten (1784).

Onder voorwendsel, dat men zich tegen den Keizer wapenen moest, bewerkten nu de vijanden van den Prins, dat overal zoogenoemde *exercitie-genootschappen* of *vrijkorpsen* werden opgericht om de burgers in den wapenhandel te oefenen. Hoewel er velen waren, die wel begrepen, dat deze maatregel eigenlijk tegen WILLEM V en zijne aanhangers gericht was, en dienen moest om bij de heerschende oneenigheid aan nagenoeg het geheele volk wapens in de hand te geven, kon het toch niet belet worden, omdat de gewestelijke Staten en de Stedelijke Regeeringen over het algemeen de oprichting dier exercitie-genootschappen begunstigden.

De tweedracht werd hoe langer hoe grooter; in sommige plaatsen verzetten de burgers en het landvolk, waaronder nog velen het huis van *Oranje* waren toegedaan, zich tegen de Vrijkorpsen, hetgeen door de tegenpartij, die zich Patriotten, dat is vrienden van het vaderland, noemde, als aanslag op de volksvrijheid werd uitgekreten.

Eenige onbeduidende ongeregeldheden te *'s-Gravenhage*, door onvoorzichtige aanhangers van den Stadhouder gepleegd, gaven aanleiding, dat de Staten van *Holland* een besluit namen, waarbij op zware straffen verboden werd oranjelinten te dragen, „*Oranje boven!*" te roepen, het „*Wilhelmus van Nassauwen*" te zingen enz., waardoor men de liefde tot het huis van *Oranje*, dat gedurende meer dan drie eeuwen zulke groote diensten aan *Nederland* had bewezen, in de harten des volks zocht uit te dooven (1784). Toen diezelfde Staten eindelijk in het volgende jaar aan den Prins het opperbevel over de troepen in *'s-Gravenhage*, dat hem als Kapitein-Generaal wettig toekwam, willekeurig ontnamen, verliet hij die stad, en nam zijn verblijf eerst op het *Loo* en daarna te *Nijmegen* (1785).

Intusschen duurden de oneenigheden met Keizer JOZEF II voort, en vermits de Republiek te machteloos was om hare rechten te verdedigen, werd er in 1785 eene schikking tot stand gebracht door tusschenkomst van *Frankrijk*, dat voortdurend zijnen invloed op de Patriotten deed gelden, en door hen als de ware vriend van het Nederlandsche volk en van de Nederlandsche vrijheid werd gehuldigd.

Bij die schikking bewoog men den Keizer, van zijne onrechtvaardige eischen af te zien, en de Republiek vernederde zich zelfs zoo diep, dat zij hem $9^1/_2$ millioen gulden betaalde, en hem *Lillo* en *Liefkenshoek*, twee forten aan de *Schelde*, afstond.

Eerlang werd de verwarring nog grooter; de burgerij, opgeruid door de zoogenoemde vrienden der vrijheid, beweerde, dat de souvereiniteit van het volk (bl. 179) nu algemeen moest erkend worden, hetgeen natuurlijk hevigen tegenstand vond bij de Regenten, die zich van de heerschende opgewondenheid bediend hadden om den Stadhouder nagenoeg alle macht te ontnemen, ten einde zelve weder heer en meester te worden, maar die volstrekt niet voornemens waren, hun herkregen gezag aan het volk af te staan. Voortdurende ongeregeldheden, volksoploopen en plunderingen, zelfs bloedige twisten tusschen de verschillende partijen door het geheele land, waren hiervan het gevolg en de ondergang van den staat scheen nabij, toen de volgende onverwachte gebeurtenis de tusschenkomst eener vreemde mogendheid bewerkte, waardoor de rust voor eenigen tijd werd hersteld.

De gemalin van WILLEM V, eene zuster van den toenmaligen Koning van *Pruisen*, begaf zich in Juni 1787 naar *'s-Gravenhage*, om te trachten, door hare bemiddeling, op de eene of andere wijze, eene schikking tot stand te brengen. Op de grenzen der Provincie *Holland* gekomen, werd zij door gewapende burgers aangehouden, die haar den doortocht naar *'s-Gravenhage* weigerden, en haar dwongen terug te keeren,

dewijl zij vreesden dat de Prinses, eene moedige en doortastende vrouw, voornemens was, in genoemde stad eene volksbeweging ten voordeele der *Oranje*-partij te verwekken.

Toen de Staten van *Holland* het voorgevallene goedkeurden, vorderde de Koning van *Pruisen*, ten hoogste verontwaardigd over de beleediging, zijner zuster aangedaan, eene spoedige en openlijke voldoening, en daar men deze weigerde, omdat men op de hulp van *Frankrijk* rekende, dat beloofd had de Patriotten te zullen ondersteunen, zond hij eene krijgsmacht herwaarts van 20 000 man, onder KAREL, Hertog van *Brunswijk* (1) (Sept. 1787).

In weerwil van de buitensporige betuigingen der Patriotten, van zich tot het uiterste te zullen verdedigen, alles te zullen laten platschieten, en den vijand niets dan puinhoopen te zullen overlaten, ontzonk hun weldra de moed toen het gevaar werkelijk daar was. *Frankrijk* deed hoegenaamd niets ter ondersteuning, en in een paar weken was de onderwerping algemeen, nadat er slechts op enkele punten eenige tegenstand geboden was. Bij deze gelegenheid bleek het, dat slechts een klein gedeelte van de natie, misleid en opgeruid door eene oproerige partij, die de macht in handen had, den Stadhouder vijandig was, en dat de liefde voor het stamhuis van *Oranje* nog in de harten van het meerendeel der bevolking woonde.

De Prins werd hersteld in zijne waardigheden, en zocht eene algemeene vergiffenis te bewerken. De Staten van *Holland* voldeden hieraan, maar in verscheidene andere gewesten ging men met gestrengheid tegen de overwonnen Patriotten te werk, zoodat vele duizenden, om de vervolgingen te ontgaan, het land verlieten, en vooral in *Frankrijk* en *Brabant* eene schuilplaats zochten, waar zij op middelen peinsden, om door het bewerken

(1) Hij was een neef van den vroegeren voogd van WILLEM V.

eener omwenteling in het land terug te keeren en zich te wreken op hunne vijanden.

WILLEM V trachtte door verstandige maatregelen de vervallen geldmiddelen te herstellen, en de rust in het diep geschokte land te doen terugkeeren. De Republiek sloot zich weder nauwer aan *Engeland* en *Pruisen*, en begon zich weldra eenigermate op te beuren uit de diepe vernedering, waarin zij met betrekking tot de overige mogendheden van *Europa* geraakt was.

§ 20. *Omwenteling in Frankrijk. Verovering van de Oostenrijksche Nederlanden door de Franschen.*

1789—1792.

In het naburige *Frankrijk* was intusschen het misnoegen van het volk tot eene bedenkelijke hoogte gestegen. De slechte regeering van LODEWIJK XV, een zedeloos en in alle opzichten verachtelijk vorst, en de groote gebreken in de inrichting van het staatsbestuur waren hiervan gedeeltelijk de oorzaak, terwijl de meer en meer verspreid wordende denkbeelden omtrent de volks-souvereiniteit de vijandige stemming bij de natie, die onder de zwaarste belastingen gebukt ging, voortdurend vermeerderden.

LODEWIJK XV stierf in 1774, en werd opgevolgd door zijn kleinzoon, LODEWIJK XVI, een godsdienstig en menschlievend vorst, die evenwel geene vastberadenheid genoeg had, om de gevaren, die hem en zijn land dreigden, af te weren.

De ontevredenheid, reeds kort na zijne troonsbeklimming over de ongelijke verdeeling der belastingen ontstaan, nam steeds toe, en weldra openbaarde zich een vijandige geest niet alleen tegen den Koning en de Koningin (1), maar tegen de geheele staatsinrichting. LODEWIJK XVI trachtte wel, zooveel hij kon, aan de billijke wenschen naar ver-

(1) De Koningin was MARIA ANTOINETTE van *Oostenrijk*, eene dochter van MARIA THERESIA.

betering te voldoen, doch toen hij in 1789 eene vergadering van afgevaardigden uit het geheele volk bijeenriep, die zich *Nationale Vergadering* noemde, matigde deze, door het oproerige volk ondersteund, zich spoedig zooveel macht aan, dat den Koning nagenoeg geen gezag overbleef. Hij werd gedwongen toe te geven aan de bepaling, door de Nationale Vergadering gemaakt, waarbij de Koninklijke macht, die tot nu toe in *Frankrijk* onbeperkt was geweest, zeer werd verminderd, terwijl aan de afgevaardigden des volks voortaan het recht van beraadslaging over in te voeren wetten gegeven werd (1791) (1). Doch dit alles herstelde de rust niet; de ongeregeldheden namen op eene schrikbarende wijze toe, en eindelijk werd LODEWIJK XVI in Aug. 1792 door het oproerige volk gevangengenomen, eene maand later de Koninklijke waardigheid afgeschaft, *Frankrijk* tot eene Republiek verklaard en in Januari 1793 de Koning openlijk op het schavot onthoofd.

Middelerwijl was reeds in 1792 een oorlog uitgebroken tusschen *Frankrijk* en *Oostenrijk*, aan hetwelk *Pruisen* zich aansloot, en hadden de Franschen nog in den loop van datzelfde jaar de *Oostenrijksche Nederlanden* veroverd.

Deze verovering was vooral voor ons vaderland van het hoogste gewicht. De Franschen verkondigden, nadat zij hunnen Koning ter dood gebracht hadden, dat zij alle volken zouden ondersteunen, die hunne vorsten wilden verdrijven, om, zooals zij het noemden, hunne vrijheid te verkrijgen, en daar toen ten tijde in vele landen van *Europa* ten gevolge van ware en vermeende misbruiken

(1) Eene wet, die de bepalingen behelst omtrent het gezag des Konings en het aandeel, dat de vertegenwoordigers des volks aan het bewind nemen, wordt *Constitutie*, ook wel *Grondwet*, genoemd. De rijken, waar alzoo het volk deelneemt aan het bestuur, worden *Constitutioneele landen* genoemd, in tegenoverstelling van de *onbeperkte monarchiën* waar de vorst alleen het gezag in handen heeft.

bij een gedeelte der bevolking ontevredenheid heerschte, werden zij door velen als redders en verlossers van de tyrannie der vorsten aangemerkt. Die denkbeelden heerschten ook in de *Oostenrijksche Nederlanden*, en hadden aan de Fransche republikeinen de verovering gemakkelijk gemaakt. Geen wonder dus, dat de uitgewekene Nederlanders (bl. 186), die zich in grooten getale in *Brabant* ophielden, zoowel als de hevige Patriotten in *Nederland*, verlangend uitzagen naar de hulp van *Frankrijk*, dat hen, zoo zij meenden, verlossen zou van het juk des Stadhouders en der Aristocratie.

§ 21. *Oorlog met Frankrijk. Een Fransch leger trekt de Nederlanden binnen. Willem V verlaat het land. Bataafsche Republiek. Vrede met Frankrijk.*

1793—1795.

Het duurde niet lang of de oorlog tusschen *Frankrijk* en de *Nederlanden* brak uit. Eerstgenoemd rijk had terstond na het in bezit nemen der *Oostenrijksche Nederlanden*, de vaart op de *Schelde* geopend, welke vaart, volgens het vredesverdrag van *Munster* en het tractaat van 1785 (bl. 185), aan de *Zuidelijke Nederlanden* verboden was.

Toen de Republiek in het belang van haren handel hiertegen opkwam, en *Engeland* beloofde haar te zullen ondersteunen, verklaarden de Franschen den oorlog — niet aan die twee volken — maar aan den Koning van *Engeland* en aan den Erfstadhouder der *Vereenigde Nederlanden* (Febr. 1793).

Onmiddellijk daarop rukte een Fransch leger onder den Generaal DUMOURIEZ, waarbij zich vele uitgewekene Patriotten voegden, *Staats-Brabant* binnen, met het voornemen, naar den *Moerdijk* en van daar over het *Hollandsche Diep* in het hart der Republiek door te dringen. Zij voerden

intusschen hunne voorwaartsche beweging niet snel genoeg uit, waardoor WILLEM V gelegenheid kreeg, alle vaartuigen van den *Moerdijk* en omstreken, waarvan de vijand gebruik wilde maken, buiten hun bereik te brengen.

DUMOURIEZ tastte hierop verscheidene plaatsen in *Staats-Brabant* aan, waarvan sommige, als *Breda* en *Geertruidenberg*, op schandelijke wijze werden overgegeven, en andere daarentegen, als *Klundert* en *Willemstad*, zich kloekmoedig verdedigden. Van den voorgenomen inval in *Holland* kwam niets, doordien de Franschen aan de *Maas* door de Oostenrijkers geslagen waren geworden, en DUMOURIEZ met een deel zijner macht ter ondersteuning daarheen gezonden werd. WILLEM V en zijne beide zonen namen daarenboven zulke goede maatregelen, dat de vijand van zijn verder voornemen moest afzien, en weldra door de vereenigde Nederlanders en Pruisen van het grondgebied van den staat verdreven werd (April 1793).

De *Zuidelijke Nederlanden* of *België*, zooals zij na de verovering door *Frankrijk* meer algemeen werden genoemd, werden daarop door een leger uit Oostenrijkers, Pruisen, Engelschen en Nederlanders samengesteld, op DUMOURIEZ heroverd. In het volgende jaar rukten de Franschen opnieuw voorwaarts, maakten zich ten tweeden male van *België* meester (1794), en vielen de Republiek met overmacht aan.

Eer nog het jaar 1794 verloopen was, hadden zij onder het opperbevel van den Generaal PICHEGRU nagenoeg geheel *Staats-Brabant* veroverd en *Nijmegen* ingenomen. Begunstigd door den strengen winter en door het gebrek aan eendracht onder de verbondene mogendheden, die *Nederland* niet ondersteunden, zooals zij het verplicht waren, rukte PICHEGRU met zijn geheele leger over de toegevroren rivieren *Gelderland* binnen; de eene stad na de andere viel in zijne handen, en in de eerste dagen van 1795 bezette hij *Utrecht*.

Te midden van dezen noodlottigen loop der omstandigheden trachtten WILLEM V en zijne beide zonen, de Erfprins WILLEM FREDERIK (1) en Prins WILLEM GEORGE FREDERIK (2), nog van de weinige overgeblevene middelen gebruik te maken, om het vaderland te behouden. Met denzelfden heldenmoed als alle andere vorsten uit het doorluchtige stamhuis van *Oranje* bezield, streden de zonen des Stadhouders aan het hoofd der Nederlandsche troepen, en moedigden door woord en daad de welgezinden aan, om, zooals hunne voorouders in dergelijke gevaarvolle dagen gedaan hadden, het uiterste te wagen tot behoud van hun geboorteland.

Maar alles was tevergeefs. De vroegere eendracht was geweken, waardoor het Nederlandsche volk zoovele eeuwen in staat was geweest, den machtigsten vijand te wederstaan.

De Patriotten, verblind door de schoone beloften der Fransche Republikeinen, die hun vrijheid en verlossing van de zoogenoemde dwingelandij des Erfstadhouders beloofden, werkten diens pogingen, zoowel in het geheim als in het openbaar, tegen. Toen men eindelijk onderhandelingen over den vrede aanknoopte, verklaarde de Fransche regeering, dat zij van een verdrag met de Republiek niets wilde hooren, zoolang de Stadhouder zich nog in het land bevond. Deze, buiten staat om zijn gezag te handhaven, legde nu zijne waardigheden neder, stak den 18den Januari 1795 met zijn gezin te *Scheveningen* in zee, en begaf zich naar *Engeland* (3).

Nu was de triomf der Patriotten verzekerd; twee dagen na het vertrek des Stadhouders deed PICHEGRU, onder het gejuich van de menigte, zijne intrede in *Amsterdam*; de vestingen, die nog niet in het bezit der Franschen waren,

(1) Later Koning WILLEM I.
(2) Prins WILLEM GEORGE FREDERIK stierf in het jaar 1799 te *Padua*.
(3) Hij bleef daar zes jaren, en vertrok toen naar *Brunswijk*, waar hij in 1806 overleed.

werden hun achtereenvolgens ingeruimd; de vloot, bij *Texel* en op de *Zeeuwsche stroomen* door het ijs ingesloten, viel hun zonder slag of stoot in handen, en de weinige Engelsche troepen, die zich nog in de Oostelijke Provinciën ophielden, trokken naar *Duitschland*.

De geheele staatsregeling werd nu veranderd.

De waardigheid van Stadhouder en Kapitein-Generaal en Admiraal werd afgeschaft, en als herinnering aan de *Bataviëren*, de oude vrije bewoners dezer gewesten, noemde men zich *Bataven*, en gaf aan den Staat den naam van *Bataafsche Republiek*.

Het Fransche bewind was intusschen niet terstond geneigd de onafhankelijkheid der Republiek te erkennen, welke als overwonnen land beschouwd en behandeld werd. Die erkenning verkreeg men later door het betalen van 130 millioen gulden, het afstaan van *Staats-Vlaanderen* en *Staats-Limburg* met *Venlo* en *Maastricht*, en het toestaan van de vrije vaart op de *Schelde*, de *Maas* en den *Rijn*. Bovendien zou *Frankrijk* de beschikking hebben over het grootste gedeelte van onze zee- en landmacht; terwijl de Bataafsche Republiek 25000 Franschen onder een Franschen Generaal zou voeden, kleeden en betalen.

§ 22. *De Koloniën van* 1648 *tot* 1795.

Ten tijde van den Munsterschen vrede (1648) had de Oostindische Compagnie een hoogen trap van welvaart en luister bereikt; hare koloniën (bl. 118) waren door den grooten rijkdom van voortbrengselen de gewichtigste bronnen van welvaart voor den uitgebreiden handel der Republiek.

In de eerste jaren na den vrede vermeerderde zij haar grondgebied met verschillende eilanden, als *Amboina* (1652) en *Ceylon* (1658), welke zij geheel aan zich onderwierp, en verscheidene punten op het vasteland van *Azië*, vanwaar zij de Portugeezen verdreef. Deze hadden na den

vrede, dien de Republiek in 1661 met *Portugal* had gesloten (bl. 132), van al de uitgestrekte koloniën, welke zij vroeger in *Oost-Indië* hadden bezeten, niets overgehouden dan *Goa* en *Diu* op de kust van *Voor-Indië*.

In 1652 werd er eene Nederlandsche kolonie aangelegd aan de *Kaap de Goede Hoop*, die weldra zeer in bloei toenam, en als ververschingsplaats voor de schepen op hunne reis van en naar *Oost-Indië* van veel belang was.

De drie oorlogen, welke wij in de 17de eeuw met *Engeland* voerden (bl. 127, 133 en 143), hadden weinig of geen invloed op de gebeurtenissen in *Indië*, omdat de Engelschen, wier koloniën nog van weinig belang waren, zich niet aan den strijd met de machtige Oostindische Compagnie konden wagen. Daarentegen waren de oorlogen met de Indische volken op *Java*, *Sumatra* en *Makassar* dikwijls zeer hevig, doch eindigden allen voordeelig voor de Compagnie en met vermeerdering van haar grondgebied. Minder gunstig voor haar waren de gevolgen van een aanval van den Chineeschen zeeroover COXINGA op het eiland *Formosa* (1652), dat verloren ging (1), terwijl later aangewende pogingen om het te hernemen vruchteloos bleven.

Bij het uitbreken van den oorlog in 1672 (bl. 114) zond LODEWIJK XIV eene vloot van dertien schepen naar *Indië*, om de Republiek daar te beoorlogen, doch de Franschen werden door de Nederlanders zoo wel ontvangen, dat zij, na herhaalde nederlagen en groote schade door stormen geleden te

(1) Hierbij mag niet onvermeld blijven het edele gedrag van den predikant ANTONIUS HAMBROEK. Door COXINGA gevangengenomen, werd hij door dezen naar het fort gezonden, om de Nederlandsche bezetting tot de overgave aan te sporen, nadat hij beloofd had, in zijne gevangenschap te zullen wederkeeren. Hoewel hij wist, dat hem de dood wachtte, spoorde hij zijne landgenooten tot eene kloeke verdediging aan, en keerde, getrouw aan zijn woord, in weerwil van de smeekingen zijner dochters, naar COXINGA terug, die hem met zijne insgelijks gevangengenomen vrouw en twee kinderen om het leven liet brengen.

hebben, in 1675 met slechts één enkel schip naar *Europa* moesten terugkeeren, en onze koloniën in de volgende oorlogen, welke de *Vereenigde Nederlanden* met *Frankrijk* voerden, geene aanvallen van dien staat meer te duchten hadden.

In de volgende eeuw begon de Oostindische Compagnie langzamerhand af te dalen van het glansrijke standpunt, waarop zij zoolang gestaan had. Wel was haar landbezit nog zeer uitgebreid, maar het winstbejag harer ambtenaren, die meer op eigen voordeel dan op het algemeen belang bedacht waren, was eene der voornaamste oorzaken van haren achteruitgang. Spoedig en veel geld winnen werd hun hoofddoel, en de ontzaglijke pracht en weelde, die zij ten toon spreidden, verslonden schatten, die tot nuttige ondernemingen vaak niet te verkrijgen waren. Een gevolg hiervan was een langzaam verval, van hetwelk men voorzien kon, dat het eenmaal met eene vernietiging van het geheel zou eindigen. Toen nu de Republiek in 1780 gedwongen werd tot den oorlog met *Engeland* (bl. 181), maakte deze mogendheid zich van verscheidene koloniën der Oostindische Compagnie meester, en hoewel deze bij den vrede van 1784 het verlorene, met uitzondering van *Negapatnam* op de kust van *Voor-Indië*, weder terugbekwam, was toch haar vroeger zoo bloeiende geldelijke toestand zoo achteruitgegaan, dat zij zich reeds in 1783 tot de Regeering om onderstand had moeten wenden, waardoor zij evenwel slechts gedurende eenige jaren met moeite van een volslagen ondergang gered werd.

De Westindische Compagnie was bij het sluiten van den Munsterschen vrede in het bezit van *Nieuw-Nederland*, het eiland *Curaçao*, drie forten in *Brazilië* en eenige sterkten op de kust van *Opper-Guinea*.

De bezittingen in *Brazilië* werden, zooals vroeger vermeld is (bl. 132), door de Portugeezen veroverd, en in 1661 door de Staten aan hen afgestaan.

In den tweeden Engelschen oorlog gingen verscheidene koloniën verloren (bl. 134), die echter alle, behalve *Nieuw-Nederland*, bij den vrede van *Breda* in 1667 werden teruggegeven, terwijl wij *Suriname* behielden, dat in hetzelfde jaar op de Engelschen was veroverd geworden (bl. 139). In *Essequebo* en *Berbice*, op *St. Eustatius*, *Saba*, *St. Martin* en *Tabago* waren kort te voren Nederlandsche volkplantingen aangelegd, waarvan de laatste eenige jaren later weder verloren ging.

Inmiddels verliepen de zaken der Westindische Compagnie vooral door het slechte bestuur van onbekwame bewindhebbers zoodanig, dat zij met schulden beladen in 1674 te gronde ging, waarop terstond eene nieuwe werd opgericht, die door verstandiger maatregelen den bloei der koloniën weder deed toenemen. De oorlogen met *Frankrijk*, in het laatst der 17de en het begin der 18de eeuw, hadden geen belangrijken invloed op den toestand der Westindische bezittingen, die in 1746 vermeerderd werden met de kolonie *Demerary*, aan den oever der rivier van dien naam aangelegd.

In den oorlog echter, die in 1780 met *Engeland* uitbrak (bl. 181), vielen een groot gedeelte dier bezittingen en bijna al de forten op de kust van *Opper-Guinea* den vijand in handen; doch bij den vrede van *Versailles* (1784) werd alles teruggegeven.

De nadeelen, door den krijg teweeggebracht, waren echter zoo groot, dat de Westindische Compagnie, weder in zware schulden gedompeld, nu voorgoed ontbonden werd (1791), en de regeering een nieuw bestuur over de Westindische en Afrikaansche bezittingen aanstelde, onder den naam van *Raad van koloniën*.

V. TIJDPERK.

Van de oprichting der Bataafsche republiek tot op onzen tijd.

1795—1883.

§ 1. *Oorlog met Engeland. Landing der Engelschen in Noord-Holland. Vrede van Amiens. Hernieuwing van den oorlog. Schimmelpenninck, Raad-pensionaris.*

1795—1806.

Het tiental jaren, dat nu volgde, was een tijdperk van ellende en van jammerlijke verwarring in het staatsbestuur.

Niet lang nadat de Stadhouder het land verlaten had, verklaarde *Engeland* ons den oorlog (Sept. 1795), nam een groot aantal onzer koopvaardijschepen, veroverde verscheidene van onze Oost- en Westindische koloniën, en dwong in de nabijheid van de *Kaap de Goede Hoop* een smaldeel van 8 oorlogschepen, dat onder bevel van den Vice-Admiraal LUCAS tot bescherming onzer overzeesche bezittingen naar *Oost-Indië* was gezonden, zich over te geven (17 Aug. 1796). In het volgende jaar ontmoette de Vice-Admiraal DE WINTER de Engelsche vloot op de hoogte van *Kamperduin*, en werd daar (Oct. 1797) in den laatsten zeeslag, dien de Nederlanders tot op onzen tijd geleverd hebben, met een groot verlies geslagen. De handel leed door dit alles ontzettend, en de vroegere binnenlandsche welvaart maakte bij een groot gedeelte der bevolking plaats voor algemeenen achteruitgang en diepe armoede, welke nog vermeerderd werd door de drukkende belastingen, waaronder de natie gebukt ging.

In 1798 kwam er eindelijk, na langdurige beraadslagingen, eene nieuwe staatsregeling tot stand, die gedeeltelijk met geweld werd ingevoerd. Daarbij werd bepaald:

dat het geheele volk recht had, de personen te kiezen, aan wie de leiding van het bestuur, het maken van wetten enz. werd opgedragen, en die in het algemeen het geheele Bataafsche volk vertegenwoordigden; zij waren verdeeld in twee afdeelingen (de Eerste en Tweede Kamer), waarvan de eene de wetten moest voorstellen, en de andere er over moest beraadslagen, en ze goedkeuren of verwerpen. Dit zoogenoemd *Vertegenwoordigend lichaam* koos uit zijn midden vijf leden, om de bevelen, welke het gaf, uit te voeren en de wetten te handhaven: deze vormden gezamenlijk het *Uitvoerend bewind*, dat aan het *Vertegenwoordigend lichaam* verantwoording van zijne verrichtingen verschuldigd was.

De aanhangers van het huis van *Oranje* hoopten, dat de wettige orde van zaken hersteld zou worden door een aanval op de Bataafsche Republiek, welken de Engelschen vereenigd met de Russen, die insgelijks aan *Frankrijk* den oorlog verklaard hadden, in Augustus 1799 ondernamen. Eene legermacht van deze beide mogendheden, ter sterkte van 40000 man, landde te dien einde in *Noord-Holland*, maar toen zij door de Bataven en Franschen bij *Bergen* (19 Sept.) en bij *Castricum* (5 Oct.) geslagen waren, konden zij zich, vooral door gebrek aan leeftocht, niet staande houden, en moesten zij zich, na groote verliezen geleden te hebben, weder inschepen.

De Engelschen hadden inmiddels den Schout-bij-nacht STORY, die het bevel voerde over 12 schepen, het overschot der Nederlandsche oorlogsvloot, bij *Wieringen* ingesloten, en dewijl het scheepsvolk, dat zeer Oranjegezind was, weigerde te vechten, was hij genoodzaakt geweest zich over te geven.

De omwenteling in *Frankrijk*, waardoor het koningschap was vernietigd (bl. 188), had intusschen in de daarop volgende jaren ontzettende gevolgen gehad. Met bijna geheel *Europa* in oorlog, ten gevolge van den moord aan LODEWIJK XVI gepleegd en van de dreigende houding tegenover alle souvereinen,

werd *Frankrijk* nog bovendien door binnenlandsche beroeringen geteisterd, die duizenden het leven kostten. Verschillende partijen betwistten elkander de regeering onder het vergieten van stroomen bloeds, totdat het eindelijk den dertigjarigen generaal NAPOLEON BONAPARTE, die zich door eene reeks van luisterrijke overwinningen in *Italië* en *Egypte* had beroemd gemaakt, gelukte, de orde te herstellen, en zich tot hoofd van het Bewind, met den titel van Eersten Consul, te doen benoemen (1799). Met eene onverzettelijke geestkracht begaafd en geleid door eene grenzenlooze heerschzucht, die geene middelen ontzag om zijn doel te bereiken, was hij niet alleen weldra oppermachtig gebieder in *Frankrijk*, maar wist hij zijn wil ook te doen gelden in de *Bataafsche Republiek*, die voortdurend onder den invloed van *Frankrijk* stond.

Aan den oorlog, dien *Engeland* nog altijd tegen *Frankrijk* en de *Bataafsche Republiek* voerde, werd in 1802 een einde gemaakt door den vrede te *Amiens*, waarbij de Engelschen ons al de veroverde koloniën behalve het eiland *Ceylon* teruggaven. Het herleven van de welvaart, door het krachtig opluiken van scheepvaart en koophandel, was echter slechts van korten duur.

Een jaar na het sluiten van den vrede barstte de oorlog tusschen *Frankrijk* en *Engeland* opnieuw uit (1803), en niettegenstaande de *Bataafsche Republiek* alle pogingen in het werk stelde om hare onzijdigheid te bewaren, werd zij door BONAPARTE gedwongen, aan den krijg deel te nemen, tot onberekenbare schade voor haren handel, omdat de meeste rijkgeladen schepen, welke uit *Indië* terugkeerden, in handen der Engelschen vielen, die bovendien binnen weinige jaren al onze koloniën veroverden.

Bij dit alles kwamen de gebreken van den regeeringsvorm meer en meer aan den dag. Daar er geen eenheid bestond, miste het bestuur de kracht, welke slechts ver-

kregen kan worden, wanneer de uitvoerende macht aan één persoon, en niet, zooals nu het geval was, aan verscheidene personen was opgedragen. Dit begreep ook *Frankrijks* machtige beheerscher, die in Mei 1804 als NAPOLEON I tot erfelijk Keizer der Franschen verheven, weldra aan den afgezant der Bataafsche Republiek, den edelen en bekwamen RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK, verklaarde, dat hij hier te lande eene eenhoofdige regeering wilde ingesteld zien. Hij eischte tevens dat SCHIMMELPENNINCK daarbij het hoogste bewind zou aanvaarden, en dreigde, indien men zich aan zijne begeerte niet onderwierp, de *Bataafsche Republiek* bij zijn Keizerrijk te zullen inlijven.

Behalve dat men buiten staat was, zich tegen NAPOLEONS wil te verzetten, was men algemeen met zoodanige verandering ingenomen, dewijl men voorzag, dat daardoor meer kracht en eenheid in het bestuur zouden komen, en men terecht een groot vertrouwen stelde in de bekwaamheid en het karakter van SCHIMMELPENNINCK.

Deze werd dus voor den tijd van vijf jaren met den titel van *Raad-pensionaris* aan het hoofd van de Republiek gesteld (1805).

Hoewel met denzelfden naam genoemd, was zijne betrekking evenwel geheel en al verschillend van die, welke de vroegere Raad-pensionarissen bekleedden. Deze toch waren ambtenaren, aan de Staten ondergeschikt (bl. 91), terwijl thans de Raad-pensionaris het hoofd of de President was van de Republiek.

Eene vergadering, *Wetgevend Lichaam* genoemd, uit 19 leden, vertegenwoordigers des volks, bestaande, regelde met hem de aangelegenheden van den Staat.

De groote talenten van den Raad-pensionaris bleken weldra uit de maatregelen, welke hij nam om de jammerlijk verwarde zaken op een beteren voet te brengen, en vooral om den toestand der geldmiddelen te verbeteren en door bezuiniging een einde te maken aan de drukkende belastingen. Tevens zorgde hij voor de beschaving en ver-

lichting van het volk, door eene uitmuntende wet op het onderwijs uit te vaardigen (1806).

§ 2. *Lodewijk Napoleon, Koning van Holland. Inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Fransche Keizerrijk.*

1806—1810.

Dit alles was evenwel slechts van korten duur, daar NAPOLEON, wiens macht en aanzien in *Europa* door zijne schitterende overwinningen al hooger en hooger klom, besloot zijnen jongeren broeder, LODEWIJK NAPOLEON, hier te lande tot Koning te verheffen.

Hij nam de gezichtsverzwakking van den Raad-pensionaris tot voorwendsel om dit voorstel te doen (Febr. 1806), waar men zich echter met de dringendste vertoogen tegen verklaarde, doch tevergeefs.

Bij NAPOLEONS bedreiging, dat hij anders het land bij *Frankrijk* zou inlijven, besloot men zich naar zijnen wil te voegen, en eene naar *Parijs* gezondene commissie van vijf leden verzocht den Keizer, de *Bataafsche Republiek* te veranderen in een *Koninkrijk Holland*, en het erfelijk bewind daarover aan zijnen broeder, Prins LODEWIJK NAPOLEON, op te dragen.

De Raad-pensionaris legde zijne waardigheid neder, en Koning LODEWIJK aanvaardde den 18en Juni 1806 het bewind, waarop de Fransche troepen het land verlieten.

De verhefling van zijnen broeder tot de koninklijke waardigheid was niet het eenige doel van Keizer NAPOLEON geweest: hij wilde daardoor de *Nederlanden* geheel aan zijne willekeur ondergeschikt maken. Hoewel in schijn nog onafhankelijk, zou het Koninkrijk *Holland*, in den grond der zaak, niet veel meer zijn dan eene provincie van zijn Keizerrijk.

Koning LODEWIJK was echter weinig geneigd, zich in alles naar de heerschzuchtige bedoelingen zijns broeder te

voegen. Niet ontbloot van talenten, goedhartig en verdraagzaam, stelde hij zijne beste pogingen in het werk, om het geluk zijner onderdanen te bevorderen, en hun te doen vergeten, dat hij een vreemdeling was, door zich naar hunne zeden, gewoonten en landaard te schikken. Hij ging voort op den weg door SCHIMMELPENNINCK tot herstel van den verwarden toestand des lands ingeslagen, en ofschoon hij zich, wel is waar, met een koninklijken luister zocht te omringen, die te bezwarend was voor de uitgeputte schatkist, wist hij daarbij door menschlievendheid en milddadigheid de harten van zijn volk te winnen (1).

Zijne regeering was dus werkelijk een tijd van verademing voor het zwaar beproefde land, en zou heilrijker gevolgen gehad hebben, indien hij niet gedwongen was geworden, aan de onophoudelijke oorlogen van den Franschen Keizer deel te nemen. De Nederlandsche troepen, bij het groote Fransche leger ingedeeld, handhaafden den ouden heldenroem in den strijd, dien NAPOLEON tegen *Pruisen*, *Oostenrijk*, *Spanje* en *Engeland* voerde, maar het land werd uitgeput, en bezweek bijna onder den last der schulden, die zware belastingen noodzakelijk maakten. Daarenboven werd de laatste slag aan onzen handel toegebracht door een besluit van Keizer NAPOLEON, waarbij alle handelsbetrekkingen tusschen *Engeland* en het vasteland verboden werden (1806). Nagenoeg alle landen van *Europa* namen uit vrees voor *Frankrijk* deze bepalingen, het *Continentaal* stelsel genaamd, aan. *Holland* was natuurlijk gedwongen er zich aan te onderwerpen.

Eindelijk werd ook ons vaderland het tooneel des oorlogs. De Engelschen brachten in 1809 eene aanzienlijke vloot in zee, met 38000 man troepen aan boord, waarmede zij eene landing deden op *Walcheren* met het doel

(1) Zijne deelneming en zijn hulpbetoon bleken vooral, toen in het jaar 1807 een gedeelte van de stad *Leiden* door het springen van een kruitschip verwoest werd, en bij de vreeselijke overstrooming, die in 1809 het vaderland teisterde.

zich van *Vlissingen* meester te maken, *Zeeland* te bemachtigen, de Fransche zeemacht op de *Schelde* te vernietigen, en vervolgens naar *Antwerpen* te rukken, om de groote tuighuizen en scheepstimmerwerven, aldaar door NAPOLEON aangelegd, te vernielen.

Deze onderneming, waarvan men zich de gewichtigste gevolgen voorstelde, liep door onderscheidene oorzaken allerongelukkigst voor de Engelschen af. Wel werd *Vlissingen* door een hevig bombardement genoodzaakt, zich over te geven (15 Aug. 1809), en werden de Engelschen meester van *Zuid-Beveland*, *Schouwen* en *Duiveland*, maar doordien zij met al te groote omzichtigheid te werk gingen, wonnen de Hollanders en Franschen den noodigen tijd, zich tot krachtige verdediging in staat te stellen, en kort daarna tot den aanval over te gaan. De Engelschen verloren daarop alle hoop, om zich van *Antwerpen* meester te maken, en zware verliezen lijdende door kwaadaardige koortsen, zagen zij van verdere pogingen af, en scheepten zich nog vóór het einde des jaars weder in.

Welhaast bleek het ten duidelijkste, dat NAPOLEON het stellige plan had opgevat, *Holland* met *Frankrijk* te vereenigen. Hij verweet zijnen broeder op de onrechtvaardigste wijze, dat hij den inval in *Zeeland* niet krachtig genoeg had tegengegaan; dat zijne onderdanen nog altijd in het geheim met *Engeland* handel dreven; ja zelfs, dat hij dien sluikhandel begunstigde. Hij dwong hem dus, *Noord-Brabant*, *Zeeland* en een gedeelte van *Gelderland*, hetwelk tusschen *Maas* en *Waal* gelegen is, af te staan en 6000 man Fransche troepen in *Holland* te onderhouden tot wering van den sluikhandel (Maart 1809).

LODEWIJK onderwierp zich aan deze vernederende voorwaarden, in de hoop daardoor de zelfstandigheid van *Holland* nog te behouden; doch toen een veel grooter aantal Fransche troepen dan bepaald was herwaarts gezonden werd,

en NAPOLEON eindelijk zelfs vorderde, dat *Amsterdam* door zijne krijgsmacht zou worden bezet, deed LODEWIJK (1 Juli 1810) afstand van de regeering ten behoeve van zijnen oudsten zoon (1). Acht dagen later verklaarde NAPOLEON deze laatste bepaling voor nietig, en lijfde *Holland* bij het Fransche Keizerrijk in.

§ 3. *Nederland onder de Fransche heerschappij. Val van Napoleon.*

1810—1814.

Zoo was *Nederland* uit de rij der Staten verdwenen, en voor het eerst onder vreemde heerschappij gebracht.

Aan het hoofd van het bestuur werd een Gouverneur-Generaal geplaatst (LEBRUN, Hertog van *Plaisance*); de Provinciën werden voortaan, evenals in *Frankrijk*, Departementen genoemd, en ontvingen andere namen. Zoo heette bijv. *Zeeland*, het *Departement van de monden van de Schelde; Overijsel*, het *Departement van de monden van den IJsel*, enz., alleen de naam van *Friesland* bleef behouden. Op alle scholen moest onderwijs in het Fransch gegeven worden; de ambtenaren, die de Fransche taal niet verstonden, werden afgezet en door Fransche vervangen; duizenden jongelingen werden opgeroepen om in het leger van NAPOLEON te dienen. De Staatsschuld werd voor twee derde vernietigd (*getiërceerd*) (2), de handel

(1) Dit was de tweede zoon; de eerste, NAPOLEON LODEWIJK, was in 1807 gestorven. Zijn derde zoon, later Keizer NAPOLEON III, was toen twee jaren oud (geboren 1808). Koning LODEWIJK begaf zich naar *Grätz* in *Stiermarken* en later naar *Florence*, waar hij in 1846 overleed.

(2) Wanneer een staat geld noodig heeft voor buitengewone uitgaven, vraagt de regeering dat aan hen, die daartoe genegen zijn, ter leen, en verbindt zich daarbij, aan degenen, die dat geld verstrekt hebben, jaarlijks eene zekere som als *interest* of *rente* te betalen. Door de willekeurige vernietiging van twee derde dier schuld werd dus ook in het vervolg twee derde van die rente niet meer betaald. Wie bij voorbeeld voor het geld, dat hij den Staat geleend had, recht had op 600 gulden jaarlijksche interest, kreeg er nu slechts 200, waardoor menig gezin in diepe armoede gedompeld werd.

was te gronde gericht, en de bitterste armoede breidde zich over het ongelukkige vaderland uit, dat ten prooi was gegeven aan de schandelijkste afpersingen en geweldenarijen van een heirleger van Fransche ambtenaren.

Drie jaren duurde deze staat van onbeschrijfelijke ellende, toen er eindelijk door den val van NAPOLEON uitkomst kwam.

In een oorlog gewikkeld met *Rusland*, dat weigerde langer het continentaal stelsel (bl. 201) te handhaven, bracht hij een leger op de been van meer dan een half millioen soldaten, welke geleverd werden door bijna alle volken van *Europa*, die door hem òf onderworpen waren, òf gedwongen zich naar zijn wil te voegen. Ook 15000 man Hollandsche troepen moesten aan den veldtocht, die nu tegen *Rusland* geopend werd, deelnemen.

Allernoodlottigst was de uitslag van die onderneming. Na in onderscheidene bloedige veldslagen de overwinning te hebben behaald, was NAPOLEON (Sept. 1812) tot in *Moskou* doorgedrongen, echter niet zonder groote verliezen te lijden, zoowel door den tegenstand des vijands, als omdat deze alles op zijn weg vernielde, wat tot onderhoud van het Fransche leger dienen kon.

Nauwelijks was hij *Moskou* binnengerukt, of de Russen staken de stad in brand, waardoor zij nagenoeg geheel vernield werd. NAPOLEON, die voornemens was geweest, er gedurende den winter met zijn leger te verblijven, was nu tot den terugtocht gedwongen, die onder de verschrikkelijkste verliezen ten uitvoer gebracht werd. Honderdduizenden vonden den dood door het zwaard der vervolgende Russen en door de strenge koude van den vroeg ingevallen winter, en reeds vóór het einde van 1812 was het overschot van het ontzaglijke Fransche leger, nog slechts uit eenige duizenden bestaande, uit *Rusland* verdreven.

In het volgende jaar (1813) spande NAPOLEON alle

krachten in, om de geleden verliezen te herstellen. Nieuwe honderdduizenden werden op de been gebracht, en ook in ons vaderland werden velen, vooral jongelieden van aanzienlijken huize onder den naam van *Gardes d'honneur*, gedwongen de vanen van den geweldenaar te volgen.

Weldra echter werd het lot van *Europa* beslist. *Pruisen*, *Oostenrijk* en *Zweden* verbonden zich met *Rusland* en *Engeland* tegen den Franschen Keizer; hunne talrijke legers behaalden verscheidene overwinningen in *Duitschland* en vooral in den bloedigen driedaagschen veldslag bij *Leipzig* (16, 18 en 19 October 1813), en drongen tot in het hart van *Frankrijk* door, dat nog eenigen tijd met uitstekende dapperheid door NAPOLEON verdedigd werd. In Maart 1814 werd *Parijs* door de Verbondenen bezet, en NAPOLEON gedwongen afstand te doen van den Franschen troon, waarop de broeder van den in 1793 onthoofden LODEWIJK XVI (bl. 188), onder den naam van LODEWIJK XVIII (1), als Koning van *Frankrijk* werd uitgeroepen.

Aan NAPOLEON werd de Souvereiniteit over het eiland *Elba* gegeven met een jaargeld van twee millioen franken en het behoud van den keizerlijken titel.

§ 4. *Herstel van Neerlands onafhankelijkheid. Willem van Oranje, Souvereine Vorst. Inrichting van het Staatsbestuur.*

1813—1814.

Terwijl die gewichtige gebeurtenissen voorvielen, grepen ook in ons vaderland belangrijke veranderingen plaats. Reeds na den noodlottigen afloop van den veldtocht naar

(1) LODEWIJK XVI had een minderjarigen zoon gehad, die kort na den dood zijns vaders in de gevangenis was overleden. Hoewel hij dus niet had geregeerd, werd hij door al degenen, die de rechtmatigheid van de Republiek en van NAPOLEONS bewind ontkenden, als de wettige koning LODEWIJK XVII beschouwd.

Rusland in 1813, waren verscheidene wakkere vaderlandlievende mannen, als GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, ADAM FRANS Baron VAN DER DUYN VAN MAASDAM en LEOPOLD Graaf VAN LIMBURG STIRUM, er op bedacht in het geheim maatregelen te beramen, om *Neerlands* onafhankelijkheid te herstellen, en het Stamhuis van *Oranje* weder aan het bewind te brengen. Toen de tijding van de geweldige nederlaag, door NAPOLEON bij *Leipzig* geleden, bekend werd, vermeerderde het aantal dergenen, die zich in het geheim verbonden, om tot de bevrijding van het vaderland mede te werken.

Middelerwijl naderde een gedeelte van het leger der Verbondene Mogendheden, dat de Franschen uit *Duitschland* verdreef, de oostelijke grenzen van *Nederland*, waardoor de Fransche troepen, die hier overal in bezetting lagen, met schrik en ontsteltenis vervuld werden; terwijl daarentegen de spanning onder het volk, dat sedert lang met bitteren haat tegen de Franschen bezield was, meer en meer toenam. Het viel dan ook eene niet zeer talrijke bende Kozakken (ongeregelde Russische lichte ruiterij) niet moeielijk, binnen weinige dagen *Overijsel*, *Groningen*, *Friesland* en *Drente* te bezetten, waar de vijand evenwel nog verscheidene vestingen in zijn bezit hield (Nov. 1813).

De Fransche Generaal, die in *Amsterdam* het bevel voerde, achtte zich onder deze omstandigheden daar niet meer veilig, en trok naar *Utrecht* terug, waarop in eerstgenoemde stad een geweldig oproer onder het volk uitbarstte, dat onder het geroep van *„Oranje boven!"* de wachthuizen der Fransche tolbeambten verbrandde, en de woningen van sommige ambtenaren plunderde (15 Nov.). De Gouverneur-Generaal LEBRUN (bl. 203) en de meeste Fransche beambten verlieten nu de stad, waar terstond een voorloopig bestuur van de voornaamste ingezetenen werd ingesteld om de rust te bewaren; doch uit vrees voor

den mogelijken terugkeer der Franschen, die nog het gewichtigste gedeelte van het land bezet hielden, durfde men zich niet voor den Prins van *Oranje* te verklaren.

In *'s-Gravenhage* evenwel ging men hiertoe over. In den morgen van den 17den November vertoonden STIRUM en de zonen van HOGENDORP zich in het openbaar met de oranje-kokarde op den hoed. Van alle kanten weergalmde nu het *„Oranje boven!"*

Het Fransche garnizoen verliet de stad; de nationale Garde (1) verklaarde zich voor den Prins, de Regeering over *'s-Gravenhage* werd opgedragen aan hen, die vóór 1795 daarmede bekleed waren geweest, en de Graaf VAN STIRUM tot Gouverneur der stad benoemd. Op verlangen van alle voorstanders der goede zaak namen HOGENDORP en VAN DER DUYN VAN MAASDAM in naam van den Prins van *Oranje* het hoogste bewind over het land in handen. De gehoorzaamheid aan *Frankrijk* werd opgezegd, een ieder van den eed, aan NAPOLEON gedaan, ontslagen, en het volk te wapen geroepen om den vaderlandschen grond tegen vreemd geweld te verdedigen. Tevens werden er afgevaardigden naar *Engeland* gezonden, om den zoon van den in 1806 overleden WILLEM V, Prins WILLEM FREDERIK *van Oranje*, die zich daar ophield, van het gebeurde kennis te geven, op zijne onmiddellijke overkomst aan te dringen en het Engelsche bewind tot medewerking te bewegen.

Kort daarna rukte eene bende Kozakken op verzoek van het Voorloopig Bewind uit *Overijsel* naar *Amsterdam*, waardoor het vertrouwen op de medewerking der Mogendheden werd opgewekt, en de hoofdstad zich voor

(1) Door *Nationale Garde* verstaat men korpsen gewapende burgers, die hier, evenals in *Frankrijk*, in de verschillende steden waren opgericht, om de inwendige rust te bewaren. Zij was ongeveer hetzelfde, wat men tegenwoordig *schutterij* noemt.

den Prins verklaarde (25 Nov.). Ditzelfde gebeurde kort daarna in *Utrecht*, vanwaar de Franschen naar *Gorinchem* geweken waren (28 Nov.). Twee dagen later landde de Prins van *Oranje* te *Scheveningen*, en deed zijn intocht in *'s-Gravenhage*, waar hij met de levendigste geestdrift ontvangen werd.

Reeds vroeger was er bepaald, dat de oude regeeringsvorm niet meer zou worden hersteld. De menigvuldige gebreken van de Staats-Stadhouderlijke regeering waren maar al te zeer gebleken, de herinnering aan den jammerlijken toestand, waarin ons land in vroegere tijden door gemis aan eenheid in het bestuur zoo menigmaal vervallen was, had bij allen het verlangen naar een eenhoofdig gezag levendig gemaakt. Daarbij had de gemeenschappelijke verdrukking, waaronder men de laatste jaren had gezucht, en de diepe ellende, waarin het vaderland was gedompeld geworden, de vroegere tweedracht uitgewischt, en de vroeger zoo vijandige partijen verbroederd. De verdiensten van het huis van *Oranje*, aan welks vorsten *Nederland* eenmaal zijn onafhankelijk bestaan en een groot gedeelte van zijn nationalen roem te danken had, kwamen na die dagen van vernedering en vreemde overheersching des te levendiger in het geheugen terug. Het was dus wel de uitdrukking van het algemeen verlangen des volks, toen het voorloopig Bewind, den 1sten December 1813, den Prins van *Oranje* te *Amsterdam* als Souvereinen Vorst onder den naam van WILLEM I uitriep. Hij nam de hem opgedragen waardigheid aan, doch bepaalde daarbij, dat hij eene grondwet (bl. 188 in de aanteekening) zou geven, waardoor de rechten van het volk zouden worden gewaarborgd, de macht van den vorst bepaald, en alzoo de vrijheid der natie tegen willekeur en misbruik van gezag beveiligd.

De meeste versterkte plaatsen waren nog wel in het

bezit der Franschen, doch deze waren nog vóór het einde des jaars genoodzaakt, ze bijna alle te ontruimen, deels door de pogingen der te wapen geroepen burgerij, deels door de medewerking der Russische en Pruisische hulpbenden en den bijstand van eene Engelsche vloot van 25 oorlogschepen, die landingstroepen aan boord had, en zich tusschen de Zeeuwsche eilanden verspreidde.

Er werd een landstorm opgericht uit alle weerbare mannen van 17 tot 50 jaren, die, met pieken gewapend, bestemd was om in tijd van nood gebruikt te worden: te gelijker tijd begon men een staand leger te vormen, en stelde eene landmilitie in van 20000 man, om den vijand van den vaderlandschen bodem te verdrijven (1).

De gewichtige gebeurtenissen in *Frankrijk* en de val van NAPOLEON bleven bij ons natuurlijk niet zonder invloed op de verdere krijgsbedrijven. De Fransche troepen, ofschoon zij zich over het algemeen kloekmoedig verdedigden, konden op den duur geen stand houden in een land, waar de geheele bevolking hun vijandig was, en waar zij van alle gemeenschap met *Frankrijk* waren afgesneden. De eene vesting na de andere viel den onzen in handen, en toen eindelijk NAPOLEON van den troon had afstand gedaan en LODEWIJK XVIII aan

(1) In *Frankrijk* was na de revolutie van 1789 eene nieuwe wijze van aanvulling van het leger aangenomen, die later in bijna alle Europeesche Staten en ook in ons land is nagevolgd.

Terwijl vroeger de legers voltallig werden gehouden door manschap, die voor geld werd aangeworven, ging men nu van het beginsel uit, dat ieder inboorling verplicht is, zijn vaderland in geval van nood te dienen. Dientengevolge werd het zoogenoemde *militie*-stelsel ingevoerd, waarbij elk jongeling van een bepaalden leeftijd (18 of 19 jaren) verplicht wordt tot den krijgsdienst voor zekeren tijd (bij ons te land voor vijf jaar). Daar het echter in tijd van vrede niet noodig is, dat allen onder de wapens komen, wordt jaarlijks een gedeelte hunner door loting aangewezen. Deze worden *miliciens* (ook wel *lotelingen*) genoemd, terwijl de soldaten, welke vrijwillig dienst nemen, het zoogenaamde *staande leger* uitmaken. Eene zoodanig georganiseerde krijgsmacht bestaat dus uit het staande leger en de militie (vrijwilligers en miliciens).

de Fransche bevelhebbers bepaalden last had gezonden, de nog bezette sterkten over te geven, werd *Nederland* geheel van de vreemde heerschappij ontslagen (Mei 1814).

Een van de laatst ontruimde en meest gewichtige punten was *De Helder*, waar de Franschen vijf sterk gewapende forten hadden aangelegd. De Admiraal VERHUELL, oorspronkelijk een aanhanger van het Huis van Oranje, die ten gevolge der omstandigheden in Franschen dienst was overgegaan, en om zijnen moed en zijne groote bekwaamheden bij NAPOLEON in hooge achting stond, voerde het bevel over de bezetting en over de aldaar liggende vloot van 14 groote en eenige kleine schepen. Daar hij zich door zijnen eed aan den Keizer verbonden bleef beschouwen, sloeg hij tot aan NAPOLEONS afstand van den troon, alle voorstellen tot overgave van den hem toevertrouwden post af, maar gaf ook geen gehoor aan het voorstel der Fransche officieren, om de forten in de lucht te doen springen en de vloot te verbranden, zoodat deze voor het vaderland behouden bleven.

Inmiddels had eene Commissie, door WILLEM I benoemd, onder het voorzitterschap van HOGENDORP eene Grondwet ontworpen, welke door eene vergadering van Notabelen (1) met eene groote meerderheid van stemmen werd goedgekeurd, en door den Souvereinen Vorst bezworen, die den 30sten Maart 1814 als zoodanig te *Amsterdam* plechtig gehuldigd werd.

Volgens de bepalingen dier Grondwet bestond de Staat uit negen provinciën: *Noord-Brabant*, *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Friesland*, *Overijsel*, *Groningen* en *Drente*. De vroegere staatsinrichting, waarbij ieder

(1) Deze werden, ten getale van 600, door den Souvereinen vorst gekozen uit hen, die door geboorte, stand, gegoedheid of verdiensten tot de aanzienlijksten des lands konden gerekend worden.

gewest op zich zelf stond, en de gewestelijke Staten ieder in hun eigen gebied onafhankelijke Souvereinen waren, hetgeen, zooals de geschiedenis van het verledene geleerd had, tot oneindige binnenlandsche twisten en eindelijk mede tot den ondergang der Republiek had aanleiding gegeven, werd niet weder ingevoerd. De Provinciën waren onderdeelen van het groote geheel geworden; de provinciale Staten regelden voortaan alleen de huishoudelijke belangen van hun gewest, onder voorzitting van een Gouverneur, die door den Souvereinen Vorst aangesteld werd. Zij benoemden tevens de afgevaardigden (ten getale van 55 uit alle provinciën), die de Staten-Generaal vormden, welke te *'s-Gravenhage* vergaderden, en wier taak het was, de wetten, door den Souvereinen Vorst voorgesteld, te onderzoeken en goed of af te keuren, terwijl zij ook zelven nieuwe wetten konden voorstellen. De souvereiniteit werd aan WILLEM I erfelijk in zijn geslacht opgedragen: hij had de uitvoerende macht, dat is, hij zorgde, dat de wetten werden gehandhaafd en nageleefd, en had tevens het recht, oorlog te verklaren en vrede te sluiten. Alle bestaande godsdiensten genoten gelijke bescherming, doch de vorst moest den Christelijk-Hervormden belijden.

§ 5. *Vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland. Slag van Waterloo. Herziening der Grondwet.*

1815.

De Franschen waren in het begin van 1814 door de Russen en Pruisen ook uit *België* verdreven, omtrent welks verdere staatkundige inrichting *Engeland*, *Oostenrijk*, *Pruisen* en *Rusland*, die het als een overwonnen land beschouwden, nu onderling raadpleegden.

De *Zuidelijke Nederlanden* waren nooit een zelfstandige staat geweest. Bij den Munsterschen vrede in 1648 (bl.

117) waren zij onder den naam van *Spaansche Nederlanden* aan *Spanje* gebleven; — bij den vrede van *Utrecht* in 1715 (bl. 165) waren zij aan *Oostenrijk* afgestaan, en heetten toen *Oostenrijksche Nederlanden;* totdat zij in 1794 door de Franschen waren veroverd (bl. 190), en sedert dien tijd een deel van *Frankrijk* hadden uitgemaakt.

Vermits men het nu voor het behoud van het staatkundig evenwicht van *Europa* van belang oordeelde, aan de noordzijde van *Frankrijk* eenen staat te stichten, die machtig genoeg was, om een aanval van dit rijk zoo lang te kunnen weerstaan totdat de bondgenooten met vereende krachten konden te hulp komen, besloot men de zuidelijke met de noordelijke Nederlandsche gewesten tot één geheel te vereenigen.

Kort daarna werd een Congres te *Weenen* geopend (1 Nov. 1814), waar de verschillende Europeesche Vorsten, hetzij in persoon, hetzij door hunne afgevaardigden vertegenwoordigd, de aangelegenheden regelden van de onderscheidene rijken, waarin door NAPOLEONS veroveringen eene schromelijke verwarring was ontstaan. Hier werd bepaald, dat het grondgebied der voormalige Republiek met *België* en het vroegere Bisdom *Luik* tot een Koninkrijk der *Nederlanden* zou worden vereenigd, onder het erfelijk bewind van WILLEM I (15 Febr. 1815). Tevens werd *Luxemburg* hem als een erfelijk Groot-Hertogdom gegeven, hetwelk echter tot het *Duitsche Verbond* (1) zou behooren.

Nog was het Congres te *Weenen* vergaderd, toen de rust van *Europa* plotseling opnieuw bedreigd werd door de terugkomst van NAPOLEON, die, met slechts 1200 man van *Elba* overgestoken, den 1sten Maart 1815 in *Frankrijk*

(1) Het voormalige Duitsche Keizerrijk was vervallen; de verschillende Staten van *Duitschland* waren tot een bondgenootschap vereenigd, het *Duitsche Verbond* genoemd, over welks belangen voortaan geraadpleegd werd door eene vergadering van de afgevaardigden dier Staten, *Bondsvergadering* genoemd, die te *Frankfort aan den Main* bijeenkwam.

landde, het leger opriep om zich weder onder zijne vanen te scharen, en op *Parijs* aanrukte. Nergens ontmoette hij tegenstand: de steden openden hem hare poorten; de troepen, die tegen hem afgezonden werden, kozen zijne zijde; LODEWIJK XVIII vluchtte naar *Gent*, en drie weken na zijne landing was NAPOLEON op den Franschen troon hersteld.

Nu wapende zich nagenoeg geheel *Europa* tegen hem, en alle voorslagen, die hij deed, om den vrede te bewaren, werden van de hand gewezen. In de *Zuidelijke Nederlanden* werden twee legers bijeengebracht; het eene, 91000 man sterk, uit Engelsche, Nederlandsche, Hanoveraansche, Brunswijksche en Nassausche troepen bestaande, onder het bevel van den Engelschen Veldmaarschalk, den Hertog van WELLINGTON; het andere, een Pruisisch leger van 117000 man onder den Veldmaarschalk Prins BLÜCHER. De Nederlandsche troepen werden door de beide zonen des Konings, Prins WILLEM *van Oranje* en Prins FREDERIK *der Nederlanden* (1), aangevoerd.

Den 15den Juni rukte NAPOLEON met een leger van 120000 man de *Nederlanden* binnen. Met een gedeelte daarvan versloeg hij den volgenden dag de Pruisen bij het dorp *Ligny*, terwijl een ander gedeelte, onder aanvoering van den dapperen Maarschalk NEY, bij *Quatre-bras* een aanval deed op eene afdeeling van WELLINGTONS leger, die voor een groot gedeelte uit Nederlanders bestond en aangevoerd werd door den Prins van *Oranje*.

Deze tweeëntwintigjarige vorst, die zich reeds vroeger luisterrijk had onderscheiden in den oorlog, welken de Engelschen in *Spanje* tegen NAPOLEON hadden gevoerd, hield hier den strijd tegen eene driedubbele overmacht vol

(1) Toen WILLEM I den titel van Koning der *Nederlanden* aannam, bepaalde hij, dat de Kroonprins en zijne gemalin dien van *Prins* en *Prinses van Oranje*, en de overige leden van het Koninklijke Huis dien van *Prins* of *Prinses der Nederlanden* zouden voeren.

op eene wijze, die zoowel van zijnen heldenmoed en van dien zijner troepen, als van zijne uitstekende veldheerstalenten getuigde. Van den vroegen morgen tot het vallen van den avond verdedigde hij zich tegen de aanvallen der Franschen, die eindelijk genoodzaakt waren terug te trekken.

Twee dagen later (18 Juni) viel NAPOLEON het leger van WELLLINGTON aan, dat bij *Waterloo* eene stelling had genomen. De bloedige veldslag, die hier geleverd werd, besliste het lot van *Europa;* het Fransche leger leed eene volkomene nederlaag, vooral door de tijdige aankomst van BLÜCHER, die in den namiddag op het slagveld verscheen. NAPOLEON vluchtte naar *Parijs*, en deed den 22sten Juni andermaal afstand van de regeering. De verbondene legers rukten nu weder deze hoofdstad binnen; LODEWIJK XVIII werd op den troon hersteld, en NAPOLEON als staatsgevangene naar het eiland *St. Helena* gebannen, waar hij in 1821 overleed.

De gevolgen van de overwinning bij *Waterloo* waren hoogst gewichtig voor ons vaderland. Het gevaar, waarmede de inval van NAPOLEON het bedreigd had, was afgewend; de eer van den Nederlandschen naam was door de dapperheid der troepen hersteld; de gehechtheid aan het Koninklijke Huis was opnieuw versterkt door de groote diensten van den Prins van *Oranje*, die, bij *Waterloo* aan het hoofd zijner troepen gewond, evenals zoovelen zijner voorouders, voor *Nederland* zijn leven gewaagd en zijn bloed gestort had.

Inmiddels was de Grondwet van 1814 (bl. 210) herzien, en in overeenstemming gebracht met den toestand des lands, die door de vereeniging met *België* was gewijzigd geworden. In de hoofdzaak was zij dezelfde gebleven. Het Koninkrijk zou bestaan uit 17 Provinciën (behalve de vroeger genoemde, uit *Zuid-Brabant*, *Limburg*, *Luik*, *Oost-Vlaanderen*, *West-Vlaanderen*, *Henegouwen*, *Namen en Ant-*

werpen); het Groot-Hertogdom *Luxemburg* zou wel een deel van het *Duitsch Verbond* blijven uitmaken (bl. 212), doch, evenals de verschillende provinciën des Koninkrijks, afgevaardigden zenden naar de Staten-Generaal. Deze werden in twee Kamers verdeeld: de Eerste zou bestaan uit leden, die door den Koning voor hun leven aangesteld werden; de leden der Tweede Kamer werden voor den tijd van drie jaren door de Provinciale Staten gekozen. Daar bijna de geheele bevolking van *België* Katholiek was, werd de vroegere bepaling, dat de Koning den Hervormden godsdienst moest belijden, weggelaten.

De aldus gewijzigde Grondwet werd door de Staten-Generaal in *Noord-Nederland* met eenparige stemmen aangenomen. In *België*, waar zij aan de beoordeeling eener vergadering van Notabelen werd onderworpen, verklaarde de meerderheid er zich tegen, voornamelijk ten gevolge van den tegenstand der Katholieke geestelijkheid. Wij hebben vroeger gezien (bl. 35), dat de Staten der verschillende Nederlandsche gewesten oorspronkelijk samengesteld waren uit afgevaardigden uit de steden, den adel en de geestelijkheid. Bij de staatsregeling van de Republiek der *Vereenigde Nederlanden* was dit in zooverre gewijzigd, dat de geestelijkheid niet meer als een afzonderlijken stand vertegenwoordigd werd en de Provinciale Staten alleen uit de afgevaardigden van de steden en den adel bestonden (bl. 89). In de *Zuidelijke Nederlanden* daarentegen had de geestelijkheid, zoowel onder de Spaansche als onder de Oostenrijksche heerschappij, haar aandeel aan het bestuur, en daardoor voor een groot gedeelte haren invloed op het volk behouden. Dit zou nu door de bepalingen der nieuwe staatsregeling vervallen, en daarom was de geestelijkheid in *België* hevig daartegen ingenomen, te meer omdat zij vreesde, dat haar invloed buitendien bedreigd werd door het opdragen van de regeering aan een Protestantsch vorst.

Desniettegenstaande werd de nieuwe Grondwet ingevoerd, voornamelijk op grond dat, wanneer het aantal voorstanders in beide deelen des Rijks bijeengevoegd werd, deze verreweg de meerderheid boven de tegenstanders hadden. Kort daarna (31 Sept. 1815) werd WILLEM I plechtig te *Brussel* als Koning gehuldigd.

§ 6. *De Koloniën van* 1795—1815.

De ongunstige toestand, waarin de Oostindische Compagnie in het laatst der vorige eeuw verkeerde (bl. 194), verergerde meer en meer; hare schulden stegen tot eene bedenkelijke hoogte, en nadat in 1795, na het vertrek van WILLEM V, de oorlog met *Engeland* uitgebarsten was (bl. 196), werden verscheidene harer gewichtigste bezittingen veroverd. Onder zulke omstandigheden besloot de Regeering der Bataafsche Republiek, de O.-I. Compagnie te ontbinden (1800), en stelde zij een *Raad voor de Aziatische bezittingen* aan, om het bewind over de koloniën te voeren.

Bij den vrede van *Amiens* in 1802 (bl. 198) gaf *Engeland* al de veroverde volkplantingen, behalve *Ceylon*, aan *Nederland* terug.

Nadat in het volgende jaar de oorlog met de Engelschen weder was uitgebroken (bl. 198), veroverden deze in 1806 de gewichtige kolonie aan de *Kaap de Goede Hoop*, in weerwil van de uitmuntende verdediging van den Gouverneur JANSSENS.

Java, waar de bekwame en vastberaden DAENDELS, in 1808 door Koning LODEWIJK tot Gouverneur-Generaal van *Hollandsch-Indië* benoemd, op eene krachtige wijze het bewind voerde, bleef langer behouden. Eerst in Sept. 1811 werd JANSSENS, die DAENDELS in het begin van dat jaar was opgevolgd, door de Engelsche overmacht gedwongen, dat gewichtige eiland na eene kloeke verdediging over te geven. Weldra waren nu al onze koloniën, zoowel in *Oost-* als in *West-Indië*, in handen der Engelschen.

Alleen de kleine factorij op *Decima* bleef behouden door het beleid van haar wakker opperhoofd HENDRIK DOEFF, en was verscheidene jaren lang de eenige plaats op den aardbol, waar de Nederlandsche vlag nog wapperde.

Het herstel onzer onafhankelijkheid had in 1814 een verdrag met *Engeland* tengevolge, bij hetwelk al de veroverde koloniën teruggegeven werden, behalve *Demerary*, *Essequebo* en *Berbice* in *West-Indië*, *Cochin* op de kust van *Malabar* en de *Kaap de Goede Hoop*. Voor *Cochin* kreeg *Nederland* het tinrijke *Banka* met *Billiton* in ruil, en voor de overige koloniën, die aan Engeland bleven, eene som van 58 millioen gulden (1).

§ 7. *Eerste regeeringsjaren van Willem I. Opstand in België.*

1815—1830.

Het vijftienjarige tijdperk (1815—1830), dat nu volgde, was een tijdperk van vrede, rust en welvaart. Slechts eenmaal, behalve in de overzeesche bezittingen (zie § 10), moest *Nederland* zijne toevlucht tot de wapenen nemen, namelijk in 1816, om in vereeniging met *Engeland* den Dey van *Algiers* te tuchtigen voor het plegen van onophoudelijke zeerooverij, die den handel aanzienlijke nadeelen berokkende. Eene vloot onder Lord EXMOUTH en den Vice-Admiraal VAN DE CAPELLEN dwong den Dey door het bombardement van *Algiers*, aan de rechtmatige eischen van *Engeland* en *Nederland* toe te geven.

Met ijver legde zich WILLEM I op de ontwikkeling van handel, fabriekwezen en landbouw toe. Door het graven van groote kanalen en het aanleggen van wegen werd het

(1) Op het Congres van *Weenen* was bepaald, dat de *Nederlanden* aan de verbondene Mogendheden eene som van 61 millioen gulden zouden betalen voor de bevrijding van *België*. Daarenboven werd het nieuwe Koninkrijk verplicht tot het bouwen van eene dubbele rij vestingen tegen *Frankrijk*, waarvan de kosten op 44 millioen geraamd werden. *Engeland* nam op zich, van de eerstgenoemde som 36 millioen, en van de laatste de helft te betalen, en verkreeg daarvoor bovengenoemde koloniën.

binnenlandsch verkeer bevorderd; door de oprichting der *Maatschappij ter begunstiging van de volksvlijt* (1822) en de *Nederlandsche Handelmaatschappij* (1824) werd voor den bloei van binnenlandsche nijverheid en buitenlandschen handel gezorgd, zoodat het vaderland zich allengs ophief uit het diepe verval, waarin het sedert het einde der vorige eeuw gedompeld was, en de welvaart hand over hand toenam.

De vereeniging met *België*, waarvan men zich in den aanvang veel goeds voorspeld had, bleek echter al zeer spoedig tot minder goede uitkomsten te zullen leiden. In het noordelijke gedeelte des rijks was de handel, in het zuidelijke het fabriekswezen de hoofdbron van den nationalen rijkdom, en de bepalingen, welke gemaakt werden om beiden te ontwikkelen en te bevoordeelen, waren dikwijls met elkander in strijd. Hierdoor ontstond meermalen groote ontevredenheid, vooral in *België*, waar beweerd werd, dat de Koning de belangen der nijverheid in het Zuiden des Rijks opofferde, om die van den handel in het Noorden te bevorderen. Daarbij werd het steeds duidelijker, dat er een te groot verschil van nationaliteit tusschen de Noord-Nederlanders en de Belgen bestond, om beiden tot één volk samen te smelten, hetgeen het streven van WILLEM I was. Taal, zeden en gewoonten waren verschillend, en wat vroeger één volk had uitgemaakt, was na eene scheiding van meer dan twee eeuwen niet meer te vereenigen.

De bewering, dat *België* door de regeering slechts als een toevoegsel tot *Holland*, bijna als een soort van wingewest werd beschouwd en behandeld, werd daar te lande meer en meer verspreid door eene partij, die men de *liberale* of vrijzinnige noemde, en die herhaaldelijk aandrong op eene wijziging van het stelsel van bestuur. Sommige verkeerde maatregelen van het bewind, als de pogingen om de Fransche taal, die door een groot gedeelte der Belgen wordt

gesproken, bij de rechtbanken en in verschillende takken van bestuur door de Nederlandsche te doen vervangen, het opleggen van belastingen, die bij het volk gehaat waren, enz., werkten mede om de ontevredenheid te vermeerderen.

Het verschil in godsdienst eindelijk was een voorname hinderpaal tot nauwe aaneensluiting, vooral omdat de Katholieke geestelijkheid in *België*, zooals vroeger gezegd is, ontevreden over het invoeren eener grondwet, waardoor zij van allen invloed op het bestuur verstoken was, de maatregelen des Konings voortdurend tegenwerkte. Vooral was de bepaling, dat de regeling van het openbaar onderwijs aan de regeering ondergeschikt bleef, eene harer voornaamste grieven, aangezien zij de leiding daarvan vroeger uitsluitend had in handen gehad, en daardoor natuurlijk grooten invloed op het volk had kunnen uitoefenen.

Hoogst moeielijk was de toestand van het bewind. Door gestrenge maatregelen vermeerderde de ontevredenheid; door het toegeven op eenige punten werden de eischen der *Oppositie* (de tegenstanders van de Regeering) telkens hooger. Nog dreigender werd het gevaar, toen de liberale en de geestelijke partij zich in 1828 vereenigden, en eene zoogenaamde *Unie* sloten, die met toenemende stoutmoedigheid op het herstel van ware en vermeende grieven aandrong. Daarbij kwam de oproerige taal van eene menigte dagbladen, die, over geheel *België* verspreid en door het geheele volk gelezen, de opgewondenheid tot eene bedenkelijke hoogte deed klimmen.

Onder zoodanige omstandigheden brak den 27sten Juli 1830 te *Parijs* een hevig oproer uit, door de Fransche liberalen bewerkt. KAREL X, de broeder en opvolger van LODEWIJK XVIII, werd van den troon gestooten, en zijn neef, de Hertog *van Orleans*, onder den naam van LODEWIJK PHILIPS I, als Koning der Franschen uitgeroepen (7 Aug. 1830).

Dat was het sein voor de Belgische liberalen, om insgelijks tot daden van geweld over te gaan. In den avond van den 25sten Augustus 1830 barstten geweldige ongeregeldheden te *Brussel* uit, die in de volgende dagen tot een volslagen oproer overgingen, dat zich eerlang ook in *Luik*, *Leuven*, *Namen*, *Brugge* en andere steden uitbreidde.

In plaats van onmiddellijk krachtige militaire maatregelen te nemen tot onderdrukking van den opstand, die hoofdzakelijk het werk eener partij was, maar waarin de meerderheid der bevolking nog niet deelde, bleef de Regeering in de eerste dagen weifelen, en hoopte door toegevendheid de rust te herstellen. Daardoor ging een kostbare tijd verloren, en toen eindelijk Prins FREDERIK op den 23sten Sept. met 10000 man een gedeelte der stad *Brussel* bezette, had de opstand reeds zooveel kracht verkregen, dat de troepen na een hevigen strijd van drie dagen moesten terugtrekken.

Nu nam de geheele bevolking van *België* aan den opstand deel. Duizenden Belgische soldaten verlieten de gelederen van het leger; de garnizoenen in de verschillende vestingen, daardoor te zeer verzwakt om zich staande te houden, waren genoodzaakt achtereenvolgens af te trekken; en nog voor het einde van October was, behalve *Maastricht* en *Antwerpen* met de omliggende forten en een eskader op de *Schelde*, geheel *België* door de Nederlandsche troepen ontruimd.

Inmiddels had Koning WILLEM I het trouw gebleven gedeelte der natie te wapen geroepen, en zich tot de Mogendheden gewend, die in 1815 de vereeniging van de Noordelijke en Zuidelijke gewesten bewerkt hadden. In strijd met de toen aangegane verbintenissen, verklaarden deze zich ten voordeele van de Belgen, die middelerwijl een Voorloopig Bewind hadden ingesteld.

Een nationaal Congres van afgevaardigden uit de onderscheidene Zuidnederlandsche gewesten, te *Brussel* bijeen-

geroepen, verklaarde nu *België* voor een Constitutioneel Koninkrijk en het Huis van *Oranje* voor altijd uitgesloten van de Regeering (24 November 1830).

Tevergeefs drong WILLEM I op de handhaving der rechten van zijn Stamhuis aan. Onderhandelingen werden te *Londen* met de afgevaardigden der vijf Groote Mogendheden (1) geopend, maar hunne voorstellen waren van dien aard, dat de Koning de aanneming onbestaanbaar rekende met zijne eer en met die van *Nederland*.

De Noordelijke gewesten schaarden zich eendrachtig om den troon: eene menigte vrijwilligers gordden op de roepstem des Konings de wapens aan, en nog vóór het einde des jaars was het leger tot honderdduizend man aangegroeid.

Terzelfder tijd handhaafde de Generaal DIBBETS het Nederlandsche gezag te *Maastricht*, terwijl de Generaal CHASSÉ, die met zijne troepen in de citadel van *Antwerpen* was teruggetrokken, die stad voor het schenden van eene met hem getroffen overeenkomst tuchtigde door een hevig bombardement, waaraan ook het op de *Schelde* gestationeerde eskader deelnam (27 October 1830).

De geestdrift en opgewondenheid van het Nederlandsche volk, dat niets liever verlangde dan den hoon zijnen Koning aangedaan met de wapens in de hand te wreken, werden in het begin van het volgende jaar ten top gevoerd door den heldenmoed van den luitenant-ter-zee JAN CAREL JOSEPHUS VAN SPEYK. Deze werd in den morgen van den 5en Febr. 1831 met zijne kanonneerboot, die een deel van het eskader op de *Schelde* uitmaakte, door een rukwind tegen den wal van *Antwerpen* geworpen, en in weinige oogenblikken was zijn bodem door het gepeupel overstroomd, dat de Nederlandsche vlag naar beneden haalde. Buiten staat zijn vaar-

(1) *Oostenrijk*, *Rusland*, *Engeland*, *Frankrijk* en *Pruisen*.

tuig te redden, en het niet in handen der oproerlingen willende laten, vatte VAN SPEYK een kort besluit, snelde naar de kruitkamer, stak den brand in het buskruit, en vloog met vriend en vijand in de lucht.

§ 8. *Tiendaagsche Veldtocht. Beleg der citadel van Antwerpen. Troonsafstand van Willem I. Troonsbeklimming van Willem II.*

1830—1849.

Eindelijk was het oogenblik gekomen, dat WILLEM I besloot naar de wapenen te grijpen tot handhaving van zijn goed recht. Verontwaardigd over de onaanneembare voorstellen tot schikking, hem door de Mogendheden gedaan, en over hunne erkenning van Prins LEOPOLD *van Saksen-Coburg* als Koning der Belgen (1), brak hij alle onderhandelingen af, en gaf zijn leger het lang gewenschte bevel, voorwaarts te rukken.

Onbeschrijfelijk was de geestdrift, zoowel van de eigenlijk gezegde krijgsmacht, als van de schutterijen en de vrijwilligers, die, gedeeltelijk onder de leiding van officieren uit het leger, tot afzonderlijke korpsen gevormd waren, en waaronder zich die uit de studenten der hoogescholen samengesteld, onderscheidden. Aangevoerd door den heldhaftigen Prins van *Oranje* (bl. 213), rukte het leger den 2en Aug. *België* binnen, sloeg den vijand in eene reeks van kleinere en grootere gevechten, waaronder die bij *Hasselt*, bij *Bautersem* en bij *Leuven* de merkwaardigste waren, verstrooide zijne geheele krijgsmacht, en drong in tien dagen tot op

(1) Het Belgisch Congres had eerst de kroon aangeboden aan den Hertog van *Nemours*, tweeden zoon van LODEWIJK PHILIPS, die haar echter van de hand wees (Febr. 1831). Daarop was de Baron SURLET DE CHOKIER, een vermogend grondeigenaar in *Limburg* en vroeger lid der Staten-Generaal, tot Regent benoemd (Febr. tot Juni). Den 21sten Juni 1831 deed LEOPOLD I zijne intrede.

3 uren afstand van *Brussel* door. De inneming van deze hoofdstad zou de zegepraal voltooid hebben, toen de tijding kwam, dat een Fransch leger van 50000 man tot ondersteuning der Belgen in aantocht was (13 Aug.). Overeenkomstig den vroeger gegeven last des Konings, staakte de Prins van *Oranje* de verdere krijgsbedrijven en sloot een wapenstilstand, waarop het Nederlandsche leger over de grenzen terugtrok.

Door dezen luisterrijken *Tiendaagschen Veldtocht* had *Nederland* getoond, dat het nog altijd krachtig genoeg was om zijn recht te verdedigen en zijne eer te handhaven (1).

De uitslag echter beantwoordde, ten gevolge van de tusschenkomst van *Frankrijk*, niet aan de verwachtingen. Weder werden er onderhandelingen geopend met de groote Mogendheden, welke (Oct. 1831) een nieuw voorstel tot schikking deden, in 24 artikelen vervat, volgens hetwelk *België* als een onafhankelijk Koninkrijk erkend en een deel van *Luxemburg* aan dat rijk zou toegevoegd worden. De koning, als Groot-Hertog van *Luxemburg*, zou schadeloos worden gesteld met een gedeelte van *Limburg*. Verder zou *België* een deel van de staatsschuld van het vroeger vereenigde Koninkrijk overnemen, en de vrije vaart hebben op de rivieren en vaarten, welke tot de beide Rijken behooren. Leopold nam deze voor *België* voordeelige voorwaarden aan (Nov. 1831), maar Koning willem I was niet te bewegen tot onderteekening dier 24 artikelen, welke hem door de overmacht werden opgedrongen, en wier aanneming hij, vooral na de roemrijke zegepraal zijner wapenen, en na de opofferingen door het Nederlandsche volk gedaan, voor strijdig hield met de nationale eer.

---

(1) Aan al degenen, die gedurende den Tiendaagschen Veldtocht in militaire betrekking tot het leger hadden gestaan, werd later een metalen eerekruis uitgereikt, vervaardigd uit het op den vijand veroverde geschut.

Hierop besloten de Mogendheden, hem met geweld te dwingen. *Engeland* en *Frankrijk* legden *embargo* (beslag) op onze schepen, en zonden eene vloot naar de Hollandsche kust, die al onze havens blokkeerde (dat is het in- en uitvaren van schepen belette) (4 Nov. 1832), terwijl een Fransch leger van 20000 man, onder den Maarschalk GERARD, *België* binnenrukte, en het beleg sloeg voor de citadel van *Antwerpen* (30 Nov.), wier dappere bezetting onder het opperbevel van den Generaal CHASSÉ, de verdediging vierentwintig dagen volhield.

Den 24sten December werd de citadel, die door een aanhoudend bombardement tot een puinhoop was geschoten, aan de Franschen overgegeven, en de bezetting in krijgsgevangenschap naar *Frankrijk* gevoerd. Ditzelfde lot onderging ook de bemanning van de flotille op de *Schelde*, nadat evenwel de bevelhebber, de Kapitein-ter-zee KOOPMAN, de schepen had verbrand, om ze niet in handen van den vijand te laten vallen.

In Mei 1833 sloot WILLEM I eene overeenkomst, waarbij hij zich verbond, tot aan de sluiting van een definitief tractaat, de vijandelijkheden niet te hernieuwen; het *embargo* en de blokkade der havens werden opgeheven, en de krijgsgevangenen keerden uit *Frankrijk* terug.

De aanneming der 24 artikelen bleef hij echter volstandig weigeren. Nog altijd hoopte hij, dat het recht van *Nederland* eenmaal zou erkend worden, en dat de toekomst wellicht in *België* of *Frankrijk* gebeurtenissen zou opleveren, die een gunstigen keer aan de zaken zouden geven, en voorzeker, wanneer dit gebeurd ware, zou zijne standvastigheid, alsdan met een goeden uitslag bekroond, door een ieder ten hoogste zijn geroemd geworden.

Nu evenwel stelde de toekomst zijne hoop te leur. Zoowel in *Frankrijk* als in *België* werd de nieuwe stand

van zaken meer en meer bevestigd, en van die zijde was geen uitzicht op verandering. Vijf jaren verliepen intusschen, en gedurende al dien tijd hield WILLEM I zijn leger op de grenzen onder de wapenen, om op alle mogelijke gebeurtenissen voorbereid te zijn. De verbazende uitgaven, welke hiervoor gevorderd werden, liepen ten laatste zoo hoog, dat een langer volharden het land op den duur ten gronde zou gericht hebben. De belastingen waren tot eene bedenkelijke hoogte gestegen; telkens werden nieuwe geldleeningen (bl. 203 in de aanteekening) aangegaan, en de renten, welke daarvan moesten betaald worden, vermeerderden de jaarlijksche uitgaven. De Koning zwichtte eindelijk voor den drang der omstandigheden, en verklaarde in 1839 de bepalingen der 24 artikelen aan te nemen.

Intusschen had de allernoodlottigste toestand, waarin de geldmiddelen van den Staat geraakt waren, eene steeds aangroeiende ontevredenheid verwekt, terwijl daarenboven de wijze, waarop de uitgaven werden geregeld en over het algemeen het geheele financiewezen werd bestuurd, door velen werd veroordeeld. Om hierin voor het vervolg te voorzien, drong men op eene verandering in de staatsregeling, en bijgevolg op eene herziening van de grondwet, aan. Ofschoon ongaarne hiertoe overgaande, gaf de Koning eenigermate aan den algemeenen wensch gehoor; doch de wijzigingen, welke hij voorstelde, hoewel door de Staten-Generaal aangenomen (Sept. 1840), voldeden niet aan het geen men verlangde. Daarenboven bemerkte WILLEM I, dat hij het vroegere vertrouwen zijner onderdanen niet meer bezat; grievend was het voor hem, dat velen de gewichtige diensten niet meer telden, die hij, vooral in de eerste jaren zijner regeering, aan het vaderland had bewezen; dat men het scheen te vergeten, hoe hij het voornamelijk geweest was, die door zijn schrander overleg en zijne onver-

moeide werkzaamheid *Nederland* had opgebeurd uit den jammerlijken toestand, waarin het bij den aanvang van zijn bestuur gedompeld was. Teleurgesteld en mismoedig, gebukt onder den last van een achtenzestigjarigen leeftijd, besloot hij afstand te doen van den troon, en gaf den 7den October 1840 de regeering over aan den Prins van *Oranje*, die hem als Koning WILLEM II opvolgde (1).

Gedurende het bewind van dezen algemeen beminden vorst (1840—1849) zijn voornamelijk twee gebeurtenissen van groot gewicht geweest: in 1844 de verbetering van den jammerlijken toestand der geldmiddelen, door middel van een som van 127 millioen gulden, welke de natie vrijwillig tegen eene kleine rente bijeengebracht, en in 1848 de herziening der grondwet.

In Februari van laatstgenoemd jaar was te *Parijs* weder eene omwenteling uitgebarsten. Koning LODEWIJK PHILIPS (bl. 220) werd van den troon verdreven, en *Frankrijk* tot eene Republiek verklaard. Deze gebeurtenis had een geweldigen invloed op het overige *Europa*: bijna in alle rijken hadden oproerige bewegingen plaats, daar het volk, aangemoedigd door het voorbeeld der Franschen, meer vrijheid voor zich zelf, aandeel in de regeering door middel van zijne vertegenwoordigers, en daardoor beperking van de uitgebreide macht der vorsten, verlangde. In de meeste staten waren de regeeringen, vaak na hardnekkigen strijd, die stroomen bloeds kostte, genoodzaakt in meerdere of mindere mate aan die eischen toe te geven.

In *Nederland*, dat reeds sedert lang in het bezit was van eene Grondwet, die de vrijheid des volks waarborgde, en dat geregeerd werd door een Vorst, die de liefde zijner onderdanen in volle mate genoot, werd de rust geen oogen-

(1) De afgetreden Koning nam den titel aan van Z. M. WILLEM I, graaf van *Nassau*, en overleed den 12den December 1843 te *Berlijn*.

blik verstoord, ofschoon velen eene verbetering van de staatsregeling ook hier te lande zeer wenschelijk achtten. Toen Koning WILLEM II, die bij zijne troonsbeklimming betuigd had niets onbeproefd te willen laten, wat onder den Goddelijken zegen strekken kon om het geluk van zijn volk te vermeerderen, zag, dat die wensch naar verbetering algemeen was, stelde hij uit eigen beweging eene wijziging van de Grondwet voor (Maart 1848).

Met kalmte en bezadigdheid werd dit voorstel door de Staten-Generaal in overweging genomen, en terwijl elders de woedende strijd der partijen, jammer en ellende over de volkeren bracht, gaf *Nederland* aan geheel *Europa* het schoone voorbeeld van eene natie, die in overeenstemming met haren vorst belangrijke wijzigingen in hare instellingen met de meeste orde en eensgezindheid tot stand bracht. Den 3den November 1848 werd de nieuwe Grondwet, die door eene groote meerderheid der volksvertegenwoordigers was aangenomen, plechtig afgekondigd.

De hoofdbepalingen van deze Grondwet, waaronder wij tegenwoordig leven, zijn de volgende:

De kroon is erfelijk in het Huis van *Oranje-Nassau* in de mannelijke en vrouwelijke linie.

De Koning heeft de uitvoerende macht, dat is, hij zorgt dat de wetten van het Rijk worden nagekomen, en deelt de wetgevende macht met de Staten-Generaal. Hij heeft het oppergezag over de zee- en landmacht, het opperbestuur over de Koloniën, de buitenlandsche betrekkingen en de algemeene geldmiddelen. Hij is aan niemand verantwoording schuldig voor zijne daden, en stelt ministers aan, die voor de uitvoering der wetten zorgen, en daarvoor verantwoordelijk zijn aan de natie.

Geen nieuwe wetten mogen worden ingevoerd, dan nadat zij door de Staten-Generaal bij meerderheid van

stemmen zijn goedgekeurd en door den Koning bekrachtigd.

De Staten-Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk; zij bestaan uit eene Eerste en Tweede Kamer. De Eerste Kamer telt 39 leden, die door de Provinciale Staten gekozen worden uit een zeker aantal van de meest gegoede inwoners hunner Provincie, en zitting hebben voor negen jaren.

Het aantal leden van de Tweede Kamer wordt bepaald naar de bevolking van het Rijk, één lid voor iedere 45000 inwoners. Zij hebben zitting voor vier jaren.

Ieder inwoner van het Rijk, die dertig jaren oud en in het volle genot is van zijne rechten als Nederlandsch burger (1), kan tot lid van de Tweede Kamer verkozen worden.

Ieder meerderjarig Nederlander in het volle genot zijner rechten als burger, die eene zekere som in de belasting betaalt, is kiezer: dat is, hij heeft het recht, zijne stem te geven tot de verkiezing van een Lid der Tweede Kamer.

De Provinciale Staten regelen en besturen de zaken hunner Provincie, onder voorzitting van een Commissaris des Konings; de leden worden gekozen door dezelfde kiezers als die der Tweede Kamer.

Aan het hoofd van elke gemeente staat een Gemeenteraad onder voorzitting van den Burgemeester; de leden worden door de ingezetenen der gemeente verkozen, die de vereischten bezitten om kiezer te zijn voor de leden der Tweede Kamer, doch slechts de helft van de daartoe bepaalde som in de belasting behoeven te betalen. Zoowel de Commissarissen des Konings als de Burgemeesters worden door den Koning benoemd.

Willem II overleefde de zoo gewichtige veranderingen, die hij in het bestuur van zijn Rijk had aangebracht,

(1) Die rechten kunnen ten gevolge van wanbedrijf enz. door een echterlijk vonnis ontnomen worden.

slechts korten tijd, daar hij den 17den Maart 1849 na eene ziekte van weinige dagen te *Tilburg* overleed, en door zijn oudsten zoon, die als WILLEM III den troon beklom, werd opgevolgd.

Hij was gehuwd geweest met ANNA PAULOWNA (in 1865 te *'s-Gravenhage* overleden), dochter van Keizer PAUL van *Rusland*.

§ 9. *Regeering van Willem III.*

De regeering van WILLEM III, onzen tegenwoordigen Koning, werd evenals die van zijnen voorganger tot op heden gekenmerkt door rust in het binnenland en vrede met het buitenland. Door de gewichtige wijzigingen, die de grondwet had ondergaan, waren verscheidene nieuwe wetten, voornamelijk tot regeling van het binnenlandsch bestuur, noodig geworden. Het was vooral te danken aan de krachtige medewerking van den minister THORBECKE, een kundig staatsman, die reeds bij de herziening der grondwet grooten invloed had uitgeoefend, dat de voornaamste dier wetten in de eerste regeeringsjaren van Koning WILLEM III tot stand kwamen. Buitendien werden er nog verscheidene andere uitgevaardigd, die op gewichtige belangen van de maatschappij betrekking hadden. Zoo werd het lager onderwijs in 1857 en op nieuw in 1880, het middelbare in 1863 en het hooger onderwijs in 1875 geregeld.

Op stoffelijk gebied was in dit tijdvak groote vooruitgang merkbaar. De *Haarlemmermeer* werd drooggemaakt, een werk, dat in 1852 voltooid was. De doorgraving van *Holland op zijn smalst*, waardoor een kanaal voor groote zeeschepen ontstond, dat *Amsterdam* in rechtstreeksche verbinding bracht met de *Noordzee*, werd in 1876 ten einde gebracht. Het aantal spoorwegen nam aanzienlijk toe, en vooral de bouw van de reusachtige bruggen over de *Lek* bij

Kuilenburg en over het *Hollandsch diep* bij *Moerdijk* wekte de bewondering van kundige ingenieurs in geheel *Europa*.

Met uitzondering van eene geweldige overstrooming in 1861 en in den winter van 1880 op 1881, door het doorbreken van verschillende rivierdijken ontstaan, en die eene ontzettende schade en het verlies van vele menschenlevens tengevolge hadden, bleef *Nederland* voor groote rampen gespaard, en had ook het geluk onzijdig te kunnen blijven in den bloedigen oorlog, die in 1870 tusschen *Frankrijk* en *Duitschland* uitbarstte.

In 1877 overleed 's Konings gemalin, Koningin SOPHIA, die algemeen geacht en bemind was. Zij was eene dochter van WILLEM I, Koning van *Wurtemberg*, en liet twee zonen na: Prins WILLEM en Prins ALEXANDER, waarvan de eerste in 1879 te *Parijs* overleed.

In 1879 trad Koning WILLEM III voor de tweede maal in het huwelijk met Prinses EMMA van *Waldeck-Pyrmont*, die hem het volgende jaar eene dochter schonk.

Prins HENDRIK der *Nederlanden*, broeder des Konings, die na zijne eerste gemalin, prinses AMALIA, eene dochter van den Hertog van *Saxen-Weimar*, te hebben verloren, in 1878 hertrouwd was met prinses MARIA van *Pruisen*, stierf in Januari 1879 te *Luxemburg*.

De dood van dezen algemeen geachten Prins, die zich steeds als een voorstander en beschermer van de Nederlandsche scheepvaart, handel en nijverheid had doen kennen, was een groot verlies voor het vaderland.

In 1881 overleed op vier- en- tachtig jarigen leeftijd Prins FREDERIK der *Nederlanden* (bl. 213), een broeder van Koning WILLEM II, die zich door zijne voortreffelijke eigenschappen bij de geheele natie bemind had weten te maken. Zijne oudste dochter Prinses LOUISE, in 1871

overleden, was gehuwd geweest met den vorigen Koning van *Zweden*; zijne jongste dochter, Prinses MARIA, is de echtgenoote van den Prins VON WIED.

Eene zuster van Koning WILLEM II, Prinses MARIANNE, die met Prins ALBERT van *Pruisen* gehuwd was geweest, welk huwelijk evenwel later ontbonden werd, stierf in Juni 1883, een zoon, Prins ALBERT van *Pruisen*, en eene dochter, ALEXANDRINE, Hertogin-weduwe van *Mecklenburg-Schwerin*, nalatende.

Van ons vorstelijk stamhuis is thans, behalve Koning WILLEM III en zijne bovengenoemde kinderen, alleen nog in leven:

Eene dochter van Koning WILLEM II, Prinses SOPHIA, gehuwd met den Groot-hertog van *Saxen-Weimar-Eisenach*, die een zoon en twee dochters heeft.

§ 10. *De koloniën van* 1815—1878.

De koloniën in *Oost-Indië*, die in 1815 weder aan *Nederland* waren teruggegeven (bl. 217), namen zeer in bloei toe. In de eerste jaren hadden zij, wel is waar, jaarlijks geldelijke ondersteuning uit het moederland noodig, doch nadat in 1830 de Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH op *Java* een geheel nieuw stelsel, het *cultuurstelsel* genoemd, had ingevoerd, waarbij de landbouw en de opbrengst van belastingen en schattingen geregeld werden, begonnen telken jare aanzienlijke sommen uit *Oost-Indië* in de Nederlandsche schatkist te vloeien. In de laatste jaren is men van dit stelsel teruggekomen en van het beginsel uitgegaan, dat het grootste gedeelte van die gelden tot verbetering van den toestand in *Indië* behoorde gebruikt te worden, als tot het oprichten van scholen voor de inlanders, het aanleggen van spoorwegen enz. In het jaar 1867 werd

de eerste spoorweg op *Java* geopend, waarop weldra de bouw van verscheidene andere volgde.

Intusschen moest in het tijdvak, dat wij nu behandelen, ons gezag meermalen met de wapenen gehandhaafd worden. Zoo brak in 1819 een oorlog uit met den Sultan van *Palembang* op *Sumatra's* oostkust, die na een hevigen strijd in Juni 1821 tot onderwerping werd gebracht.

Een tweede gewichtige krijg in de koloniën werd van 1825 tot 1830 gevoerd tegen den dweepzieken en dapperen DIEPO NEGORO, het hoofd van eenen allerbedenkelijksten opstand op *Java*, welke niet dan met de uiterste inspanning en met opoffering van vele menschenlevens en millioenen schats gedempt werd.

In 1844 brak er een opstand uit op het eiland *Bali*, die, nadat twee krijgstochten mislukt waren, in 1849 werd onderdrukt, en tien jaren later (1859) moesten eveneens de opgestane bewoners van *Bandjermasing* op het eiland *Borneo* met geweld tot gehoorzaamheid aan het Nederlandsche gezag worden gedwongen.

Een oorlog van meer gewicht had *Nederland* later te voeren, namelijk tegen het rijk van *Atjeh*, het noordelijkste gedeelte van *Sumatra*, welks inwoners door den schandelijksten zeeroof de omliggende wateren voor alle handeldrijvende natiën onveilig maakten, en de billijke eischen van de Nederlandsche regeering om daaraan een einde te maken, met minachting beantwoordden. In het voorjaar van 1873 werd er eene krijgsmacht heen gezonden, die evenwel na een bloedigen strijd, waarin de opperbevelhebber, generaal KÖHLER, sneuvelde, onverrichter zake terug moest keeren. In November werd eene tweede expeditie ondernomen onder bevel van den generaal VAN SWIETEN, die den Kraton, de voornaamste versterking der Atjehers veroverde, en eenige maanden later het opperbevel overgaf aan den Kolonel PEL, die kort daarop tot Generaal-majoor

werd benoemd, en met beleid den oorlog voerde, tot hij in Februari 1876 plotseling overleed. Nadat door de bevelhebbers, die na hem aan het hoofd geplaatst werden, de oorlog ingevolge den geheven last, meer verdedigend was gevoerd, aanvaardde in 1877 de kolonel VAN DER HEYDEN het opperbevel, aan wiens krachtvolle leiding het te danken was, dat de onderwerping van *Atjeh* eene belangrijke schrede voorwaarts deed: doch ook nu (1883) kan de oorlog op verre na niet als geëindigd beschouwd worden.

De Nederlandsche koloniën op de westkust van *Afrika*, namelijk *Elmina* en de *Kust van Guinea*, werden in 1872 aan *Engeland* afgestaan.

In *West-Indië* keerden de koloniën nimmer tot hun vroegeren bloei terug. De slavernij werd in het jaar 1862 afgeschaft.

Ten slotte moet nog melding gemaakt worden van de wijziging, die in den laatsten tijd ontstaan is in de betrekking van *Japan* tot andere volken. Tot ongeveer het midden van deze eeuw waren de Nederlanders het eenige volk, waarmede de Japanneezen in aanraking wilden komen, totdat in 1854 de Amerikanen en in de tien volgende jaren ook verscheidene Europeesche Staten verdragen met *Japan* sloten, waarbij hun de toegang en het handeldrijven in enkele Japansche havens werd veroorloofd. Toen de Japanneezen die niet getrouw naleefden, en door een der rijksgrooten een Nederlandsch stoomschip beschoten werd, brak er in 1863 een oorlog uit, en in het volgende jaar werd de Japansche regeering door een aanval van eene vloot, uit Engelsche, Fransche, Nederlandsche en Amerikaansche schepen bestaande, tot het sluiten van een nieuw tractaat gedwongen.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT

DER

VOORNAAMSTE GEBEURTENISSEN.

		Bladz.
100	v. Chr. (Omstreeks), Komst der Batavieren .	2
54	v. Chr. De Batavieren sluiten een bondgenootschap met de Romeinen	4
69	na Chr. Oorlog van de Batavieren onder CLAUDIUS CIVILIS tegen de Romeinen	5
695	WILLEBRORD, eerste Bisschop van *Utrecht*. .	7
768	Begin der regeering van KAREL *den Groote* .	8
814	Dood van KAREL *den Groote*	13
843	Verdeelingsverdrag van *Verdun*	14
922	Ontstaan van het Graafschap *Holland* . . .	15
1015	Stichting van *Dordrecht*	20
1018	Slag bij *Dordrecht*	21
1203	Twist over de erfopvolging in *Holland* tusschen ADA en WILLEM I	25
1219	Graaf WILLEM I verovert *Damiate*.	23
1234—1256	Regeering van Graaf WILLEM II. . .	24
1296	Moord aan Graaf FLORIS V gepleegd. . . .	25
1299	Het eerste stamhuis der Graven van *Holland* sterft uit.	25
1304	WITTE *van Haemstede* bevrijdt *Holland* van de Vlamingers	26
1345	Dood van WILLEM IV, den laatsten Graaf uit het Henegouwsche stamhuis	27
1349	MARGARETA staat *Holland* en *Zeeland* aan haren zoon WILLEM af. Begin der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten	29
1354	WILLEM V als Graaf van *Holland* en *Zeeland* erkend	32

Bladz.

1357 WILLEM V wordt krankzinnig 32
1389 ALBRECHT, Graaf van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* 32
1404 WILLEM VI volgt zijnen vader ALBRECHT op . 32
1417 Dood van WILLEM VI. Zijne dochter JACOBA door de Hoekschen als Gravin gehuldigd . . 33
1425 JAN *van Beieren* sterft en laat zijne aanspraken na aan PHILIPS *van Bourgondië* 34
1428 JACOBA geeft het bestuur van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* aan PHILIPS *van Bourgondië* over 35
1433 PHILIPS *van Bourgondië* wordt Graaf van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* en Heer van *Friesland*. 36
1465 ADOLF *van Gelder* neemt zijnen vader ARNOUD gevangen. 41
1467 KAREL *de Stoute* volgt zijnen vader PHILIPS *van Bourgondië* op. 38
1473 ARNOUD *van Gelder* sterft. KAREL *de Stoute* stelt zich in het bezit van het Hertogdom *Gelder* 41
1477 KAREL *de Stoute* sneuvelt. Zijne dochter MARIA volgt hem op 39
MARIA verleent het *Groot Privilegie*. . . . 44
1482 Dood van MARIA. Haar zoon PHILIPS volgt haar op onder voogdij van zijnen vader MAXIMILIAAN *van Oostenrijk* 45
1492 Einde van den Hoekschen en Kabeljauwschen burgeroorlog. 46
1494 PHILIPS *de Schoone* aanvaardt de regeering. . 47
1504 PHILIPS *de Schoone* wordt Koning van *Castilië* 48
1506 PHILIPS *de Schoone* sterft 48
Zijn zoon KAREL II volgt hem in de *Nederlanden* op onder voogdij van zijn grootvader, Keizer MAXIMILIAAN 49
1515 JORIS *van Saksen* verkoopt zijne rechten op *Friesland* aan KAREL *van Oostenrijk*. Deze aanvaardt de regeering in de *Nederlanden* . . . 49

Bladz.

1516 KAREL II wordt Koning van *Spanje* (onder den naam van KAREL I). 49
1517 Begin der Kerkhervorming in *Duitschland*. . 53
1519 KAREL II wordt Keizer van *Duitschland* (onder den naam van Karel V). 50
1528 De Bisschop van *Utrecht* draagt het wereldlijk gezag over zijn bisdom aan KAREL V op . . 50
1536 KAREL *van Gelder* staat *Groningen* en *Drente* aan KAREL V af 50
1543 KAREL V doet zijne rechten op *Gelder* en *Zutphen* met de wapenen gelden, en verkrijgt daardoor al de *Nederlanden* onder zijn bewind. 50
1548 De Nederlandsche gewesten tot een geheel vereenigd. 51
1555 KAREL V staat het bewind over de *Nederlanden* aan zijn zoon PHILIPS af 54
1559 PHILIPS II sluit vrede met *Frankrijk*. Hij vertrekt naar *Spanje* 56
1564 GRANVELLE verlaat de *Nederlanden* 59
1565 Verbond der edelen 61
1566 Verzoekschrift door de edelen aan de Landvoogdes aangeboden 61
Beeldenstorm 62
1567 Komst van ALVA in de *Nederlanden* 64
1568 PHILIPS II bekrachtigt het vonnis der Spaansche Inquisitie, waarbij alle Nederlanders schuldig verklaard worden 64
WILLEM van *Oranje* begint den oorlog tegen PHILIPS II. Slag bij *Heiligerlee*. EGMOND en HOORNE onthoofd. Graaf LODEWIJK bij *Jemmingen* geslagen 66
1569 ALVA vordert den tienden penning 67
1570 HERMAN DE RUITER verrast *Loevestein* . . . 68
1572 Inneming van *Den Briel* 68
LODEWIJK *van Nassau* verrast *Mons*. Eerste vergadering der Staten van *Holland* te *Dordrecht* 69
Tweede mislukte inval van WILLEM *van Oranje*. Beleg van *Haarlem* 71

		Bladz.
1573	Heldhaftige verdediging van *Alkmaar*. Overwinning op de *Zuiderzee*. Vertrek van ALVA .	71
1574	Slag op de *Mookerheide*	72
	Leiden ontzet	73
1576	Dood van REQUESENS. Spaansche furie . . .	74
	Pacificatie van *Gent*	75
1577	Poging van *Don* JAN *van Oostenrijk* om zich van een onbeperkt gezag meester te maken .	76
1578	MATTHIAS *van Oostenrijk* door de Algemeene Staten als Landvoogd erkend	76
1579	Unie van *Utrecht*	79
	PARMA verovert *Maastricht*.	80
1580	Verraad van RENNENBERG	80
1581	De Souvereiniteit over de *Nederlanden* aan den Hertog van *Anjou* opgedragen	81
	Afzwering van PHILIPS II	82
	Breda door de Spanjaarden overrompeld . . .	82
1582	Aanslag op het leven van den Prins van *Oranje* door JAN JAUREGUI	82
1583	De Fransche furie	83
1584	Dood van ANJOU	84
	WILLEM van *Oranje* te *Delft* vermoord . . .	84
	WILLEM LODEWIJK *van Nassau* tot Stadhouder van *Friesland* benoemd	85
1585	*Antwerpen* door PARMA veroverd. Komst van LEICESTER in de *Nederlanden*	86
	Prins MAURITS tot Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* benoemd	87
1587	LEICESTER legt de landvoogdij neder. . . .	88
1588	De Onoverwinnelijke vloot vernield	88
1590	MAURITS tot Stadhouder van *Utrecht*, *Overijsel* en *Gelderland* benoemd	91
	Verrassing van *Breda* door middel van een turfschip	92
1591	MAURITS begint den aanvallenden oorlog . .	93
1592	Dood van PARMA	93
1594	*Groningen* belegerd en ingenomen. WILLEM LODEWIJK van *Nassau* tot stadhouder in de Provincie *Groningen* aangesteld.	93

Bladz.

1595 Eerste tocht der Nederlanders naar *Oost-Indië* 107
1596 ALBERTUS van *Oostenrijk* door PHILIPS II tot Landvoogd over de *Nederlanden* aangesteld. . 93
Verovering van *Cadix* door de Engelschen en Nederlanders 98
1597 MAURITS overwint de Spanjaarden bij *Turnhout* 93
1598 PHILIPS II staat de *Nederlanden* aan ALBERTUS en ISABELLA af. 94
Dood van PHILIPS II. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon PHILIPS III. 95
1600 Slag bij *Nieuwpoort* 96
1601—1604 Roemrijke verdediging van *Ostende* . . 97
1602 Oprichting der Oostindische Compagnie. . . 107
1604 Prins MAURITS verovert *Sluis* 97
1606 Heldendood van KLAASSEN 98
Ontdekking van *Nieuw-Holland* door de Nederlanders 118
1607 Overwinning bij *Gibraltar* 98
1609 Twaalfjarig bestand 99
1610 De Staten ondersteunen den Keurvorst van *Brandenburg*. 100
De opvolgers van ARMINIUS leveren aan de Staten van *Holland* eene Remonstrantie in. . 100
1617 De Staten van *Holland* nemen de *Scherpe Resolutie*. 102
1618 MAURITS dankt de Waardgelders in *Utrecht* af 103
De Synode te *Dordrecht* geopend 104
1619 OLDENBARNEVELT te *'s-Gravenhage* onthoofd . 104
Stichting van *Batavia* 108
1620 Graaf WILLEM LODEWIJK van *Nassau* sterft. Zijn broeder ERNST CASIMIR wordt Stadhouder in *Friesland;* MAURITS in *Groningen* en *Drente* 105
1621 Einde van het twaalfjarig bestand 105
Oprichting der Westindische Compagnie . . 114
Dood van ALBERTUS *van Oostenrijk* 105
1622 MAURITS ontzet *Bergen-op-Zoom* 105

Bladz.

1623 Aanslag der zonen van OLDENBARNEVELT tegen het leven van MAURITS 105
Rechtspleging op *Amboina* 114
1625 Dood van MAURITS 105
ERNST CASIMIR *van Nassau* volgt hem als Stadhouder op in *Groningen* en *Drente;* FREDERIK HENDRIK in *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Gelderland* en *Overijsel* 109
1627 PIET HEIN overwint de Spanjaarden in de *Allerheiligen-baai* 114
1628 PIET HEIN neemt de Spaansche zilvervloot . . 114
1628—1629 Hevige oorlog op *Java* 114
1629 Inval van de Spanjaarden en Keizerlijken in de *Nederlanden* 110
FREDERIK HENDRIK verovert *'s-Hertogenbosch* . 111
1632 FREDERIK HENDRIK verovert *Maastricht.* . . 112
1633 Dood van ISABELLA. De Kardinaal-Infant FERDINAND tot Algemeen Landvoogd benoemd. 112
1635 Verbond tusschen de Republiek der *Vereenigde Nederlanden* en *Frankrijk* 112
1637 FREDERIK HENDRIK verovert *Breda* 112
1639 Zeeslag bij *Duins* 116
1644 FREDERIK HENDRIK verovert *Sas van Gent.* . 113
1645 FREDERIK HENDRIK verovert *Hulst* 113
1647 Dood van EREDERIK HENDRIK. Hij wordt door zijn zoon WILLEM II opgevolgd 120
1648 Vrede te *Munster* 117
1650 WILLEM II handhaaft het gezag der Algemeene Staten tegen de provincie *Holland* . . 122
Hij sterft 123
1651 Groote vergadering te *'s-Gravenhage* 123
1652 Eerste Engelsche oorlog 128
Zeeslagen bij *Plymouth*, op de *Noordzee* en bij *Dover.* 129
De Nederlanders vestigen eene kolonie aan de *Kaap de Goede Hoop.* 193
1653 JAN DE WITT wordt Raad-pensionaris. . . . 126
Zeeslag bij *Ter Heide* 129

Bladz.

1654 Vrede te *Westminster* 129
Acte van seclusie 130
1658 WASSENAAR overwint de Zweedsche vloot in de *Sond* 131
1659 Overwinning van DE RUYTER op *Funen* . . . 132
1660 Vrede van *Koppenhagen*. Intrekking van de Acte van seclusie 132
1661 *Brazilië* aan *Portugal* afgestaan 132
1662 Verbond met *Frankrijk*. Verbond met *Engeland* 133
Verlies van het eiland *Formosa* 193
1664 De Engelschen veroveren onze bezittingen op de westkust van *Afrika*. 134
Dood van WILLEM FREDERIK, Stadhouder van *Friesland* en *Groningen*. Hij wordt door zijn zoon HENDRIK CASIMIR II opgevolgd 136
1665 Noodlottige zeeslag bij *Lestoffe* 135
Oorlog met den Bisschop van *Munster* . . . 136
1666 Vrede te *Kleef*. 137
Vierdaagsche zeeslag. Tweedaagsche zeeslag; beroemde terugtocht van DE RUYTER 137
1667 Tocht van DE RUYTER naar *Chatham*. Vrede te *Breda* 138
Uitvaardiging van het *Eeuwig Edict* in *Holland* 140
1668 Triple alliantie. Vrede te *Aken* tusschen *Frankrijk* en *Spanje* 140
1672 WILLEM *van Oranje* tot Kapitein-Generaal voor éénen veldtocht aangesteld. *Frankrijk*, *Engeland*, *Keulen* en *Munster* verklaren den oorlog aan de Republiek 143
Zeeslag bij *Solebay* 147
Inval van LODEWIJK XIV in de *Vereenigde Nederlanden* 145
WILLEM III tot Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* benoemd 147
De gebroeders DE WITT vermoord 148
Gruwelen door LUXEMBURG te *Zwammerdam* en *Bodegraven* gepleegd 149

Bladz.

1673 De RUYTER belet den Engelschen op de Hollandsche kust te landen 150
WILLEM III verovert *Naarden* en *Bonn*. . . 150
De Franschen en hunne bondgenooten ontruimen de *Vereenigde Nederlanden* op weinige plaatsen na 151
1674 WILLEM III tot Erfstadhouder benoemd. . . 151
Vrede met *Engeland*, *Keulen* en *Munster* . .
Slag bij *Seneef* 152
1676 De RUYTER behaalt eene overwinning op de Franschen in 't gezicht van den *Etna* en wordt doodelijk gewond 152
1677 Slag bij *Mont-Cassel* 152
1678 Vrede te *Nijmegen*. Slag bij *St. Denis* . . . 153
1688 WILLEM III verdrijft JACOBUS III van *Engeland* van den troon 156
LODEWIJK XIV verklaart den oorlog aan de Republiek 157
1689 Groot verbond te *Weenen* tegen LODEWIJK XIV 157
1690 Slag bij *Fleurus* 157
1692 Slag bij *Steenkerke*. 158
1693 Slag bij *Neerwinden* 158
1696 Dood van HENDRIK CASIMIR II, Stadhouder van *Friesland*, *Groningen* en *Drente*. Hij wordt opgevolgd door JOHAN WILLEM FRISO. . . . 162
1697 Vrede te *Rijswijk* 158
1700 Verdrag tusschen *Frankrijk*, *Engeland* en *Nederland* over de verdeeling der Spaansche nalatenschap. 160
KAREL II van *Spanje* sterft 161
1702 Dood van WILLEM III 161
Begin van den Spaanschen Successie-oorlog. 162
1704 De Nederlanders en Engelschen veroveren *Gibraltar*. . . . . .
1706 Slag bij *Ramelies* 163
1708 Slag bij *Oudenaarde* 164
1709 Slag bij *Malplaquet* 164

Bladz.

1711 JOHAN WILLEM FRISO verdrinkt aan de *Moerdijk*. Hij wordt als Stadhouder van *Friesland* opgevolgd door zijn zoon WILLEM KAREL HENDRIK FRISO 163
1712 Slag bij *Denain* 164
1713 Vrede te *Utrecht* 165
1715 Barrière-tractaat 165
1718 WILLEM KAREL HENDRIK FRISO wordt Stadhouder van *Groningen* 170
1722 KAREL VI richt te *Ostende* eene Oost- en Westindische Compagnie op. WILLEM KAREL HENDRIK FRISO wordt Stadhouder van *Drente* en *Gelderland* 170
1731 Vernietiging der Maatschappij van *Ostende*. . 171
1741 Begin van den Oostenrijkschen Successie-oorlog 172
1743 De Nederlanders besluiten MARIA THERESIA te ondersteunen 173
1744 Aanval der Franschen op de Oostenrijksche Nederlanden. 173
1747 De Franschen bemachtigen *Staats-Vlaanderen*. WILLEM KAREL HENDRIK FRISO (WILLEM IV) Stadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal van de *Vereenigde Nederlanden* 174
Het Stadhouderschap erfelijk verklaard . . . 175
1748 Vrede te *Aken*. 175
1751 WILLEM IV sterft. Hij wordt door zijnen minderjarigen zoon WILLEM V opgevolgd. Prinses ANNA, Voogdes en Gouvernante 176
1759 Dood van Prinses ANNA. 178
1766 WILLEM V meerderjarig 180
1780 *Engeland* verklaart den oorlog aan de *Vereenigde Nederlanden*. 181
1781 Zeeslag bij *Doggersbank* 182
JOZEF II vernietigt de Barrière in de *Oostenrijksche Nederlanden* 183
1784 Vrede te *Versailles* tusschen *Engeland* en de *Vereenigde Nederlanden* 183
1785 Prins WILLEM V neemt zijn verblijf te *Nijmegen* 184
De geschillen met JOZEF II bijgelegd . . . 185

Bladz.

1787 Gewapende tusschenkomst van *Pruisen* tot herstel van het gezag van WILLEM V . . . 186
1792 De Franschen veroveren de *Oostenrijksche Nederlanden* 188
1793 De Franschen verklaren den oorlog aan den Stadhouder. DUMOURIEZ rukt in *Staats-Brabant* 189
1794 PICHEGRU rukt de *Vereenigde Nederlanden* binnen 190
1795 De Franschen veroveren de Republiek . . . 190
WILLEM V vertrekt naar *Engeland* 191
Oprichting van de Bataafsche Republiek . . 192
1796 Verovering van verscheidene onzer koloniën door de Engelschen 196
1797 Zeeslag bij *Kamperduin* 196
1799 Landing der Engelschen en Russen in *Noord-Holland* 197
1800 De Oostindische Compagnie wordt ontbonden . 216
1802 Vrede van *Amiens*. 198
1803 Hernieuwing van den oorlog met *Engeland*. . 198
1805 SCHIMMELPENNINCK, raad-pensionaris 199
1806 LODEWIJK NAPOLEON, Koning van *Holland* . 200
De Engelschen veroveren de *Kaap de Goede Hoop* 216
1809 Landing der Engelschen in *Zeeland* 202
1810 LODEWIJK NAPOLEON doet afstand van den troon. Inlijving van *Nederland* bij *Frankrijk* . . . 203
1811 *Java* door de Engelschen veroverd 216
1813 Bevrijding van *Nederland* uit de Fransche heerschappij 206
Terugkomst van WILLEM *van Oranje*. . . . 208
1814 Aanneming der Grondwet. WILLEM van *Oranje* als Souvereine Vorst gehuldigd 210
Verdrag, waarbij *Nederland* weder in het bezit gesteld wordt van de meeste door *Engeland* veroverde koloniën 217
1815 Vereeniging van *Noord-* en *Zuid-Nederland* . 212
Slag bij *Waterloo* 214
Invoering eener nieuwe grondwet voor het vereenigde Koninkrijk 216

		Bladz.
1816	Bombardement van *Algiers*	217
1821	Verovering van *Palembang*	232
1825—1830	Oorlog op *Java* tegen DIEPO NEGERO .	23:
1830	Opstand te *Brussel*	220
	Het stamhuis van *Oranje* wordt in *België* van de regeering uitgesloten. Bombardement van *Antwerpen*	221
1931	Zelfopoffering van VAN SPEYK	222
	Tiendaagsche veldtocht	223
1832	Beleg van de Citadel van *Antwerpen*. . . .	224
1839	WILLEM I neemt de 24 artikelen aan . . .	225
1840	WILLEM I doet afstand van den troon . . .	226
1844	Opstand van het eiland *Bali*	232
1848	Herziening der Grondwet	227
1849	Dood van WILLEM II. Troonsbeklimming van WILLEM III	229
1852	Droogmaking van de *Haarlemmermeer* . . .	229
1862	Afschaffing der slavernij in *West-Indië* . . .	233
1863	Oorlog met *Japan*.	233
1872	De koloniën op de westkust van *Afrika* aan *Engeland* afgestaan	233
1873	Begin van den oorlog met *Atjeh*	232
1876	Het scheepvaartkanaal door *Holland op zijn smalst* geopend	229

VERBETERINGEN.

Blz.	50	regel	20	*staat*	1546	*lees* 1536.
»	»	»	25	»	1531	» 1541.
»	114	»	6	»	1629	» 1623.
»	128	»	9	»	1668	» 1652.
»	158	»	1	»	1691	» 1692.
»	176	»	8 v.o.	»	1752	» 1751.
»	193	»	19	»	1652	» 1662.

